

Cilt 6
Sayı 10
Bahar 2014

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

YORUMLAR / COMMENTARIES

The US-ROK Military Agreement and US Extended Deterrence
Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY

Turkey's Foreign Policy Challenges
Tarık OĞUZLU

The Russian Institute of Strategic Studies: The Organizational Dimension
Alexander KORNİLOV & Alexandra KONONOVA

F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye
Serhat GÜVENÇ

MAKALELER / ARTICLES

20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı
Hasip SAYGILI

Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün mü?
Behlül ÖZKAN

PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele
M. Sadi BİLGİÇ

İran-Kuzey Kore Savunma Sanayii ve Nükleer Teknoloji İşbirliği
Bekir ÜNAL

Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt) ve Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar
Selim VATANDAŞ

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika: Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık / Ufuk Tepebaş
Hasan ÖZTÜRK

Disiplinlerin Kaosu / Andrew Abbott
Seçkin BERBER

İki Dünya Arasında Rusya / Hélène Carrère D'Encausse
Alp Yüce KAVAS

BİLGE STRATEJİ

Cilt 6, Sayı 10, Bahar 2014

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

Geo-Politics, Political Economy and Socio-Cultural Research Journal

Cilt 6, Sayı 10, Bahar 2014 / *Vol.6, No.10, Spring 2014*

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi / Published By: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Eğt. Dan. Tan. Lob. ve Org. Hiz. A.Ş.

Editör / Editor: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Yardımcı Editör / Associate Editor: Hasan ÖZTÜRK

Yayına Hazırlayanlar / Editorial Staff: Orhan DEDE – Erdem KAYA – Emine AKÇADAĞ
Ali SEMİN – Türkan BUDAK – Selim VATANDAŞ – Bekir ÜNAL – Selin GÜLER

Grafik Tasarım / Graphic Designer: Sertaç DURMAZ

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No:10, Kat:9, Daire:36-38, Mecidiyeköy-İSTANBUL

www.bilgesam.org | www.bilgestrateji.com | bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91 - Faks: 0 212 217 65 93

Baskı / Printing House: Gülmat Matbaacılık

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 1 NE 4 Zeytinburnu İstanbul

Tel: 0 212 577 79 77

Bilge Strateji yılda iki kere Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. EBSCOhost, Columbia International Affairs Online (CIAO) ve ASOS tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir. Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlara aittir, BİLGESAM'ın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

© Bilge Strateji'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BILGESAM's Wise Strategy Journal is a peer-reviewed journal published on a biannual basis.

This Journal is currently indexed by EBSCOhost, Columbia International Affairs Online (CIAO) and ASOS databases.

The opinions expressed herein are those of the author and do not necessarily reflect the views and policies of BILGESAM.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of

BILGESAM.

BİLGİ STRATEJİ

Danışma Kurulu Salim DERVİŞOĞLU *E. Oramiral*

Advisory Board İlder TÜRKMEN *E. Bakan/Büyükelçi*

Kutlu AKTAŞ *E. Bakan/Vali*

Necdet Yılmaz TİMUR *E. Orgeneral*

Oktar ATAMAN *E. Orgeneral*

Sabahattin ERGİN *E. Koramiral*

Sönmez KÖKSAL *E. Büyükelçi*

Güner ÖZTEK *E. Büyükelçi*

Özdem SANBERK *E. Büyükelçi*

Ümit PAMİR *E. Büyükelçi*

Prof. Dr. Sami SELÇUK *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. İlder TURAN *İstanbul Bilgi Üniversitesi*

Prof. Dr. Nur VERGİN

Prof. Dr. Orhan GÜVENEN *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Çelik KURTOĞLU

Hakem Kurulu Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK *Bahçeşehir Üniversitesi*

Peer Review Board Prof. Dr. Mustafa AYDIN *Kadir Has Üniversitesi*

Prof. Dr. Salih AYNURAL *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü*

Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*

Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Dr. Fuat KEYMAN *Sabancı Üniversitesi*

Prof. Dr. Alexander KORNILOV *Nizhniy Novgorod State University-Rusya*

Prof. Dr. Robert OLSON *Kentucky University-ABD*

Prof. Dr. Oktay UYGUN *İstanbul Üniversitesi*

Prof. Dr. Hakan YILMAZ *Boğaziçi Üniversitesi*
Prof. Dr. Bülent GÖKAY *Keele University-İngiltere*
Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU *Okan Üniversitesi*
Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY *Yıldız Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Rhita BOUSTA *Université Lille 2 Droit et Santé – Fransa*
Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Bekir GÜNAY *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü*
Doç. Dr. Geun LEE *Seoul National University-Güney Kore*
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Özden Zeynep OKTAV *Yıldız Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. İhsan ÇOMAK *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ *Çankırı Karatekin Üniversitesi*
Dr. Lutz MEZ *Freie Universität Berlin-Almanya*
Dr. Frederick ANSCOMBE, *Birkbeck College, University of London*
Dr. Mohammed M. HASANEN *Gulf University for Science and Technology – Kuveyt*

Yayın Kurulu

Editorial Board

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*

Editör'den...

Türkiye, coğrafi konumundan ötürü özellikle realist ve jeopolitik kuramlar çerçevesinde stratejik önemi sıklıkla vurgulanan devletlerden biridir. Küreselleşmenin de etkisiyle devletler arası bağımlılığın had safhalara ulaştığı günümüzde, Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle küresel siyaseti doğrudan ilgilendiren yakın çevresindeki gelişmelerden bilhassa etkilendiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Ülkeler arası ilişkilerin ve ihtilafların son derece yoğun bir şekilde yaşandığı 21. yüzyıl dünyasında, Türkiye bölgesinde aktif ve yapıcı bir aktör olarak yer almayı hedeflemektedir. Arap isyanlarının Orta Doğu'daki güç dengelerini yeniden şekillendirdiği bir konjonktürde, Suriye'de uzayan iç savaş ve son olarak Ukrayna'daki gelişmeler uluslararası toplumun dikkatini Türkiye'nin merkezinde bulunduğu bu bölgeye yoğunlaştırmaktadır. Bölgemizde yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak Bilge Strateji Dergisi'nin Bahar 2014 sayısında yer alan makale ve yorumlar da daha çok Türkiye'nin yakın çevresine odaklanmaktadır.

Bilge Strateji'nin bu sayısında sizlere alanında uzman akademisyenlerden dört farklı konuda önemli yorumlar sunarken beş makaleyle de Türkiye, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Almanya'da yaşanan gelişmeleri ve İran-Kuzey Kore ilişkilerini incelemeye gayret ediyoruz. Ayrıca bu sayımızda Ufuk Tepebaş'ın Sahra altı Afrika'yı incelediği, Hélène Carrère D'Encausse'nin iki dünya arasında kaldığını savunduğu Rusya'yı ele aldığı ve Andrew Abbott'un sosyal bilimlere yeni bir bakış açısı getirdiği kitaplarını tahlil etmeye çalışıyoruz.

Dergimizin yorumlar kısmında uluslararası güvenlik çalışmaları ile tanınan Nurşin Ateşoğlu Güney, ABD-Güney Kore arasında geçtiğimiz yıl gözden geçirilen savunma antlaşmasını ele alıyor ve yeni savunma araçları ile birlikte bölgedeki ittifak ve ihtilafların nasıl okunması gerektiğine dair bir bakış açısı sunuyor. Türkiye'deki uluslararası ilişkiler tartışmalarına önemli katkılar sağlayan akademisyenlerden biri olan Tarık Oğuzlu ise, küresel ve bölgesel siyasetin son iki yılındaki önemli gelişmeler bağlamında, Türk dış politikasının üstesinden gelmeye çalıştığı süreci eleştirel bir yaklaşımla değerlendiriyor. Oğuzlu, tarihsel mirasıyla Türkiye'nin; ne Doğu pahasına Batı'yı ne de Batı pahasına Doğu'yu seçme lüksüne sahip olmadığını vurguluyor. Rusya'nın Orta Doğu ve Kafkasya bölgelerine yönelik takip ettiği dış politika üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Rus akademisyen Alexander Kornilov ve öğrencisi Alexandra Kononova ise Rusya'nın dış politikasının biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaya başlayan düşünce kuruluşu The Russian Institute of Strategic Studies'i derinlemesine inceliyor. Dergimizin son yorumu ise askeri konular ve bu konuların dış politika-daki etkileri alanındaki yetkinliği ile tanınan Serhat Güvenç tarafından kaleme alındı. Güvenç yorumunda Türkiye'nin de ortağı olduğu F-35 projesini siyasi ve askeri boyutları ile değerlendiriyor.

Dergimize Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye algısını incelediği bir makale ile katkıda bulunan Hasip Saygılı, zıt uçlara savrulduğunu savunduğu Osmanlı ve Türkiye algılarını bölgedeki farklı sosyal sınıflara mensup kişiler nezdinde sunmaya çalışıyor. Saygılı, kapsamlı bir tarihsel çerçeve içinde Arnavutluk-Türkiye ilişkilerini aktardıktan sonra uluslararası görevler hasebiyle bölgede bizzat bulunduğu dönemlere ait gözlemlerden yola çıkarak Arnavutlardaki Osmanlı ve Türkiye algısını irdeliyor.

Türkiye ile güçlü tarihi ve kültürel bağlara sahip olan bir başka ülke ise Bosna Hersek. Behlül Özkan, makalesinde savaşın üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen kırılma eğilimini koruyan Bosna'da kalıcı barışın mümkün olup olmadığını sorguluyor. Özkan, ülkedeki gerginliğin etnik bölünme üzerinde yoğunlaştığını ve parçalı siyasi yapının Bosna'da verimli bir ekonomik ve sosyal düzenin kurulmasının önündeki en büyük engel olduğunu vurguluyor. Sadi Bilgiç, Türkiye kamuoyu olarak hepimizi yakından ilgilendiren bir konuyu derinlemesine incelemeye gayret ediyor. Bilgiç, çalışmasında PKK/KCK terör örgütü ile taktik düzeyde, terörizmle mücadeleye odaklı klasik model ile mücadelenin halkla birlikte çok boyutlu yürütülmesini öngören karma modeli karşılaştırıyor. Bu karşılaştırmadan hareketle Bilgiç, makalesini ilgi uyandıran taktik düzeyde bir mücadele modeli önerisi ile tamamlıyor.

Uluslararası toplum tarafından tecride maruz bırakılmalarına rağmen rejimlerini muhafaza eden ve nükleer programlarını devam ettiren iki ülke olan İran ve Kuzey Kore arasındaki işbirliği uluslararası ilişkiler literatüründe yeterince incelenmemiştir. Bekir Ünal, makalesinde İran-Kuzey Kore arasındaki işbirliğini

savunma sanayi ve nükleer teknoloji boyutuyla ele alıyor.  nal makalesinde Tahran'ın Piyonyan'la yakın ilişkileri, uluslararası yaptırımları aşmanın ve nükleer teknoloji transferinin bir yolu olarak gördüğü sonucuna ulaşıyor.

Selim Vatandaş Türkiye'de bir süredir tartişılan, yazılı ve görsel medya organlarında sık sık dile getirilen fakat akademik çevrelerce yeterince üzerinde durulmayan bir konuya değiniyor. Vatandaş, kaleme aldığı makalede Avrupa  lkelerinin ocuk koruma  nlemlerini Almanya'daki Gençlik Dairesi'nin (Jugendamt) problemlili uygulamaları üzerinden incelemeye alıyor. Almanya'da Gençlik Dairesi tarafından koruma altına alınan ocuk sayısının giderek artması ve özellikle göçmen ailelerden gelen Őik yetler bu kurumun işleyişi  zerine Őüphelere neden olmaktadır. Vatandaş'a göre koruma altına almakla görevli memurlar özellikle göçmen ailelere ilişkin kültürel farklılıkları göz ardı etmektedir. Bununla birlikte Jugendamt'ın işleyişine ilişkin hukuki yetersizlikler, görevlilerin geniş yetkileri, koruma önlemleri hakkında medyaya yansayan endişe verici haberler makalenin odaklandığı temel noktaları oluşturuyor.

Tüm okurlarımızın bu sayımızda yer alan yorum, makale ve kitap değerlendirmelerinden istifade etmesi temennisıyla...

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yorumlar / Commentaries

The US-ROK Military Agreement and US Extended Deterrence
Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY1

Turkey's Foreign Policy Challenges
Tarık OĞUZLU7

The Russian Institute of Strategic Studies: The Organizational Dimension
Alexander KORNİLOV & Alexandra KONONOVA13

F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye
Serhat GÜVENÇ27

Makaleler / Articles

20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı
Hasip SAYGILI35

Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün mü?
Behlül ÖZKAN63

PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele
M. Sadi BİLGİÇ85

İran-Kuzey Kore Savunma Sanayii ve Nükleer Teknoloji İşbirliği
Bekir ÜNAL115

Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt) ve Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar
Selim VATANDAŞ137

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika: Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık / Ufuk Tepebaş
Hasan ÖZTÜRK157

Disiplinlerin Kaosu / Andrew Abbott
Seçkin BERBER161

İki Dünya Arasında Rusya / Hélène Carrère D'Encausse
Alp Yüce KAVAS165

The US-ROK Military Agreement and US Extended Deterrence

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY*

On the 6th of January 2014, the Obama administration said it would send an additional 800 troops to South Korea, with the aim of preventing any likely provocation due to the deepening of worries about the stability of the North Korea regime. Worries that became acute especially after the North Korean leader Kim Jong-Un executed his uncle. The US Secretary State John Kerry, in a joint press conference with his South Korean partner, also said that Washington will remain fully committed to the defense of the Republic of South Korea (ROK) through methods including extended deterrence and putting the full range of US military capabilities in place¹. Last year, in March 2013, with heightened tensions in the region accruing especially as a result of the negative effects of the 2010 North Korean low level conventional assaults on South Korea, the two sides, namely Washington and Seoul, decided to sign a military agreement. This new military agreement aims to overcome the present loophole in the American extended deterrence provided to South Korea via the Mutual Defense Treaty in force since 1953 (revised in 1960) which falls short of resorting to low-level action-such as limited cross-border excursions.² Under the agreement, the Obama administration now guarantees US support for any South Korean retaliation and hence allows the Seoul regime to request any additional US military force when it deems necessary. Currently, the United States has about 28,500 troops stationed in South

* Prof. Dr., Yıldız Technical University, Head of Political Science and International Relations Department, gnursin@hotmail.com

¹ Lee Chi-dong, “800 New American Troops to Stay in Korea for 9 Months”, *Global Posts*, 7 January 2014, <http://www.globalpost.com/dispatch/news/yonhap-news-agency/140107/800-new-american-troops-stay-korea-9-months-0>, last accessed on 8 January 2014.

² Choe Sang-Hun, “South Korea and US Make Plans for Defense”, *International New York Times*, 25 March 2013, http://www.nytimes.com/2013/03/26/world/asia/us-and-south-korea-sign-plan-to-counter-north.html?_r=0, last accessed on 1 January 2014.

Korea and has the option of bringing in reinforcements from its military bases in Japan. So, the recent declaration that came from the Pentagon stating that the US Army would deploy another 800 soldiers, armored vehicles and tanks starting next month at Camps Hovey and Stanley near the demarcation line with North Korea should be interpreted from the viewpoint of Washington's long standing extended deterrence security commitment to the Seoul regime.³

How can we, as IR experts, evaluate this recent upgrade of the American military force in Korea with the dispatch of new conventional equipment to the Seoul government? It says a lot about the American pivot strategy which has been gradually implemented since 2011. The first aim was to up-grade Washington's general re-balancing efforts all over the Asian theatre, and secondly, it was about Washington's determination to reinforce the US extended deterrence (UED) mechanism that had been lacking for some time in terms of preventing conventional assaults on the ROK by the Pyongyang regime since 2010.

Today, the status of the UED that had been extended to Washington's allies and partners as a result of the changing geopolitical conditions is under strain. Consequently, its credibility has been questioned resulting from the Asian theatre's uncertain future. The UED in the case of Korea as well as in other theaters, has been primarily aimed at achieving four common objectives. In the first case, the "deterrence of denial" via the US existing nuclear umbrella, wherein the enemy has been persuaded not to make a nuclear assault against Washington's allies and partners (in this case, the ROK). However, if the "deterrence of denial" fails, the US has made it clear that it will be ready to punish its partners' opponents by the use of force i.e. through 'the 'deterrence of punishment''. The second aim of extending the nuclear guarantee is to assure Washington's partners that the UED is viable and credible⁴. Thirdly, Washington, by assuring its allies and partners in extending the UED, want to guarantee that these states will not develop their own nuclear capabilities. In this manner, the US is still looking to limit the legitimate number of nuclear weapons to no more than what has been principally accepted under the NPT formula during the 1970s. Finally, successive governments in the US, during the Cold War and after, have looked to stop a new WMD proliferation cascade emerging both regionally and globally with the help of the UED. More importantly, the UED in today's complex security conditions is expected to prevent not only the likelihood of nuclear/and WMD assaults on Washington's allies and partners but is also predicted to avert the likelihood of low level conventional assaults on them.

The historical trajectory of the UED in order to protect Seoul goes back to the Cold War era. In 1953, the need to station American tactical nuclear weapons on

³ Chi-dong, "800 New American...", *ibid.*

⁴ David S. Yost, "Assurance and US Extended Deterrence in NATO", *International Affairs*, Vol.84, No.5, 2009, pp. 755-780.

ROK territory was directly related to the Eisenhower administration's application of the "New Look" strategy which was based on the containment of communism at the lowest cost⁵. Since then, in the aftermath of Korean War, the Seoul regime currently remains technically at war with North Korea. Until the end of the Cold War, the main concern of the ROK was guaranteeing security through American nuclear power. This concern of Seoul's about the UED originated directly from the manner it was promised. Unlike the case of a NATO member where extended deterrence was assured in the form of positive security assurance via Article 5, in the Korean case, it was extended through a bilateral mutual security pact. That is why from time to time the Seoul regime developed serious doubts about Washington's security assurances both during and post the Cold War. South Korea's continuing anxiety about the credibility of the UED first reached its zenith in the 1970s when the US administration talked about the possibility of withdrawing American troops from the Korean peninsula, and this concern led the Seoul regime to search for a clandestine way of attaining nuclear capability. But, in the 1980s when the governmental change in Seoul coincided with improved relations with Washington as well as a reinvigorated security environment, the ROK decided to discontinue its nuclear programme. This positive mood during the 1990s between Washington and Seoul created conditions convenient for the signing of a de-nuclearization accord between South Korea and North Korea aimed to free the whole Korean peninsula of nuclear weapons. In 1991, the Seoul regime in conformity with this accord accepted the withdrawal of American tactical weapons from its territory. From that point, the US, via the introduction of American offshore capabilities, has gradually tried to reassure South Korea in terms of its overall security concerns related to extended deterrence. However, after 2003 when North Korea withdrew from the NPT becoming a nuclear power in 2006, things have radically changed. The Seoul regime naturally became quite concerned with North Korea's nuclear capacity, and particularly its improved range of missiles stocks. This became- at least in terms of rhetoric- a threat to the neighbors in its vicinity. So it is not coincidental that the ROK has since 2003 strongly emphasized the necessity of keeping a credible US nuclear deterrence as a guarantee against the possibility of a nuclear assault by Pyongyang. For this reason it has continued to rely on the UED as the guarantor of its security⁶.

However, after the surprise assaults by North Korea on Seoul in 2010, South Korea began to question the credibility of the UED in terms of preventing low level conventional skirmishes. Since then, the South Korean regime has legitimately started to highlight the concept of the "instability paradox" as their reality on the ground⁷. According to IR security studies explanations, new nuclear-armed pow-

⁵ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisals of American National Security Policy During the Cold War*, Oxford University Press, New York, 2005.

⁶ Andrew O'Neil, *Asia, the US and Extended Deterrence: Atomic Umbrellas in the Twenty-first Century*, Routledge, New York, 2013, pp. 1-116.

⁷ Ibid.

ers are in general, likely to become more adventurous and risk-acceptant in a crisis on the assumption that nuclear weapons will ultimately deter the opposite side from escalating the crisis to general war. That is why in 2010 the Seoul regime assessed the level of conventional assaults perpetrated by Pyongyang regime both as a serious indication of the realization of an “instability paradox” as well as evidence of the UED becoming obsolete in preventing non-conventional assaults by North Korea. Since then, the South Korean regime has continued to emphasize the need for strengthening the UED via new American commitments which are expected to include both nuclear and non-nuclear components.

For some time, the Obama administration, in conformity with the Nuclear Posture Review (NPR) 2010⁸, has been inclined to meet its partner’s security concerns as regards the extended deterrence through missile defense capabilities and conventional weapons such as long range precision guided weapons. This reliance on a reduced role for nuclear weapons in the American strategic approach actually complies with the premises of Obama’s 2009 Prague speech—the so-called zero nuclear policy. It was only during the mid-1990s after the denuclearization accord was signed between the two Koreas that the US came into a position of implementing off-shore balancing. This situation continued and remained in force until 26 March 2010 when the South Korean Navy corvette *Cheonan* was sunk by a torpedo fired by a North Korean submarine during the *Cheonan*’s patrol operation. The *Cheonan* incident revealed both the limits and vulnerability of the UED.

The reactions to Obama’s UED via lesser nuclear capabilities has naturally differed among Washington’s allies and partners, but the South Koreans were quick to express their resentment towards it, believing that these capabilities would not be enough to fulfill today’s complex extended deterrence requirements. In the aftermath of the 2010 North Korean assaults, the Seoul regime, while continuing to underline the necessity of maintaining and strengthening the nuclear component of the US as the best deterrent against Pyongyang’s threats to use all of its nuclear means, ROK officials also underlined the imminent need to reinforce the UED so that it should be able to disperse expected North Korean low level skirmishes like the ones in 2010.

The example of the North Korean crisis of 2010 has triggered the debate about the deterrence concept among eminent IR scholars. Deterrence generally refers to the ability to discourage the aggressor state on the behalf of a third party--typically an ally or a partner. During the Cold War, analysts often defined deterrence and extended deterrence largely or even strictly in nuclear terms; for example, John Lewis Gaddis described deterrence as the threat of “a nuclear-strategic response in case of a nuclear attack on the territory or on the troops of allies”⁹. As the dan-

⁸ “*Nuclear Posture Review (NPR) April 2010*”, <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>, last accessed on 2 January 2014.

⁹ Gaddis, “Strategies of Containment...”, *ibid.*

ger of strategic nuclear war has receded since the Soviet Union's collapse with the eruption of both new non-traditional and old traditional threats, the definitions of deterrence and extended deterrence have been widened to include conventional military threats as well. Taking into account the political and economic considerations that shape the 21st century decision making on war and peace, it is now being asserted that it might be appropriate to view deterrence in an even broader context. Especially in today's complex web of relations where nuclear and other WMD materials, technologies, know-how and scientists have been diffused to states and non-state actors that are prone to act irrationally. With the South Korean experience of the 2010 North Korean assault, the IR community has come to question the credibility of the UED. The general conclusion that has emerged from these debates is that US extended deterrence in today's complex security environment falls short of stopping the skirmishes that are occurring at low levels of confrontation and thus it should be revisited and reinvigorated to align with the realities of the security requirements of our times. Taking all of these debates into account, particularly the ROK's imminent demands relating to extended deterrence, last year the American administration decided to take extra measures in this regard and hence signed the military agreement of 2013 with the Seoul regime. On the 6th of January 2014, US president Obama, in concurrence with the 2013 agreement, proclaimed that he would send an additional 800 troops, armored vehicles and tanks to South Korea, with the aim of preventing any likely provocation due to the deepening worries about the stability of the North Korean regime.

The way forward

From now on, the current stand of the Obama administration in terms of upgrading the UED can be interpreted as both an effort to up-grade Washington's general re-balancing efforts all over the Asia-Pacific theatre, as well as its determination to reinforce the UED mechanism that since 2010 has been unable to prevent conventional assaults on the ROK by the Pyongyang regime. Of course, one should not forget that the American administration, in closing the loophole present in South Korean's extended deterrence via additional conventional American manpower support (while still refraining from introducing on-shore nuclear deterrence on the Korean peninsula), is aiming to achieve two objectives. First and foremost, reinforcing the US re-balancing strategy without triggering an overt arms race in the Asia-Pacific with China, and secondly, Washington's desire to keep non-proliferation efforts viable in this part of the world by maintaining the denuclearization of the Korean peninsula. Surely, this new stance of sending additional support to the ROK in terms of conventional capabilities will be read carefully, not just by the partner countries of the Asia-Pacific but beyond, where US allies and partners in different geographical areas have also recently developed similar concerns about the UED.

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE ADAMLAR KURULU
RAPORU

Hazırlayan: Emine AKÇADAĞ

Yasa dışı Göç ve Türkiye

RAPOR NO: 42
İSTANBUL
2012

Turkey's Foreign Policy Challenges

Tarık OĞUZLU*

As the dynamics of international and regional politics have been changing dramatically over the last couple of years, Turkish foreign policy will face important challenges in the years to come. These challenges concern not only Turkey's relations with key western actors, such as the EU and the United States, but also the geopolitical heavyweights of the non-western world, such as Russia and China. The coming years will demonstrate Turkey's growing difficulty in striking a right balance between its efforts to remain as a western country on the one hand and the need to develop functional cooperation with the non-western world on the other. This is whilst global competition between the established powers of the West and the rising powers of the East intensifies.

The apparent shift of power from the traditional West to the emerging/rising powers of the East makes it difficult, if not impossible, for Turkey to strike a balance between its western partners within NATO and the European Union on the one hand and countries such as China and Russia on the other. One could argue that forging long-term strategic and cooperative relations with the rising powers of the non-western world is much easier than sustaining such relations with the West as relations with the western countries is based on both moral/ideational factors as well as interest related considerations. Trying to become a part of the West, acting with the West, challenging the West are all particular courses of action that involve material/interests calculations along with identity-related issues. On the other hand, having similar relations with the eastern countries appears to be much easier given that identity related considerations are not apparent. Because the so-called non-western rising powers emphasize the principle of non-interference in

* Prof. Dr., Antalya International University, Head of Political Science and International Relations Department, tarik.oguzlu@antalya.edu.tr

the internal affairs of other states, identity related differences or diverging morality claims are unlikely to act as potential obstacles before forging cooperative relations in different policy realms as well as acting under the same institutional platforms.

The challenge facing Turkey in this regard is how to strike a balance between moral/identity related factors and pure materially conceived interests while seeking positive relations with western and eastern countries simultaneously. At stake is whether Turkey would hastily bandwagon onto the East whenever it faces strong criticisms about its western identity in the West. For example, the enthusiasm of the Turkish government to join the Shanghai Cooperation Organization can be interpreted as suggesting Turkey's disillusionment with its never-ending journey to join the West. The coming years will increasingly see Turkey's traditional western partners accuse Turkey of flirting with the East to avoid the responsibility of paying the ideational/moral and material costs of (trying to) becoming a part of the West.

The alliance relations that Turkey established with the West, particularly within the framework of NATO, can no longer be taken for granted, as identity/value-based long term interstate commitments have already been replaced by interest-oriented short term strategic cooperation schemes across the globe. This suggests that neither Turkey nor its partners within NATO can take each other for granted. Turkey might be exposed to a barrage of criticism concerning its partnership with the West in NATO whilst it tries to improve its strategic relations with Russia, China and Iran. Turkey's preliminary decision to cooperate with a Chinese company in order to develop a long-range anti-ballistic missile defense capability should be seen as a harbinger of future developments in this regard. The years ahead will also demonstrate that Turkey's decades-long membership within NATO will not constrain and shape its strategic behaviors to the extent which was the case in the past, particularly during the era of the Cold War. As multi-polarity strengthens and the United States and the EU members find it difficult to unite around common threat perceptions, no one should expect Turkey to view the Alliance the way it did in the good old days of the Cold War. The rise of alternative political-economic ideologies and worldviews, apart from the ones espoused by the liberal democratic Western world, makes it easy for Turkey both to develop cooperative relations with non-western countries and view the West more through the prism of interests than identity. AKP's instrumental approach towards the European Union is a prime example of this interest-driven understanding.

The years ahead will demonstrate that rather than ideational commitment, Turkey's approach towards the West will be increasingly shaped by conjectural needs and developments. Sometimes, Turkey will criticize the West vehemently, whereas at other times Turkey will turn to the West to seek protection against conventional and non-conventional security threats. The need on the part of Turkey to

define itself as part of international alliance relationships, such as NATO, would increase if Turkish rulers conclude that Turkey's internal capabilities will not allow it to deal with external security challenges alone. Similarly, the more Turkey has experienced political and economic chaos at home, the more valuable the EU accession process and NATO membership would appear to be. That said, it is worth mentioning that Turkey has come closer to its western partners over the last two years, as the deteriorating security environment in the Middle East has underpinned NATO's value in the eyes of Turkish decision makers. Turkey does not have the capabilities, hard or soft, to deal with the emerging security challenges of the new Middle East.

The ongoing political atmosphere at home seems to have also pushed Turkey somehow closer to the West, particularly the European Union, as Turkey's own dynamics do not appear to provide credible incentives for its liberal democratic transformation. The EU accession process seems to have once again regained its status as being the most important leverage in terms of Turkey's democratization.

It is also important to emphasize that the revitalization of the Cyprus negotiations and the gradual improvement in the EU accession process have occurred in the wake of the current political crisis at home. It would not be wrong to argue that the ruling government might have seen an exit from the current internal crisis through a rapprochement with the West.

A related challenge facing Turkey in this regard is that as of today it does not appear as a credible role model or source of inspiration for other countries to emulate in their efforts to get economically developed and politically stable. Like it or not, the domestic sources of Turkey's soft power abroad have to a great extent eroded in recent years. Turkey appears to be far from consolidating its own liberal democracy, let alone proving that its model of economic development is now sustainable and immune from moral hazards, such as corruption and relations built on patronage. In 2014 and beyond it will become extremely difficult for Turkish rulers to boast the country's soft power/power of attraction unless it goes through a radical restoration period at home.

An important factor that needs to be taken into account in terms of Turkey's foreign policy trajectory in the years to come is the manner in which Turkey's internal developments unfold. The impact of internal developments on Turkey's foreign policy will likely be felt more profoundly in near future. Whether Turkey transforms into a truly liberal democratic country or the ongoing illiberal autocratic practices gain strength will have a lasting impact on Turkey's soft power identity. Given the current state of Turkish domestic politics, it is now more difficult to argue that Turkey still stands the chance of providing a successful example of peaceful coexistence between Islam, democracy and liberalism. For Turkey to be a credible role model for the countries in the Middle East, its march to liberal/

pluralist democracy should be irrevocably institutionalized with the strengthening of the principles of 'accountability', 'separation of powers', 'constitutionality', 'transparency' and 'rule of law'. The revitalization of the Europeanization process will not only help Turkey meet these goals but enhance Turkey's image in the Middle East.

More than any other factor, be it structural change at the international or regional levels, Turkey's internal development will most likely determine its foreign policy. This does not mean that Turkey's foreign policies will not reflect strategic adjustments to emerging developments at the regional and international level. However, the way those external developments are interpreted will likely be influenced by the ideological positions of the power holders at home. The more the current policies of the governing party are exposed to internal criticisms, the more they are likely to spill over into foreign policies and the more the ruling party will resort to foreign policy in order to help secure its place at home. Domestic policies affecting the foreign realm and vice versa will be observed more frequently at a time when Turkey is scheduled to experience three important elections in the near future; the local elections, the presidential elections and the parliamentary elections.

One of Turkey's assets, which is also a liability too, is the degree to which its power of attraction abroad hinges on an 'in-between' status amid the West and the East. This is an asset so long as Turkey's partners in the West view Turkey's links to the East as significant in the materialization of their interests and vice versa. Turkey would certainly benefit from its positive image in the West in its relations with the countries in the East, particularly the Middle East, and vice versa. Its historical legacy suggests that Turkey does not have the luxury of choosing the West at the expense of the East or the East at the expense of the West or having negative relations with any of them. Three years since the so-called Arab Spring began, Turkey's image in the west is not a positive one. Deteriorating relations with Iraq, Syria, Israel and Egypt in recent years seems to have caused a great deal of erosion in the degree of confidence that western countries have had in Turkey's potential to contribute to regional integration and stability. Turkey and western countries have adopted diverging views on Iraq's internal affairs. Her increasing reliance on cooperation with the Kurdistan Regional Government concerning energy and PKK problems appears to have been at odds with the western countries' preference to do business with the Maliki government in Baghdad. Her reluctance to restore relations with Israel to its pre-Mavi Marmara level while the leading western actors, most notably the United States, were trying to broker a face-saving deal between the two counties is another example in this regard. Its unyielding support to the Muslim Brotherhood while regional and international actors have been adjusting their policies to the new developments in the aftermath of the military coup against the Morsi government offers another example as to how Turkey and the western actors seem to have parted ways in Egypt. Lastly,

recent years have also witnessed Turkey and the western actors support different policies in Syria. Turkey's anti-Assad stance seems have been leveled a serious blow as the United States appears to have softened its anti-regime position in Syria in the face of rising religious terrorism moving closer to Russia as to the merits of prioritizing a political-diplomatic solution over a military one.

As Turkey's policies in the Middle East have increasingly differed from those of the West, this has not caused a simultaneous improvement in Turkey's image in the eyes of the regional countries either. The latest public opinion polls undertaken with a view to measuring Turkey's popularity in the Middle East demonstrated that Turkey appears to have lost some ground in recent years. For example, in one of those polls undertaken by TESEV, a think tank based in Istanbul, Turkey came third among the countries which are perceived most positively in the region in the year of 2013. Turkey had for some time been first in the pre-Arab Spring era. The deterioration in Turkey's relations with the European Union with growing internal instability and illiberal practices seem to have diminished Turkey's positive ratings in the Middle East.

It proves that unless Turkey improves its relations with the European Union and revitalizes the much needed and delayed liberal democratic reforms at home, its diminishing status in the Middle East will not change soon. Turkey's signing of the re-admission agreement with the European Union in late 2013 and the opening of the accession negotiations on the chapter of regional polices seem to bode well for the future. Prime Minister Erdogan's visit to Germany and the French President's visit to Turkey are clear examples of belated Turkish and European efforts to mend fences. Recent Turkish efforts to reactivate the still-born protocols with Armenia, boost the inter-communal negotiation process in Cyprus in favor of a bi-zonal/bi-communal federal arrangement, disengage from the religiously radical groups in Syria's opposition block, soften the rhetoric on the need to topple Assad through a military operation, support the interim nuclear deal between Iran and the P5 countries plus Germany, and to pay more attention to Iraq's territorial integrity and sovereignty while improving relations with the KRG should be interpreted positively.

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

ÇÖZÜM SÜRECİNE TOPLUMSAL BAKIŞ

Dr. Salih AKYÜREK
Mehmet Ali YILMAZ
Esra ATALAY
Fatma Serap KOYDEMİR

RAPOR NO: 57
ANKARA
HAZİRAN 2013

The Russian Institute of Strategic Studies: The Organizational Dimension

Alexander KORNILOV*
& Alexandra KONONOVA**

During the Soviet era, the area of foreign policy was largely monopolized by the Communist Party and the Academy of Sciences. In contemporary Russia, there has been a demonstrable crystallization of the process of using a complicated system of state-controlled and independent think tanks. In this regard, the Moscow-based Russian Institute of Strategic Studies (RISS) has been transformed into a very powerful and well-organized community of experts in international affairs.

Think tank is a term which is traditionally used to define a research organization for the purpose of solving of problems, especially in the areas of technology, social or political strategy, armament or public policy. A think tank denotes people of creativity in their field who can produce new ideas on particular subjects. It reflects the profound desire of some people to influence public opinion and public policy. If there are numerous think tanks, then they are required to compete in their own marketplace and to sell their products. A think tank requires financing for the process of research, including the hiring of experts with experience in policy planning, research funding and the publication of policy proposals. The most important aspect of a think tank organizations is in the fact that they are able to exert serious influence on the policy-making process and on the decision-taking process in the country and even beyond. It is for this reason, international rela

* Prof. Dr., Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod, Head of Region Studies of Foreign Countries, kotva64@mail.ru

** PhD Candidate at Faculty of International Relations, Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod, alexandra_k_a@mail.ru

tions scholars follow with great interest the activities of various think tanks in the field of foreign policy making.

Think Tanks in the USSR/Russia: A Historical Sketch

While exploring the creation and development of independent analytical institutions in contemporary Russia, it is essential to have a clear overview of the historical background that determines the specificity of experts required for governmental decision-making in the area of foreign policy.

Throughout the history of the Soviet Union, the existence a system of institutions known as the USSR Academy of Sciences (which conducts scientific research in versatile areas) was created. Here it is necessary to stress the high level of proficiency, expertise and efficiency of the scientific data and findings produced by these corollary institutions operating upon an advanced technological resource base and a highly educated and qualified staff. The Academy Institutes were an integral part of the USSR foreign policy-making system. Among the academic institutes which made direct influence on the elite mentality of the Communist Party of the Soviet Union as a result of their foreign policy contents were the Institute of World Economy and International Relations, Institute of the USA and Canada, Institute of Oriental Studies, Institute of the Far East, *Miklukho-Maklay* Institute of Ethnography, Institute of State and Law, Institute of Europe, Institute of Scientific Information in the Field of Humanities, Institute of Social Sciences and the Institute of Slavic Studies and Balkan Studies amongst others.

However, scientific research in the USSR was monopolized completely by the state and the Communist Party (the very idea of an independent think tank in the Soviet Russia was an oxymoron) in isolation from the global scientific community. The Central Committee of the CPSU controlled the Scientific Department which was responsible for coordinating and directing all expertise in the interest of the ruling Soviet elite.

The Party-controlled institutions had to secure such ideas which today seem to be a relic of the past for some people and source of new international relations for the others. Among them is the idea of “proletarian internationalism”. It appealed to “working class” people around the world to unite in the fight against “world capital” and to build a society based on social equality and brotherhood. Another important foreign policy idea for the Soviet think tanks was the right to self-determination for all nations, including the separation and establishment nation states. The slogan was very attractive, had to exist beyond the borders of the USSR and endangered the territorial integrity and sovereignty many Western countries.

Undoubtedly, the collapse of the USSR has brought about a deterioration in the workability of a streamlined and effective system. During the 1990s the country was going through a rough patch: Russia as a fledgling democracy faced years

of political discontent and economic hardship. The government was preoccupied with state reorganization and the creation of new democratic institutions. Consequently, scientific development was a neglected area in the priorities of the government. The Russian Academy of Sciences, as a successor to the Soviet institution, went through severe degradation, caused predominantly by the lack of governmental financial support as well as a “brain-drain” of promising scientists.

In relation to the field of foreign relations and external policy, it is worth highlighting the fact that, on the one hand, foreign policy issues in general took a back seat on the agenda of the Russian government in the 1990s, and, as a result, there was almost no demand or interest from the state for analytical support in foreign policy decision-making process. On the other hand, political freedom and democratization gave a boost to the formation of numerous independent think tanks exploring political issues both in terms of foreign and domestic policy. Nevertheless, the majority of these newly established institutions and their research was subsidized by Western foundations. This has imposed a certain mark, and a limit on the quality of their work and made their impartiality quite questionable.

Additionally, there were institutions which wanted to be independent of the Russian government or Western funds. These could be found in the 1990s not only in Moscow and Saint Petersburg but also in Kazan, Nizhni Novgorod, Yekaterinburg, and Novosibirsk. Wherever there was a strong university tradition, Russian scientists created foundations, institutes, centers and other structures. Russian academics wanted to be recognized and benefit a new society in the midst of political uncertainty. That was an attempt to de-monopolize the very process of policy-formulation in the Russian Federation and to create an alternate community of institutes to the Moscow-based think tanks. The process of political regionalism in Russia under President Yeltsin supported this trend of de-monopolizing expertise. However, many of the new institutions with pretentious names were forgotten in the cruel market of economic reforms and analytical competition.

This sort of uncertainty continued till the 2000s, when the area of analytical work in the foreign policy field obtained a new breath of life. In an article dedicated to the activities of independent analytical centers by the Russian magazine ‘Kommersant Vlast’ it is stated that, “the interest in qualitative analytical support for the foreign policy decision-making re-emerged only in the 2000s, when the state had money and desire to pursue an active foreign policy.”¹ Even though the article assessed the current situation vis-à-vis the independent think-tanks in Russia as being ambivalent, the level of research in the foreign policy field leaves much to be desired in comparison with Soviet times. The period of Demetri Medvedev’s presidency is especially characterized by a soaring governmental interest in independent expertise in the field of foreign policy.

¹ Gabuev Aleksandr, and Chernenko Elena, “Po stranam I stecheniyam obstayatel’stv/ Kommersant Vlast”, 01 Oct. 2012, last accessed on <http://www.kommersant.ru/doc/2025883>

The Russian governmental institutions admitted an insufficiency in analytical support, traditionally provided by the Russian Foreign Ministry as well as work in scientific research provided by MGIMO (Moscow Institute of International Relations) and the Diplomatic Academy, the two universities strongly correlated with it. Moreover, the Russian President stimulated cooperation between the governmental agencies and civil society.

Governmental interest in providing effective decision-making in foreign policy is growing rapidly and is proven by two general tendencies. Firstly, the number of government-subsidized tenders for research in this field has increased significantly² and this proves that at the top-level of the Russian government, a serious effort to create a competitive market in independent scientific research in order to serve foreign policy needs has been made. Secondly, the number of state orders sealed on a long-lasting basis reflects the growing demand and expanding financial influx into the area of foreign policy research.

RISS as a Think Tank of the Russian President

The most striking example here is the Moscow-based Russian Institute for Strategic Studies (RISS) which has been included among the top-10 Russian think tanks'. This institute was initially created in 1992, however it was not until 2009 when it gained more prominence at the official level. The turning point in the history of the RISS was decree No. 478 issued by President Dmitry Medvedev on April, 29 2009. The RISS received the status of a Federal scientific institution financed through the state budget with the President of the Russian Federation becoming its founder.³ At the same time, the Director of the Institute was displaced by another Presidential decree, No. 479. As Leonid Reshetnikov, the current RISS director notes in one of his interviews,

“The new life of the institute started in April, 2009, when its Charter was changed. According to the Charter the founder of the Institute became the President of the Russian Federation. This fact has increased the volumes of our information, our research, our policy briefs consumed by the Presidential Administration and other state bodies. The structure of the Institute was also changed: now we have new departments, but the research fields in general remained the same”.⁴

In other words, the Kremlin admitted a lack of alternative information and analytical production in the field of foreign and national security policy which was

² Portal Zakupok, The official website where the government of the Russian Federation places the information about tenders subsidized by government, last accessed on <http://zakupki.gov.ru/epz/main/public/home.html>

³ Ukaz Prezidenta Rossiiskoy Federatsii 29 aprel'a 2009 g. № 478, 'Referent', the web-system of the legal documents of the Russian Federation, last accessed on <http://www.referent.ru/1/135207>

⁴ Pyadisheva Evgenia, 20 let. Analiticheski tsentr, izdatel'ski dom I dazhe kinostudia/ RISI / IMA-Press, 26 March 2012, last accessed on http://imapress.spb.ru/society/anons_11137.html

at its disposal. The dramatic increase in information flows demanded a response from high quality expertise. Along with it, the information streams required not only an adequate response from specialists but also well-thought out policy initiatives. As a result, Russian policy in the field of international relations and security became active and offensive rather than reactive and ‘wait and see’.

Remarkably, though the new director of the RISS was appointed by D. Medvedev, he can be considered to be a pro-Putin candidate: Leonid Reshetnikov is a former General-Lieutenant of the Russian Foreign Intelligence Service and the head of its Information and Analytical Department. However, his prominence within the realm of the Russian scientific community seems to be indisputable. He has a Ph.D. in historical sciences; moreover, he is a member of the Scientific Council of the Russian Ministry of Foreign Affairs, a member of the Scientific Council of the Security Council of the Russian Federation and the Public Council of the Ministry of Defense of the Russian Federation.⁵ Additionally, Mr. Reshetnikov has shown his sympathy for the White Army and the Russian emigration after the 1917 Revolution when he published his Russian-language book entitled “*Russian Lemnos: Historical Overview*” (2012). The director is also known for his support of the Russian Orthodox Church and of Russian spiritual values in the life of the country.

In general, the initial proclaimed tasks of the RISS have not changed noticeably despite the new status. They include;

- 1) dealing with the issues of national security, studying Russia’s relations with other countries;
- 2) analyzing and forecasting trends in political and socio-economic processes at the global and regional levels
- 3) exploring the possible ways of maintaining strategic stability in the new geopolitical conditions and evaluating factors of strategic risks;
- 4) Considering ways to resolve crisis situations threatening the global and regional stability as well as paying significant attention to the fight against terrorism.⁶

From the above-declared aims it becomes evident that the Institute was assigned with new tasks of a strategic nature. The RISS became a think tank of the Russian President and was responsible for coordinating strategic analysis and policy recommendations. It should be stressed that the fields of strategic research in RISS accruing from its new status varied from difficult socio-economic issues to extremely important counter-terrorism policy.

⁵ Reshetnikov Leonid Petrovich, Direktor Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy, last accessed on <http://www.riss.ru/index.php/jomsocial/profile/613-reshetnikov-leonid-petrovich>

⁶ Ob institute, Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy last accessed on <http://www.riss.ru/about>

The ultimate goal of the institute activities is a sort of innovation as it completely corresponds to the new status in:

“Providing informational support for the Presidential Administration of the Russian Federation, the Federation Council and the State Duma, the Security Council, ministries and agencies. The RISS provides expert appraisals, recommendations, prepares analytical information for the structures enumerated above.”⁷

The wide range of scientific work is ensured by the structural subdivision of the RISS into the Research Center of CIS countries, Center for Asia and the Middle East Research, the Center for Euro-Atlantic Studies (‘geographical departments’), Center for Economic Research, Centre for Defense Studies as well as the Humanitarian Research Center (functional departments).⁸ The latter represents a new department, introduced almost simultaneously with the Presidential Decree of 2009 and it is preoccupied with “the contentious issues of the foreign relations history and the role of the religious factor.”⁹ Its introduction has added a new task of “counteracting the falsification of history in the post-Soviet space”¹⁰ to RISS scientific activities which are determined by the need of the Russian government to provide strategic interests in the post-Soviet space. Here, there is a serious element of propaganda for Russian state interests. Upon the whole, we can conclude that the Presidential Decree of 2009 has turned the RISS into a useful tool providing abundant data and research for an appropriate “articulation of the strategic directions of the state policy in the sphere of national security.”¹¹

RISS: A High Quality of Staff

We have an opportunity to clarify the research priorities of the Institute if we look at the biographies and careers of the think tank Directors. Dr. Leonid Reshetnikov conducted research on the Soviet-Bulgarian relations and continues to pay attention to the Balkans, with the ability to speak Bulgarian, Serbian along with some knowledge of Greek. The First Deputy Director of the Institute Dr. of Sci. Konstantin Kokarev is a well-known specialist on China, its political processes and the politics of the South-East Asia. Deputy Director Tamara Guzenkova received her Dr. of Science. Degree from the Moscow State University for her dissertation about the Ukrainian Parliament (Rada). She concentrates on the politics of the European CIS countries, primarily of Ukraine, Byelorussia and Moldova. Deputy

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Pyadisheva Evgenia, 20 let. Analiticheski tsentr, *Izdatel'ski dom I dazhe kinostudia/ RISI/ IMA-Press*, 26 March 2012, last accessed on http://imapress.spb.ru/society/anons_11137.html

¹⁰ Ob institute, Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy, last accessed on <http://www.riss.ru/about>

¹¹ RISI - Ustav federalnogo gosudarstvennogo nauchnogo budzhetno gouchrezhdeniia, Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy, last accessed on http://www.riss.ru/images/pdf/ustav_docs/ustav.pdf

Director, Dr. Igor Prokofyev is in charge of energy research in the Institute. Dr. Michael Smolin who is another Deputy Director, chairs the Center for Humanitarian issues and provides research on State-Church relations and the Solidarity idea in contemporary Russia.¹² Dr. Azhdar Kurtov who is Editor-in-Chief of the Institute *Problems of National Strategy* journal deserves a special mention. Dr. Kurtov is the author of more 600 academic texts, articles and books. He is a specialist on the international relations of the CIS countries as well as on Iran, Turkey and Shanghai Cooperation Council. Dr. Kurtov writes on a regular basis for such journals as *Central Asia and Caucasus*, *New Eurasia: Russia and the Countries of Near Abroad*, *Russia and the Muslim World*, *Spirituality. Faith and Renaissance* and others.¹³

As this article is written for a Turkish journal, it is pertinent to mention a few words about the Institute Representative in Turkey. Professor, Dr. of Sci. (History) Alexander Kolesnikov serves as the Institute representative in Turkey. He is well-known by his research and more than 100 publications on the history, politics and economics of Turkey and the Central Asia countries. Prof. Kolesnikov speaks Turkish, English, French, Polish and Turkman. His Dr. of Sciences dissertation was devoted to the military scientists of the Russian Empire and their contribution to the study Central Asia. From 2010 Prof. Kolesnikov has served as representative of the “Parlamentskaya Gazeta” of the Russian Parliament in the Middle East.¹⁴

Returning to organizational structures, RISS has managed to maintain a high quality of research due to its system of representatives in foreign countries. Along with Turkey, RISS has its delegates in France, Poland, Serbia, and Finland. Additionally, RISS Director Reshetnikov invites a team of advisers to discuss tasks of the Institute. These advisers have a rich experience of service in the army, diplomacy, parliament, defense industries, media and other important branches of Russian society and state. Dr. Vladimir Kozin who has both military and diplomatic educational backgrounds is head of the advisers group.¹⁵ Thus, when we read and analyze the bios of RISS leading experts, it is difficult to conclude that the Institute has particular priorities in the field of foreign policy expertise. Instead, it is arguable that they have a high quality of the experts which constitutes the Presidential think tank.

¹² RISS - Rukovodstvo, last accessed on <http://www.riss.ru/about/managers>

¹³ Kurtov Azhdar Ashirovich, “Problemy natsionalnoy strategii”, *Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy*, last accessed on <http://www.riss.ru/jomsocial/profile/600-kurtov-azhdar-ashirovich>

¹⁴ Kolesnikov Aleksandr Antonovich, Predstavitel RISS za rubezhom, last accessed on <http://www.riss.ru/index.php/jomsocial/profile/639-kolesnikov-aleksandr-antonovich>. See also, Avtoreferat. Kolesnikov Aleksandr Antonovich, Gosudarstvennaya publichnaya istoricheskaya biblioteka Rossii, last accessed on <http://elcat.shpl.ru/index.php?url=/notices/index/IdNotice:60008/Source:default>

¹⁵ RISS - Gruppa sovetnikov direktora, last accessed on <http://www.riss.ru/index.php/gruppy/view-group/39>

The RISS has advanced special programs and projects on soft power policy in order to guard the foreign policy interests of the Russian Federation. On the one hand, the Institute researchers contribute to the Russian newspapers and journals and have some positions in the informative space of the country. On the other hand, RISS has produced political films that have a clear propaganda message and theme. Among them are the *Servants of Death* (film about the Wahhabism ideology and practice which is considered to be extremist in Russia), *Iran: Life or Death* (about international pressure on Iran), *Crisis of the West: America Attacks Europe*, *Transnistria (Pridnestrovye) as a Western Outpost of Russia*, *Divided Serbia*, *How the West Destroyed the White Movement* and others.¹⁶ A book Series, analytical reviews and the *Problems of National Strategy* journal of the institute constitute an additional source of the RISS influence as a conservative think-tank.¹⁷

Meanwhile, some of the propaganda by RISS researchers has elicited open criticism from the social network of Russia, on subjects such as the Islamic *umma* of the country and the action of its agencies. Some web sites belonging to Islamic organizations not affiliated with the government-backed Internet-forums are outraged, reacting with anger towards the conclusions of the RISS experts which indicate an increasing rise in the number of the supporters of Wahhabism amongst the Russia' Moslems.

It is worth mentioning that the precedent of legally changing the think tank by official Presidential Decree is quite unique for Russia. Its new status was re-enforced by the new Charter in 2012¹⁸, which slightly differs from the previous one. In particular, the new Charter, as stated by the Presidential Decree No. 23 on January, 4 2012¹⁹, represents a well-thought out and structurally better organized document. Hierarchically arranged, the new section 'Structure' (dictating the organizational structure of the RISS) introduced the functions and obligations of the director in detail as well as the mechanism of the state orders.

Expertise of the Institute: Foreign Policy Implications

The precedent of converting the RISS into the Federal scientific institution has two important implications. Firstly, in rhetorical terms, such a political move expands the significance of the RISS and endorses the quality and reliability of its scientific activities. In other words, the RISS is included in the range of permanent tools the Russian government has at its disposal for effective foreign policy

¹⁶ RISI-TV. Filmy RISI, last accessed on <http://www.youtube.com/playlist?list=PLB69898C48E2B154F>

¹⁷ Izdanya RISI, last accessed on <http://www.riss.ru/index.php/bookstore>

¹⁸ Ukaz Prezidenta Rossiiskoy Federatsii 4 janvaria 2012 g. № 23, *Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy*, last accessed on http://www.riss.ru/images/pdf/ustav_docs/ukaz-2012.pdf

¹⁹ Ustav federalnogo gosudarstvennogo nauchnogo budzhetnogo uchrezhdeniia, *RISI*, last accessed on http://www.riss.ru/images/pdf/ustav_docs/ustav.pdf

decision-making, alongside with the Russian Academy of Sciences, the Russian Ministry of Foreign Affairs and its affiliated scientific research centers on the basis of MGIMO and Diplomatic Academy. It also should be noted that the Russian Parliament has made efforts to establish its own analytical centers and to obtain independent expertise over the last 10 years.

Secondly, in terms of *realpolitik*, the new status of the RISS means that its working procedures as well as the research areas are determined substantially by state demands which are officially formulated in the form of state orders with fixed deadlines and enumerated from the federal budget. As it was mentioned above, the new Charter states this mechanism more clearly. An emphasis is laid on the decisive role of the President's administration in determining the state ordered research and monitoring the flow and inner distribution of budgetary funds.²⁰ However, according to the Charter, the RISS retains an opportunity conduct private research for non-state clients, even though these activities are liable to the tough control of the Presidential administration, especially if the private orders fall under the category of a "big deal" and exceed certain financial barriers.²¹ All in all, we would like to point out that the new status of the RISS proclaimed in the presidential decree of 2009 has transparently moved this center from the niche of independent think tanks to a sort of periphery somewhere in between the state analytical structures of the Foreign Affairs Ministry or completely state-financed Academy of Sciences and such independent analytical centers as the Center for Analysis of Strategies and Technologies or the PIR-Center.

It is essential to stress here, that such a peripheral position leads to a controversial perception of RISS activities by Russian society and the scientific community. The financial and thematic dependence of the studies conducted by the RISS on the basis of state orders gives birth to sharp criticism. The RISS is accused of lacking impartiality, its research results are said to be distorted and adapted in accordance with governmental decisions and intentions and its staff is accused of being recruited on the basis of kinship and personal preferences rather than merit and professional qualification.²²

Nevertheless, we it is worth providing a sort of counter-evidence or justification in this article. First of all, it is vital to comprehend that such diversity and controversy of opinions is quite natural for the field of humanitarian studies, where unlike scientific data, it cannot be expressed in bare figures and where issues on the agenda are initially too acute and ambiguous as they touch upon religious

²⁰ Ustav federalnogo gosudarstvennogo nauchnogo budzhetnogo uchrezhdeniia, RISS, last accessed on http://www.riss.ru/images/pdf/ustav_docs/ustav.pdf

²¹ Ibid.

²² See, for example, Gasanov Akper, "Pritcha o reputatsii: Chego dobiwaetsia Rossiiskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy", *Inews.az. The Azerbaijanian news website*, 27 March 2012, last accessed on <http://www.1news.az/analytics/20120327045506904.html>.

matters, territorial borders and national interests. Secondly, the political realities of the Russian Federation are also to be taken into account. The combination of such factors as historical disturbances affecting science at the national level, the small number of analytical centers for foreign policy research, poor demand for this type of study from independent clients and, finally, a low level of competition as well as a shortage of the finance are realities which have predetermined a tough climate for the development of independent think tanks and therefore the urgent need for governmental interference in the area.

Thirdly, the RISS personnel, which total 180 employees, 13 Dr. of Sciences and more than 40 candidate,²³ along with its comprehensive structure, which unifies several regional affiliates, permanent representative departments as well as single representatives (including one in Turkey),²⁴ indicates strongly the efficiency and workability of the institute.

Fourthly, the idea of intentionally distorting the studies in order to suit the official governmental position contradicts common sense and discredits the government efforts and resources invested in acquiring a broad apparatus for rational decision-making in the external policy field. Of course, the RISS with its new status as a Federal scientific institution has to stick with an official governmental line in foreign policy. However, there is no need to confuse the means with the ends and loyalty with bias.

Fifthly, critics who suggest as an example of the U.S. think-tanks as a model of impartiality and effectiveness can be refuted on the basis of the strong lobby tradition in the USA which one way or another exerts influence on the scientific research and the experts.

In relation to concrete foreign policy implications, the vanguard role of the RISS should be highlighted. The impression remains that the institute brings policy ideas into scientific conferences as well as to the Russian and foreign mass media for discussion. Experts from the RISS endorse policy ideas which serve to promote Russian national interests in the field of foreign and security policy. That was the case with international sanctions and tension around the Iranian nuclear program whereby the RISS strived to prove the sovereign right of Iran to obtain an independent atomic industry, using a variety of means including special films about the “Western plans” against sovereign Iran. It was the case when RISS persuaded experts and politicians abroad that the Ukrainian Maidan was not pro-EU but contained a radical right, if not pro-Nazi forces in protest against President Yanukovich. It is not coincidental that in January 2014, the RISS “rolled out the ball” for the Transcarpathian region where the Rusyns (Carpatho-Russians) have

²³ Pyadisheva Evgenia, RISI – 20 let. “Analiticheski tsentr, izdatelski dom i kinostudia”, IMA-Press, 26 March 2012, last accessed on http://imapress.spb.ru/society/anons_11137.html

²⁴ RISI Obinstitutu. Structura, last accessed on <http://www.riss.ru/about/structure>

resided for centuries and saved its Orthodox faith and unique language. That the region had strong cultural and political sympathies with Russia was the message from the pro-Kremlin think tank to Kiev.

Conclusion

On the basis of analytically comparing the main research dimensions of the RISS and major provisions of the National Security Strategy of the Russian Federation²⁵ (published in 2009 and known as ‘twenty-twenty’). Taking into account the whole bulk of the presidential decrees (including the decree No. 304 issued on March 15, 2011 which “amends the list of organizations established under control of the President of the Russian Federation, the Government of the Russian Federation and the Russian Presidential Administration, as well as other organizations, which are provided with financial support for Office of the President”²⁶ and officially includes the RISS in this very list) we can conclude:

- 1) that the research carried out by the RISS experts covers the most important foreign policy issues on the Russian agenda;
- 2) that the research is carried out by highly qualified scientists within expansive and well thought-out structural framework;
- 3) that the impact of the RISS expertise on the process of decision-making in foreign policy which is carried out by the representatives of the executive branch of power in the Russian Federation is steadily increasing.

We should also recognize that the manner in which the institute can influence the decision-taking process in the Kremlin remains secretive. We have some problems when trying to measure the RISS influence in public policy-making process. Despite the fact that the Presidential Decree and Charter define the institute as the Federal Institution in order to provide important expertise on national security policy we have no clear picture of how it has a correcting impact on decision-makers. Independent foreign observers can only read the Web publications of the institute, some articles in Russian periodicals, compare ideas and foreign policy events and only then provide some thought as to the extent this think-tank has influenced national decision-makers in Moscow. This supports the argument for closer cooperation amongst the think tanks in different countries in the interests of providing a higher understanding of international relations in the globalized world.

²⁵ Strategia Natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii do 2020 goda, The Russian National Security Council official website, last accessed on <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

²⁶ RISI - Ukaz Prezidenta Rossiiskoy Federatsii 15 marta 2011 goda № 304, last accessed on http://www.riss.ru/images/pdf/ustav_docs/Ukaz_15_03_2011.pdf

Bibliography

Beliaeva, N. Zaitsev, D. "Mozgovie tsentri" v Rossii I stranah Zapada: Sravnitel'nyy Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnii otnoschenia (2009. N1. S. 26-39).

Degtyaryov, A. Prinyatiyepoliticheskikhresheniy, (Moscow:Knizhnyi Dom Universitet, 2004).

Donald Abelson: Think Tanks – Definition, Their Influence and the US Foreign Policy, Interview by Leonhardt van Efferin, October 2010/ Exploring Geopolitics, last accessed on http://www.exploringgeopolitics.org/Interview_Abelson_Donald_Think_Tanks_Definition_Influence_US_Foreign_Policy_Public_Opinion_Ideas_Media_Non_Ideological_Partisan_Defense_Research_Heritage_Brookings.html

Fabriki misli I tsentri publichnoi politiki: issledovatel'skaya funktsia, Sbornik statei, Pod red. (Sungurova A. SPb: Norma, 2002. – 176 stranits).

Informatsionniy Byulleten', Ekspertnaya podderzhka pravitel'stv: effektivnost' think tanks I preodoleniye krizisa idey, Krugliy stol 13 iyunya 2013. Analiticheskii tsentr pri Pravitel'stve Rossiiskoy Federatsii,(Moskva, 2013. – 13 stranits).

Istomin, I. Vneshnepoliticheskaya ekspertiza I konstruirovaniye mezhdunarodnoy sredy, (Mezhdunarodnyii Protsessy. 2012. N3. S. 58-72).

Kokoshin, A. O strategicheskome planirovanii v politike, (Moscow: KomKniga, 2007).

McGann, J., Think Tanks and Policy Advice in the US., *Philadelphia: Foreign Policy Research Institute*, (August 2005. 33 pages).

Naumova, U., Trudnaya sud'ba rossiiskich think tanks, So-obchenie, 2002. N9. S. 49-50, last accessed on <http://soob.ru/n/2002/9/practice/23/print>

Okuney, I. Barriers to the Development of Independent Foreign Policy Think-Tanks in Russia, Institute Spraw Publicznych. Training Program for Russian Policy and Opinion Makers, Policy Papers 2/11. 8 pages.

Orlov, A. Sravnitelniy analiz zarubezhnogo I rossiiskogo opyta vzaimodeistviya gosudarstva I analiticheskikh struktur (think-tanks): tendentsii I nereschennii voprosi. Tekst vystuplenia direktora IMI MGIMO (U) MID Rossii Orlova A.A. na kruglom stole Analiticheskogo tsentra pri Pravitel'stve RF: "Ekspertnaya podderzhka pravitel'stv: effektivnost' think-tanks I preodolenie krizisa idey" 17 iunia 2013 goda/ The MGIMO (U) MID Rossii official website, last accessed on http://www.mgimo.ru/files2/y06_2013/239536/2013-06-17_Orlov.pdf

Sovremenniy fabriki misly (Mozgovie tsentri, think tanks), Analiticheskiy doklad agentstva gumanitarnich technlogiy, (1998), last accessed on http://www.uis.kiev.ua/discussion/think_tanks.html

The Role of Think Tanks in U.S. Foreign Policy, *U.S. Foreign Policy Agenda*, An Electronic Journal of the U.S. Department of State, (Volume 7.Number 3.November 2002. 46 pages).

Ulakhovich, Vl. Ekspertnoye obespecheniye vneshnepoliticheskikh resheniy, *Zhurnal mezhdunarodnogo prava I mezhdunarodnykh otnosheniy*, (2006 N 2), last accessed on <http://evolutio.info/content/view/1012/176/>

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI

Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede
Devrimsel Dönüşüm

Dr. Salih AKYÜREK
Mehmet Ali YILMAZ
Mustafa TAŞKIRAN

RAPOR NO : 53
ANKARA
ARALIK 2012

F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye*

Serhat GÜVENÇ**

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin yeni nesil savaş uçağı üretmek için yaptığı çalışmaların en önemli aşamalarından birisini Müşterek Taarruz Uçağı (MTU) ya da diğeri adıyla F-35 *Lightening II* Projesi oluşturmaktadır. Beşinci nesil olarak da adlandırılan bu yeni savaş uçağı projesi, Amerikalıların “adil dövüşmeyiz” (“we don't fight fair”) sloganında ifadesini bulan, yüksek teknolojiye dayalı hava gücü üstünlüğünü perçinlemek için gündeme getirilmiştir. Hazırlanan projede yeni nesil savaş uçağı başından itibaren hava, deniz ve deniz piyade kuvvetleri tarafından kullanılacak ortak bir platform olarak planlanmıştır. Bu kuvvetlerin halen envanterinde bulunan tüm taarruz/darbe uçaklarının yerini alması planlanan F-35'ler, konvansiyonel kabiliyetlerin yanında nükleer darbe yeteneğine de sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Hala filo hizmetinde bulunan F-22 *Raptor* avcı uçağıyla başlayan beşinci nesil savaş uçaklarının temel ayırt edici özellikleri; sinsilik (*stealth*) yani düşük radar kesiti, ardyakıcı (*afterburner*) devreye sokulmadan ses üstü hızlara çıkabilmesi, yakıtı daha verimli kullanabilmesi ve ağ merkezli harekâta uygunluk olarak sıralanabilir.

ABD'nin liderliğini yürüttüğü Müşterek Taarruz Uçağı Projesi'nin ortakları arasında; İngiltere, İtalya, Hollanda, Türkiye, Avustralya, Kanada, Danimarka ve Norveç bulunmaktadır. ABD'nin projedeki müttefikleri sınırlı tutmasının sebebi ise 1990'lı yıllarda gerçekleştirdiği koalisyon harekâtlarından çıkarttığı derslerdir.

* Bu yorum Doç. Dr. Serhat Güvenç'in 6 Mart 2014 tarihinde Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (BİLGESAM) gerçekleştirilen “F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye” konulu seminerde yaptığı konuşmadan derlenmiştir.

** Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, serhatg@khas.edu.tr

Birinci Körfez Savaşı ve Balkanlar'da gerçekleştirilen hava harekâtları sırasında yaşanan tecrübeler, ABD'yi bilgi çağı savaşlarını göz önünde bulundurmaya ve ittifak ilişkileri çerçevesinde hareket etmeye yöneltmiştir. Bu kapsamda ABD, yeni nesil uçakların ağ merkezli koalisyon harekâtlarına olanak tanınmasını ve muhtemel harekâtlar sırasında kendisiyle birlikte uyumlu hareket edebilecek, gerekirse aynı karma taarruz planlamasında yer alacak ve tüm görevleri aynı verimlilikle yapabilecek müttefiklere sahip olmayı amaçlamıştır.

ABD bu nedenle F-35 projesine katılabilecek müttefikleri, gizlilik derecesine uygunluk (*security clearance*) ve koalisyonlara katılma sicilini esas alarak tespit etmiştir. Sadece NATO üyeleri, Avustralya, Japonya ve İsrail gizlilik derecesine uygunluk sağlarken, Hindistan gibi bazı olası müşterilerin gizlilik paylaşımı açısından yeterince güvenilir bulunmayışı projeye katılımına engel olmuştur. Zaten Hindistan da daha sonra uçakla ilgilenmediğini açıklamıştır. Geçmişte ABD'nin öncülük ettiği koalisyon harekâtlarına katılım ve katkı düzeyi proje ortaklarının hangi ülkeler olacağını tespitinde önemli rol oynamışa benzemektedir. RAND Corporation'ın yayımladığı bir çalışmada yer alan istatistikî verilere göre 2003'e kadar ABD önderliğinde gerçekleştirilen hava harekâtlarına İngiltere 29, Fransa 28, Türkiye ise 23 kez iştirak etmiştir. Bu veriler Türkiye'nin, en azından 2003 yılına kadar ABD öncülüğündeki hava harekâtlarına en çok katılan üçüncü ülke olduğunu göstermektedir.

Gizlilik şartlarını haiz ve koalisyonlara katılma geçmişi tatmin edici bulunan Türkiye, F-35 projesine katılabilecek ülkeler arasına biraz gecikmeyle de olsa dâhil edilmiştir. Ancak Türkiye'yi bu programa katılmaya sevk eden saikler, projenin bir takım kurallarıyla neredeyse tamamen zıtlık içindedir. Türkiye, görev bilgisayarına erişim ve projenin yazılımına etki etme konularında ısrarını sürdürmektedir. Bu konular Türkiye açısından önem taşısa da, ABD'nin kritik teknolojileri paylaşmama niyeti projenin temel parametresi niteliğindedir. Müşterek Taarruz Uçağı hassas teknolojiler içereceği için ABD'li yetkililer, en yakın NATO müttefikleri ile dahi bu teknolojik sırları ve birikimi paylaşmamayı kararlaştırmıştır. Kritik teknolojilerin paylaşılmamasına Türkiye ve İngiltere gibi "harekât egemenliği" (*operational sovereignty*) konularında ketumlukları ile bilinen önemli müttefiklerin ciddi itirazları olmuştur. İtirazlara rağmen ABD, kritik teknolojilerin paylaşılması ve görev bilgisayarına erişim izni konularında tutumunu değiştirmemiştir. Hatta bir dönem projenin ABD dışındaki üyeleri için kritik teknolojileri içermeyen ve daha düşük yetenekli uçaklar tasarlanması gündeme gelmiştir. Fakat Pentagon bu seçeneğe karşı çıkmıştır. Düşük yetenekli bir türevin istenen faydayı sağlayamayacağı ve yüksek tehdit ortamlarında yürütülecek koalisyon harekâtlarında birlikte çalışabilirliği (*interoperability*) kısıtlayabileceği kaygısıyla bu düşünceden kısa sürede vazgeçmiştir. Bu nedenle tüm proje ortağı ülkelerin aynı yetenekleri haiz uçaklara sahip olması kararlaştırılmış, ancak ABD dışındaki ortakların görev bilgisayarına erişimi, donanıma ve yazılıma nüfuz imkânı olabildiğince sınırlı tutulmuştur.

F-35 Projesinin Özellikleri ve Türkiye

F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi kapsamında geliştirilen uçaklar, kendine özgü bir terminolojiye sahip beşinci nesil uçaklar olarak NATO üyesi ülkelerde kullanılan savaş uçaklarının yerini alacaktır. F-35 projesi, ortak devletlerin üretim sürecine farklı düzeylerde katılımı açısından özgün bir projedir. Toplam 4 farklı katılım seviyesinin bulunduğu Müşterek Taarruz Uçağı Projesi, uçak almayı taahhüt eden ülkelere ürünlerini satıcı ülkeye ihraç etme garantisi de sunmaktadır. Böylece alıcı ülke harcadığı paranın bir bölümünü hatta bazen tamamını geri kazanabilmektedir. Ancak proje, geçmiş uygulamalardan oldukça farklı bir katılım modeli getirmiştir. Daha önce savunma sanayi ortak üretim projelerinde sıkça rastlanan direkt ya da dolaylı off-set uygulaması yerine en iyi fiyat denen, rekabete dayalı bir sanayi katılım modeli öngörülmüştür. Bu yeni ve alışılmadık model, Türkiye gibi ortakların üretimden pay beklentileri bakımından önemli zorluklar doğurmuştur. Ankara'nın daha en başından itibaren sipariş bedelinin en az % 50'si tutarında iş payı hedefi pürüzlere yol açmıştır.

Müşterek Taarruz Uçağı Projesi'nin bir diğer alışılmadık yönü “performansa dayalı lojistik” olarak adlandırılan yeni bir sistem öngörmesidir. Bu sistem alışkın olduğumuz işleymden farklı şekilde ilerlemektedir. Bilindiğı üzere geleneksel işleymde, alıcı ülkeler satın aldıkları uçakların lojistik desteğı için kendi ulusal kabiliyetlerini ve stoklarını oluşturmaktadır. Ancak yeni sistemde her şeyi üretici firma hazırlamakta, ülkeler sadece filonun göreve hazırlık oranını (yüzdesini) tespit etmekte ve lojistik destek bu yüzdeye göre üretici tarafından belirlenen maliyetle sağlanmaktadır. Göreve hazırlık için talep edilen oran yükseldikçe lojistik maliyet de artmaktadır. Bu durum ülkelerin bağımsız olarak yedek parça üretme ve stoklama özgürlüğüne de kısıtlama getirmiştir. Böylece projeye katılan müttefiklerin lojistik işleymden tamamını denetimlerinde tutma olanağı ortadan kalkmış, (ABD dışındaki) ortakların satın alınacak uçakların idamesi ve bakımındaki etkisi ciddi anlamda sınırlandırılmıştır.

Genelde ittifak ilişkileri içinde yürütülen savunma sanayi projelerinde, üyeler süreç boyunca üretilen silah sistemi veya platformla ilgili çeşitli değişiklikler talep edebilir ve bu değişikliklerin kabul görmesi durumunda projeye eklenmesini sağlayabilirler. Ancak F-35 programında proje baştan bir paket olarak sunulmuş, belirlenen standartlar dışında uçaklara bir yetenek eklenmesini isteyen ülkelerin bu yeteneğın ilavesinden kaynaklanan maliyet farkını karşılaması kararlaştırılmıştır. Bu uygulamaya (“*pay to be different*”) denmektedir. Dolayısıyla standart paket haricinde bir özellik talep eden alıcı ülke, talebin yerine getirilmesinden kaynaklanan tüm maliyetleri kendisi karşılamak durumundadır. Örneğın ergonomik bir değişiklik talebinde bulunan Hollanda, pilotları daha uzun boylu ve iri cüsseli olduğu için standart ölçülerden daha büyük ve yüksek bir kokpit ve kanopi talep etmektedir. Projenin kuralları gereğı talep kabul görmüş olsa dahi, bu yenilikten kaynaklanan maliyet farkını Hollanda hükümeti karşılamak durumundadır.

Türkiye ve İngiltere, tüm pakete uygulanan kuralların dışında F-35 uçaklarını sadece ABD önderliğinde yürütülecek operasyonlarda değil, milli harekâtlarda da sınırsız bir şekilde kullanmayı istemektedir. İngiltere ve Türkiye görev bilgisayarına tam erişim, yazılıma tam nüfuz, tüm görevleri tanımlayabilme ve uçağı ulusal-uluslararası tüm hareketlerde kısıtlamasız kullanabilmeyi amaçlamaktadır. Ancak projenin lideri konumundaki ABD bu talepleri henüz onaylamamıştır. Görünür gelecekte onaylayacağına dair işaret de bulunmamaktadır.

Müşterek Taarruz Uçağı Projesi, 9 müttefik ülkeden oluşmakla birlikte, üye ülkelerin projeye katkı sağlama düzeyi farklılık göstermektedir. Üye ülkeler, çeşitli katılım seviyelerinde programa iştirak etmektedir. ABD projenin lideri konumundayken İngiltere birinci seviye, Hollanda ve İtalya ikinci seviye, Türkiye, Avustralya, Kanada, Norveç ve Danimarka üçüncü seviye, İsrail, Singapur ve Japonya ise ihraç müşterisi konumunda bulunmaktadır. Dört farklı katılım düzeyinin bulunduğu projede ülkelerin katılım düzeyleri çok önemlidir. Örneğin birinci seviye katılım düzeyine sahip olan ülke, satılan uçaklardan kar payı alma, programa katkıda bulunma ve siparişlerde öncelik gibi ayrıcalıklara sahiptir. ABD dışında en yüksek düzeydeki katılımcı olan İngiltere bu anlamda en avantajlı konumdadır.

Türkiye'nin Projeye Dâhil Olma Nedenleri

Türkiye'nin Müşterek Taarruz Uçağı Projesi'ne katılma nedenlerini siyasi, askeri ve endüstriyel olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Siyasi nedenlerin stratejik sebepleri de içerdiği ifade edilebilir. Türkiye açısından ABD ile ilişkiler her zaman önem taşımıştır. İki ülke arasında zaman içerisinde yaşanan sıkıntılara rağmen Türkiye, ittifakın devamından yana tutum takınmış, ABD ile stratejik bir ortaklık tesis etme eğiliminde olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin, gelecekte de silah tedariki ve diğer konularda ABD ile ittifaka önem vereceği değerlendirilebilir. Türkiye, uluslararası arenadaki itibarını korumak ve yükseltmek adına ABD önderliğindeki koalisyonlara katılmayı ve katkı sağlamayı istemektedir. ABD nezdinde itibarın artması ise NATO ülkeleri arasındaki hiyerarşide önem kazanma anlamına gelmektedir. Nitekim görüldüğü üzere beşinci nesil savaş uçağı projesi her NATO üyesinin talebinin olumlu karşılandığı bir sistem değildir.

Türkiye'nin projeye dâhil olmasındaki askeri nedenlere bakacak olursak; Türk Silahlı Kuvvetleri, daima mevcut olan en yüksek teknolojiye sahip olma eğilimindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye, gelişmiş bir ülke haline gelme, sanayi teknik altyapısına sahip olma ve çağı yakalama amacını taşımıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri de askeri alanda ileri teknolojiye sahip olmanın Türkiye'yi "caydırıcı" kılacağı ve Türkiye'nin bölgesinde elini güçlendireceğini değerlendirmiştir. Ayrıca 1947 yılından itibaren Türk Hava Kuvvetleri'nin sadece Amerikan yapımı uçak kullanıyor olmasından dolayı sahip olduğu teknik altyapı düşünüldüğünde Türkiye'nin programa katılma isteği açıklık kazanacaktır.

Endüstriyel sebeplerin başında ise proje içerisinde bulunmak suretiyle Türkiye'nin teknolojik tecrübelerini artırma ve yeteneklerini geliştirme imkânı bulması gelmektedir. Programın üretim sürecine dâhil olan Türkiye, böylelikle F-16 projesinden elde ettiği mevcut savunma sanayi kapasitesini sürdürmeyi ve geliştirmeyi hedeflemektedir. 1970'li yıllardan itibaren "kendi uçağını kendin yap" sloganı doğrultusunda hedef belirleyen Türkiye için bu tip ortak üretim projelerinde yer almak, nihai hedefe ulaşabilmek adına önem atfedilen adımlardır. Ayrıca 2020'li yıllar için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gereksinim duyacağı silah ve askeri teçhizatın en az % 50'sinin yerel kaynaklardan sağlanması hedefi söz konusudur. Bu endüstriyel amaçlara sahip olan Türkiye açısından F-16 projesi önemli bir kilometre taşı olmuştur. F-35 projesi de benzer derecede önem arz etmektedir.

Türkiye'nin F-16 Projesi'nden Çıkardığı Dersler

F-16 Projesi sürecinde yer alan Türkiye; siyasi, askeri ve endüstriyel anlamda farklı deneyimler kazanmıştır. Siyasi perspektiften bakıldığı takdirde dikkate değer etkenlerden biri kuşkusuz bu tür üretim işbirliklerinin iç politikada oya tahvil edilebilmesidir. Mesela Turgut Özal dönemine denk gelen F-16 programına ilk etapta çok da sıcak bakmayan bazı siyasi çevreler, projenin kamuoyunda olumlu yankı uyandırmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Dış politika boyutunda ise projenin uluslararası platformlarda Türkiye'nin prestijini artırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum Türkiye'ye çokuluslu koalisyon harekâtlarına kolaylıkla uyum sağlama ve katkı yapma imkânı sağlamıştır.

Türkiye'nin F-16 programından kazandığı sanayi tecrübesi üretim sürecine katılmış olmasından kaynaklanmıştır. Türkiye, F-16 projesinde başlangıçta Belçika, Hollanda, Danimarka ve Norveç'in kurduğu konsorsiyuma katılmadığı için daha yüksek maliyetlerle ve zorluklarla karşılaşmış olmakla beraber, daha sonra projeye katılarak bir nihai montaj hattına sahip olmuştur. Türkiye böylece bir konsorsiyum içerisinde dahi muhtemelen elde edemeyeceği bir imkâna kavuşmuş, modern bir savaş uçağının tamamen nasıl birleştirilebileceği bilgi ve birikimini edinmiştir. Bu önemli bir kazanım sayılmaktadır. F-16 projesi deneyimi neticede Türkiye'nin yerli savaş uçağı projesi için önemli bir aşamaya ulaşmasını sağlamıştır. F-35 projesiyle de yerli savaş uçağı hedefine yaklaşabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin F-35 Projesine Katılım Aşamaları

Türkiye ilk olarak 1996 yılında ABD ile temaslarda bulunmuş ve görüşmeler sonrasında 5 milyon dolarlık bir ön ödeme gerçekleştirmiştir. Bu sayede erken aşamalardan itibaren proje hakkında bilgi sahibi olunmuştur. İlk temaslarda, Türkiye-ABD arasındaki siyasi ilişkilerin gergin olduğu 1990'ların ortalarına denk geldiği için süreç sekteye uğramıştır. Güneydoğu'da yürütülen iç güvenlik harekâtı ve Ege'de Yunanistan ile yaşanan sorunlar nedeniyle ABD zaman zaman Türkiye'ye silah satış ve transferlerinde örtülü ve açık ambargolar uygulamıştır. Bu dönem-

de dış politikada çoğu zaman tek başına askeri güce veya askeri güç tehdidine dayalı uygulamaları Ankara'yı Washington açısından güvenilirliği kuşku bir müttefike dönüştürmüştü. Sonuçta 1996 yılında Türkiye'nin F-35 uçakları için müşteri olma potansiyeli güçlü değildi. Ancak 1999'da Kosova'ya yönelik NATO harekâtındaki siyasi ve askeri katkısı ve kısa süre sonra Helsinki'de AB adayı ilan edilmesi bu durumu değiştirmiştir. Zaten aynı yıl içinde Türkiye'nin projeye olan ilgisini tekrar resmen beyan etmesiyle projeye katılımın önü de açılmıştır. 2000 yılına gelindiğinde daha ılımlı bir zemine oturan siyasi ilişkilerin de etkisiyle dönemin ABD Savunma Bakanı William S. Cohen Türkiye'nin projeye katılımına onay verilebileceğini ima etmiştir. Ortaya çıkan bu ılımlı hava, Türkiye için Müşterek Taarruz Uçak Projesi'ne katılım bağlamında 1996 yılında ağırlığı hissedilen sınırlandırmaları ortadan kaldırmış ve iyimserliği artırmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler sonrasında Türkiye, 2002 yılında projeye dâhil edilmiştir. Yaklaşık 1 milyar dolar yatırım yaparak projeye ikinci seviyeden ortak olması beklenen Türkiye, biraz da beklenmedik biçimde katılım payını 175 milyon dolar düzeyine çekerek üçüncü seviyeden katılımcı olmuştur. Ancak kısa süre sonra ABD ile Türkiye arasında 2003 yılında yaşanan 1 Mart Tezkeresi ve Çuval Krizi iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı zedelediği gibi F-35 projesine katılımı ve sürecin akışını da olumsuz etkilemiştir.

2005 yılına gelindiğinde hem siyasi krizler hem de programda yaşanan sıkıntılar, projenin üretim aşamalarının beklenenin çok gerisinde kalmasına neden olmuştur. 2005 yılına kadar F-35 projesinin müşterisi olma potansiyeli çok yüksek olan Türkiye, aniden bazı AB ülkelerinin gerçekleştirdiği "Eurofighter" projesi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin 120 uçak için teklif istediği bu projede İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya'nın ardından eşit haklara sahip 5. ortak olarak yer alabileceği beyan edilmiştir. Ancak Müşterek Taarruz Uçak Projesi ülkeleri karşısında olumsuz bir tutum takınmaktan kaçınan Eurofighter konsorsiyumu üyeleri, bu projenin F-35 projesinin alternatifi değil tamamlayıcısı olduğunu özellikle vurgulamıştır. Her iki projede de yer alan İngiltere ve İtalya örneklerine dikkat çekilmiştir. 2006-2007 yılları arasında rayına oturan ABD-Türkiye ilişkileri ve AB ile ilişkilerde yaşanan tıkanıklık Türkiye'nin nihai kararını vermesini kolaylaştırmıştır. Böylece Eurofighter projesine katılım seçeneği devre dışı kalmış ve ABD'nin de temasları sonucunda iki ülke arasında yeniden anlaşmaya varılmıştır. Bu arada ana üretici Lockheed nihayet Türkiye'nin maliyetin %50'si oranında sanayi payı beklentisini karşılamaya dönük ciddi öneriler getirmiştir. Bu kapsamda Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.'ye (TAI) orta gövde üretiminden iş payı verilmiştir. 2007 yılında Türkiye'nin F-35 Projesine katılımına ilişkin niyet mektubu TBMM'de onaylanmıştır.

Projede 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ilk aşamada 6 adet F-35A (gelecekte kalkma ve inme-CTOL) siparişi vermesi ve bu siparişlerin 2014'te teslimi beklenmekteydi. Ancak görev bilgisayarına erişimin kısıtlanması ve yerli mühimmat entegrasyonu konusunda ilerleme kaydedilememesi gibi bazı sorunlar süreci

olumsuz etkilemiştir. 2011 yılında uçağın üretiminde bir nebze ilerleme kaydedilince Türkiye sipariş sayısını 2 adet olarak belirlemiş ve sipariş veren üye ülkeler arasında yerini almıştır. Ancak 2013'te toplanan Savunma Sanayi İcra Komitesi, uçakların harekât isterlerini öngörülen düzeyde karşılamadığı gerekçesi ile daha önce verilen 2 uçaklık siparişin askıya alındığını açıklamıştır.

Projeyi yürütenler, üretim aşamasındaki sorunların ciddi oranda çözülmüş ve maliyetlerin görece düşürülmüş olduğunu ifade ederek Türkiye'nin 2014'te siparişini kesinleştirmesi durumunda ilk uçakların 2017'de teslim edileceğini ve pilot eğitimlerinin başlatılacağını taahhüt etmiştir. Ancak geriye doğru bir okuma yapıldığında, 2002 yılı için taahhüt edilen (öngörülen) işlerin %65'i, 2012 yılı için taahhüt edilen işlerin ise sadece %15'i tamamlanabilmiştir. Bu veriler sipariş veren ülkelerin endişelerinin devam etmesine neden olmaktadır. 100 (+16 opsiyon) adet F-35A sipariş etmeyi planlayan, ancak 2011'de verdiği 2 uçaklık siparişi askıya alan Türkiye için de aynı durum geçerlidir.

Proje'nin Türkiye'ye Sağladığı Kazanımlar

Türkiye'nin Müşterek Taarruz Uçak Projesi'ne katılımı önemli avantajlar sağlamaya devam etmektedir. Öncelikle katılımcı sayısının 9 olması, az sayıda ülkenin bu teknolojiye sahip olacağını göstermektedir. Türkiye nispeten erken bir dönemde programa dâhil olarak savunma sanayindeki mevcut teknolojik yeteneklerini geliştirme imkânına kavuşmuştur. Yakın gelecekte kendi savaş uçağını geliştirmeyi hedefleyen Türkiye, F-35 Projesi ile teknik kabiliyetlerini artırma fırsatı yakalamıştır. Proje Türkiye'nin uluslararası etkinliğini artırmış, Türkiye'yi aralarında sadece geleneksel müttefiklerinin değil Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin de yer aldığı bir işbirliği ve sosyalleşme ağının (network) parçası haline getirmiştir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası platformlardaki itibarını yükseltmiştir.

Projenin şartlarında geçtiğimiz yıllara oranla ciddi bir iyileşme olmasına rağmen, maliyetlerin artmaya devam etmesi, Türkiye'nin sipariş miktarını olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin 2014 yılının ilk iki ayı içerisinde siparişleri yenilemesi beklenirken yılın ilk çeyreği sona ermesine rağmen bu konuda bir gelişme olmamıştır. Obama-Erdoğan arasındaki ilişkinin 2013 Mayıs ayından itibaren gerginleşmesi ve Türkiye'nin uzun menzilli hava savunma sistemi ihalesinde Çin firmasına öncelik vermesinin programın ilerleyişini olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye, Müşterek Taarruz Uçak Projesi için önemli miktarda harcama ve yatırım gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda F-16'lara sahip olan ve bu uçakların üretimine katkıda bulunan Türkiye, savunma ve uçak sanayisinde ilerleme kaydedebilmek için daha gelişmiş bir programa dâhil olmak istemektedir. Türkiye'nin

istediğı özellikleri taşıyan mevcut projelerden en makulü olarak F-35 Projesi öne çıkmaktadır. F-16 uçaklarının yıprandığı Türk Hava Kuvvetleri'nin bir dönem vurucu gücünü oluşturan F-4E *Phantom II* uçaklarının artık hizmet ömürlerinin sonuna geldiğı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin yeni bir muharip uçağı ihtiyacı duyduğu görülmektedir. Bu nedenle bir takım çekinceler ve endişeler olmasına rağmen, Türkiye'nin F-35 Projesi içerisindeki yerini koruması şartı olamayacaktır.

20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı

Albanian Perception of the Ottomans and Turkey From the 20th Century to the Present

Hasip SAYGILI*

Öz:

Arnavutların 20. yüzyılın başından günümüze Osmanlı, Türkiye ve Türk algısı mevcut literatür taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazılı kaynaklar yanında yazarın Kosova’da 2007 yılında Türk Kıdemli Subayı ve 2009-2010 yıllarında Türk Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla görev yaptığı dönemdeki kişisel gözlem, tespit ve değerlendirmeleri de bu çalışmada kullanılmıştır. Arnavutluk ve Kosova’da Türkler ve Türkiye için gayet olumlu algı sahipleri yanında, hemen her türlü karmaşık problemlerinin sebebi olarak Balkanlardaki Osmanlı asırlarını gören farklı sosyal sınıflara mensup etkili kişilikler de bilinmektedir. Zıt uçlara savrulan bu algıların nedenleri anlaşılmaya çalışılmış, mevcut algının Türkiye’nin Kosova ve Arnavutlukla sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerine muhtemel etkilerine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Türkiye, Türk, Kosova, Arnavutluk*

Abstract:

Since the early years of the 20th century, the Albanian perception of Ottomans, Turkey and Turks is examined through comprehensive literature review. Along with the written resources, the author’s personal observations, assessments and determinations as he was on duty in Kosovo as Senior Turkish Officer in 2007 and Turkish Contribution Commander in 2009-2010, have been used in this study. It is known that besides the positive perceptions towards Turks and Turkey in Kosovo and Albania, there are effective people belonging to different social rank who see the Ottoman centuries in the Balkans as the reasons of today’s various complicated problems. The paper attempts to understand the reasons of such opposite perceptions, and their possible impact on political, economic, cultural and social relations of between Turkey and Kosovo and Albania.

Keywords: *the Ottomans, Turkey, Turks, Kosovo, Albania*

* Dr., Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Öğretim Üyesi, hasipsaygili@gmail.com

GİRİŞ

Fetihler Avrupa topraklarına ulaşınca Osmanlı bölgenin otantik halklarından Arnavutlarla da karşılaştı. Cesaret ve atılganlıklarıyla maruf Arnavutlar, Osmanlı idaresini kabul ederek imparatorluğun güçlü kolu oldular. Uzun asırlar boyunca Osmanlı-Arnavut ilişkileri siyasi ve sosyal hayatın bütün sahalarına yayılarak¹ basit fatih-meftuh münasebetini aşmıştır. Arnavutlar nüfuslarının çok üzerinde bir nisbette askerî ve mülkî bürokraside alanlarının zirve makamları da dâhil her kademede temsil edildiler.² 19'uncu yüzyıla gelinceye kadar Arnavutlarla İstanbul arasındaki önemli bir kriz göze çarpmamaktadır. “İmparatorluğun en uzun yüz yılında” zayıflayan devletin bünyesine arız olan kötü yönetim, mali buhranlar, yaptırım gücünü önemli oranda yitirme gibi faktörler “kavm-i şeci”de değişik reaksiyonlar doğuracaktır.³ 93 Harbiyle Rusya karşısında Osmanlı'nın uğradığı ağır mağlubiyetler bir kısım Arnavutlar arasında “Arnavutların hali ne olacak?” endişesi yaratmıştır. Arnavut milliyetçiliği başlangıçta Osmanlı idaresine karşı değildi. Ancak Osmanlı'nın Balkanlardaki günlerinin sayılı olduğu algısı güçlenince Arnavut milliyetçiliğinin etkinliği arttı. Sultan Abdülhamid'in Arnavutları kollayan siyaseti⁴ düvel-i muazzama baskısıyla reformlara kayınca Arnavutların Türkiye'ye gönül bağları zedelenmiştir.

İşaret ettiğimiz 20. yüzyılın ilk yıllarından günümüze Arnavutların Osmanlı ve Türk algısı bildiğimiz kadarıyla münhasıran müstakil bir çalışmada incelenmiş değildir. Bazı hatıralarda sistematik olmayan olumsuz Arnavut imgesine sıkça rast gelinirken, bazı anekdotlarda Arnavutların tam tersi Türkiye'ye büyük sempati ile baktıklarının izdüşümleri de görülmektedir. Ancak olumlu ve olumsuz algıların mukayeseli bir incelemesi yapılmamıştır. Bu çalışmada Arnavutlar arasındaki Osmanlı ve Türkiye hakkındaki gerek olumlu gerekse olumsuz algı karşılaştırmalı

¹ Sacit Kutlu, Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 120.

² Bu temsil yoğunluğu 17'nci yüzyıl şairlerinden Veysi'nin “Acebdür izz ü devlette cemî'ân Arnavud Boşnak?” mısraına yansımıştır. Bkz. Murat Öztürk. “Klasik Türk Edebiyatında Padişahlara Yapılan Yergiler,” *Turkish Studies* 8/1(Winter 2013): 2157. Yine tanınmış Arnavut asıllı âlim Şemseddin Sami'ye atfen imparatorluk devrinde Arnavutlardan 25 sadrazam çıktığı ifade edilmiştir [W. George Gawrych, *The Crescent and the Eagle - Ottoman Rule, Islam and the Albanians 1874-1913* (London-New York: I. B. Tauris, 2006), 128]. 1912'de Arnavutluk istiklalini ilân eden ve ilk hükümeti kuran İsmail Kemal Bey'e göre de “Arnavutların en yeteneklileri İstanbul'a cezbedilip lütuf ve şerefle tatmin edilerek en yüksek mülki ve askeri makamları işgal etmişlerdi” [İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, ed. Sommerville Story (London: Constable and Company Ltd, 1920), 362].

³ Falma Fshazi, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu ‘O An,’” *Ü. SBF. Dergisi* 38 (Mart 2008): 167.

⁴ Sultan Abdülhamid'e göre “Avrupa'da Arnavutlar Müslüman kardeşlerimiz ve her durumda itimat edebileceğimiz en sadık askerlerimiz”di (Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 108). İsmail Kemal de Sultan Abdülhamid'in gençliğinden beri Arnavutların sadakatini takdir ettiğini; bu yüzden şahsını, sarayını hatta haremını Arnavutlara emanet edebildiğini ifade etmektedir (İsmail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 364). “Baba-mbret” [Sultan Baba] Abdülhamid'in az da olsa Arnavutça öğrenmiş olması [F. A. K. Yasamee, *Ottoman Diplomacy Abdülhamid II and The Great Powers* (Istanbul: The Isis Press, 1996), 20.] güvendiği Arnavutlara muhabbetinin bir göstergesi sayılabilir.

olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Arnavutların algısı tespit edilirken mümkün olduğu kadar geneli temsil etme potansiyeli olan kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Aynı konu ile ilgili karşıt sayılabilecek bakış açıları Türk, Arnavut ve mümkün olduğunca yabancı görüş açılarından resmedilmeye çaba gösterilmiştir. Yazarın Kosova’da bulunduğu dönemdeki kişisel gözlemleri de çalışmada dikkate alınmıştır. Arnavutların algısını kendi bağlamında isabetle ortaya koyabilmek için Arnavut mizacının genelleme yapılması güç olsa da bazı baskın özelliklerine işaret edilmiştir:

Balkan Harbi sırasında Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan etmesi ile geçici Arnavut hükümetinin başına getirilen İsmail Kemal Bey’e göre Arnavutlar antik çağlardan beri ırkları, dilleri ve millî karakterlerine müdahale ettirmemiş, gururla hiçbir gücün kendilerini yoksun bırakmadığı [iç] bağımsızlarını korumuşlardı. Ne zaman hürriyetlerine bir tecavüz vaki olsa çok eski zamanlardaki gibi kahramanca karşılık vermişlerdi.⁵ Uzun yıllar bölgede Arnavutlar arasında dolaşmış olan bir İngiliz gezgin de Arnavutların dil, gelenek ve ilkel zindeliklerini korumaları ile istila dalgalarının kayaları yıkamasının kalıcı bir iz bırakmaması gibi sonuçsuz kaldığını yazmıştır.⁶

İsmail Kemal’e göre yüzyıllar boyu Romalılar, Bizanslılar, Normanlar, Bulgarlar, Sırlar, İtalyanlar ve Türklerin peş peşe gelen fetihlerine rağmen Arnavutlar bugün [1917] de yegâne “saf ve lekelenmemiş” görülmeye değer bir milliyeti temsil etmektedirler. İslam’a ve Türk hâkimiyetine rağmen Arnavutlar atalarının gelenek ve göreneklerine sadık kalmışlardır. En eski çağlardan beri Arnavut için şerefi, ailesi ve memleketi uğrunda tereddütsüz öleceği değerlerdir.⁷

Bir İngiliz gazetesinde yayınlanan değerlendirmede de yukarıdaki görüşlere benzer şekilde Arnavutların idaresinin hiçbir dönemde kolay olmadığından bahisle Antik Yunan’da Epir’in eşkiyalar yatağı olduğu, Roma’nın kudretli günlerinde baskı altında tutulmasına rağmen Bizans İmparatorluğunca da Arnavutların “vahşi ruhunun” gemlenemediğine işaret edilmiştir.⁸

Arnavutlar arasında “Lek Dukakin Kanunu” denen 15. yüzyıldan kalma yasalara Arnavutlar arasında uzun süre sosyal düzenin korunması için riayet edilmiştir. Bu geleneksel yasalar, hırsıza çaldığı ile orantılı ceza, cinayetlerde katilin akrabalarının “başa baş” gereği öldürülmesi gibi cezalar öngörmektedir.⁹ İngiliz seyyah Durham’e göre Lek Kanunu’na Arnavutlar arasında Hz. Musa’nın on emrinden daha ziyade itaat edilir. Ne kilise kanunu ve ne de şeriat Lek Dukakin Kanununu

⁵ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 356.

⁶ Mary Edith Durham, *Years of Balkan Tangle* (London: George Allen & Unwin Ltd., 1920), 72.

⁷ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 356-357.

⁸ “A carnival of misrule and anarchy appears to,” *The Times* (26 Aug 1884): 9.

⁹ Gawrich, *The Crescent and the Eagle*, 30.

geriletmiştir.¹⁰ Dukakin Kanunu¹¹ ve “öldürülen kimsenin ruhunun intikamı alınmadıkça huzur bulmayacağı” şeklindeki yaygın anlayış Osmanlı idaresinin yoğun gayretlerine rağmen kan davalarının Arnavutlar arasında önemli bir problem olarak sürmesine sebep olmuştur. Bilimsel bir tahmine göre Osmanlı döneminin sonuna doğru yapılan erkek nüfus ölümlerinin %19’u kan davaları yüzündendir.¹² Arnavutlar arasında silah taşıma dönemin Üsküp mebuslarından Necip Draga’nın ifadesiyle İstanbul’da şemsiye veya baston taşımak kadar olağan bir durumdu.¹³

Arnavut mizacının mühim bir yönü de şiddetli tepkiselliğidir. Pire için yorgan yakmak bu tavrın mükemmel bir ifadesi kabul edilebilir. Bazen tepkiler anlıktır, daha sonra kötü sonuçlar doğuracak olması çok fazla düşünülmez. Esasen zeki olan Arnavut ancak hemen her söylenene inanacak mizaçtır. Bir yerde sakaldan veya kadınların göz renklerinden vergi alınacağını ya da düşman ordusunun gizlice hududu aşarak Arnavut topraklarına yaklaşmakta olduğunu duyunca iddiayı anlamaya çalışmadan hiddetle şehre iner, rast geldiği hükümet memuruna saldırır.¹⁴

Balkan Harbi sırasında bölgede görev yapan bir Türk subayı, söz dinlemeyen eğitimsiz Arnavut gönüllülerin ve rediflerin gözü pek ve alkışlanacak cesaretlerini takdir etmektedir. Ancak önü ve arkası hesap edilmemiş çüretkâr atılganlıkların¹⁵ felaket sebebi olduğunun da birçok misallerini zikretmektedir. Başarısızlık söz konusu olunca, “murtat” (mürted, dinden dönmüş) Türklerin kendilerini düşmana sattığından kuşku duyulmamaktadır. Kızgınlık hedefini kolaylıkla ordunun silah ve teçhizatını gasp etmeye, subayları tahkir ile soymaya, hatta öldürme tepkiselliğine anında çevirmektedir.¹⁶

Türkçe’deki “Arnavut inadı” ve “Nuh der, peygamber demez” deyimleri Arnavutlarda arada bir görülen ısrarcılığın ifadesi sayılabilir. Yine yukarıda bazı sözlerini aktardığımız İsmail Kemal Bey’in feodalizmin belli başlı niteliklerini ülkesi için övünçle tasvir ettikten sonra Arnavutlarda asla feodalite bulunmadığında ısrar et-

¹⁰ M. Edith Durham, *High Albania* (London: Edward Arnold, 1909), erişim tarihi 08.12.2013, <http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania.html#I>

¹¹ Bölgede 1900’lü yılların başlarında görev yapmış olan bir subayın değerlendirmesine göre “durmadan kan kusan Lek Dukakin kanununun benzeri” hiçbir yerde yoktur. Bu yasanın yarattığı ortam nedeniyle yoksulluktan tek öküze tarlasını süren Arnavut’un tüfeği sırtında, köy çeşmesine su almaya giden Arnavut’un silahı yanında olmak zorundadır [Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk* (İzmir: Ticaret Basımevi, 1944), 377-378].

¹² Gawrich, *The Crescent and the Eagle*, 30.

¹³ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt:4, İçtima senesi 2, 82’inci inikad, 21 Nisan 1326: 565.

¹⁴ Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet* (İzmir,1944), 10-11.

¹⁵ “İşin sonunu düşünen kahraman olamaz.” temalı popüler Türk televizyon dizisinin bölge Arnavutlarıncı çok yoğun bir ilgiyle seyredildiği bilinmektedir.

¹⁶ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 51-72. Apak’a benzer tanıklıklar için bkz. Hasip Saygılı, *Balkan Harbi’nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi*, *Türkiye Günü*, 112(2012):136-146.

mesi Arnavut inatçılığına örnek verilebilir.¹⁷

Arnavut anlayışında din algısı diğer toplumlardan bazen farklılık arz eder. Din farklılığı toplum hayatında büyük bir farklılık yaratmaz.¹⁸ 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında tanınmış Arnavut milliyetçisi Paşo Vasa'nın¹⁹ "Papazlar ve hocalar seni parçalamak ve zayıf tutmak için aldattılar... Kiliseye ve camiye bakma, Arnavut'un dini Arnavutçuluktur"²⁰ düşüncesi bugün de Arnavutlar arasında önemli karşılığı olan görüştür. İngiliz gezgin Durham, 1900'lü yılların başında Elbasan yakınlarındaki Spata dağlarındaki Arnavutların din anlayışı hakkında ilginç bir gözlem aktarır. Gezgene göre bölgede kilise ve cami yoktur. Herkesin bir Müslüman bir de Hristiyan ismi vardır. Aynı adam hem Süleyman hem Konstantino'dur. Osmanlı cizye almak istediğinde Müslüman, asker almak istediğinde Hristiyan olduğunu şiddetle ileri sürer.²¹

Durham'ın gözlemini hatırlatan başka bir olgu da diğer gruplara göre dinler arasında geçişlerin Arnavutlar arasında daha yaygın oluşudur. Bazı bölgelerde 19'uncu yüzyıl gibi geç bir tarihte bile bazı bölgelerde kayda değer sayıda Hristiyanlıktan İslama geçişler olabilmektedir.²² Tanınmış eğitimci ve seyyah Abdürreşid İbrahim ise Arnavutlar arasından daha Osmanlı hâkimiyetinin son devrinde İslamdan dönenlerin her geçen gün arttığına işaret ederek Balkan Harbi ile bölge Balkan devletlerinin eline geçince "müftilere varıncaya kadar irtidat edenler" olduğunu yazmaktadır.²³ 1910 yılında Kosova'da Osmanlı idaresine karşı Müslüman Arnavutların silahlı isyanını tertipleyen İdris Seferi'nin de gizli bir Katolik olduğu,²⁴ yani İslamı terk etmesi din değişimi konusunda ilginç bir örnektir. Kosova'nın ilk Başkanı İbrahim Rugova'nın (1992-2006) da din değiştirerek Katolik olarak öldüğü de yaygın bir iddiadır.²⁵ Rugova'ya cenazesinde herhangi bir dini merasim

¹⁷ Ismail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 357.

¹⁸ Konu hakkında İşkodra'da müfettiş olarak görev yapmış olan Ahmet Cevdet Paşa'nın gözlemlerine göre Latinler dediği Katolik Arnavutlarla Müslüman Arnavut aileler arasında evlilikler de olabilmektedir [Cevdet Paşa. Tezakir 13-20, Yay. Cavid Baysun. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960), 183-184].

¹⁹ Vasa Efendi, Vaso Paşa ve Vasa Paşa Şkodrani olarak da bilinen Lübnan Valiliği (1883-1892) de dahil olmak üzere Osmanlı Devletinde önemli görevlerde bulunmuş siyasi şahsiyet, şair ve romancı Katolik Arnavut (1825-1892) [Elsie, *Historical Dictionary of Albania* (Lanham: Scarecrow Press, 2010), 465-467].

²⁰ Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 70.

²¹ Durham, *Years of Balkan Tangle*, 75.

²² Selim Deringil, "There Is No Compulsion In Religion": On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire: 1839-1856." *Comparative Studies in Society and History*, 42/3 (Jul., 2000): 555.

²³ Abdürreşid İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*, II. Cilt haz. Ertuğrul Özalp (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 432-433. İbrahim Efendi yüksek seviyeli bir din âlimi de olduğundan daha önceki Müslümanlıktan dönmeleri cehalet ile Balkan Harbi sonrasındakileri menfaat ile izah etmektedir.

²⁴ Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Sabah Kitapları, 1998), 299.

²⁵ Stella L. Jatrás, "Did Ibrahim Rugova die a Christian?" 26.02.2006, <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1584002/posts>, Erişim tarihi: 08.12.2013,

yapılmamış olması da iddianın doğruluğu ihtimalini güçlendirmektedir.²⁶ Diğer taraftan günümüzde Arnavutlukta köken olarak Müslüman olan İsmail Kadare gibi bazı aydınların İslamı terk edip Hristiyanlığı kabul etmesi yönünde teklifler alması da din değişimi konusundaki farklı tavırlardan birisi olarak kaydedilmektedir.²⁷

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu'nun 2005 yılında bütün Arnavutların aslında Hristiyan olduğu ve Arnavutlukta Müslümanların çoğunluk olmadığını ileri sürmesi Arnavut seçkinlerinde din telakkisinin bir başka yönünü gösteriyor olmalıdır.²⁸

İsmail Kemal'e göre Arnavutların Osmanlı hâkimiyetine katılmalarında İslamiyetin herhangi bir etkisi olmamıştır.²⁹ Günümüz Arnavut aydınlarından Hulusi Hako ise İslamlaşma ve Hristiyanlaşmayı "yabancılaşma ve düşmanın safını tutma" olarak görerek, Arnavutları birleştiren ve birleştirecek olan şeyin dinsizlik olduğunu ileri sürmektedir.³⁰ Hako'nun da yetiştiği dönemde Arnavutluk'ta "bir hoca ile bir şeyhin"³¹ dünyanın ilk ateist devletini ilan ettikleri Balkanlarda bilinen bir espridir.

Günümüzde Arnavutlar arasında önemli bir kesim, Arnavutların bugünkü karmaşık sosyal ve ekonomik sorunlarının kaynağı olarak Osmanlı devrindeki İslamlaşmayı ileri sürebilmektedir. Arnavut aydın ve politikacıların bir kısmı açıktan bir kısmı dolaylı olarak Müslüman olmuş olmalarından rahatsızlık duyduklarını ifade etme gereği hissetmektedirler. Bir gözlemci, bölgede sık sık duyduğu "Türkler tarafından Müslümanlaştırılmasaydık, biz de bugün Batılı ve gelişmiş bir ülke olurduk, İtalya gibi" söyleminin ulusal kimliklerine sinmiş Türk ve Müslüman karakterinin ağırlığı nedeniyle Batılılaşma özlemini yansıttığını ifade etmektedir.³²

Kosova'da 2004-2005 yıllarında Başbakanlık da yapmış olan sağ eğilimli AAK blokunun lideri Ramush Haradinaj'ın "ailesinin nesilden nesile Katolik olduğunu ve kendisinin niçin Müslüman olduğunu bilmediğini" ve Osmanlı Devleti devrinde Arnavutların hayatına giren İslamın kimliklerinin bir parçası olmadığını beyan

²⁶ "Huge crowds attend Rugova funeral", 26.01.2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4648980.stm>, Erişim tarihi: 08.12.2013,

²⁷ Ateist Kadare, Arnavutlara Müslümanlıktan çıkıp Hristiyanlaşmalarını keskin bir tonda tavsiye etmektedir [Olsi Jazexhi, "The Political Exploitation of Islamophobia in post-communist Albania", Dec 2007, <http://www.reocities.com/olsi.rm/islamofobia.htm>]. Erişim tarihi: 08.12.2013.

²⁸ Olsi Jazexhi, "Letter to the leaders of the Muslim Ummah," 09.12.2012, <http://olsijazexhi.wordpress.com/2012/12/09/letter-to-the-leaders-of-the-muslim-ummah/>. Erişim tarihi: 05.12.2013.

²⁹ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 362.

³⁰ Artur Tagani, *Arnavut Ateistlerden Hulusi Hako'nun Din Hakkındaki Görüşleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2007), 123.

³¹ Devlet Başkanı Enver Hoca ile Başbakanı Mehmet Şehu.

³² Gürbüz Bahadır, *Batı'dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002), 173.

etmesi bu anlayışa tipik bir örnek olarak kabul edilebilir.³³ Diğer taraftan Gürbüz Bahadır'a göre bahse konu bakış açısı açısından Katoliklik tartışmasız bir şekilde Batılılığı temsil ediyor. Müslüman olmak yüzünden kaçırılan şey Batılılığın ta kendisidir.³⁴ Zaten bu yüzden din değiştirme, Katolikleşme anlamında "Türk sınıfından çıkmanın" ve "Avrupalı kültürel aidiyet belirlemenin" bir yolu olarak görülmektedir.³⁵

Arnavut mizacının bir diğer niteliğinin kendi rolünü abartma olduğu ileri sürülebilir. Kendine güveni bazen megalomani seviyesindedir.³⁶ Dünya sanki onun etrafında dönmektedir. Kendileri Romalı fatihlerin torunlarıdır, Büyük İskender'den Osmanlı'nın yüz akı büyük vezirler, paşalar ve valiler sadece Arnavutlardan çıkmıştır. Hatta Türkleri de Arnavutlar yetiştirmiştir.³⁷ İsmail Kadare'ye göre mesela İskender Bey "Avrupa Rönesansının en büyük adamıydı" ve Osmanlı hâkimiyetine karşı ayaklanması "evrensel" çapta bir hadiseydi, zira Türkler sadece Arnavutlar için değil aynı zamanda Avrupa için de tehditti.³⁸ 1980'li yıllarda henüz komünist rejim bitmeden Arnavutlukta büyükelçilik yapan Bilal Şimşir de Arnavutların Türklerin yetiştirdiği büyük adamları Mimar Sinan'dan Atatürk'e Arnavut ilan ettiklerini hayretle gördüğünü ifade etmiştir. Şimşir hemen her şeyi Arnavutlaştıran bakış açısının hem koyu "sosyalist" hem aşırı "nasyonalist" olarak sertleşip fanatikleştiğini yazmıştı. Tarihçi büyükelçiye göre tarih kitaplarında Arnavut yazarlar bir yandan Osmanlı Devleti'ni kendilerinin yönettiğini ileri sürerken, diğer taraftan Türk istilasına karşı Avrupa'yı yine Arnavutların koruyup kurtardığını ileri sürebilmektedir.³⁹

Büyükelçi Bilal Şimşir'in tespitlerine göre Arnavutluk dışında Kosova ve Makedonya'nın tamamı ile Kuzey Yunanistan'daki Müslümanların tamamı Arnavut olarak görülmekteydi. Arnavutlara göre anılan bölgelerdeki Türkler de aslında Arnavut'tur, Türk değildir. Büyükelçi Kumanovalı keman sanatçısı bir Türk'ün Arnavutların kendisine yaptığı "sen Türk değil, Arnavutsun.." ısrarını şikayet ettiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Kosova'da da Türklere aynı tavrın seyrek olmamak kaydıyla gösterildiği bilinmektedir.

33 "Haradinaj: Nuk e di pse jam musliman (Video)," 24.11.2013, <http://www.gazetaexpress.com/?cid=1,13,127246> Erişim tarihi: 26.11.2013, Haradinaj'ın İngilizce verdiği bu beyanat için bkz. "I don't know why I am Muslim - Ramush Haradinaj - Unë nuk e di pse jam musliman," 25.11.2013, <http://www.youtube.com/watch?v=64muSthK3cY> Erişim tarihi 28.11.2013,

34 Gürbüz Bahadır, *Din Süreçlerinde Gerileme*, (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2011), 244.

35 Bahadır, *Din Süreçlerinde Gerileme*, 243.

36 Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, 10-11.

37 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1967), 65-66.

38 Enis Sulstarova, "Albanian Orientalism," içinde *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today*, Halit Eren, ed. (Sarajevo: The Balkans Civilisation Centre, 2011), 167.

39 N. Bilal Şimşir, *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)* (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001), 339-340, 342.

40 Şimşir, *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları*, 343-344.

“Arch Ateist” Enver Hoca yönetiminde Arnavutluk’un Rus ve Çin komünistleriyle anlaşmazlığa düşmesi üzerine dünyayı hem kapitalizme hem de “Asyatik” revizyonistlere karşı savunma misyonunu ileri sürdüğü bilinmektedir. Hatta Enver Hoca’nın dirayetli liderliği sayesinde Mao’nun Avrupa’yı Çinileştirme projesinin Arnavutluk tarafından başarısızlığa uğratıldığı dahi ileri sürülebilmiştir.⁴¹

Yukarıda Arnavut mizacının bazı yansımaları olarak kabul edilebilecek niteliklerin incelediğimiz dönemin Arnavut algısının doğru anlaşılmasını kolaylaştıracağını düşünüyoruz.

1. REFORMLARA ARNAVUT TEPKİSİ

Yukarıda bazı mizaç özelliklerine işaret edilen Arnavutlar 1900’lü yılların başlarında Düvel-i Muazzama’nın askerî müdahale tehditleri üzerine uygulamaya konulan reformları kendilerinin felaketi olarak görmüşlerdir.⁴² Reform projelerinin işlememesi için⁴³ her türlü engelleme yapılmıştır.⁴⁴ Adı verilmeyen bir Arnavut önde geleni korkularını 1903 yılında bir Rus gazeteciye “Reformlar Bulgaristan’ı, Şarkî Rumeli’yi ve Girit’i kopardı. Şimdi biz de Kosova, Manastır ve Selanik vilâyetlerinin kâfirlerin eline geçmesini istemiyoruz.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁵ Bu çerçevede bölgenin yabancı devletlerin kontrolüne geçmesi ihtimalinin yarattığı endişe ile 1899’da İpek’te 1904 yılında Loma’da bölgeyi dış müdahaleye karşı savunma için mahalli halk tarafından bazı kararlar alındı.⁴⁶ Arnavutlar hemen her girişimlerinde padişaha bağlılıklarını tekrarladıktan sonra eylemlerinin “din”, “devlet” ve “vatan” için olduğunu ifade gereği duymuşlardır.⁴⁷ Benzeri girişimler ve ele alacağımız diğer tepkilerden bölgenin reformlar yoluyla ecnebi hükümlerine geçeceği endişesinin Arnavutların hemen tamamının müşterek korkusu olduğu anlaşılmaktadır.

⁴¹ Sulstarova, “*Albanian Orientalism*”, 168-169.

⁴² Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk* (İstanbul: Boyut Kitapları, ty), 272.

⁴³ “Makedonya’daki Müslüman Arnavut nüfusun varlığı, bölgede planlanan reformların gerçekleştirilmesine en büyük engel teşkil etmekteydi.” Rezart Mezani, *İttihat Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk* (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2003), 75.

⁴⁴ Hasip Saygılı, “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski’nin Katli,” *Karadeniz Araştırmaları* 39 (Güz 2013): 71-72.

⁴⁵ V. Teplov, “Makedonskaya Cmuta”, *Russkiy Vestnik* (4)1903, 2009, erişim tarihi 23.10.2012, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Teplov_V/text2.phtml?id=9103. Bu çalışmada kullandığım Rusça materyalin tamamını sabırla Türkçeye çeviren Azerbaycan’dan yakın dostum ve öğrencim Mezahir Ağayev’e şükran borçluyum. Mitroviçe’de Rusya’nın konsolosluk açması ve tayin ettiği ilk konsolos Grigori Stephanoviç Şerbina’nın Hacı Halil İbrahim adlı Arnavut bir asker tarafından katledilmesi tarafımızdan hazırlanan ve yayın aşamasında olan “Sultan Abdülhamid’in Meşruyet Krizi: 1903’te Mitroviçe’de İlk Rus Konsolosu Grigori Şerbina’nın Öldürülmesi” adlı makalede incelenmiştir. Bu dipnot ile 48-55 numaralı dipnotlardaki referans ve bilgiler yayın aşamasındaki makalede tarafımdan kullanılmıştır.

⁴⁶ Sultan Abdülhamid’e de sunulan bu Loma kararlarına göre “Avrupalı devletlerin Kosova, Manastır ve Selanik’i, Girit gibi ayrı bir idare altında Osmanlı Devletinden koparma niyetlerine karşı” Osmanlı Hükümeti ile işbirliği öngörülmüştü (Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk*, 250).

⁴⁷ Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 125-126, 211.

1.1. Mitroviçe Rus Konsolosu'nun Katli

Bu çerçevede reformlara karşı Arnavut infialini en iyi yansıtan vaka Rusya'nın Mitroviçe'ye konsolosluk açmasıdır. 1902 yazından, tayin edilen konsolosun öldürüldüğü 1903 Nisan'ına kadar bölgede bu teşebbüse Arnavut reaksiyonu kanatımızca Arnavut mizacının birçok tezahürünü sergilemiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mülkî makamlarının asıl endişesi, Mitroviçe'de Rusların konsolosluk açma teşebbüsünün Arnavut ahali arasında şiddetli tepki yaratması ve bu durumun krizi kontrol edilemez şekilde ağırlaştırması ihtimalidir. Nitekim Mitroviçe'ye Rus konsolosluğu açılacağı haberleri çok geçmeden mahalli Arnavut halkın şiddetli infialine sebep olmuştur. Priştine mutasarrıfı 16 Haziran 1902 tarihinde Kosova vilâyetine çektiği telgrafta, Rus konsolosun Mitroviçe'ye girerken öldürüleceği ihbarını aldığını, esasen "Mitroviçelilerin malum olan vahşet ve huşûnet-i tabiieleri hasebiyle" devletçe siyasi bir soruna neden olacak bir cinayetin muhtemel olduğunu rapor etmiştir. Priştine mutasarrıfının değerlendirmesi, bürokratik hiyerarşiyi takip ederek vakit kaybedilmeksizin Sadaret'e de sunulmuştur.⁴⁸

Osmanlı resmi yazışmalarına bakılırsa, Sultan Abdülhamid olayların tırmanmaması için gerekenin yapılmasını ilgililere talimat vermiştir.⁴⁹ Bu çerçevede Hariciye Nazırı Tevfik Paşa Rusya Sefiri Zinoviyev ile birkaç defa görüşerek konsolosluk açma tasavvurunun doğuracağı yukarıda zikredilen sakıncaları izah eder. Dâhiliye Nazırı da Rusya'nın Mitroviçe'ye tayin ettiği konsolosun bölgeye gelmekte olduğu haberinin duyulması üzerine konsolosun kabul edilmemesi için Mitroviçe'nin bayraktarları ve ileri gelenleriyle "Yeni Pazar, İpek, Vuçitrın kazaları ahali beyinde evvelce akdedilmiş olan ittifak bu kerre de teyid olunarak" konsolosun geliş zamanını gözetmek üzere her istasyona gözcü gönderilmekte olduğunun da altını çizer.⁵⁰ Dâhiliye Nazırı, konsolosun gelişine karşı çıkmanın uygun bir şekilde "ahaliden söz anlayanlara" izah edilmesini teklif etmektedir. Ancak yazısından bundan kendisinin de umutlu olmadığı sezilmektedir. Aynı tarihte Nezaretçe Kosova vilâyetine verilen aynı kapsamdaki talimata karşılık 28 Ağustos 1902 tarihinde "Mitroviçe içinde zaten söz anlar takımından adem bulunmaması hasebiyle" ne yapılması gerektiğinin sorulması kayda değerdir.⁵¹ İstanbul, konsolosluğun açılmasını önlemeye gücü yetmeyeceğini anlayınca açılışı mümkün olduğu kadar geciktirmeye gayret gösterecektir.

Sırbistanlı diplomat tarihçi Batakoviç,⁵² Arnavutların "cavur" [gâvur] Rus konsolosunu kabul etmeyeceklerini beyan ettiklerini ifade etmektedir. Yine aynı yazıda

⁴⁸ BOA, DH.MKT, 527/32, 13 Ra 1320 (20 Haziran 1902).

⁴⁹ BOA, DH.MKT, 531/58, 24 C 1320 (28 Eylül 1902).

⁵⁰ Aynı dosya içinde Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e 23 Ağustos 1902 tarihli arizası.

⁵¹ BOA, DH.MKT, 531/58, 24 C 1320 (28 Eylül 1902).

⁵² Batakoviç, "Pogibiya Ruskog Konzula G. S. Şçerbini u Mitroviçi 1903. Godine," İstorijski Institut, Beograd- İstorijski Časopis, XXXIV(1987), 312. Makaleyi bu çalışma için Türkçeye çeviren Mirnes Cosiç'e teşekkür ederim.

İsa Bolatin'in⁵³ “Rus Konsolosluğu için evini kiralayacak olanın evini yakacağı” tehdidinde bulunduğu da ileri sürülürken, hadiseler sırasında yayınlanan bir yazıda ise Bolatin'in “konsolosa evini kiralayacakları boğazlayacağı” tehdidinde bulunduğu bahsedilmektedir.⁵⁴

Mitroviçe'yi kuşatan asilerin dağıtılmasından iki gün sonra şehre gelen Rus gazeteci Povolniy, Arnavut isyancıların şehri savunan kuvvetlere karşı “Hakiki Türk oğlu Türkler.. İleri!..” nidasıyla hücumu geçirildiklerini tanıklara dayalı olarak anlatmaktadır.⁵⁵ Yakın zamana kadar Arnavutlar arasında “Türk” ve “Müslüman” birbiri yerine kullanılan kelimelerdi.⁵⁶ “Hakiki Türk”ten kastedilen “sağlam Müslüman”dı. Tepkici Arnavut algısına göre Osmanlı idaresi reform taleplerini kabul ettiği için “mürted” idi. Bu yüzden “Müslümanlıktan dönmüş olanların” üzerine de dinî bir gayretle yürünmesinde bir çelişki görülmemiştir.

1.2. Manastır Rus Konsolosunun Katlinden Bulgar İsyanına Arnavutlar

1903 Nisan'ında Rus konsolosunun öldürülmesinden sonra da Arnavut tepkilerinin dindirilmesi kolay olmamıştır. Aynı yılın Ağustos ayı başında hükümet memurlarına hakaret etmeyi alışkanlık haline getiren ve yerli Müslüman Arnavut ahaliyi “Türk domuzları”, “eşek”, “eşekoğlu eşekler” şeklinde tahkir etmekte olan konsoloslardan⁵⁷ Manastır Rus konsolosu Aleksandır Rostkovski'nin kendi kabalık ve tecavüzkârlığı sonucu bir jandarma neferi tarafından katledilmesi bir diğer önemli kırılma noktasını teşkil etmiştir. Rus baskısı sonucu, askerlik şeref ve namusunun icabını yapan Arnavut nefer ve nöbet arkadaşının divan-ı harb tarafından alelacele idamları Arnavutlar nezdinde Sultan Abdülhamid rejiminin meşruiyetine önemli bir darbe indirmiştir.⁵⁸ Bu acı olaya rağmen Rumeli'de yeni

⁵³ İsa Bolatin (1864-1916), bölgede “deruhdecilik” denilen para karşılığı korumacılık yapan birisidir. Üç yıl Sultan Abdülhamid'in şahsi “Arnavut muhafızı” olarak görev yapmıştır. 1906 yılında İstanbul'dan döndükten sonra bölgede Yıldız'la doğrudan haberleşebilmekte, aynı zamanda Sırbistan'dan para ve silah almaktadır (Gawrych George, *The Crescent and the Eagle*, 134). Daha önce Sırları koruduğundan Sırp konsolosundan madalya almıştır. [Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History* (London:Papermac,1998), 235]. Arnavut tarih yazımında “hürriyet savaşçısı” olarak anılan İsa Bolatin'in (Robert Elsie, *Historical Dictionary of Kosova*, 56-57), Mitroviçe Tümen Komutanı Şemsi Paşa'nın kan kardeşi olduğunu ve 1913 yılında Şemsi Paşa'nın intikamını almak için oğullarına Kolağası Niyazi Bey'i öldürttüğünü önde gelen Arnavut aydınlarından Avlonyalı Ekrem Bey kesin bir dile ileri sürmektedir [Avlonyalı Ekrem Bey [Vlorra], *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar* (1885-1912) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 232].

⁵⁴ Charles Johnson, “Macedonia's Struggle for Liberty,” *The North American Review* 176 (555) (Feb 1903[1904]) : 226.

⁵⁵ I. V. Povolniy, “Ubiystvo G. S. Şerbini Rasskaz Oçevidça,” *Russkiy Vestnik*,(6)1903, 2009, erişim tarihi 01.10.2012, <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Povolnyj/text2.phtml? id=9099>.

⁵⁶ “İslam dinine giren bir Arnavut otomatik olarak Türk kabul edilirdi.” [Miranda Vickers, *The Albanians: A Modern History* (London, New York: I.B. Tauris, 2001), 15.]

⁵⁷ Neue Freire Press gazetesinde yayınlanmış, daha sonra Local Anzeiger ve National Zeitung gibi gazeteler tarafından alıntılanmış bir Batılı gözlemcinin yazısı için bkz. BOA, Y.A.HUS, 458/109, 11 B 1321 (3 Ekim 1903), aktaran Hasip Saygılı, “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski'nin Katli,” 77.

⁵⁸ Saygılı, “1903 Makedonyasında...,” 89-90.

başlamış olan İlinden, St. İlya, Aya İlya, St. Elijah ve İlyas Peygamber isyanı da denilen büyük Bulgar isyanı üzerine Arnavutlar hasat mevsiminde çift ve çubuklarını terk etmiş büyük bir gayret ve hamiyetle Osmanlı ordusunun silah başı çağrısına icabetle tehlikeli ayaklanmanın Osmanlı idaresince bastırılmasını sağlamışlardır.⁵⁹ Bahse konu Arnavut desteği olmamış olsaydı, Balkan Harbi'nde yaşanacak felaketin daha 1903 yılında gerçekleşeceği ve Rumeli'nin elden çıkacağı kuvvetle muhtemeldi. Büyük Bulgar ayaklanmasının bastırılmasındaki gayret ve destek kanaatimizce Arnavutların Osmanlı Devleti'ne gösterdiği en son kitlesel fedakârlık ve sadakat gösterisiydi. Bölge Osmanlı'dan kopuncaya kadar bu çapta bir destek bir daha görünmeyecekti.

1.3. 1906 Hamidiye Kulesi

1906 yılında şimdi Karadağ sınırları içinde bulunan Gusinya ve Plava bölgesinde meydana gelen hudut olayları sırasında bölge ahalisinin gösterdiği tepki Arnavutların memalik-i Osmaniye'nin hükümlerine haklarını düşmanlarına karşı savunmada bazen mülk'ün sahibi Sultan'dan daha kararlı ve tavizsiz olduklarını göstermektedir. Karadağlılar bir emrivaki ile Gusinya ve Plava yolu üzerindeki ihtilafli hudut arazisi Boyun mevkiini ele geçirmek isterler. Dağlıları girişimini akamete uğratmak üzere Arnavutlar ihtilafli bölgede iki gece içinde adını Hamidiye koydukları bir gözetleme kulesi inşa ederler. Karadağ'ın kule yıkılmazsa İstanbul ile diplomatik ilişkilerini kesme tehdidi üzerine anılan devrede Karadağ Prensiği ile ilişkileri gerginleştirmeyi politik bulmayan Sultan Abdülhamid kulenin yıkılmasını irade eder. Mahalli halk kule yıkılırsa karılarını boş olacağına dair besa⁶⁰ bağladıklarını ileri sürerek karşı çıkar. Bölge'den sorumlu Mitroviçe'deki 18'nci Nizamiye Fırkası Kumandanı Şemsi Paşa⁶¹ da Kurmay Başkanı Yarbay Fevzi [Çakmak]'nin teklifi ile padişaha telgrafla "Ben Beytullah huzurunda vatanımdan bir karış yeri düşmana teslim etmemegi ahdetmiş bir kulunuzum. İra-

⁵⁹ Sadece Manastır Vilayetinden tahminen 100.000 Arnavut hasat faaliyetini bırakarak isyanı bastıran Osmanlı ordusuna katılmıştır [M. Duncan Perry, *The Politics of Terror; The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*(Durham, London: Duke University Press, 1988), 130]. İhtiyatların çağrılmasıyla 3'ncü Ordu'nun gücü 96 taburdan 239 tabura yükselmiştir [W. Steven Sowards, *Austria - Hungary and Macedonian Reforms 1902-1908* (Indiana: Indiana University Unpublished Doctorate Thesis, 1981), 56.], aktaran Hasip Saygılı, "1903 Makedonyasında..", 75.

⁶⁰ Arnavut şeref sözü.

⁶¹ Son dönem Osmanlı ordusunun Harbiye mezunu olmayan en dirayetli, cesur ve muktedir generallerinden birisidir. 1846 yılında Kosova'nın Tırgovišta kazasında Arnavut-Boşnak bir ailede doğmuş, orduya katılarak kendi yeteneği ile generalliğe yükselmiştir.1901 yılında Mitroviçe'de 18'inci Nizamiye Tümeni Komutanlığına tayin edilmiştir. Askeri yetenekleri yanında bölge halkının mizacını dikkate alarak Kosova'da görev yaptığı bilinmektedir. Yaveri olan subayın anlatımına göre Şemsi Paşa Sultan Abdülhamid tarafından Kosova'da hemen her olayda basit bir jandarma çavuşu gibi görevlendirilmiş, ancak kendisi verilen işleri dini bir hissiyatla itirazsız yerine getirmiştir [Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, 16-17.] Şemsi Paşa 7 Temmuz 1908 günü Manastır'da görev başındayken İtihatçı fedailerden Mülazım Atf [Cumhuriyet devrinde Çanakkale sayılavı Atf Kamçıl] tarafından suikastle katledilmiştir. Öldürülmesi 2. Meşrutiyeti ilan sürecini hızlandırmıştır. Okuma yazma bilmediği ve cahil olduğu ısrarla ifade edilen generalin tarafımızdan incelenen telgraf ve yazışmaları anılan hükmün isabetli olmadığını göstermektedir.

denizin tatbikinde ısrar buyurduğunuz takdirde bunu yapacak başka bir kulunuzu gönderin” diyecektir. Arnavut bölge ahalisinin gayreti ile Şemsi Paşa'nın hamiyet ve dirayeti birleşince Sultan'ın fermanı sonuçsuz kalacaktır.⁶²

2. BALKAN HARBİ VE SONUCU

Sultan Abdülhamid'in devrilmesinden sonra uygulanan isabetsiz Arnavut politikaları sonucu Balkan Harbi'nde Arnavutların genel olarak ilgisizliği⁶³ devrik padişahın Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlarda dış düşmanlara karşı Arnavutlardan kurduğunu düşündüğü ilk savunma hattı⁶⁴ “sedd-i âhenin”⁶⁵[demir set]'i yıkmış Osmanlı Devleti'nin felaketini hızlandırmıştır.⁶⁶ Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin uğradığı hezimet sonucu Yanya ve İşkodra kaleriyle Avlonya hariç Arnavut nüfus çoğunluklu bölgelerin tamamının daha harbin ilk haftalarında Balkan devletleri tarafından işgali⁶⁷ ile Arnavut liderleri kendilerini yol ayrımında hissettiler.⁶⁸ Bu çerçevede Türkiye ile irtibatın fiilen kesilmiş olması ve bağımsızlık kararı alan heyetin toplanmasına mani olacak Osmanlı askeri varlığı da bölgede kalmayınca Arnavut topraklarının bir kısmında 28 Kasım 1912 günü müstakil Arnavutluk ilan edildi.⁶⁹ Bağımsızlık kararının metni Arnavutça yanında Türkçe idi.⁷⁰ Hatta geçiçi Arnavut hükümeti başkanı İsmail Kemal Bey, Bab-ı âli'ye başvurarak “kendilerine diriğ-i muavenet buyrulmasını rica” dahi edecek-

⁶² Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Hususi Hayatı* (İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1953), 31-32.

⁶³ “Arnavutlar Türkleri mücadelelerinde yalnız bıraktılar.” [Constantine A. Chekrezi, *Albania Past and Present* (New York: The Macmillan Company, 1919), 76.]

⁶⁴ Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 123-124.

⁶⁵ Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 75, 108. Kendisi de Arnavut olan Edirne Mebusu Rıza Tevfik Bey 1910 yılında Balkanlardaki Arnavutlar için “sedd-i şedit” benzetmesi yapacaktır. [Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt:4, İçtima senesi 2, 82'inci inikad, 21 Nisan 1326: 567. Erişim tarihi 08.12.2013, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c004/mmbd01ic02c004ink082.pdf>]

⁶⁶ Balkan Harbi'nde İşkodra'da görevli, Cumhuriyet devrinde Genelkurmay Başkanlığı da yapmış olan bir subayın değerlendirmesine göre “Arnavutluk olayları Osmanlı Devletinin Rumeli'deki son felaketinin, Balkan faciasının kaynağı ve sebebi olmuştur.” [Abdurrahman Nafiz, *Kiramettin, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması* (Ankara:Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2007), 144]. Dönemin tanınmış İngiliz istihbaratçısı Aubrey Herbert de, Balkan Harbi'nde Osmanlı'yı yenenin Sırlar, Bulgarlar veya Yunanlılar değil Arnavutlar olduğunu ileri sürecektir (Malcolm, *Kosovo A Short History*, 249). Dönemin aydınlarından Hüseyin Kâzım da aynı görüştedir: “Koca Rumeli elden gitti.. Müslümanlar ağyar ayağı altında kaldı . 600 senelik devlet temelinden sarsıldı.. Kan ağladı. Bunlara sebep hep Arnavudlardır.” [Hüseyin Kâzım, *Arnavudlar Ne Yaptılar?* (İstanbul: Yeni Turan Matbaası, 1330), 2].

⁶⁷ Constantine A. Chekrezi, *Albania Past and Present*, 77.

⁶⁸ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs...*, 361-362.

⁶⁹ Şemsi Paşa'nın oğlu Binbaşı Müfid'in iddiasına göre İsmail Kemal Arnavutluk istiklalini Draç'ta ilan etmek istediğinde başta Metropolit olmak üzere eşraftan destek bulamayınca Avlonya'ya hareket etmiştir [Müfid Şemsi, Şemsi Paşa, *Arnavudlar ve İttihad Terakki*, haz. Ahmed Nezih Galitekin (İstanbul: Nehir Yayınları, 1995), 43-44].

⁷⁰ Şemsi Müfid'e göre metnin orijinali bizzat İsmail Kemal tarafından Türkçe olarak yazılmıştı (Müfid Şemsi, Şemsi Paşa, 44).

tir.⁷¹ Amerikalı bir akademisyene göre Arnavutlarla Osmanlı arasında “şiddet geçmişine” rağmen Arnavut kartalı Balkan harbi arifesinde dahi Osmanlı hilâlinin altına sığınmıştı. Bu yüzden Arnavutluk bağımsızlığı da Arnavutların kendi arzu ve tasarılarından ziyade yabancı müdahalesi ve iç gelişmelerden kaynaklanmıştır.⁷²

Balkan Harbi şartları Arnavutların bağımsızlıklarını ilân ettikleri ortamı yaratmasına rağmen bozgun Arnavut algısında da felaket olarak görülmüştür.⁷³ Zira yukarıda da işaret ettiğimiz gibi hemen hemen bütün Arnavut toprakları Sırp, Bulgar, Yunan ve Karadağ işgaline düşmüştü. Daha harp sonlanmadan Türklerle beraber çok sayıda Arnavut da göç zorunluluğu duydular. Sığınılacak melce olarak Arnavutluk değil ‘ana yurt’⁷⁴ kabul ettikleri Türkiye görüldü. Zaten 1913-1915 döneminde nüfusun çoğunluğunu oluşturan kendilerini Osmanlı kabul eden Sünni Arnavutlar’ın çoğunun Türkiye’de kalmak arzusunda oldukları ifade edilmektedir.⁷⁵ Daha önce gelip yerleşenlerle Balkan muhaciri olarak Osmanlı topraklarına sığınanlardan kimse Osmanlı tâbiyetini terk ederek bağımsızlığını kazanan Arnavutluk’a dönmemiştir.⁷⁶ Dahası Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında da memalik-i Osmaniye’ye Arnavut muhaceretinin sürdüğü bilinmektedir. Anılan dönemde Osmanlı idaresinin planlı, sistemli ayrımcı “etnikçilik” ve “Türkçülük” yaptığını ileri süren⁷⁷ bir akademisyenin ifadesiyle de “İttihat ve Terakki hükümeti[nin], büyük savaş öncesi ve sırasında gelen Arnavutları, ne muhacir olarak kabulde ne de iskânda mağdur etmedi[ği]” kabul edilmektedir.⁷⁸

Bir Arnavut yazarın görüşüne göre anılan dönem içinde Arnavutluk’un Osmanlı’dan kopmasından sonra da “birçok kesimin İmparatorluğa ve ‘mutlu birlikteliğe’ duyduğu özlem” devam etmiştir.⁷⁹

⁷¹ Bilgin Çelik, *II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003), 330-331, yayınlanmamış doktora tezi.

⁷² Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 211.

⁷³ Arnavut aydınlarından Olsi Jazexhi’ye göre “Endülüs Müslümanlarının tarihi, 1913’ten sonra Balkanlarda yeniden yaratılmıştır. ... en büyük zulüm 1913’te Osmanlı Devlet’ nin çökmesiyle onun Müslüman unsurlarının yaşadığı etnik temizlik ve katliamdır ” Jazexhi, “*Letter to the leaders of the Muslim Ummah*”.

⁷⁴ Çelik, *II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, 334.

⁷⁵ Olsi Jazexhi, “Depicting the Enemy: The Image of the Turk and the Muslim in Albania’s High School Textbooks,” in *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today*, Halit Eren (Sarajevo: The Balkans Civilisation Centre, 2011), 61.

⁷⁶ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, (İstanbul: İletişim, 2001), 109.

⁷⁷ Fuat Dündar, *Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat ve Terakki’nin Etmisite Mühendisliği (1913-1918)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).

⁷⁸ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, 112.

⁷⁹ Fshazi, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki..;” 175.

3. 'SEFERBERLİK' YILLARINDA TÜRKİYE VE ARNAVUTLAR

3.1. Hafız Arif Efendi'nin Katli

Balkan Harbi ile Kosova Sırp işgaline uğramıştı. 1914 yazında Sırp katılacakları büyük harp için seferberlik ilan ettiler. Müslüman Arnavutlardan Sırp Ordusuna "gönüllü" yazmak üzere Mitroviçe'ye geldiler. Mitroviçe'de cami imamlarından Hafız Arif Efendi ve iki arkadaşı "Sırbistan gibi ecnebi bir hükümete muavenet etmek mugayir-i diyanettir" diyerek kampanyaya karşı çıkınca cami içinde süngülenerek Stnitça nehrine atıldılar.⁸⁰

Hafız Arif Efendi'nin Müslüman gayreti ve anılan dönemde bunun doğal bir parçası olarak telakki edilen Osmanlı muhabbetinin göstergesi olan cesur tavrı uzun bir dönem unutulmuşluğun ardından bölgede tekrar hatırlandı. Maktul din adamları Aralık 2012'de, Karadağ'da İslam Meşihatı Reisi Rifat Feyziç Efendi'nin delaletiyle Başkent Podgariça'da Fatih Mehmed Medresesi, Osmanağaç [Osman Ağaoglu] ve İskender Çavuş camileri ile Ulçin'in Denizciler camisi ile Bar ve Biyelo Polye şehirlerinde ayrı ayrı anıldılar. Arnavut, Boşnak ve Türk tüm farklı etnik gruplardan Müslümanların Hafız Arif Efendi ve arkadaşlarının hatırasına sıcak ilgi gösterdikleri bilinmektedir.⁸¹ Balkanlarda uzun yıllar gözlem tecrübesi olan bir Türk eğitimcinin⁸² görüşüne göre söz konusu anma merasimlerinin mahalli Müslüman halkın psikolojisi üzerinde müessif hadiseden 99 yıl sonra dahi kavrayıcı kuşatıcı moral etki yaratması bölgede halen devam etmekte olan olumlu Osmanlı-Türkiye algısının bir emaresi olarak da yorumlanabilecek niteliktedir.

3.2. Cihad Çağrısına Arnavut Gönüllüler

Birinci Dünya Harbi dönemi Arnavutların Osmanlı Devletine Balkan Harbi sıralarında oldukça zedelenmiş olan gönül bağlarının tekrar tesis edildiği yıllar olmuştur. Osmanlı Rumeli Müfrezesinin 1916 yılında bölgeye gelişi mahalli halkın eski vatandaşı oldukları Osmanlıya muhabbet ve bağlılıklarını gösterme fırsatı vermişti. Türk birliği kurbanlar kesilerek gözyaşları içinde karşılanmıştı.⁸³ Birkaç yıl öncesinin alakasızlık ve kırılmışlığı yerini sıcak bir sevgi gösterisine bırakmıştır. Bunda en büyük rol Arnavutların Balkan Harbi ile işgallerine uğradıkları Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan idarelerinin baskı ve zulümlerine ait olmuştur.⁸⁴

⁸⁰ BOA, HR, SYS, 2413/2 Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye-i Müdiriyyet-i Umumiyesinin 2 Ağustos 1915 tarihli yazısı

⁸¹ Yine bir Balkan ülkesinde yeni yaptırılan bir camiye Hafız Arif Efendi'nin adının verilmesi düşünülmüşse de bölgedeki aşırı milliyetçi Sırpların tepkisi ihtimali sebebiyle şimdilik bu isim verme gerçekleşmemiştir.

⁸² Tefvik Yücesoy

⁸³ Mustafa Erem, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Rumeli Müfrezesi* (Takviyeli 177'nci Piyade Alayı) haz. Z. Türkmen ve A. Keskin (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006), 8-9, 33.

⁸⁴ *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1914), 71-77, 148-207, 277-284.

İşgal orduları Arnavut topraklarını geçici olarak elde tutmak için değil zaptetmeye geldiklerini saklama gereği dahi duymamışlardı.⁸⁵ Müslüman Arnavutların bir kısmı yurtlarından çıkarılarak kitleler halinde Türkiye'ye kovulmuş, kalanlar Mitroviçe'de olduğu gibi Sırp ordularının zaferi için kiliselerde dua etmeye zorlanmıştı.⁸⁶

Balkan Hristiyan devletlerin baskıcı zulüm rejimleri Arnavut zihninde aldatılmış oldukları kanaatini pekiştirdi. Osmanlı padişahı Sultan Reşad'ın Müslümanları cihad-ı ekbere çağırısı tam da bu döneme denk geldi. Yaygın olarak bilinenin aksine bu davet Rumeli'de sıcak bir ilgiyle karşılık buldu. Ezici çoğunluğu Arnavutlardan olmak üzere 50 bin'in üzerinde gönüllü Osmanlı ordusu saflarında yer aldılar. Müslüman gönüllüler Makedonya, Romanya ve Galiçya cepheleriyle daha büyük sayıda İstanbul üzerinden sevk edilerek Irak, Filistin ve Kafkas cephelerinde harp ettiler. Bu gönüllülerin paralı askerler olmadığı, muntazam işe ve teçhiz dahi edilemeyen kendileri için bir talebi olmayan fedakâr kitleler olduğu açıktı.⁸⁷

Arnavut idraki Balkan bozgunundaki tavrından pişman olmuş, Osmanlı Devleti'nin felaket günlerinde onbinlerce gönüllü ile önemli bir fedakârlığı gösterme yüksek ruhluluğunu göstermiş olmalıdır. Fikrimizce beş asırlık Osmanlı Arnavut ilişkilerinin final sahnesi, Arnavutluk'un Türkiye'den koptuğu Balkan Harbi olmayıp zor günlerde söz konusu gönüllülerin seferberlik yıllarında Osmanlı ordularında silah başı yapmasıdır.⁸⁸

Kosova'da halen yoğun olarak anlatılan bir kısmı tevatür de olsa bölgeden Osmanlı ordusuna gönüllü katılım menkıbelerinin arka planında yukarıda işaret ettiğimiz olgunun yattığı söylenebilir.

4. OSMANLI SONRASINDAN GÜNÜMÜZE ARNAVUT ALGISI

4.1. Olumlu Algılar

Gerek Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kurucu andlaşması Lozan'da Arnavutlukla diğer çevre ülkelerle yapıldığı gibi bir nüfus mübadelesi gündeme gelmemiştir. Bu da Arnavutların yeni Türkiye'nin bünyesinde bir sıkıntı olarak görülmediğine işaret etmektedir. Hatta mübadele sonrasında Yunanistan'dan Türkiye'ye Türk nüfus ile birlikte Arnavut nüfus da

⁸⁵ Draç sahillerine ulaşan Sırp süvarileri "Yaşasın Sırp Denizi.." diye bağırdılar (Constantine A. Chekrezi, *Albania Past and Present*, 77).

⁸⁶ BOA, HR, SYS, 2413/2 Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye-i Müdiriyyet-i Umumiyesinin 2 Ağustos 1915 tarihli yazısı

⁸⁷ Hasip Saygılı, "Birinci Dünya Harbinde Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları", *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, (18)2013: 231-255.

⁸⁸ Gönüllü Arnavut askerlerin sosyal hafızada muğlak izlerinden Arnavutça Çanakale türkülerini 18 Mart 2010 günü Şar Dağları üzerinde Dragaç kasabasında mahalli sanatçılardan dinleme fırsatı bulmuşum.

getirilmişti.⁸⁹

Osmanlı sonrası Balkanlarda yeni rejimler kurulmasına rağmen bölgede Türkiye'ye karşı olumlu algının sürdüğü anlaşılmaktadır. 1934 yılında Tiran'a büyükelçi olarak tayin edilen tanınmış fikir adamı Yakup Kadri Karaosmanoğlu Arnavutlarda yediden yetmişe hemen herkesten gördüğü saygı, muhabbet ve sıcaklığı yazmaktadır. Arnavutlarda o kadar yakınlık ve samimilik görmüştü ki onlarla Türkçe konuşmaksızın anlaşmanın mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Karaosmanoğlu'na göre Elbesan civarında arabasındaki ay yıldızlı bayrağı gören ihtiyar bir köylü arabaya yaklaşarak bayrağı "Osmanlı, Osmanlı" diyerek öpmüştür. Yaşlı bir çoban kendisini uzun uzun âdetâ hasretle seyrettikten sonra şoföre "Bu İstanbul'dan Tiran'a yeni gelen Paşa mı?" diye sormuştu.⁹⁰

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinden sonra tesis edilen rejimlerin ağır baskılarına maruz kalan bölge Arnavutlarının Türkiye'ye sürekli göç ettikleri bilinmektedir. Göçmenlik yasaları gereği dışarıdan gelenlerin Türk olmaları şartı⁹¹ Arnavutlar için bir engel olarak algılanmamıştı. Yukarıda işaret ettiğimiz Balkan faciasından sonra dahi kendisini "Osmanlı" olarak gören geniş Arnavut kitleler, "Türklüğü" benimsemede de bir çekince görmemişlerdir. Bu çerçevede 20'nci yüzyıl boyunca bitmeyen göçler Arnavut zihin dünyasında Türkiye'yi felaket günlerinde sığınılacak nihai bir melce olarak görme algısı yaratmıştır. Türkiye'ye yerleşenlerin iş, bürokrasi ve sosyal hayatın hemen bütün katmanlarında herhangi bir engelleme ile karşılaşmadın yetenekleriyle bir yerlere yükselmeleri "koruyucu" Türkiye algısını güçlendirmiştir. Bahse konu göçlerle Türkiye'ye yerleşenlerden Ali Yakub Cençiler'in tanıklığı ve olumlu kanaatleri Kosovalı Arnavutlar arasında geniş ölçüde paylaşılmaktadır.⁹²

Cençiler'e göre yakın döneme kadar bazı Arnavutlar Sultan Abdülhamid'in adı geçtiğinde ayağa kalkacak kadar sadıktılar. Bahsi geçen dönemde yine Arnavutlar, Türk ile İslamı aynı kavram kabul etmekteydiler. Arnavutlar arasında bu yüzden "elhamdülillah Türk'üm", "Türk'ün beş şartı", "Türklüğün 33 farzı", "Allah canımızı Türk olarak alsın.." ve "Türk sözü mü?" gibi ifadeler hâlâ yaygındı.⁹³ Bölgede uzun süre uluslararası misyonlarda görev yapmış olan Emniyet Müdürü

⁸⁹ N. Bilal Şimşir, *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları*, 344.

⁹⁰ Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, 60-61.

⁹¹ Şimşir, *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları*, 344.

⁹² 1913 yılında Kosova'nın Gilan kazasında doğdu, 11 yaşında hafız oldu. Mısır'da Üniversitede çalıştı. 1959 yılında Türk vatandaşı oldu. Çok sayıda öğrenci yetiştirdi. 1988'de vefat etti. Aşağıdaki satırlar Ali Yakub Cençiler'in bakış açısını yansıtmaktadır: "Ben Osmanlıları çok severim. O kadar severim ki, her yerde onun adını müdafaa ettim. Çünkü onlar gelmemiş olsaydı Balkanlara, ben bugün Ali Yakub Hoca olarak konuşamazdım. İşkodra'daki ecdadım Katolik (idi). Eğer Osmanlılar gelmemiş olsaydı hepimiz Hıristiyan kalırdık...Onun için ben Türk'e şükran borçluyum, Türk Milletine...O şüheda bizim Müslüman olmamıza vesile olmuştur. Bu unutulamaz." Necdet Yılmaz, *Ali Yakub Cençiler Hatıra Kitabı* (İstanbul: Darülhadis, 2005), 45. Ali Yakub Cençiler'den ve hakkındaki kaynak kitaptan haberdar olmamı sağlayan yazar Av. İsmail Küçükkılınc'a müteşekkirim.

⁹³ Yılmaz, *Ali Yakub Cençiler Hatıra Kitabı*, 44.

Gürbüz Bahadır'ın gözlemlerine göre de Makedonya'daki Arnavutlar ve Torbeşler arasında halen “Türkçe bilmeyen Allah'tan korkmaz” ve “Türkçe konuş ki Allah da işitsin” deyimleri yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Diğer taraftan son yıllarda kitle iletişim vasıtalarının yaygınlaşması ve ulaşımın kolaylaşmasının yarattığı yoğun ziyaretçi akımı Kosova ile Türkiye arasında güçlü bir kültürel etkileşim yaratmış durumdadır. Türkiye'nin gündemini takip eden Arnavutların oranı yüksektir. Popüler Türk televizyon dizilerinin Kosova'da da yaygın olarak izlenmesinin de etkisiyle 2009 yılı Aralık ayında İstanbul'dan gelen dizi oyuncuları Priştine'de ve Prizren'de çok büyük kalabalıklar tarafından karşılanmıştı.⁹⁴ Yine Türkiye'den tanınmış bir halk müziği sanatçısının Priştine stadyumunda verdiği konseri Türk bayraklarıyla 30 bin kişinin hayranlıkla takip ettiği bilinmektedir.⁹⁵

Bu satırların yazarının Kosova'da görev yaptığı yıllardaki birçok gözlemi de Ali Cenkçiler'in bakış açısının kayda değer nispette devam etmekte olduğunu göstermiştir. Bazılarını nakledeceğimiz mahalli Arnavutların Türkiye'ye bakış açılarını yansıtan şahsi gözlemlerimizin bu makalenin problematiğine katkı sağlayacağı umulmaktadır:

Yakova ile Prizren arasındaki karayolunda bir Arnavut derme çatma bir tezgâh açarak yolculara sebze ve meyve satmaktadır. 2007 Temmuz'unda kendisinden alışveriş yapan Türk subaylarından Ahmet Zeki Gerehan'ın aldığı parasını verme ısrarına Türkçe bilmeyen Arnavut satıcı, subayın kolundaki Türk bayrağı amblemini işaretle yetinmiştir.

Aynı yıl Kosova'daki NATO varlığı çerçevesinde bulunan bazı askeri birlikler Priştine'nin güneyinde bir mahale ortak tatbikata gitmektedir. Trafik yoğun olduğu bir kavşakta akli dengesi yerinde olmayan bir Arnavut, geçen NATO üyesi ülkelerin askerlerini el ve ayaklarıyla protesto etmektedir. Meczip, Türk araçları geçmeye başlayınca protestoyu bırakıp eli ile selamlama vaziyeti alacaktır.

Prizren'in Kurila mahallesinde Abdullah Efendi ölüm döşeginde son arzusu olarak üniformalı bir Türk askerinin evine gelmesini ister. 18 Eylül 2009 günü son dileği gerçekleştirilen Abdullah Efendi kısa bir süre içinde vefat edecektir.

Türkçe bilmeyen Arnavut bir öğretmen okuluna gelen Alman personeli, NATO kapsamında bölgede bulunan Türk İrtibat ve Gözlem Timi'ne haber vermek istemiştir. Telefonla aradığı Türk personele mesajı “Erkan Erkan.. Jerman Jerman..” olur. Bu çerçevede, emsal milletlerin büyük masraf ve uzun zamanda kazanmaya çalıştıkları halkla sıcak ilişkileri Türkler'in bir “selamün aleyküm” ile kurabildik-

⁹⁴ “Sanki Devlet Başkanı,” 15.12.2009, <http://webtv.hurriyet.com.tr/3/2472/0/1/sanki-devlet-baskani.aspx>, Erişim tarihi 29.11.2013,

⁹⁵ İbrahim Tatlıses'ten Kosova'da konser,” 29.05.2005, <http://www.haber7.com/yasam/haber/94260-ibrahim-tatlisesten-kosovada-konser>, Erişim tarihi: 29.11.2013.

leri bölgede bilinen bir olgudur.

Prizren İslam Birliği Başkanı Lütfü Ballek, ileri yaştaki babasını ısrarı üzerine Sultan Murat Kışlası'ndaki revire getirir. Lütfü Hoca'ya göre Türk askeri doktorları ve ilaçları Kosova'nın yoksul ve muhtaçları içindi. Kendileri yoksul değildi. Ancak ihtiyar babası Türk ilacı alırsa iyileşeceğinde ısrar edince gelmek zorunda kalmışlardı.⁹⁶

Aynı yılın 23 Eylül'ünde Prizren'den ağır diyabetli bir hasta Alman hastanesine kaldırılır. Menhus hastalık nedeniyle ayak parmaklarının kesilmesi gerekmektedir. Yaşlı Arnavut hanım hasta "Türk doktorlar da aynı şeyi söylerlerse" şartıyla işlemi kabul edecektir.

Arnavutlar arasında Sultan Murad karizmasının halen yaşayan bir efsane olduğu gözlenmektedir. Osmanlı ve Türklere düşmanlık eden Arnavutları Hüdavendigâr'ın rüyalarına girerek caydırdığı yönünde anlatılar bilinmektedir. Hıdırellez günü Priştine yakınlarında Sultan Murad türbesi çevresinde Arnavutlar büyük kalabalıklarla şenlik yapmaktadırlar.

Bölgede yoğun olarak anlatılan 1999 Kosova harekâtında diğer NATO uçakları kasıtlı bir şekilde hedefleri ıskalarken sadece Türk pilotlarının Sırp askeri hedeflerine isabetli atışlar yaptıkları, şeklindeki algı da Arnavutlar arasında Türk imajının olumluluğun bir yansıması olarak görülebilir.

Halk arasında anlatılan Prizren hac kafilesine rehberlik eden Baş İmam Ali Vezağ'ın 2009 yılında Arafat'ta Türk makamına göre ezan okutması ve Arnavut hacılara "Allahım emaneti sahiplerine geri ver.." duası yaptırması Arnavut algısının Türklüğe sıcak bakışının örneği olarak zikredilebilir. Sünni Müslümanlar yanında Bektaşî Arnavutlarda da benzeri sıcaklıkları gözleme fırsatı bulunmuştur. Kosova'nın en büyük Bektaşî tekkesinin şeyhi Mümin Lama Baba kendisini kişisel ziyarete gittiğim Yakova'da 25 Aralık 2009 günü tarafıma anılan göreve gelmesi öngörülmediği için Türkçeyi daha önce öğrenemediğini hayıflanarak beyan etmişti.

Görev yaptığımız dönemlerde çeşitli sınıflara mensup Arnavutlardan Türklere sıcaklık ve alakaları dikkat çekecek seviyededir. Üniforması ile şehre çıkmak zorunda olan Türk personele kafelerde oturan mahalli halkın "abi buyurun, biramızı için, kahvemizi için.." davetlerinin sıcaklık ve samimiyet gösterme dışında sinik bir maksadı olmadığı açıktır. Kosova'nın çeşitli şehirlerinde gittiğimiz restoran ve pastanelerde hesabımızın hiç tanışmadığımız Arnavutlarca daha önce ödenmiş olduğuna da defalarca tanık olmuştuk. Türklere bina ve tesis kiralayan Arnavutların mali konularda asla istismar yönüne sapmayan tok gönüllü kimseler olduğuna da işaret edilmelidir.

⁹⁶ 80 küsur yaşındaki hasta, inandığı gibi Türk ilaçları alınca iyileşmiştir.

Türk kışla revirinden sağlık hizmeti ve ilaç alan yoksul Arnavutların belli ölçüde minnet duygusu duymakla beraber Türkiye'nin kendilerine yardımlarını bir babanın muhtaç düşmüş çocuklarına doğal alakası gibi değerlendirdikleri gözlenmiştir. Tarafıma değişik vesilelerle bazı Arnavutlarca beyan edilen Kosova Arnavutları'nın Türkiye'nin bölgede devamı oldukları yönündeki ifadelerin de aşırı sıcaklık ve yakınlık gösterisinden ziyade Arnavutlarla Türkiye arasında zihinlerde mevcut ancak tarif edilemeyen bir aynileşme algısını yansıttığını ileri sürebilirim.

2012 yılında Balkanlarda Türkiye algısını tespiti yönelik bir kamuoyu araştırmasında⁹⁷ da Kosovalı Müslüman Arnavutların⁹⁸ olumlu bakış açısı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre diğer milletlere sempati seviyesi Türkler için %70,5 ile en yüksek orandadır. Türklerle ilgili kişilik özelliklerinde çalışkanlık, misafirperverlik ve dürüstlük en fazla öne çıkan üç meziyet olarak görülmüştür. Türklerle yakınlık isteği sorularında Türkiye'yi ziyaret, Türkiye'de öğrenim görme ve Türkiye'de çalışma istekleri sırasıyla % 81,4, % 76,1 ve % 69,2 gibi yüksek nispetlerde ortaya çıkmıştır.

Kosovalılar ikinci bir vatan olarak hangi ülkede yaşamak istedikleri sorusuna % 47,1 oranıyla Türkiye cevabını vermişlerdir. Bu yüzde en çok tercih edilen ikinci ülke olan Almanya'yı seçenlerin yaklaşık 4 katı seviyesinde çok yüksek bir oranı göstermektedir. Türkiye'nin Balkanlarda mevcut etkinliğinin daha fazla olması yönündeki tespit de Arnavutların Türklere eğiliminin bir işareti olarak yorumlanabilecektir. Türkler ve Türkiye ile ilgili algının kaynağı sorusuna deneklerin % 59,5 gibi yüksek bir kısmı Kosova'daki genel kanaatleri cevabını vermişlerdir.⁹⁹

Arnavutluk Müslümanlarıyla yapılan aynı algı araştırmasında da benzeri sonuçlar alınmıştır.¹⁰⁰

Ana çizgileriyle özetlediğimiz söz konusu çalışmanın bulgularıyla bu makalede zikrettiğimiz kaynaklar ve Kosova'da yaklaşık 18 aylık görevimiz nedeniyle yaptığımız kişisel gözlemler ve tespitler sonucu ulaştığımız algılar arasında uyumluluk olduğu görülmektedir.

Yine 2013 yılı Nisan ayında Arnavutluk başkenti Tiran'da icra edilen Balkan Ülkeleri Diyanet İşleri Başkanları Toplantısı'nda da yine Karadağ Müslümanları temsilcisi olarak Rifat Feyziç Efendi'nin sıradan bir Türk memuruna atfen "Türk milleti için üç nesil önce askeri anlamda son bulan bozgunun artık beyin ve gönüllerde de bittiğini" açıklaması önemli bir kısmı Arnavutlardan oluşan seçkin

⁹⁷ Sadi Bilgiç-Salih Akyürek, *Balkanlar'da Türkiye ve Türk Algısı* (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 2012), 52-58.

⁹⁸ Kosova'da Müslümanların nüfusun %90'ını teşkil ettiği kabul edilmektedir.

⁹⁹ Bilgiç, Akyürek, *Balkanlar'da Türkiye ve Türk Algısı*, 52, 55, 57-58.

¹⁰⁰ Bilgiç, Akyürek, *Balkanlar'da Türkiye ve Türk Algısı*, 11-20.

dinleyici kitlesinde yüksek bir heyecan ve duygu patlamasına sebep olmuştur. Bu durum 101 yıl sonra, Arnavutlar arasında kendilerini Türkiye ile aynileştirme psikolojisinin dışı vurumu olarak yorumlanabilir.

Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 23 Ekim 2013 günü beraberinde Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve Arnavutluk Başbakanı Edi Rama olduğu halde kendisini Prizren'de karşılayan kalabalığa yaptığı konuşmada "Türkiye Kosova'dır. Kosova Türkiye'dir"¹⁰¹ ifadesi Kosova Arnavutlarıyla Türkiye arasındaki yakınlığın en yüksek seviyede ifadesi olmuştur. Erdoğan'ın konuşması Sırbistan'ın tepkisine neden olurken¹⁰² Prizren'de Türkler ve çoğunluğu oluşturan Arnavutlar tarafından coşkuyla karşılandığı anlaşılmaktadır.¹⁰³ Bu durum Kosova Arnavutlarının yukarıda izah edip örneklerini verdiğimiz sıcak Türkiye algısının en güncel örneği olarak görülebilir.¹⁰⁴

4.2. Olumsuz Algılar

Sıralanan olumlu algı örnekleri yanında Arnavutlar arasında olumsuz algı da yaygındır. Bu olumsuz algının önemli ölçüde eğitim sistemlerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.¹⁰⁵ Diğer taraftan 1912 yılında Arnavutluk'un ilanı ile islamaforbia ve Turkofobia yeni rejimin kendi varlığı için dayanmak zorunda olduğu iki dayanak olarak görülmüştür.¹⁰⁶ Bu bakış açısı değişen rejimlerin Arnavutluk'ta değişmezi olmuştur. Arnavut tarih yazımı özellikle sosyalist dönemde Osmanlı dönemi için gerici, acımasız, yobaz tasviri yapmıştır. 1990'ların başında rejim değişmesine rağmen olumsuz genel bakış açısı devam etmiştir.¹⁰⁷

1997 yılında Arnavutluk'ta iktidara gelen Fatos Nano Osmanlı dönemi ve Türklerle olumlu algı ile bakanları kastederek hükümetinin "tarihin son 555 yıllık etkile-

¹⁰¹ "Erdoğan: Kosova, Türkiye'dir...", 23.10.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24968405.asp>, Erişim tarihi 10.11.2013.

¹⁰² "Vucic: I will visit Kosovo with Vulin before elections," 25.10.2013, <http://www.tanjug.rs/news/103860/vucic--i-will-visit-kosovo-with-vulin-before-elections.htm>, Erişim tarihi: 11.11.2013.

¹⁰³ "Erdoğan: Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir," 23.10.2013, <http://www.kosovaport.com/erdogan-turkiye-kosovadir-kosova-turkiyedir/> Erişim tarihi: 11.11.2013,

¹⁰⁴ 28 Haziran 2013 günü Türkiye Başbakanı Erdoğan için Prizren'de Arnavutların da katılımıyla "Kosova Seninle.." mitingi yapılmıştır ("People in Kosovo protest in favor of Turkish PM Erdogan," 28.06.2013, <http://www.demotix.com/news/2203327/people-kosovo-protest-favor-turkish-pm-erdogan#media-2203200>) Erişim tarihi: 27.09.2013. Ancak diğer taraftan Prizren Katolik Kilisesi Başbakan Erdoğan'ın yukarıdaki konuşmasını protesto etmiştir "Piskopos Gjergji'den, Erdoğan'ın Konuşmasına Tepki," 25.10.2013, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,21616>, Erişim tarihi: 12.11.2013.

¹⁰⁵ Arnavutluk lise ders kitaplarında Türk ve Müslüman imajı da akademik bir tarzda ortaya konulmuştur.(Olsi Jazexhi, *Düşmanı Tasvir: Arnavutluk Lise Ders Kitaplarında Türk ve Müslüman İmajı*, çev. Ahmet Kaldırım, yayıncı ve tarih kaydedilmemiş. Kosova'da okullardaki tarih kitaplarında olumsuz Osmanlı algısı için bkz. "Muhamet Brajšhori, *Kosova ve Arnavut tarih kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu*," 25.07.2011, "<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/07/25/feature-02>) Erişim tarihi 03.11.2013.

¹⁰⁶ Jazexhi, "The Political Exploitation...".

¹⁰⁷ Fshazi, "2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki..", 166.

rini tersine çevireceğini” beyan etmiştir.¹⁰⁸

4.2.1. ‘Zorba, Gerici ve Yobaz Türkler’

Uzun yıllar Enver Hoca rejiminin edebiyat dünyasında sözcüsü olarak bilinen ve halen de itibar gören edebiyatçı İsmail Kadere’ye göre Osmanlı dönemi Arnavutların tarihlerinde maddi ve manevi anlamda en büyük felakettir.¹⁰⁹ Günümüzde Arnavutluk’ta okulların edebiyat ve tarih kitaplarına göre de “Türkler Arnavutluk’u yakan, soyan, parçalayan ve köleleştiren kimselerdir”.¹¹⁰ Bu algıyı yerleştirmek için 1389 Kosova Muharebesi’nde Sultan Murad’ı öldürenin de Sırp değil bir Arnavut olduğu ileri sürülebilmektedir.¹¹¹

Arnavutluk’ta uzun yıllar basın ve sanat çevrelerinde Osmanlı devrinin Müslüman ve Türk yetkilileri *anadollakē* (Anadolulu aptal, zorba, geri kafalı Türk), *prapanikē* (geri), *tradhētārē* (dönemler), *dallkaukē* (geri zekâlılar), *turqeli* (küçük Türkler), *dylberē* (eşçinseller), *aziatikē* (Asyalılar), *fanatikē* (fanatikler), *bixhozçinj* (kumarcılar), *përdhunues* (tecavüzcüler) ve *barbarē* (barbarlar) olarak damgalanmıştır.¹¹²

Osmanlı Devleti’ne başkaldıran İskender Bey okul kitaplarına göre sadece Arnavutların değil aynı zamanda Avrupa’nın da savunucusudur.¹¹³ 1968 yılında İskender Beyi anma törenlerinde Arnavut Başbakan yardımcısı tarafından yapılan konuşmada “Türkler ve Türk büyükleri aleyhinde rencide edici ifadeler üzerine” diplomatik kanaldan girişimlerde bulunulduğu bilinmektedir.¹¹⁴

4.2.2. Osmanlı Eserlerine Yönelik Olumsuz Tavır ve Eylemler

Türkler hakkındaki olumsuz algının Kosova’da göçler ve Arnavutlaşma/Arnavutlaştırma nedeniyle kayda değer bir Türk nüfusu¹¹⁵ kalmamış olmasından dolayı Osmanlı döneminden kalma Türk eserlerini imha ve ortadan kaldırma şeklinde dışa vurulduğu gözlemlenmektedir.¹¹⁶ Tarihi Osmanlı mimari eserlerine yönelik

¹⁰⁸ Jazexhi, “*The Political Exploitation...*”.

¹⁰⁹ Enis Sulstarova, “Albanian Orientalism,” in *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today*, Halit Eren, ed. (Sarajevo: The Balkans Civilisation Centre, 2011), 167.

¹¹⁰ Jazexhi, “*Depicting the Enemy...*”, 70.

¹¹¹ Jazexhi, *A.g.e.*, 70.

¹¹² Jazexhi, “*The Political Exploitation...*”.

¹¹³ Jazexhi, “*Depicting the Enemy...*”, 69.

¹¹⁴ Şimşir, *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları*, 450-451.

¹¹⁵ Kosova’da sayıları 20 bin olarak tahmin edilen Türklerin Arnavutlardan patolojik derecede çekindikleri gözlenmiştir. Arnavutların onaylamayacakları bir harekette bulunurlarsa bir kriz anında Arnavutların kendilerini evlerinde diri diri yakacakları şeklinde bir algıya farklı sosyal çevrelere mensup Türklerde rast gelinmiştir. Bu durumun Türk azınlık arasında bir kesimde kişilik ve güven duygusunu mahvettiği aşikârdır.

¹¹⁶ Arnavut bir akademisyenin görüşüne göre de “Osmanlı mirasına karşı geçmişten gelen nefret” bazen İslam karşıtı duyguların uyandırılması için kullanılmaktadır (Jazexhi, “*The Political Exploitation...*”).

saldırıların özellikle kriz zamanlarında daha yoğun olmak kaydıyla cami, tarihi çeşme,¹¹⁷ türbe,¹¹⁸ mezar taşı ve diğer eserlere yöneldiği gözlemlenmektedir.

Kosova'da önemli bir kısmı Osmanlı devrinden kalma camilerin birçoğu 1999 yılındaki savaşta zarar görmüştü. Savaştan sonra kısmi bir tamirat ile düzenlenmesi mümkün olan camilerin, genellikle güvenlik gerekçesiyle yıktırıldıkları bilinmektedir. 2000'li yıllarda da herhangi bir harp hasarı bulunmayan tarihi dokuyu yansıtan Osmanlı eserlerinden çok sayıda cami yıkılmıştır. Bunlar arasında Rugova'da Hasan Paşa, Rahovça'da Eski Çarşı, Gilan'da Şehzade Hanım, Yakova'da Gül ve Fetah Ağa, Prizren'de Mevlana Cafer Efendi, Priştine'de Eski Kerem Bey, Hatuniye ve Dört Lüle ve Doburçan'da Zekirler¹¹⁹ camilerinin olduğu bilinmektedir. Yıkıtılan camilerin yerine bazılarında Arap tarzı mimari ile yenilerinin yapıldığı gözlenmektedir.¹²⁰ Osmanlı devri eserlerine yönelik olumsuz tavırların, Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinde eğitim almış bazı din görevlilerinin teşviki ile yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Azımsanmayacak sayıda Kosovalı Arnavut yetkilinin zihninde Osmanlı dönemi Türk hatıralarına karşı kayda değer derecede bir kuşku ve nefret de gözlemlenmektedir. Bu çerçevede 1878 yılında Arnavut asilerce boğazlanarak katledilen Mareşal Mehmed Ali Paşa'nın¹²¹ Yakova'daki mezarının onarımı için 2010 yılı başlarında Türk Temsil Heyeti Başkanlığınca yapılan başvuruya günümüze kadar Kosova makamlarınca olumlu cevap verilmemiştir. Bunda bürokratik işlemler ve sürecin yavaş işlemesinden ziyade maktul generalin gayrimüslim (ve sünnetsiz)

Ancak bu hükmün şahsi gözlem imkânı bulduğumuz Kosova'da dini makamları işgal eden zevat için geçerli olmadığı açıktır.

117 2004 yılında Kosova'da çıkan karışıklıklar sırasında Prizren merkezinde Seydi Bey camisi yakınındaki tarihi Binbaşı çeşmesinin imhasının şehirdeki Türk birliğinin müdahalesi ile önlediği bilinmektedir.

118 Priştine kuzeyinde Sultan Murad Hüdavendigâr meşhedinin birkaç kilometre güneydoğusunda Bayraktarlar türbesi olarak da bilinen, 2007 yılında BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin barış planında Kosova'da korunması gereken kültür mirası arasında gösterilen Gazi Mestan Türbesi kimliği meçhul saldırganlar tarafından 15 Ağustos 2007 tarihinde saldırıya uğramış, türbe içindeki sandukalar balyozlarla tahrip edilmiştir. Gazi Mestan'ın halk arasında 1389 Kosova Harbi sırasında Sultan Murad'ın sancaktarı olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. "Osmanlı türbesine çirkin saldırı," 15.08.2007, erişim tarihi 25.11.2013, <http://www.yenisafak.mobi/dunya-haber/osmanli-turbesine-cirkin-saldiri-15.08.2007-62277> "Kosova'daki Gazi Mestan Türbesi'ne yapılan saldırının üzerinden 3 hafta geçti, halen bir çalışma yok," 25.09.2007, erişim tarihi 23.11.2013, <http://www.prizrenliler.org/content/view/454/1/>

119 "Tüm Vaatlere Rağmen Camii Yine De Yıkıldı," 01.07.2010, <http://www.kosovahaber.net/index.php?page=2,11,1574> Erişim tarihi: 23.10.2013,

120 Dışişleri Bakanlığı'nın 4 Kasım 2000 gün ve Sayı: SPGM/2300-534-584 sayılı Bakan imzalı yazısı ile bir milletvekilinin önermesine verilen cevapta Priştine'de 300 yıllık Dört Lüle camisinin "Suudi Arabistan tarafından sağlanan maddi katkıyla yenisi yapılmak üzere" yıktırıldığı doğrulanmıştır (İlgili evraktan haberdar olmamı sağlayan kültür adamı yazar Raif Vrmica'ya teşekkür ederim).

121 Mehmed Ali Paşa, Milli Mücadele kahramanlarından Ali Fuat [Cebesoy] Paşa'nın dedesi ve tanınmış şair Nazım Hikmet'in büyük dedesidir. Asıl adı Ludwig Carl Fredrich Louis Detroit idi. Mareşal Yakova'da isyancılar tarafından vahşice katledilirken ev sahibi olan Abdullah Paşa övgüye değer şekilde kendisi ve aile efradının hayatları pahasına misafirini muhafazaya gayret göstermişti. Oysa Abdullah Paşa da Prizren Ligası'nın mensubuydu (Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 49).

olduğu ve Arnavut topraklarını Sırbistan ve Karadağ'a veren bir "hain" olduğu şeklinde bölgedeki yaygın kabulün rolü olduğu bilinmektedir.¹²² Oysa Mehmed Ali Paşa Fransız-Alman soylu bir aileden gelmesine rağmen 1878 Berlin Kongresi'nde elçi sıfatıyla Arnavutların yaşadığı bölge topraklarının Osmanlı hükümlerinden koparılmaması için çetin bir mücadele vermişti.¹²³ Bu yüzden de Almanya İmparatorluk Şansölyesi Prens Otto von Bismarck'ın nefret ve kızgınlığını celbetmişti.¹²⁴

Osmanlı mirasına dair olumsuz algıların Kosova'da sadece diğer dinlere mensup veya hayatlarında İslam'ın herhangi müspet bir değer ifade etmediği kimselerle sınırlı olmadığı gözlenebilmektedir. 2010 Nisan'ında tarafımızdan Prizren İslam Birliği depolarında metruk halde Osmanlı son dönemine ait içinde tapu belgeleri, nüfus ve terhis tezkereleri gibi kıymetli evrakın bulunduğu görülmüştü. Anılan evrakın Türkiye'den ilgili kurumlardan uzman personel getirilerek tasnif edilmesi ve envanterinin çıkarılması yönünde Türk Büyükelçiliği marifetiyle yapılan yazışmalara yetkili makam olan Kosova İslam Birliği şifahen "Türlere güvenmiyoruz" cevabını vermişti. Örneğimizde güveni ihlal edecek bir ihtimal söz konusu değildi. Tasnif ve envanter işlemleri zaten Kosovalı personel gözetiminde yapılacak ve Türkiye'ye sadece evrakın elektronik kopyaları verilecekti.

Yine tarihi kıymeti haiz Osmanlı kültür mirası bazı camilerin Osmanlı-Türk düşmanlığından kaynaklanan rövanşist güdülerle yıkılmasının kendisine şikâyet edildiği Kosova'nın en yüksek resmi dini makamı yıktırılan camilerle ilgili herhangi bir teessüf eseri göstermeye gerek görmediği gibi mesela tarihi Türk köyü Doburçan'da yıktırılan 19'uncu yüzyıl eseri Zekirler Camisi hakkında "kümes" şeklinde incitici bir benzetmede bulunabilmiştir.

SONUÇ

İncelediğimiz dönemde Arnavutların henüz Osmanlı ile gönül bağlarını koparma-

¹²² Balkanlar ve milliyetçilikler üzerine kayda değer eserlerin sahibi Gürbüz Bahadır'ın kanaatine göre Mehmed Ali Paşa hakkındaki "sünnetsiz ve hain" algısı Türk-Arnavut husumetini değil "cemaat içi" bir ihtilafı işaret etmektedir.

¹²³ Hans-Jurgen Komrumph "Macarlı Mehmed Ali Paşa," *Çevren Dergisi* Tan Gazetesi Pristine 4(1980): 18.

¹²⁴ Berlin Kongresinde Mehmed Ali Paşa gibi Hristiyanken din değiştirip Müslüman olan ve Osmanlı Devletinde etkin makamlarda bulunan yetenekli bir kişiliğin Türk delegasyonunda elçi sıfatıyla bulunması Avrupa ülkeleri tarafından hoş karşılanmamıştır (Komrumph, "Macarlı Mehmed Ali Paşa", 17). Ancak bu hoşnutsuzluğu en fazla dışa vuran Almanya delegasyonu başkanı olan Şansölye Prens Bismarck olmuştur. Prens Bismarck'a göre Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı heyetinde yer alması Almanya İmparatoru'nun kendisini yaralanmış hissetmesine neden olmuştur ve Şansölyesi Kayserinin şerefine hatırdı tutmak mecburiyetindedir. Bu yüzden "Mehmed'in on bir yaşında bir çocukken bir Alman gemisinden kaçmış olmasını pek âlâ anlayabilirim, ben de belki aynısını yapardım.; ama onun Fransız ve Alman soyundan gelen bir kişi olarak, Türkleşmesi ve Türk olup kariyer yaptıktan sonra buraya gelmesi ve yeni inancı ile eski vatandaşları önünde gururlanması, ardından da Hristiyan Avrupa'nın temsilcileri karşısında kendi inanışının çıkarlarını koruması sonucu, kendisine karşı takındığım tavrı haklı buluyorum." "Murder of Mehmed Ali," *The Times* (09 Sep 1878):5.

dıkları 20'nci yüzyılın ilk yıllarında "Arnavut asabiyesi" Osmanlı hükümlerini halife-padişah ve onun devlet ricalinden daha şiddetle savunmuştur. Hatta Osmanlı Hükümeti'nin dış baskılara yeterince direnemediğini görünce onun asker ve mülki temsilcilerini mürted [İslamdan dönmüş] sayarak onlara var gücüyle saldırmayı doğal bir hareket tarzı olarak algılayabilmiştir. Diğer taraftan 1903 Bulgar isyanının bastırılması ve Birinci Dünya Harbi'nde orduya yoğun gönüllü desteği Arnavutların Osmanlı Devleti'ne olumlu bakış açısının iki önemli kitlesel göstergesi olmuştur.

Osmanlı sonrası bölgede kurulan rejimlerin baskılarından bunalan Arnavutlar yoğun bir şekilde Türkiye'ye göç etmişlerdir. Türkiye'ye yerleşenler herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan iş ve sosyal hayatta başarılı konumlara gelmişlerdir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin bölgedeki varlığı da olumlu Türkiye algısını takviye etmiştir. Bu olumlu algı Türkiye ile Arnavutlar arasında net bir şekilde tarif edilemese de bazen kendilerini Türkiye ile bir görme duygusu da yaratabilmiştir. Bu yüzden günümüzde Kosova Arnavutları arasında önemli kriz anlarında Türkiye'nin kendilerini destekleyeceği, daha doğrusu desteklemek zorunda olduğu algısı gözlemlenmiştir.

Ancak 1920'lerden itibaren bölgede Arnavutların tabii olduğu eğitim sistemlerinin empoze ettiği Osmanlı ve Türk düşmanlığı Arnavutlar arasında kayda değer olumsuz algı da yaratmıştır. Bu algı sahiplerinin Arnavutluk ve Kosova'da sahip oldukları sosyal, kültürel ve siyasi etkinlik Şemsi Paşa, Hafız Arif Efendi ve Ali Yakub Cenkçiler çizgisi olarak adlandırabileceğimiz olumlu algı sahibinin ağırlığından fazladır.

Bu makalede Arnavut algısı anlaşılmasına çalışılırken olumlu ve olumsuz algı yanında ikisinin de ilham kaynağı olan bazı tezahürlerine dikkat çektiğimiz Arnavut mizacının da göz ardı edilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti'nin entelektüel ve pazu kuvvetinde uzun yıllar nüfuslarının çok üzerinde rol alan Arnavutların günümüz Türkiye için sadece bir tarih hatırası olmadığı söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye ile Kosova ve Arnavutluk arasında, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel hemen her sahada daha da yoğun işbirliği potansiyelinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu potansiyelin, Türkiye'yi ve Osmanlı geçmişini Arnavutlar için sadece olumsuzlukların kaynağı olarak görme eğilimindeki yukarıda bir kısım tezahürlerini sıraladığımız Turkofobyanın her zaman sabotesine açık olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Büyük masraflarla Türk askeri okul ve kurumlarında yetiştirilen Arnavut subayların yakın dönemde Arnavutlukta topluca tasfiye edilmelerine olumsuz algının etkinliğinin bariz bir örneği olarak işaret edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Nafiz, Kirametdin. *1912-1913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2007.

Avlonyalı Ekrem Bey [Vlora]. *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, çev. Atilla Dirim. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Bahadır, Gürbüz. *Batı'dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 2002.

Bahadır, Gürbüz. *Din Süreçlerinde Gerileme*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2011.

Batakoviç, T. Dušan. *Pogibiya Ruskog Konzula G. S. Şçerbini u Mitroviçi 1903. Godine*. İstorijski Institut, Beograd- İstorijski Časopis, XXXIV(1987): 309-323.

Bilgiç, Sadi-Akyürek, Salih. *Balkanlar'da Türkiye ve Türk Algısı*, İstanbul: Bilgesam Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2012.

Bozbora, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk - Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul: Boyut Kitapları, ty.

Carnegie Endowment for International Peace. *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*. Washington, 1914.

Cevdet Paşa. *Tezahir 13-20*, Yay. Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960.

Chekrezi, A. Constantine. *Albania Past and Present*. New York: The Macmillan Company, 1919.

Çelik, Bilgin. *II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2003.

Deringil, Selim. “‘There Is No Compulsion In Religion’: On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire: 1839-1856.” *Comparative Studies in Society and History*, 42/3 (Jul., 2000): 547-575.

Durham, Mary Edith. *Years of Balkan Tangle*. London: George Allen & Unwin Ltd., 1920 www.gutenberg.org tarafından e-kitap haline getirilmiştir),

Dündar, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İşkân Politikası (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Dündar, Fuat. *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Elsie, Robert. *Historical Dictionary of Albania*, Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, Inc., 2010.

Erem, Mustafa. *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Rumeli Müfrezesi (Takviyeli 177'nci Piyade Alayı)*, haz. Z. Türkmen ve A. Keskin, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006.

Eren, Halid. Ed. *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today*, Sarajevo: The Balkans Civilisation Centre, 2011.

Fshazi, Falma. "2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu 'O An'." *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 38 (Mart 2008): 161-178.

Gawrych, W. George. *The Crescent and the Eagle - Ottoman Rule, Islam and the Albanians 1874-1913*. London-New York: I. B. Tauris, 2006.

İbrahim, Abdürreşid. *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması* II. Cilt haz. Ertuğrul Özalp. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

İsmail Kemal Bey. *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*. ed. Sommerville Story. London: Constable and Company Ltd, 1920.

Jazexhi, Olsi. "Depicting the Enemy: The Image of the Turk and the Muslim in Albania's High School Textbooks," içinde *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today*, Halit Eren ed. Sarajevo: The Balkans Civilisation Centre, 2011

Jazexhi, Olsi. *Düşmanı Tasvir: Arnavutluk Lise Ders Kitaplarında Türk ve Müslüman İmajı*, çev. Ahmet Kaldırım, yayıncı ve tarih kaydedilmemiş.

Johnson, Charles. "Macedonia's Struggle for Liberty," *The North American Review* 176 (555) (Feb 1903[1904]) : 223-235.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Zoraki Diplomat*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1967.

Kâzım, Hüseyin. *Arnavudlar Ne Yaptılar?*. İstanbul: Yeni Turan Matbaası, 1330.

Kornrumpf, Hans-Jurgen. "Macarlı Mehmed Ali Paşa," *Çevren Dergisi Tan Gazetesi Pristine* 4 (1980): 11-21.

Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

- Külçe, Süleyman. *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*. İzmir, 1944.
- Külçe, Süleyman. *Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Hususi Hayatı*. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1953.
- Külçe, Süleyman. *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir:Ticaret Basımevi, 1944.
- Malcolm, Noel. *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.
- Malcolm, Noel. *Kosovo A Short History*. London:Papermac, 1998.
- Mezani, Rezart. *İttihat Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2003.
- Müfid Şemsi. *Şemsi Paşa, Arnavudlar ve İttihad – Terakki*. haz. Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul:Nehir Yayınları, 1995.
- Öztürk, Murat. “Klasik Türk Edebiyatında Padişahlara Yapılan Yergiler,” *Turkish Studies* 8/1(Winter 2013): 2143-2164.
- Perry, M. Duncan. *The Politics of Terror, The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*. Durham and London: Duke University Press, 1988.
- Saygılı, Hasip, “Birinci Dünya Harbinde Rumeli’nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları”, *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, (18) 2013: 231-255.
- Saygılı, Hasip. “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandr Rostkovski’nin Katli,” *Karadeniz Araştırmaları* 39 (Güz 2013): 69-94.
- Saygılı, Hasip. “Balkan Harbi’nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi,” *Türkiye Günlüğü*, 112 (2012):136-146.
- Sowards, W. Steven. *Austria-Hungary and Macedonian Reforms 1902-1908*. Indiana: Indiana University Unpublished Doctorate Thesis, 1981.
- Sulstarova, Enis. “Albanian Orientalism,” *The Ottoman Legacy and the Balkan Muslim Communities Today* içinde, Halit Eren, ed. Sarajevo: The Balkans Civilization Centre, 2011.
- Şimşir, N. Bilal. *Türkiye Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- Tagani, Artur. *Arnavut Ateistlerden Hulusi Hako’nun Din Hakkındaki Görüşleri*.

Konya: Selçuk Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2007.

Vickers, Miranda. *The Albanians A Modern History*. London, New York: I.B. Tauris, 2001.

Yasamee, F. A. K. *Ottoman Diplomacy Abdülhamid II and The Great Powers 1878-1888*. İstanbul: The ISIS Press, 1996.

Yılmaz, Necdet. *Ali Yakub Cenkçiler Hatıra Kitabı*. İstanbul: Darülhadis, 2005.

Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün mü?

Can a Lasting Peace be Achieved in Bosnia?

Behlül ÖZKAN*

Öz:

Bosna'da kalıcı barış mümkün mü? Çok etnisiteli Bosna'da barışın korunması sağlanabilir mi? Yoksa bölünme hem daha gerçekçi hem de daha adil bir çözüm müdür? Bu soruların cevaplanması Bosna'nın karmaşık yapısının anlaşılmasını gerektirir. Bosna'nın tarihi, bugünü ve geleceği üzerine tartışmalar ikilemler üzerinden yapılmaktadır: Hoşgörü mü nefret mi? İç savaş mı saldırı mı? Bütünleşme mi bölünme mi? Eğer Bosna'nın geçmişi, bugünü ve geleceğinin inkâr edilemez bir özelliği var ise, bu da zengin tarihi mirasın getirdiği karmaşıklıklar, akışkanlıklar ve belirsizliklerdir. Dört asır boyunca imparatorlukların kavşağında şekillenen ve beşinci asırda da rekabet içindeki modern milliyetçiliklerin merkezinde bulunan Bosna'nın anlaşılması basit dualistik kavramların ötesinde bir sorunsallaştırmayı gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bosna, Yugoslavya, milliyetçilik, mekân, sınırlar, etnik çatışma*

Abstract:

Can there be a permanent peace in Bosnia? Is the preservation of peace achievable in the multinational state of Bosnia? Or is a formal partition not just the more realistic but the more just alternative in these circumstances? Answering these questions and understanding Bosnia inevitably involves a comprehension of complexity. The debate over Bosnia's past, present, and future is dominated by essential images and dichotomies: Tolerance or hatred? Civil war or aggression? Integration or partition? If there is one characteristic that is undeniably intrinsic to Bosnia's past, present, and presumably future, it is complexity and the fluidities and uncertainties that a complex historical legacy brings in its wake. A society shaped on the crossroads of empires for four centuries and on the corner of competing modern nationalisms during a fifth, Bosnia rejects one-dimensional categorization.

Keywords: *Bosnia, Yugoslavia, nationalism, territoriality, borders, ethnic conflict*

* Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
ozkanbehlul@gmail.com

GİRİŞ

Nisan 1992 ile Ocak 1996 arasındaki dört yıla yakın sürede Bosna'daki savaş dünya çapında manşetlere oturdu. O dönemden bugüne, Bosna dünya basınının gündeminden düştü. Oysa Avrupa'nın merkezini yanı başındaki 4 milyon nüfuslu bu küçük ülke hala önemli sorunlarını çözebilmiş değil. 1995 yılının sonunda, Bosna Savaşı tartışmalı bir barış anlaşması ile son buldu. 21 Kasım 1995 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ohio eyaletinin Dayton kentinde hazırlanan anlaşma, bir ay sonra, 14 Aralık tarihinde, Paris yakınlarındaki Versailles sarayında resmi olarak imzalandı. Uluslararası siyasi mühendislik projesinin ürünü olarak kurulan Dayton sonrası Bosna'da hedef; dört yıla yakın bir süre boyunca kendi içinde savaşan, toprakları üç etnik grup arasında bölünmüş, nüfusu kimlik ve aidiyet gibi başlıca konularda bile keskin ayrışmalar yaşayan bir toplumda yeniden birliği sağlamaktı.

Yaşanan yıkıcı savaşın ardından Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından örgütlenen on binlerce askeri ve sivil personel, etnik temellerde bölünmüş Bosna toplumunu siyasi ve ekonomik olarak varlığını sürdürebilecek bir devlete dönüştürmek gibi zorlu göreve koyuldular. Ancak aradan geçen yıllar sonrasında ulaşılan nokta, bu kuruluşlar ve Bosna'nın birliğini hedefleyenler açısından ümit kırıcı niteliktedir. Bosna sadece ayrılmış değil, aynı zamanda devletin meşruiyeti, kurumları ve sınırları gibi en temel noktalarda kutuplaşmış bir toplum. Bosna'da sınırlar ve ulusal birliğin niteliği konusunda yaşanan ayrışma ve kutuplaşma, sürdürülebilir siyaset ve demokrasi için gerekli asgari görüş birliğinin oluşmasını engellemektedir.

Bosna'da Dayton sonrası ortaya konan son derece iddialı devlet ve demokrasi inşası projesinin ne kadar gerçekleştirilebilir olduğu hala tartışmalıdır. Savaş sırasında ve sonrasında, Bosna'ya dair farklı bakış açılarına sahip siyaset bilimciler, Bosna'nın siyasi yapısının son derece istikrarsız ve geleceğinin belirsiz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Bosna'nın savaş sonrası deneyimi, Kıbrıs ve Filistin/İsrail gibi diğer bölünmüş toplumlara benzer şekilde mental ve mekânsal sınırlar hakkında ürkütücü boyutlara varan ihtilafları yansıtmaktadır. Dayton Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana Bosna'yı şekillendiren ve bir anlamda yöneten uluslararası iradenin başarısı (zılgı), Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmaların yaşandığı ve barışın tesis edilemediği diğer bölgelerdeki bütünleşmeyi sağlama çabaları için de olumsuzluk teşkil etmektedir. Bosna her ne kadar dünya medyasının gündeminden düşse de akademik olarak üzerinde durulması gereken bir sorundur. Çünkü Bosna yerel/bölgesel etnik çatışmanın ötesinde, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından geçen 20 yıldan uzun sürede temel parametreleri üzerinde hala uzlaşma sağlanamayan uluslararası düzenden kaynaklanan ikilemleri de içermektedir.

Bu çalışma “Bosna’da kalıcı barış sağlanabilir mi?” sorusuna cevap aramaktadır. Demografik yapısı nedeniyle Bosna’da hiçbir etnik grup nüfusun çoğunluğunu oluşturmamaktadır. Bosna’nın coğrafi olarak orta kısmında Boşnaklar çoğunluğu oluştururken, Hırvat ve Sırp toplulukları Bosna devletinin topraklarının yaklaşık yüzde 70’ini, uluslararası sınırlarının da neredeyse tümünü denetlemektedir. Bosna’nın etrafının Hırvat ve Sırp toplulukları destekleyen, onların da anavatanları olarak gördükleri Hırvatistan ve Sırbistan ile çevrelendiği çok uluslu Bosna devletinde barışın sürdürülmesi sağlanabilir mi? Etnik toplulukların karşılıklı uyuşmazlık içinde olduğu mevcut durumda, devletin resmi olarak etnik parçalara ayrılması sadece daha gerçekçi değil, aynı zamanda daha adil bir seçenek midir? Bu soruların yanıtlanması ve sorunlarının çözümü için öncelikle Bosna’yı oluşturan karmaşık ilişki ağlarının anlaşılması gereklidir. Ancak bunun tersine, Bosna’nın geçmişine, bugününe ve geleceğine dair medyadaki tartışmalara basit dualistik kavramlar damgasını vurmaktadır: Hoşgörü mü nefret mi? İç savaş mı şiddet mi? Bütünleşme mi bölünme mi? Eğer Bosna’nın geçmişi, bugünü ve geleceğinin inkâr edilemez bir özelliği var ise, bu da zengin tarihi mirasın getirdiği karmaşık ilişkiler ağı, akışkanlıklar ve belirsizliklerdir. Dört asır boyunca imparatorlukların kavşağında şekillenen ve beşinci asırda da rekabet içindeki modern milliyetçiliklerin merkezinde yer alan Bosna’nın anlaşılması basit dualistik kavramların ötesinde bir sorunsallaştırmayı gerekli kılmaktadır.

Farklı sorunsallaştırmalar farklı Bosnalar yaratır ve bu farklı Bosnalar, çok çeşitli siyasi seçenekler ile ele alınması gereken farklı problemler olarak tanımlanır. Bosna’ya dair dile getirilen en yaygın öneri, iç savaş sonucunda düğüm haline gelmiş Bosna sorununun çözümü için ülkenin topraklarının etnik olarak parçalanmasıdır. Bu tanımlama, Bosna’daki siyasetin örgütsel ilkesi olarak milliyetçiliği merkeze alır. Homi Bhabha’nın gözlemlediği üzere, toprak ve kimlik bazındaki bu algı, şiddeti yani ölmeyi ve öldürmeyi milliyetçilik üzerinden meşrulaştırır: “Sırp milliyetçiliğinin aşırılık yanlısı korkunç yüzü ve destekçileri için etnik temizlikle oluşturulacak saf milli kimlik ancak ölümle gerçekleştirilebilir.”¹ Etnik temizliğe karşı çıkan kesimler bile çatışmaların yıkıcı etkisiyle, Bosna’nın çok kültürlü ve çok etnisiteli tarihinin/kimliğinin kanlı iç savaş sonucunda yok edildiğini gönülsüz bir şekilde de olsa telaffuz ettiler. Bosna uzmanı antropolog Robert Hayden de Bosna’da artık geriye dönüş olmadığını vurgulayanlardandır: “ Bir zamanlar gerçek olan ve bu nedenle uluslararası camianın bakış açısıyla örnek niteliğinde olan, birden çok etnik yapının bir arada olduğu Bosna artık tarihe karıştı ve dolayısıyla örnek olma niteliğini artık yitirdi.”² Bosna sorununu ele alan çalışmaların genelinde, iç savaş ve etnik temizlik sonucunda ortaya çıkan parçalanmış yapının kabul edilerek çözümler üretilmesi gerektiği görüşü egemendir.

¹ Homi Bhabha, *The Location of Culture* (New York: Routledge, 1994), 5.

² Robert Hayden, “Imagined Communities and Real Victims: Self Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia,” *American Ethnologist* 23, no.4 (1996): 796.

Bu çalışma bölünme yanlıları ve etnik milliyetçilerin, Bosna'da ne kadar başarılı görünürler görünsünler, kesin bir zafere hala ulaşamadığını vurgular. Bosna'da hem düşüncede hem de uygulamada varlığını sürdüren önemli heterojen unsurlar tüm yıkıma rağmen hala mevcuttur. Hayden'ın savına göre, etnik temizlik "var olan heterojen toplulukları hayal edilemez kılma meselesidir."³ Dolayısıyla, homojen etnik topluluklar yaratma konusundaki ısrar, aslında heterojenliğin yani çok kültürlü ve çok etnisiteli yapının ne kadar ısrar edilirse edilsin kökü kazınamayan varlığını kanıtlar. Tüm farklılıkların kökünün kazınması imkânsız olduğundan, milliyetçi projenin asla tam olarak tesis edilemeyeceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bunun uygulamadaki anlamı şudur: Yüz binlerce kişi yerlerinden yurtlarında edilmiş olsa da, geride hala on binlerce kişi milliyetçi düşünceyi savunanlar için temizlenmesi gereken "yabancılar" olarak varlığını sürdürmektedir.

Tone Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way* (Bosna Usulü Müslüman Olmak) başlıklı kitabında, Bosna'da yaşanmış çok kültürlü deneyimin, bölgeye yabancı olan Batı düşüncesindeki yaygın ontolojik varsayımları geçersiz kıldığını ortaya koyar.⁴ Ontoloji, bir mevcudiyetin ontolojik anlamının, içinde bulunulan mekân ile yani toprak, kent, beden ile ilişkilendirilmesidir.⁵ Bringa Bosna'da farklı kimliklerin üzerinde uzlaşabildiği ortak bir Bosna kimliği olmadığı yargısına karşı çıkararak; Bosna'nın kendi ortak kimliği olan, çok kültürlü tarihsel bir bütün olduğunu iddia eder.⁶ Başka bir deyişle, burası farklı kimliklerden oluşan Yugoslavya değildir; dolayısıyla "mini-Yugoslavya" olarak da yorumlanamaz.

1. BOSNA'NIN İSTİSNALİĞİ

14'üncü ve 15'inci yüzyılda ortaya çıkan başlıca Güney Slav devletlerinden sonuncusu olan Bosna, Orta Çağ'dan bu yana siyasi varlığını sürdürmektedir. Balkanlar ve özellikle Yugoslavya üzerine çalışmalarıyla tanınan Ivo Banac'a göre, Bosna Krallığı "günümüzde Hırvatistan ve Sırbistan'da bulunan toprakların bazı bölümlerini de içermiş olan, büyük bir bölgesel güç" idi. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan döneminde, Bosna ayrı bir siyasi ve coğrafi oluşum olarak varlığını sürdürürken, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda çok uluslu Yugoslavya federasyonunu oluşturan cumhuriyetlerden biri oldu. Banac'a göre Orta Çağ döneminden Tito'nun federalizmine kadar, kendi ayrı kültürel rengi olan bir ülke olarak tek bir Bosna var oldu: "Büyük bir Müslüman topluluğun varlığını Bosna'nın karakterinin şekillenmesinde önemli etkisi olsa da, Bosnalı Sırplar ve Hırvatların kültürlerinin de, kendilerini Sırbistan ve Hırvatistan'ın ulusal kültürlerinden ayıran, be-

³ Hayden, *Imagined Communities and Real Victims*, 783.

⁴ Tone Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village* (Princeton: Princeton University Press, 1995).

⁵ Jacques Derrida, *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International* (New York: Routledge, 1994), 82.

⁶ Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way*, 12-13.

lirgin bir Bosnalı niteliği bulunmaktadır.”⁷ Kısaca Bosnalı Sırp ve Hırvatlar, milli kimliklerinin yanında kendilerini “anavatanları” olarak niteledikleri Sırbistan ve Hırvatistan’da yaşayan soydaşlarından ayıran bir Bosnalı kimliğe de sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu millet sistemi, aynı toprak parçası içinde çok kültürlü ve çoğulcu yaşamın var olmasını imkânlı kılıyordu. Osmanlı’nın omurgasını oluşturan Müslümanlar, imparatorluk yönetiminin doğrudan denetimi altında bulunurken, gayri Müslimler dini liderler yönetiminde milletler (cemaatler) halinde varlığını sürdürüyordu. Kısaca bir millete üyelik, ortak dil, ortak bölge, tarih veya etnik kökenden ziyade, dini aidiyete göre belirleniyordu.⁸ Millet sistemini günümüzün ulus devletinden ayıran en önemli özellik, farklı milletlerin imparatorluk sistemi içinde ortak toprak parçasını paylaşması, her bir milletin ayrı idari yapıları ve ayrı kültürel dünyaları bulunmakla birlikte, sınırları çizilmiş kendisine ait ayrı bir coğrafi bölgesinin bulunmamasıydı. Dolayısıyla, milletler arasında hiyerarşi olmakla birlikte, millet sistemi sınırları çizilmiş bir toprak parçasına kutsallık ve istisnalık tanımayan dini kimlikler bütünüydü.⁹ Bu bağlamda Bosna, Lübnan, Filistin’de yaşayan farklı milletlere mensup toplumlar aynı coğrafyayı paylaşırken, dini özerkliklerini koruyabildiler. Kısaca ulus devlet sisteminden farklı olarak, milletler özerk yapılarını sınırları çizilmiş bir toprak parçasının sadece kendilerine ait olduğu iddiasına dayandırmadıkları için, aynı toprak parçasını farklı milletlerle paylaşmakta sorun görmüyorlardı.

Millet sisteminin Bosna için önemi, bir toprak parçasını sadece kendisine ait olarak kutsallaştırmayan kimliklerin toplamından oluşmasıdır. Bosna’da farklı milletler sadece aynı toprakları paylaşmakla kalmamış, dini farklılıklarını ve kendilerine özgü yaşam biçimlerini korumalarına rağmen, aynı ekonomik hayatı paylaşarak ve sosyal hayatın birçok alanında beraber hareket etmişlerdir.¹⁰ Bringa, günümüz Bosna’ında, farklılığın günlük bir şekilde yaşandığını ve müzakere edildiğini vurgular.

Çoğu Bosnalı için, etnik ve dini aidiyet, tıpkı kadın ve erkek, köylü ve kentli arasındaki ayrımlara benzerdi, insanlar arasındaki birçok farklılıktan sadece biriydi. Bu herkesin kabul ettiği ve sık sık şaka konusu olan, ancak dostluğa asla mani olmayan bir unsurdur. Gerçekten bu, Bosnalılar için, Bosnalı olmak, çok kültürlü ve çok dinli bir ortamda, kültürel çoğulculuğun sosyal düzenin ayrılmaz bir parçası olduğu bir ortamda büyümek anlamındaydı. Kültürel farklılıkları kabullenmek, toplumun kendi evlerinin sınırları dışındaki sosyal hayata dair en yakın deneyim-

⁷ Rabia Ali ve Lawrance Lifschults, “Separating history from myth: an interview with Ivo Banac,” içinde *Why Bosnia? Writings on the Balkan War*, Der. Rabia Ali ve Lawrance Lifschults, (Connecticut: The Pamphleteer’s Press, 1993), 137-138.

⁸ Steven Grosby, “Territoriality: The Transcendental, Primordial Feature of Modern Societies,” *Nations and Nationalism* 1, no.1, (1995): 145-146.

⁹ Peter Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804* (Seattle: University of Washington Press, 1977).

¹⁰ Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way*, 21.

lerinin bir parçasıydı, dolayısıyla kimliklerinin asli unsurlarından biriydi.¹¹

Millet sistemi, ortak bir toprak parçasında eş zamanlı olarak yaşanan benzerlikleri ve farklılıkları barındıran; şiddetli anlaşmazlıklara ve çatışmalara sahne olsa da çoğu zaman üretken bir bütün oluşturan çeşitli toplulukları içermekteydi.¹² Dolayısıyla millet sistemi, ayrı veya entegre yaşamak gibi günümüzün kavramlarıyla açıklanamamaktadır. Millet sistemini daha doğru anlamının yolu, toplulukları indirgeyici ayrımlar ve karşıtlık içinde düşünmek yerine onlar arasındaki ilişkilere benzerlikler ve farklılıklar açısından yaklaşmaktır. Millet sisteminin mantığı farklı gruplar arasında karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkarmasıdır. Milletlerin kimlik özellikleri birbirleriyle karşılaşmalarından önce belirlenmiş değildir. Benzerlikler ve farklılıklar karşılıklı etkileşimle ve sürekli dönüşecek şekilde yeniden üretilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya federal devlet olarak kurulduğunda, altı cumhuriyetten beşi, anayasada Güney Slav Milletlerinin ulus devletleri olarak tanımlanmaktaydı: Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar ve Karadağlılar. Yugoslav anayasası bu milletlerin her birinin kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğunu beyan ederek, kendi iradeleriyle federasyondan ayrılacaklarını kabul ediyordu. Altıncı cumhuriyet olan Bosna-Hersek, ulus devlet yerine açık biçimde tarihsel bir devlet olarak ve üç halkın ortak vatani olarak tanımlanmıştı: Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar. Bosna sınırları on sekizinci yüzyılın sonunda Osmanlı dönemindeki sınırlarından çok az farklılık göstermekteydi. Sosyalist rejim Slav Müslüman cemaatin ayrı topluluk kimliğini 1943 yılında tanımış olmasına rağmen, uzun süre bu cemaate resmi ulusal kimlik atfetmekten kaçındı. Savaş sonrasında 1948 yılındaki nüfus sayımında, Slav Müslümanlar kendilerini Sırp, Hırvat ya da "milleti belirlenmemiş Müslüman," 1953 yılında da, Sırp, Hırvat ya da "belirlenmemiş Yugoslav" olarak beyan edebilmekteydiler. 1961 yılındaki nüfus sayımında onlara etnik aidiyet kategorinde yeni bir seçenek sunuldu: "Müslümanlar." Yugoslav rejimi nihayet 1968 yılında onları tamamen ayrı bir millet olarak tanıdı; etnik aidiyet kategorisindeki ifade 1971'deki nüfus sayımında "milliyet bakımından Müslüman" olarak değiştirildi. 1981 yılındaki nüfus sayımında ilk kez, bir nitelendirme olmadan, Yugoslavya'nın altı eşit ve kurucu milletinden biri olacak şekilde, "Müslüman" olarak nitelendirildiler. 1980'lerin başlarında Müslümanlar Yugoslavya'yı oluşturan milletlerden altıncısı haline geldi. Buna rağmen, Müslüman milleti ve bu milletin vatani arasındaki ilişkide ki muğlaklık varlığını korudu.

Yugoslavya klasik ulus devlet kavramından farklı olduğu için; ülkede ulus, devlet ve vatandaşlık arasında birebir örtüşme bulunmuyordu. Yugoslav vatandaşları-

¹¹ Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way*, 83.

¹² Dennison Rusinow, "Yugoslavia's Disintegration and the Ottoman Past," *Imperial Legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* içinde, Der. Carl Brown, (New York: Columbia University Press, 1996), 80-81.

nın ikili bir milli aidiyeti vardı: Yugoslav federal kimliği ve etnik/milli kimliği. Bireyler kendilerini hem kendi milletlerine hem de Yugoslav devletine ait olacak şekilde tanımlamaktaydılar. Ancak Yugoslav üst kimliği merkezi yönetimin tüm çabasına rağmen, etnik ve dini kimlikleri ortadan kaldırmakta başarılı olamadı. Yugoslavya vatandaşlarının iki kimlik taşıdıkları bu model etno-federalist sistem olarak ifade edilmektedir.¹³ Etnik temelli aidiyet Tito döneminde büyük ölçüde bastırılmış olsa da, federalizm ulusal kimliklerin güçlendirilmesine yönelik bazı araçlar sağladı. Yugoslav anayasasının federasyonun her bir üyesini siyasetin asıl aktörleri kabul ettiği 1974 yılından sonra, milliyetçilik bir anlamda sosyalizmin yerini aldı.¹⁴ Milliyetçilik federal devletin meşruiyet kriziyle ortaya çıkan boşluğu doldurdu. Dolayısıyla, Yugoslav federasyonu içinde idari birimlerden öteye geçmeyecek bürokratik yapılar olarak tasarlanmış olan cumhuriyetler, aşamalı biçimde etnik temeller üzerinde yeni siyasi içerik kazandılar.¹⁵ Bu bağlamda tanınmış siyasetçi ve yazar Milovan Djilas ülkenin dağılmasından önce Yugoslavya'nın ancak konfederasyona dönüşmesi halinde varlığını koruyabileceğini, Bosna'nın ise parçalanarak yok olacağını iddia etmişti.¹⁶

Bugünden geçmişe bakıldığında Yugoslavya'nın parçalanması kaçınılmaz görünse bile, Doğu Bloğu dağılırken içinde yer alan ülkeler arasında pazar ekonomisine en rahat geçişi yapabilecek, Batıyla entegrasyonu sağlayabilecek ülkelerinde başında Yugoslavya geliyordu. Soğuk Savaş süresince her iki blokla da ilişkiler kurmuş, ekonomisini diğer sosyalistlere ülkelere kıyasla daha liberal seviyeye getirmiş olan Yugoslavya, 1980'li yıllarda etnik milliyetçiliğin yükselmesiyle adım adım çöküşe yaklaştı. 1986 yılında Sırbistan'da Slobodan Milosevic'in iktidara gelmesi, Slovenya ve Hırvatistan'ın daha fazla anayasal ayrıcalık elde etmek için kitleleri harekete geçirmesiyle federasyon içinde gerilim artmaya başladı.¹⁷ Milliyetçi talepler Tito'nun 1980 yılındaki ölümünün ardından ülkenin dağılmasında önemli rol oynamış olsa da, üç yapısal kriz Yugoslavya'nın çöküşünde ön planda yer aldı: Federasyon çapındaki ekonomik kriz, cumhuriyetler arasında tırmanan iktidar mücadelesi ve merkezi devletin siyasi meşruiyetini yitirmesi.¹⁸ Her üç kriz de federal devleti ortadan kaldıran etnik milliyetçiliği körükleyerek 1990'lardaki iç savaşın önünü açtı. Kısaca 1980'lerde merkezi hükümetin gücünü yitirmesiyle eşitsizliklerin ve baskının kurumsallaşması, etnik aidiyetleri ve bağlılıkları hare-

¹³ John Lampe, *Yugoslavia as History: Twice There was a Country* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

¹⁴ Carol Leff, "Democratization and Disintegration in Multinational States: The Break-up of the Communist Federations," *World Politics* 51, no. 2 (1999): 205-235.

¹⁵ Ivo Banac, "The Fearful Asymmetry of War: The Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise," *Daedalus* 121, no.2 (1992): 141-174.

¹⁶ Sabrina P. Ramet, "Explaining the Yugoslav Meltdown, 1 'For a Charm Pow'rful Trouble, Like a Hellbroth Boil and Bubble': Theories About the Roots of the Yugoslav Troubles," *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 32, no. 32 (2007): 735.

¹⁷ Robert Hayden, "Bosnia: The Contradictions of Democracy Without Consent," *East European Constitutional Review* 7, (1998): 47-51.

¹⁸ Christopher Bennett, *Yugoslavia's Bloody Collapse* (New York: New York University Press, 1996).

kete geçirdi. Yugoslavya'yı oluşturan milletler ayrılma taleplerini dile getirerek, bağımsız ulus devletlerin “vatan” olarak tahayyül ettikleri toprak parçasını etnik açıdan homojenleştireceğine, yani “vatanlarının” diğer etnik gruplardan temizleneceğine inandılar.

Bosna'nın dışında federasyonu oluşturan beş cumhuriyette iktidarı hedefleyen milliyetçi elitler, hem kendi toplumlarını hem de uluslararası kamuoyunu Yugoslavya'nın dağılmasının ve yerine bağımsız ulus devletler kurulmasının kaçınılmaz olduğuna ikna etmekte zorluk çekmediler. Ancak altıncı cumhuriyet Bosna diğer beşinden farklı olarak çok kültürlü ve çok etnisiteli siyasi yapıya sahipti.¹⁹ Müslüman, Sırp ve Hırvat topluluklardan hiçbiri Bosna'da çoğunluğu oluşturuyordu. Bosna'da başlayan etnik gerilim Boşnakların Yugoslavya'da kenara itilerek mağduriyet yaşadıklarına dair hislerini pekiştirdi. Müslümanların “vatan” olarak tanımladığı toprak parçasının Sırlar ve Hırvatlar tarafından da anavatanları Sırbistan ve Hırvatistan'ın parçası olarak görülmesi, Bosna'daki sorunu içinden çıkılmaz hale getirdi. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden Bosna hariç diğer beşinde, siyasi sınırların içinde çoğunluğu oluşturan bir etnik grup, devlete ait toprağı vatan olarak sahipleniyordu. Bunun karşısında Bosna anayasasında, ülke topraklarının, cumhuriyeti oluşturan Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanların ortak mekânı olduğu yazıyordu. Bu durum Sırlar ve Hırvatların, “anavatanları” olarak gördükleri Sırbistan ve Hırvatistan dışında ikinci bir toprak parçasını vatan olarak nitelendirmelerine, Boşnaklarınsa diğer beş milletten farklı olarak sadece kendilerine ait içinde çoğunluğu oluşturdukları bir vatanları olmadığı anlamına gelmekteydi.

2. BOSNA'DA KİMLİĞİN VE TOPRAĞIN ETNİK NİTELİK KAZANMASI

Mental ve fiziksel sınırları oluşturma ve bu sınırları koruma süreci olarak da ifade edilebilen milliyetçilik, “milletin belli bir toprak parçası üzerinde inşa edilerek ve o toprak parçasında milletin egemenliği kendi yetkisine alarak kullanması gerektiğini savunur.”²⁰ Milliyetçiliğin bayraktarlığını yapan siyasi elitler milletin kendi devletine ve vatanına sahip olması gerektiğini iddia eder. Milliyetçi siyaset devletin sadece hâkim etnik gruba mensup iktidarlar tarafından yönetilmesi gerektiği iddiasından meşruiyet devşirir. Bu özelliği ile milliyetçilik, farklı etnik grupları dışlayıcı ve onları adeta yok sayan karakterdedir. Milleti oluşturan fertleri belirlemek, yani kimin millete dâhil edilip kimin dışarıda bırakılacağı kararı hiçbir topluluğun ve toprak parçasının etnik açıdan homojen olmaması nedeniyle zor bir süreçtir. Ancak tam da bu noktada milliyetçilik siyasi elitlere millete üyelik ölçütlerini belirleme yetkisini verdiği için, yani biz ve ötekiler arasında keskin sınırı çizme hakkını vermesinden dolayı çok güçlü bir ideolojidir.

Millet, tanımı gereği sınırları çizilmiş bir kimliğe sahiptir. Anthony Giddens

¹⁹ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy* (Washington D.C: Brookings Institution Press, 1995), 232.

²⁰ Jean Gottmann, *The Significance of Territory* (Charlottesville: University of Virginia Press, 1973), 95.

sınırlarının belli olmasını, modern ulus devletin iki ana unsurundan biri olarak nitelendirir. Diğer önemli unsur, ulus devletin meşru şiddet araçlarını Weber'in tanımına uygun biçimde tekeline almasıdır. Dolayısıyla ulus devlet, "sınırları belli bir iktidar çanağı" olarak ifade edilir. Giddens'e göre milliyetçilik; iktidar ve toprak arasında daha önce görülmemiş bir ilişkiyi kurgulaması nedeniyle en mükemmel sınır belirleyicisidir.²¹ Önceleri, iktidar daha çok kişisel bağlantılar veya kilise gibi sınır ötesi kurumlar aracılığıyla tesis edilmekteydi.²² Modernite ile birlikte, siyasi iktidar sadece fiziki sınırları çizilmiş ve apaçık tanımlanmış bir toprak parçasında ifa edilir hale geldi. İktidar ile toprak arasında kurulan bu yeni ilişki, modernite öncesi dönemden farklı olarak dolambaçsız ve doğrudandır: devlet sınırları içindeki toprakların tümünde ve her birey üzerinde iktidarını kurar ve uygular. Egemenlik kavramı bu ilişkiye dayalıdır.²³

Farklı etnik grupların arasındaki çatışmaların kaynağında, egemenlik ve toprak arasında kurulan birebir ilişki yatar. Çatışma; etnik grupların sınırlarının devletin sınırlarıyla uyuşmaması durumunda veya bir etnik grubun başka bir etnik gruba paylaştığı toprakla arasında ayrıcalıklı bağ kurması ve o toprak parçasını sadece kendisine ait vatan olarak tanımlamasıyla ortaya çıkar. Etnik çatışmada da toprak parçasına ait farklı talepler arasındaki rekabet belirleyicidir. Bireyler, etnik gruplar ve devletler, biz ve öteki arasındaki sınırın belirlendiği mücadele sürecinin aynı zamanda iktidar savaşı olduğunun farkındadır.²⁴

Toprak, toplumların ve devletlerin maddi ihtiyaçlarından daha fazlasını karşılar. Sadece millete ait olan toprak, hayatta kalabilmenin ön şartı olmanın yanı sıra tarih içinde en güçlü devamlılık imgelerinden birini teşkil eder. Millet ve devlet arasındaki ilişkiye dair toprak üzerinden kurulan bağ, grup olarak varlığını sürdürebilmenin birincil niteliği olarak algılanır.²⁵ Güvenlik ve istikrarın tesis edilmesinde bir toprak parçasına ve topluluğa aidiyet hissi önem taşır ve toplumsal ilişkilerin tesis edilmesi, üretilmesi ve sürdürülmesinde gerekli görülür.²⁶ Öte yandan, etnik grupların toprağa ait taleplerinin gerçekliği tartışmalıdır. Toprağa dair tarihi ve hatta mitolojik iddialar; coğrafi, ekonomik veya stratejik taleplerle güçlendirilerek gerçekleştirilir.²⁷

²¹ Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence* (Berkeley: University of California Press, 1985), 120.

²² Jean Gottmann, "The Evolution of the Concept of Territory," *Social Science Information* 14, no.3 (1975): 33.

²³ Gottmann, *The Significance of Territory*, 2-7.

²⁴ Walker Connor, *Ethnonationalism, the Quest for Understanding* (Princeton: Princeton University Press, 1994).

²⁵ Jean Gottmann, "The Basic Problem of Political Geography: The Organization of Space and the Search for Stability," *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 73, no.6 (1982): 344-347.

²⁶ Liz Bondi, "Locating Identity Politics," *Place and the Politics of Identity* içinde, Der. Michael Keith, Steve Pile, (London: Psychology Press, 1993), 97-99.

²⁷ John Coakley, *The Territorial Management of Ethnic Conflict* (London: F. Cass, 1993), 1-2.

Milliyetçi söylemi kullanan siyasi iktidar, millet ve devlet bütünlüğünden ciddi boyutta güç devşirir. Milliyetçiliğin, aidiyet ve devamlılık ihtiyacını sürekli körüklemesinin nedeni de tam olarak budur. Milliyetçilik, aidiyet ve devamlılık üzerinden bireylerin desteğini alır ve meşruiyet kazanır. Bir toprak parçasıyla organik bütün oluşturduğu iddia edilen millet tahayyülü, vatan imgesinde ifadesini bulur. Bir anlamda tahayyül edilen millet, mekânda vatan olarak vücuda gelir. Sınırları belirlenen vatanda demografik gerçeklik ne olursa olsun, hatta millet o toprak parçasında çoğunluğu oluşturmasa dahi aidiyet ve devamlılık retoriği meşruiyetin temelini teşkil eder. “Tarihte bu vatanda herkesten önce biz vardık” iddiası diğer etnik gruplara karşı sıklıkla kullanılır. Gerçekliğin milliyetçi taleplere uygunsuz yanlarını ve çelişkilerini bastırmaya yarayan bu eğilim, milliyetçiliğin başka bir niteliğidir. Milliyetçi söylemde kullanılan söylenceler, hatıralar ve mitler, vatanda tarih içinde sürekli aynı milletin bulunmadığı, diğer milletlerin de o vatanda benzer hakları ve talepleri olduğu gerçekliğini gizler veya yalanlar. Yukarıda anlatılan süreç, yani farklı milliyetçiliklerin birbirleriyle çatışan talepleri, sosyalizmin çöküşünden sonra eski Yugoslavya’da da yaşandı. 1980’lerle birlikte Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetleri yöneten siyasi elitler, milletlerine yönelik tehdit ve tehlikeler inşa ederek ve bunu milli kimliğin belirleyici ögesi haline getirdiler. Bu tehdit ve tehlikelerden kurtuluş yolu olarak homojen vatanlarda milli toplulukların kurulmasını gösterdiler.

Hırvatistan’da Hırvatlar ve Sırlar arasında başlayan çatışmalar 1992’de Bosna’ya sıçradı. Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığının Avrupa Topluluğu tarafından tanınmasıyla, dağılan Yugoslavya’da milli egemenlik ilkesinin farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bölgelere nasıl uygulanacağı sorusu belirdi. Hırvatistan bağımsızlığını kazanırken bu ülkenin bazı bölgelerinde çoğunluğu oluşturan Sırların da Hırvatistan’dan ayrılma hakları olacak mıydı? Benzer sorular Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetlerde azınlık olarak yaşayan, ancak buldukları bölgelerde çoğunluğu oluşturan Bosna’daki Sırlar ve Hırvatlar, Makedonya’daki Arnavutlar, Sırbistan ve Karadağ’da bulunan Sancak Müslümanları için de geçerliydi. Bütün cumhuriyetlerin üstünde yer alan ve sigorta olarak görülen federal devlet ortadan kalkarken, Yugoslavya’nın dağılması sürecinde etnik gruplar gelecekleri konusunda kaygı duymaya başladı. Sırp milliyetçileri, Hırvatistan ve Bosna’da Sırların çoğunluğu oluşturduğunu iddia ettikleri bölgelerin Sırbistan’a bağlanması taleplerini ortaya sürdü. Bu talepler Sırbistan’da iktidarı elinde tutan Miloseviç’in “Büyük Sırbistan” hayaliyle de örtüşüyordu. Aynı şekilde Hırvat milliyetçileri, Bosna içinde Hırvatların çoğunlukta oldukları bölgelerin bağımsızlığını yeni kazanan Hırvatistan’la birleşmesini istiyordu. Bosna’daki güvenlik kaygısının vahim seviyeye yükselmesinde, Yugoslavya’nın çöküşünün getirdiği siyasi belirsizlik önemli rol oynadı. Bosna’nın Yugoslavya’dan ayrılma talebinin Avrupalı güçler ve kurumlarca meşru olarak tanınması ve Bosnalı Sırların Bosna’nın bağımsızlığına karşı çıkması çatışmaların fitili ateşledi. Bosnalı Sırlar, Hırvatistan ve Slovenya’nın ayrılması sonrasında tamamen Sırbistan’ın kontrolüne geçen daha küçük Yugoslavya’dan ayrılmaya karşı çekerken, tam da

bu nedenle Boşnaklar ve Hırvatlar artık eski niteliğini kaybeden ve “Büyük Sırbistan” olarak gördükleri Yugoslavya içinde kalmak istemiyordu. Uluslararası topluluk Bosna’nın bağımsızlığına onay verirken, Bosna’nın çok uluslu bütünlüğünü korumaya ne istekli ne de muktedir. Batı’nın kayıtsız kalması nedeniyle insanlık dramına dönüşen Bosna, Soğuk Savaş sonrasında kurulan Yeni Dünya Düzeni’nin “mahiyetinin en çıplak ifadesi” haline geldi.²⁸ Kısaca, Bosna’da çelişen siyasi taleplerin savaş yoluyla çözüme kavuşturulmasının önü açıldı. Milli kimliklerin şekillenmesinde artan ölçüde silahlı mücadele belirgin olacaktı.

Bosna’da kurulan ilk siyasi partiler etnik-millî temeller üzerine bina edildi. Bu şekilde örgütlenen ilk parti Aliya İzzetbegović’in Müslüman Demokratik Eylem Partisi oldu. Hırvatların çıkarlarını korumak üzere kurulan parti, Franjo Tuđman’ın Hırvatistan’daki Hırvat Demokrat Birliği’nin bir kanadıydı. Bosna’da Sırp tarafından kurulan parti; Sırp’ların yoğun olarak yaşadığı Hırvatistan’daki Krayina bölgesiyle Batı Bosna arasında güçlü siyasi bağlar kuran, Sırp ulusunun çıkarlarını temsil ettiğini iddia eden Hırvatistan’daki Sırbistan Demokratik Partisi’nin bir koluydu. İzzetbegović’in partisi, Yugoslavya’dan bağımsız, merkezi yönetimin güçlü olduğu bağımsız Bosna’nın kurulmasını savunuyordu. Sırp’ların partisi Sırp nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde tabanını sağlamlaştırarak; bu bölgeleri Sırbistan ve Hırvatistan’da Sırp’ların yoğun olarak yaşadığı Krayina bölgesiyle birleştirerek kurulacak Büyük Sırbistan’ın içinde yer almayı hedefliyordu. Hırvatların partisinin nihai amacı da benzer şekilde Hırvatların Bosna’da yoğun olduğu bölgelerin ayrılması ve bağımsızlığını yeni kazanan anavatan Hırvatistan’a bağlanmasıydı. Partilerin birbirlerine karşıt konumları, tasavvur ettikleri vatan kavramlarının fiziksel sınırlarının birbirinden tamamen farklı olmasından kaynaklanıyordu. Boşnaklar, Bosna’nın bağımsızlığı sonrasında yaşanacak sürece Sırbistan ve Hırvatistan’ın müdahil olmasını kesinlikle reddediyordu. Sırbistan ve Hırvatistan’daki milliyetçi parti ve grupların bağımsızlık sürecine müdahalesinin, Bosna’ya saldırı anlamına geleceğini iddia ettiler.

Savaş daha başlamadan etnik gruplar birbirlerini baskı altına alarak karşılıklı suçlamalarla, korku ve güvensizlik ortamının oluşmasına katkıda bulundular. Bu korku ve güvensizlik ortamında etkili olmaya başlayan milliyetçi söylem, Bosna’da yaşayan bireyleri etnik bölünmeye hazırlayarak, farklı etnik gruplara mensup dostlarını, komşularını hatta aile fertlerini çıkacak savaşta cephenin diğer tarafında yer alacak düşman adayları olarak konumlandırıyordu. Bireyler sadece Sırp, Müslüman veya Hırvat kimliklerine indirgendiler. Belgrat medyası, Hırvatları İkinci Dünya Savaşında faşizmle ortak hareket eden Ustaşi olarak nitelendirirken, Zagreb medyası da Sırp’ları 1945 öncesindeki aşırı milliyetçilere referansla Çetnikler olarak adlandırıyordu. Karşılıklı birbirini suçlayan Sırp ve Hırvatlar Müslümanları “köktendinci” olarak nitelendirmede anlaşıyordu. Hem Hırvatlar hem de Sırp’lar, Bosna’da “köktendinci İslami gruplara” karşı savaştıkları iddiasıyla

²⁸ Tanıl Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni’nin Av Sahası* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1994).

Batı'nın kendilerine destek vermesi gerektiğinin altını çiziyordu. Bosna'daki Hırvat ve Sırp partileri arasında önemli farklılıklar olmakla birlikte, kendi yaşadıkları bölgelerin etnik olarak homojenleştirilmesi amacıyla birleşiyorlardı. Çatışmaları körükleyen milliyetçi propaganda sarmalı, farklı etnik gruplardan insanların birbirlerinden nefret etmelerine ve birbirlerini acımasız bir savaşa itmelerine yol açtı.

Boşnaklar arasında 1945 sonrasında milli kimliğin nasıl tanımlanacağı üzerinde başlayan tartışma Yugoslavya'nın dağılması ve iç savaş süresince devam etti. Bir taraf ulusal kimlik tanımı olarak dine verilen referansla "Müslümanlık" (*Muslimanstvo*) üzerinde dururken, daha seküler elitler teritoryal aidiyet vurgusuyla toplumun "Bosna milleti" (*Bošnjastvo*) olarak tanımlanmasını istedi.²⁹ 1990 yılında yapılan seçimlerde Boşnakların çoğunluğunun oyunu alan Aliya İzzetbegović'in partisi Bosna'nın bütünlüğünü savunmakla birlikte, parti içinde bulunan bazı gruplar savaşın belli dönemlerinde Bosna'da kendilerinin çoğunlukta olduğu topraklarla Sırbistan ve Karadağ'da bulunan Müslümanların çoğunlukta olduğu Sancak bölgesinin birleştirilmesi gerektiğini savundu. Ancak Müslüman milliyetçiliği olarak tanımlanabilecek siyasi akım zaman içinde daha seküler bir noktaya evirildi. 1993 yılında varılan anlaşmayla Bosnalı Müslümanların "Müslüman" olarak değil "Boşnak" olarak tanımlanması kararlaştırıldı.

Homojen etnik bölgeler ya da devletçiklerin Bosna içinde vurgulanarak öne çıkarılmasından itibaren üç etnik grubun üyeleri kendilerini, hangi bölgede yaşadıklarına bağlı olarak bir ikilem içerisinde buldular. Bireyler, eğer ait oldukları etnik grubun çoğunlukta olduğu bölgede yaşıyorlarsa tüm medeni ve siyasi haklarının teminat altına alınması ayrıcalığından yararlanacaklarını düşündüler. Ancak diğer etnik grubun çoğunlukta olduğu bir bölgede azınlıkta kalanlar, kendilerinin ikinci sınıf vatandaş statüsüne ineceği tehlikesini hissettiler. Örnek olarak vermek gerekirse Hırvatların çoğunlukta olduğu bölgede yaşayan bir Hırvat, o bölgenin Hırvatistan'a katılması halinde Hırvat çoğunluğun bir parçası olacak, ancak aynı bölge Bosna içinde kalırsa ülke içinde azınlıkta kalacağı farkındaydı. Benzer şekilde Bosnalı Sırp Sırbistan'la birleşmeleri halinde çoğunluk, Bosna içinde kalmaları halinde azınlık olacaklardı. Boşnaklarsa Bosna'nın bağımsızlığı halinde bile çoğunluğu oluşturamıyor ve nüfus oranları %50'inin altında kalıyor, Bosna'nın parçalanması halinde azınlıkta kalacaklarını biliyorlardı. Bosna'nın karma topluluklardan oluşan ve daha önce etnik ölçütler çerçevesinde tanımlanmamış bir toprak parçası olması, kimin çoğunlukta kimin azınlıkta kalacağı sorusuyla birleşince etnik temizlik milliyetçi zihinlerde tek çözüm olarak belirdi. Etnik temizlik seçeneği milliyetçilik sarmalındaki her üç etnik grup tarafından sorgulanabilmiş olsaydı, bunun Bosna nüfusunun önemli kısmını kitlesel ölçekte yerinden edeceği ve toplu katliamlar gibi felaketleri getireceği öngörülebilirdi.

²⁹ Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 197-203.

Uluslararası toplumun Bosna ile ilgili barış girişimleri, Avrupa Topluluğu'nun 1991 yılı Haziran ayındaki ilk bildirimiyile, 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanan, ABD'nin aracılık ettiği Dayton Anlaşması arasında geçen süre içinde gerçekleştirildi. Uluslararası toplumun gözünde Bosna, birbirinden keskin çizgilerle ayrılan etnik gruplardan oluşuyordu. Bu durum, Avrupa Birliği'ni ve Birleşmiş Milletleri temsil eden müzakerecilerin barış planlarında kullandıkları terimlerde, etnik kökene dayalı kimlik varsayımlarında ve bu kimlik varsayımları ile toprak arasında kurulan bağlantıda açığa çıkıyordu. Toprak ve etnik kimlik arasında kurulan birebir bağlantının bölünmeyi getireceği aşıkardı. Bu noktada etnik ayrışmanın ilk hamlelerinin Hırvatistan ve Sırbistan içindeki milliyetçi kanatlardan geldiğini vurgulamak önemlidir. Bölünmeyi gösteren ilk harita 1991 yılının Haziran ayında Hırvat medyasında yayınlandı ve Sırbistan liderliği ile Bosna'nın bölünme olasılığına dair süregelen görüşmeleri yansıtmaktaydı. Akabinde, Bosnalı Sırlar, Hırvatistan'da Sırların yaşadığı bölgelerde uygulanan stratejiye benzer şekilde, Bosna'da kurmayı planladıkları özerk Sırp Bölgelerinin haritalarını yayınladılar. Bosna'daki Müslümanların yayın organları, 1991 yılındaki nüfus sayımını temel alan ve üç kantonu içeren bir Bosna haritası çıkardılar.³⁰ Görüşmelerde Bosna'nın etnik bölgelere ayrılması üzerinde ısrar edildikçe, Müslüman tarafın Sancak bölgesini de kapsayan bağımsız ve homojen bir Müslüman devleti çözüm olarak görme olasılığı da yükseldi. 1993 yılının Ocak ayında Wance-Owen planının önerilmesinden sonra, Bosna'da yayınlanan Ljiljan adlı gazetede, altısı Müslüman olan on kantonun savunulduğu bir harita yayınlandı. Bu harita, Müslüman liderliğin içinde en azından bazı unsurlarının, Sırp ve Hırvatlarla paralele şekilde etnik bölünmeyi onayladığını gösteriyordu.³¹

Barış sürecinin bölünmeyi dışlayan seçenekler yerine bu etnik bölgeler ve sınırlar üzerinde yapılması, uluslararası toplumun ayrılıkçı partilerin politikalarıyla uyumlu olarak hareket ettiğini kanıtlar. Bu yaklaşımın sonucu olarak, Dayton anlaşması Bosna'yı oluşturan farklı etnik grupların bir arada bulunmasını etnik bölünme üzerinden sağlamıştır. Yani Bosna'yı önce bölmüş sonra birleştirmiştir. Dayton anlaşmasının Bosna'nın yeniden yapılanması için çözüm olarak sunulması, uluslararası diplomatların, etnik bölünmeye dayalı bir mantıkla hareket ettiklerini ortaya koymaktadır.³² Bu bağlamda, Bosna'daki etnik temizlik, ABD ve Avrupa Birliği'nin söylem olarak karşı çıktığı, ancak uygulamada yani Bosna'nın yeniden inşasında temel aldıkları çözümün omurgasını oluşturmaktadır.³³ Dayton'a yapılan en önemli itiraz silahlı mücadele, katliamlar ve etnik temizliğe başvuran Bosnalı Sırların nüfus oranlarından daha yüksek bir toprak verilerek adeta ödül-

³⁰ Mladen Klemencic, "Territorial Proposals for the Settlement of the War in Bosnia Herzegovina," *Boundary and Territory Briefing* içinde, Der. Martin Pratt ve Clive Schofield, (Durham: Durham University Press, 1994), 28-35.

³¹ Klemencic, *Territorial Proposals*, 51.

³² William Connolly, "Pluralism, Multiculturalism, and the Nation-State: Rethinking the Connections," *Journal of Political Ideologies* 1, no.1 (1996): 61.

³³ Jean Baudrillard, *The Perfect Crime* (London: Verso, 1996), 136-137.

lendirilmiş olduğu gerçeğidir. Dayton Anlaşmasının; Kıbrıs, Keşmir, Filistin gibi başka kriz bölgelerinde daha önce denenmiş, ancak uzun vadede çözüm üretmeyen böl ve yönet ilkesine dayalı olduğu görülmektedir.

3. ULUSLARARASI ÖLÇEKTE YAPILANDIRILAN BİR DEVLET

Bosna'nın bağımsızlığı, 1992 yılının Nisan ayından başlayarak tanınmış ve 1995 yılının Aralık ayında Dayton anlaşmasıyla teyit edilmiştir. Bununla birlikte, hukuki tanınma ve meşruiyet birbirinden tamamen farklı iki kavramdır. Hırvatistan'daki Tudjman ve Sırbistan'daki Milosevic döneminin sona ermesinden sonra, Bosna'nın meşruiyet sorununun sadece Zagreb ve Belgrat'ın bu devleti yok saymalarından kaynaklanmadığı anlaşıldı. Bosnalı Sırplar, Dayton anlaşmasıyla elde ettikleri yarı egemen statülerini güçlendirmeye hiç olmadıkları kadar kararlı, Saraybosna yerine Belgrat ile bağlarını geliştirmeye hiç olmadığı kadar hazırlıklıydılar. Sırplar; Boşnaklar ve Hırvatların 1991'in sonunda "dağılmakta olan Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalmak anlamsızlaşıyor" hislerine benzer duyguları, Dayton ile ortaya çıkan Bosna devletine karşı beslemeye devam ediyorlar. Bosnalı Sırplar, Sırbistan'ın liderlik edeceği federal Yugoslavya'yı Boşnaklar ve Hırvatların birlikte hareket ederek yok ettiklerini vurgulayarak, gerçek ayrılık yanlıları olarak Bosna'dan ayrılmayı isteyen kendilerini değil, Yugoslavya'dan ayrılan Boşnakları ve Hırvatları görüyor. Benzer şekilde Tudjman'ın ölümü sonrasında Bosna Hırvat partileri radikalleşerek Dayton anlaşmasını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmenin yollarını aramaya başladı. Kısaca, Bosna devletinin sonu gelmeyen meşruiyet sorunu, Bosna'yı oluşturan üç toplumunun aidiyet ve kimlik gibi temel konularda çok farklı tercihlerinin olması nedeniyle devam etmektedir.

Sınırlar konusundaki ihtilaflar, siyasi sorunların çözümü en zor olanları arasında yer alır. Sınırların nasıl belirleneceği sorusu, demokrasinin kurulması ve işleyen karar alma mekanizmalarının oluşturulmasından önce cevaplanmalıdır. Bir toplumu oluşturan farklı gruplar sınırlar konusunda temelden farklı fikirlere sahip olduğunda, devletin egemenliği ve meşruiyeti sorunun merkezi haline gelir. Başka bir deyişle, Bosna'nın üç toplumunun Bosna'nın egemenliği ve devlet olması konusunda farklı görüşleri aşağı yukarı eşit ölçüde meşrudur ve aralarındaki anlaşmazlıkları açıkça gidermenin bir yolu şimdiye kadar bulunamamıştır.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde dönemin Avrupa Topluluğu'nun girişimiyle Aralık 1991'de kurulan Badinter Komisyonu, Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'da yapılan referandumlarda bağımsızlığın desteklendiğini dikkate alarak bu cumhuriyetlerin mevcut sınırlar çerçevesinde Yugoslavya'dan ayrılabilceği yönünde görüş belirtti. Komisyon Bosna'da yapılacak benzer referandumdan bağımsızlık yönünde sonuç çıkarsa, Bosna'nın da mevcut sınırları korunarak Yugoslavya'dan kopabileceğinin altını çiziyordu. 29 Şubat-1 Mart 1992'de Bosna'da yapılan referandumu Sırplar boykot ederken, seçmenlerin %63'ünün

katıldığı oylamada Boşnak ve Hırvatlar %99 oranında bağımsızlık yönünde oy kullandılar. Uluslararası toplumun, Bosna gibi çok uluslu ve egemenliği tartışmalı bir ülke de dâhil olmak üzere, Yugoslavya'nın halefi olan devletleri *Uti possidetis juris* (federasyonun iç sınırlarının egemen devletler arasındaki uluslararası sınırlara dönüşmesi) ilkesi temelinde tanıma kararı, yoğun tartışmalara konu oldu ve eleştirilerin odağında yer aldı. *Uti possidetis juris* ilkesi, Latin Amerika ülkelerinin ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren de Afrika'daki sömürgelerin bağımsızlık sürecinin doktrin niteliğindeki kuralı olarak tasarlanmıştı. Kıtadan ayrılan Batılı kolonyal güçler ve sömürgecilik karşıtı Afrikalı liderlerin çoğu, zaten sorunlu bağımsızlık sürecine bir de devletlerin sınırlarının değiştirilmesi tartışmasını eklememek için *Uti possidetis juris* ilkesini kabul etmişti. Afrika bağlamında, *Uti possidetis juris*'in sömürgecilikten bağımsızlığa düzenli geçişe imkân vereceği beklentisi önemli ölçüde karşılanmıştı. Öte yandan, eski Yugoslavya'da, bu ilkenin titiz biçimde uygulanması sorunları çözmek bir yana ciddi krizleri beraberinde getirdi. İlkenin uygulanmasıyla mevcut sınırlar içinde bağımsızlığını kazanan Hırvatistan'da yer alan Krayina ve Slavonya Sırları ile Bosna'daki Sırlar kendilerine verilen azınlık statüsünü kabul etmediler. Uluslararası toplumun karşı çıkılamaz olarak ilan ettiği sınırları değiştirmek için şiddete başvurdular. Uluslararası toplumun, Sırların boykot ettiği ve Hırvat-Müslüman çoğunluğun bağımsızlık yönünde oy kullandığı 1992 referandumu temelinde Bosna'yı mevcut sınırlar içinde egemen bir devlet olarak tanıma kararı, Sırları şiddetin tek çıkar yol olduğuna inandırdı. Uluslararası hukuk uzmanı Steven Ratner Yugoslavya ölçeğinde *Uti possidetis juris*'i “budalaca bir kural” olarak nitelendirir. *Uti possidetis juris*'in Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'ya uygulanmasını savunanlar kurulacak liberal demokratik rejimlerin mevcut sınırların değişmesine gerek kalmadan işleyebileceği iddiasını öne sürdüler. Ancak Ratner insan haklarının henüz yerleşmediği bu ülkelerde mevcut sınırlarını koruyarak ayrılan devletlerin içinde kalan azınlıkların etnik temizlik ve soykırıma tabii tutulduğunu belirterek, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde *Uti possidetis juris* üzerinde ısrarcı olmanın büyük hata olduğunu vurgular.³⁴

Uluslararası güçlerin Bosna'da mevcut sınırların değişmeyeceğine dair ısrarı, Dayton Anlaşması'nı ortaya çıkaran şartlar içinde en belirleyici olanlardan biridir. Dayton'u destekleyen ABD ve Avrupa devletleri, kısa dönemde olmasa bile orta ve uzun vadede Bosna'da sürdürülebilir siyasi sistemin mevcut sınırlar içinde kurulacağına inanarak, Bosna'nın bölge güvenliğine ve barışına tehdit olmaksızın çıkacağını umut ediyordu. Aradan geçen yıllar neticesinde bu umutlar boşa çıkmasa da, Bosna'da barış kendi ayakları üzerinde duran bir sistem sonucunda değil ülkeyi yöneten ve uluslararası güçler tarafından desteklenen himaye rejimiyle gerçekleşmiştir. İnan Rüma'nın “ucube devlet yapısı” olarak tanımladığı Bosna, Dayton sonucunda “entite” olarak tanımlanan kendi meclislerine sahip

³⁴ Steven R. Ratner, “Drawing a Better Line: UTI Possidetis and the Borders of New States,” *The American Journal of International Law* 90 (1996): 616-617.

bir federasyon ve bir cumhuriyete ayrılır: Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska).³⁵ Bu iki siyasi birimin “devlet altı devlet” olarak değil de “entite” olarak tanımlanmasının nedeni, gelecekte özellikle de Sırların bağımsızlıklarını ilan ederek Bosna’dan ayrılmalarının önüne geçebilmektir. 1991 nüfus sayımında Sırların oranının %31 olduğu düşünülürse, kurulan Sırp Cumhuriyetine ülke topraklarının %49’u verilerek Sırlar bir anlamda ödüllendirilmiş oluyordu. Ancak bunun karşılığında taviz olarak devlet olarak değil de entite olarak tanınan Sırp Cumhuriyetiyle, Sırların Bosna’dan ayrılma hakları uluslararası hukuk açısından ellerinden alınıyordu. Kurulan Sırp Cumhuriyeti merkezi idarenin güçlü olduğu bir siyasi yapıyken, Boşnak-Hırvat Federasyonu kendi meclisleri olan 10 adet kantondan oluşan gevşek bir yapıdır. Bütün bunlara ek olarak ülkenin kuzeyinde stratejik olarak Sırp Cumhuriyeti’ni ikiye bölen ve yine kendi meclisi olan Brcko özerk bölgesi bulunur. Dayton sonrası kurulan Bosna toplam 14 meclis, 180 bakanlıkla adeta dev bir siyasi/bürokratik mekanizma yaratmıştır. Bosna’nın yönetilememesi bir yana, gayri safi yurtiçi hâsılanın %60’ını tüketen siyasi yapı dönemde sürdürülemez durumdadır.³⁶ Bu karmaşık ve masraflı siyasi yapı içinde kurulan merkezi devletin, kendi altında yer alan siyasi birimler arasında çıkan sorunları çözemeyecek kadar zayıf tutulması da diğer önemli bir sorundur. Dayton ile kurulan ve kendi kendini yönetmekten aciz olan bu siyasi ucubenin tepesinde en yüksek otorite olarak kabul edilen, Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasından atanan Yüksek Temsilci ve ona bağlı teşkilatı bulunmaktadır. Bosna halkının oylarıyla değil de adeta bir sömürge valisi gibi atanan Yüksek Temsilci, halkın oylarıyla seçilmiş siyasetçileri görevden almaya kadar varan geniş yetkilerini Bosnalı seçmenlere hesap vermeden kullanabilmektedir. İnan Rüma’nın belirttiği gibi Dayton, Bosna’yı parçalara ayırarak bütünleştirmeye çalışan ve işlemeyen siyasi yapısıyla ciddi egemenlik paradoksu ortaya çıkarmıştır: “Bosna-Hersek ancak uluslararası müdahale sürdükçe bir ve bütün olarak kalabiliyor, ancak bu müdahale de ülkenin egemenliğini zedeliyor. Bu anlamda, Bosna-Hersek’in açmazı gayet belirgindir: Birliğini egemenliğini kaybetmeden koruyamamaktadır.”³⁷

4. BOSNA’DA GERÇEK BARIŞA İLİŞKİN ZORLU GÖREVLER VE GEREKLİLİKLER

Günümüzde, karşılaşılan en zorlu görev, kalıcı barışın hüküm sürdüğü Bosna’yı inşa etmektir. Gerçekte Dayton anlaşması bağlamında uluslararası güçler arasında oluşan konsensüs, yeni bir devlet inşasını değil savaşı sona erdirmeyi amaçlıyordu.³⁸ Yaşanan kanlı iç savaş sonunda taraflardan hiçbiri sahada zafer kazana-

³⁵ İnan Rüma, “Uluslararası Toplum ve Egemenlik: Bosna Hersek Örneği,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63, no.1 (2008): 243-245.

³⁶ Peter Remenyi, “The Statehood of Bosnia-Herzegovina According to the Hartshorne Model,” *Historia Actual Online* 27 (2012):135.

³⁷ Remenyi, *The Statehood of Bosnia-Herzegovina*, 257.

³⁸ David Chandler, “From Dayton to Europe,” *International Peacekeeping* 12, no.3 (2005): 336.

mamış, çatışmalar ancak uluslararası güçlerin devreye girmesiyle durdurulabilmiştir. Uluslararası diplomatlar, Bosnalı siyasetçiler ve aydınlar kalıcı barış için gerçeklikle yüzleşmelidir. Bosna bugün parçalara ayrılmış bir devlettir ve gelmiş geçmiş en acı insanlık dramlarından birini yaşamış toplumlardandır. Bosna’da kalıcı barışın yeniden tesis edilmesi için, hem etnik temizliğin hem de Bosna’nın üç siyasi birim olarak milliyetçi eksende bölünmesinin, hâlihazırda gerçekleşmiş olduğunun karşılıklı kabulü gereklidir. Yugoslav yazar Milovan Djilas’ın ifadesiyle, Bosna’da kalıcı çözüm, “artık savaş, çatışma ve devlet hegemonyaları gibi eski yöntemlerle aranmamalıdır.” Bunun yerine çözüm, “sadece uzun vadede gerçekleştirilebilecek olsa da, insan haklarının sıkı sıkıya uygulanması, anlaşmazlıkların sabırlı biçimde çözümü, açık demokratik toplumların ve şiddet içermeyen, hegemonyaya dayalı olmayan devlet politikalarının gerçekleştirilmesi yoluyla aranmalı ve bulunmalıdır.”³⁹ Vatandaşlık haklarını ve özgürlüklerini güvenceye alacak olan değerlere ve normlara sahip olan kurumların inşa edilmesi, uzun vadede barışa ulaşmanın gerekliliklerinden biridir.

Dayton, bölünmez bir bütün olduğu düşünülen Bosna’yı, her ikisine de paralel statü verilmiş olan iki birime ayırmıştır. Yugoslavya’nın çökmesiyle sarsılan ve savaş nedeniyle radikalleşen Bosnalı Sırp, siyasi birimlerini korumaya ve kollamaya kararlılar. Birçoğu Sırp Cumhuriyeti’nin kan dökülerek kurulduğunun bilincindedir. Bununla birlikte kendilerini Kosova ve Hırvatistan’daki Sırp topluluklarına kıyasla şanslı addediyorlar. Dolayısıyla, Sırp Cumhuriyeti adındaki entite, Bosnalı Sırp için zor zamanlarda güvenliğin ve hayatta kalmanın asgari teminatı olarak algılanıyor. Bu nedenden ötürü Bosnalı Sırp, daha merkezîyetçi bir Bosna devletinin oluşmasını Sırp Cumhuriyeti’nin altının oyulması şeklinde değerlendirerek merkezi idarenin güçlendirilmesi taleplerine karşı çıkıyorlar.

Boşnaklar, sayıca Bosna’daki en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Bu durum, nüfus olarak diğer etnik gruplardan fazla sayıda olmanın siyasetin temel belirleyicisi olmak anlamına geldiği Balkanlarda büyük önem taşımakta ve Boşnaklarla diğer iki etnik grup arasında gerilim doğmasına neden olmaktadır. Müslümanların Bosna nüfusu içinde sayıca üstünlüğü, Bosna’da güçlü merkezi devletin oluşması halinde, onları siyaseten en güçlü aktör haline getirecektir. Ancak Dayton’a göre belirlenen devlet yapısı bu koşulu yerine getirmemektedir. Bu anlaşma sonucunda kurulan merkezi devletin gücünün çok sınırlı olması, gevşek ve âdem-i merkezîyetçi siyasi yapının Sırp Cumhuriyeti’ne Sırbistan ile ilişkiler kurma ve geliştirme hakkını, Hırvat bölümüne de Hırvatistan’la benzer ilişkiler kurma imkânını vermektedir. Bu âdem-i merkezîyetçilik ve egemenliğin dışı doğru yayılması Boşnakların beklentilerini karşılamaktan çok uzaktır. Boşnaklar kendilerini, anlaşılabilir biçimde, Bosna Savaşı’nın en büyük kurbanları olarak görme eğilimindedir. Öte yandan, haksız şekilde kendilerini aynı zamanda savaşın yegâne kurbanları

³⁹ Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict* (London: Minority Rights Publications, 1993).

olarak nitelendirme eğilimleri de bulunmaktadır. Boşnaklar, kendi çıkarlarına daha uygun olan güçlü merkezi devleti kurmayı hala arzulamaktalar. Dayton'dan 19 yıl sonra, Bosna'daki uluslararası toplumun bunu yapmaya ne gücü ne de isteği olduğu aşikârdır.

Bosnalı Hırvatlar bu üç grup içinde siyasi durumları en muğlak konumda olan kesimdir. Slovenlerin katkısını ihmal etmeden, Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan temel unsur Sırp-Hırvat rekabetidir. Bu rekabet Hırvatistan'daki iç savaşı hızlandırmış ve Bosna'daki savaşın önünü açmıştır. Öte yandan zaman, Bosna'da Hıvatların Sırlar kadar Boşnaklarla da rekabet içinde olduğunu göstermiştir. Yine de, ne gariptir ki, Batılı güçlerin ısrarı sonucunda kurulan Hırvat-Boşnak askeri ittifakı, Bosna'da ve Hırvatistan'daki Sırların geri çekilmesini sağlama stratejisinde kilit unsur olmuştur. Bunun sonucunda, Bosnalı Hırvatlar kendilerini Boşnaklarla Dayton'da kurulan federasyon içinde bulmuşlardır. Yıllar içinde sağlanan tüm eşitlik ve mutabakat teminatları, Hırvatlar arasında federasyon içinde Boşnaklara kıyasla geri planda kaldıklarına dair baskın algının oluşmasını engellemiştir. Onların görüşüne göre, Bosnalı Sırlar, Sırp Cumhuriyeti'nin anayasal olarak tesis edilen statüsü nedeniyle az çok güvendedirler, ancak kendilerinin böyle bir garantisi mevcut değildir. Müslümanlarla olan federasyonun dağılması ve Hırvat yönetim biriminin oluşturulması onların bakış açısına göre en iyi çözüm olacaktır. Öte yandan, böylesine kökten değişiklik neredeyse imkânsızdır, çünkü bu Dayton çerçevesinin en temel unsurlarından birine darbe indirilmesi anlamına gelecektir.

Bosnalı üç topluluğun her birinin, farklı jeopolitik bağlarla ilintili olarak azınlık sendromu vardır: Bosna-Hersek federasyonu içinde Hırvatlar kendilerini Boşnaklar karşısında azınlık olarak hissederken, Bosna devleti içindeki Sırlar kendilerini Boşnak ve Hırvat çoğunluğun karşısında azınlık olarak görmektedir. Boşnaklarsa Sırbistan ve Hırvatistan'ı birlikte düşündükleri eski Yugoslavya'yı oluşturan ve Bosna'yı çevreleyen bölgede Sırlar ve Hıvatlara göre kendilerinin azınlıkta kaldığına inanmaktalar. Bu azınlık sendromu her etnik topluluğun, Dayton anlaşmasıyla oluşan hassas dengeye karşı savunmacı bakış açısı benimsemesine neden olmaktadır.⁴⁰ En revizyonist grup olan ve Dayton'da kendi devletçiklerini edinen Sırlar bile, Dayton uzlaşısına ilişkin gizli bir memnuniyetsizlik içindeler, çünkü Dayton onların Bosna'dan ayrılmasını engellemekte ve Sırları devletin yönetimine katılmaya zorlamaktadır. Bu üç savunmacı ve zıt anlayış günümüzde Bosna siyasetini şekillendirmektedir.

SONUÇ

Yugoslavya'nın yok olmasına neden olan sebep, etnik nefret değil, çoklu ekonomik, anayasal ve siyasi kriz olmuştur. Etnik hoşgörüsüzlük Yugoslavya içinde her zaman mevcut olmasına rağmen, siyasi ekonomik ve anayasal krizin üstüne çıka-

⁴⁰ Sumantra Bose, *Bosnia After Dayton* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 259.

cak bir yoğunluğa hiçbir zaman ulaşamamıştır. Etnik hoşgörüsüzlük, ekonomik ve siyasi krizler ardından gelen savaş ve katliamların etkisiyle sorunları içinden çıkılmaz noktaya getiren faktördür. Geçmişin yaralarının sarılabilmesi için gereken zaman ve mekân kurulmalı; yerel düzeylerde topluluk yapılarının inşası için çeşitli kurumlara ve eğitim faaliyetlerine yardım edilmesine yönelik muazzam çalışmalar yürütülmelidir. Bosna'da gerekli olan barış, siyasetçiler, diplomatlar ve entelektüeller liderliğindeki mental entegrasyon ile, insanların hayatlarını sürdürdükleri fiziksel ve sosyal mekân arasında sağlanacak uzlaşma olarak düşünülmelidir. Bosna'daki gerginlikler tek bir fay hattı olan etnik bölünme üzerinde yoğunlaşmıştır. Etnik bölünme, zorlu ve uzun süreli çatışmayla pekişmiştir. Günümüzde, bu durum demokratik kurumların kurulmasına engel teşkil etmekte ve düzenin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Parçalı siyasi yapı Bosna'da verimli bir ekonomi ve sosyal düzenin kurulmasını engellemektedir. Dünya Bankası verilerine göre kişi başına gelirden Bosna Avrupa'da Moldova'dan sonra sondan ikinci sırada yer alırken, ekonominin %35'i karaborsa şartlarında işlemekte, işsizlik %20'inin üstünde seyretmektedir.⁴¹

Etnik topluluklar savaş nedeniyle ve savaş sonrasında yeni duvarların inşa edilmesi sebebiyle bölünmüşlerdir. Bölgede kalıcı bir barışın kurulması olasılığı etnik taleplerin uzun vadede bölücü etkisini kaybedip kaybetmemesine bağlıdır. Bu ise ancak siyasetçilerin kendi toplumlarının korkularına ve güvensizliklerine oynamanın cazibesine karşı koyabilmeleri halinde mümkün olacaktır. Ne yazık ki etnik politikalar korkulara dayalıdır ve çoğu siyasetçi iktidarlarını ve statülerini bu korkulara borçludur. Yugoslavya'nın mirasçısı olan devletler arasında hoşgörüyü dayalı ilişkilerin kurulması, bölgede kalıcı barış için ön koşuldur. Öte yandan, Güney Slavları ve bölgedeki halkların tümü birlikte yaşamayı istiyorlarsa, bu birden fazla şartın yerine getirilmesine bağlıdır. Kalıcı bir barış, ancak gerçek ve istikrarlı demokrasilerin kurulması yoluyla elde edilebilir. Gerçek demokrasilerde toplumun tüm fertleri, etnik oya dayalı olarak yönetilmeyen bir düzende, cinsiyet, sınıf, din ve etnik köken farkı olmaksızın siyasete katılırlar. Bu demokrasilerde, sosyal ve siyasi hayat demokratik kurumlar, hukukun üstünlüğü, sivil toplum ve insan haklarına saygı temelinde gelişir. Bunun savaş sonrası Bosna'da gerçekleştirilebilmesi, bütün etnik grupların işbirliğine bağlıdır. Bosna, ancak etnik grupların tabanları istikrara ve çatışmaların şiddet içermeyen yollardan çözümüne inanırsa kalıcı barışa ulaşabilir.

⁴¹ Remenyi, *The Statehood of Bosnia-Herzegovina*, 129.

KAYNAKÇA

Ali, Rabia ve Lawrence Lifschults. "Separating history from myth: an interview with Ivo Banac," *Why Bosnia? Writings on the Balkan War* içinde, Der. Rabia Ali and Lawrence Lifschults, Connecticut: The Pamphleteer's Press, 1993.

Babuna, Aydın. *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Banac, Ivo. "The Fearful Asymmetry of War: The Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise." *Daedalus* 121, no.2 (1992): 141-174.

Baudrillard, Jean. *The Perfect Crime*. London: Verso, 1996.

Bennett, Christopher. *Yugoslavia's Bloody Collapse*. New York: New York University Press, 1996.

Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. New York: Routledge, 1994.

Bondi, Liz. "Locating Identity Politics," *Place and the Politics of Identity* içinde, Der. Michael Keith ve Steve Pile, (London, Psychology Press, 1993).

Bora, Tanıl. *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1994.

Bose, Sumantra. *Bosnia After Dayton*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Bringa, Tone. *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village*. Princeton: Princeton University Press, 1995.

Chandler, David. "From Dayton to Europe." *International Peacekeeping* 12, no.3 (2005): 336-349.

Coakley, John. *The Territorial Management of Ethnic Conflict*. London: F. Cass, 1993.

Connolly, William. "Pluralism, Multiculturalism, and the Nation-State: Rethinking the Connections." *Journal of Political Ideologies* 1, no. 1 (1996): 53-73.

Connor, Walker. *Ethnonationalism, the Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Derrida, Jacques. *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*. New York: Routledge, 1994.

Giddens, Anthony. *The Nation-State and Violence*. Berkeley: University of California Press, 1985.

Gottmann, Jean. *The Significance of Territory*. Charlottesville: The University Press of Virginia, 1973.

Gottmann, Jean. "The Evolution of the Concept of Territory." *Social Science Information* 14, no.3 (1975): 29-47.

Gottmann, Jean. "The Basic Problem of Political Geography: The Organization of Space and the Search for Stability." *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 73, no.6 (1982): 340-349.

Grosby, Steven. "Territoriality: The Transcendental, Primordial Feature of Modern Societies." *Nations and Nationalism* 1, no. 1 (1995): 143-162.

Hayden, Robert. "Imagined Communities and Real Victims: Self Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia." *American Ethnologist* 23, no. 4 (1996): 783-801.

Hayden, Robert. "Bosnia: The Contradictions of Democracy Without Consent." *East European Constitutional Review* 7, (1998).

Klemencic, Mladen. "Territorial Proposals for the Settlement of the War in Bosnia Herzegovina," *Boundary and Territory Briefing* içinde, Der. Martin Pratt ve Clive Schofield, (Durham: University of Durham, 1994).

Lampe, John. *Yugoslavia as History: Twice There was a Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Leff, Carol. "Democratization and Disintegration in Multinational States: The Break-up of the Communist Federations." *World Politics* 51, no.2 (1999): 205-235.

Poulton, Hugh. *The Balkans: Minorities and States in Conflict*. London: Minority Rights Publications, 1993.

Ramet, Sabrina P. "Explaining the Yugoslav Meltdown, 1 'For a Charm Pow' rful Trouble, Like a Hell-broth Boil and Bubble': Theories About the Roots of the Yugoslav Troubles." *The Journal of Nationalism and Ethnicity* 32, no.4 (2007): 731-763.

Ratner , Steven R. "Drawing a Better Line: UTI Possidetis and the Borders of New States." *The American Journal of International Law* 90 (1996): 590-624.

Remenyi, Peter. "The Statehood of Bosnia-Herzegovina According to the Hartshorne Model." *Historia Actual Online* 27 (2012): 129-140.

Rusinow, Dennison. "Yugoslavia's Disintegration and the Ottoman Past," *Imperial Legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* içinde, Der.

Carl Brown. New York: Columbia University Press, 1996.

Rüma, İnan. "Uluslararası Toplum ve Egemenlik: Bosna Hersek Örneği." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63, no.1 (2008): 237-272.

Sugar, Peter. *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. Seattle: University of Washington Press, 1977.

Woodward, Susan L. *Balkan Tragedy*. Washington D.C: The Brookings Institution, 1995.

PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele

Strategy and Tactics of PKK/KCK and Countering Ethnic Terror at Tactical Level

M. Sadi BİLGİÇ*

Öz:

30 yıla yakın bir süredir devam etmekte olan PKK/KCK terörü gerek insani kaynaklar gerekse ekonomik kaynaklar bakımından ciddi kayıplara neden olmuş ve Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Çözüm süreci ile çatışmaların durması ve sorunun kalıcı bir şekilde çözülmesi umutları belirmiş ise de daha alınacak uzun bir yol bulunmaktadır. Terörle mücadele uzun yıllar boyunca teröristle mücadele şeklinde yürütülmüş, son dönemlerde terörizmle mücadele şeklinde çok boyutlu olarak yürütülmeye başlanmıştır. Stratejik düzeyde bu değişim yaşanmasına karşın taktik düzeydeki uygulamalar daha çok teröristle mücadele şeklinde yürütülmüş, sadece bazı ilçelerde, sınırlı sürelerle terörizmle mücadele şeklinde, başka bir deyişle çok boyutlu olarak yürütülmüştür. Bu çalışmada; taktik düzeyde, silahlı güç kullanmayı içeren klasik model ile en az silahlı güç kullanımıyla halkla birlikte mücadelenin çok boyutlu olarak yürütülmesini içeren karma model incelenmekte ve karşılaştırmalı analiz edilerek taktik düzeyde bir mücadele modeli önerisi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *PKK, KCK, etnik terörle mücadele, taktik düzeyde etnik terörle mücadele, klasik model, karma model*

Abstract:

Terrorist activities of PKK/KCK, which has been going on for some 30 years, have caused serious losses in terms of both humanitarian and economic resources and continues to be one of the most important problems of Turkey. Despite hopes for cessation of conflicts and a lasting solution that have arisen with the ongoing settlement process, there is still a long way to go. Fighting terror, which has been conducted for many years as fighting terrorists, is now being conducted as combating terrorism, with a multi-dimensional approach in recent years. Despite these changes at strategical level, practices at tactical level continued to be a fight against terrorists; combating terrorism approach with a multi dimensional approach has been limited to some districts and certain periods of time. In this study, at tactical level, classical model, which is based on using armed force and combined model, which comprises limited use of force and multi dimensional efforts including contribution of people, are examined and compared to each other in order to propose a model for a tactical struggle.

Keywords: *PKK, KCK, combating ethnic terror, combating ethnic terror at tactical level, classical model, combined model*

* Dr., sadiakademik@gmail.com

GİRİŞ

30 yıla yakın bir süredir devam eden PKK/KCK terörü Türkiye'ye çok ciddi maliyetler getirmiş, 40 bin civarındaki insan kaybı yanında, yüz milyar dolarlarla ifade edilen ekonomik kayba neden olmuştur. Kayıp veren ailelerin yaşadıkları acılar ve daha yıllarca etkisini sürdürecektir olan travmatik etkileri de maliyet hanesine ayrıca eklemek gerekmektedir. Bu kadar büyük kayba mal olan ve henüz sıcaklığını devam ettiren PKK/KCK terörüyle ilgili yürütülen mücadele yöntemlerinin nesnel bir şekilde ele alınarak dersler çıkarılması, tarihe not düşmek ve bilimsel literatüre katkı sağlamak bağlamında büyük önem taşımaktadır. Kaldı ki çözüm süreci başarıya ulaşsa bile, küresel ve bölgesel düzlemde örgütün görmekte olduğu destek nedeniyle bu süreçte örgütün bir kısmının, uluslararası menfaatlara hizmet etmek ve Türkiye'nin istikrarını bozmak adına terör eylemlerine devam etmesi muhtemel görülmektedir. Türkiye'nin daha bir süre terör sorunuyla ilgilenmek zorunda kalabileceği dikkate alındığında terörle mücadelede kazanılmış deneyimlerin önemi daha da artmaktadır.

PKK/KCK terörüyle mücadele Türkiye'de uzunca bir süre silahlı güç kullanma ekseninde yürütülmüş, ancak bu yöntemle arzu edilen sonuca ulaşılamayınca son dönemlerde çok boyutlu mücadeleye geçilmiştir. 20 yılı aşkın bir süre uygulanan klasik güç kullanma modeli sadece Türkiye'ye özgü bir durum da değildir. Benzer sorunlarla karşılaşan ülkeler de mücadeleyi başlangıçta benzer yöntemlerle yürütmüş, zaman içerisinde durumun daha karmaşık hale gelmesiyle, mücadeleyi teröristle mücadeleden terörizmle mücadele zeminine kaydırarak çok boyutlu mücadeleye geçmişlerdir. Terörün şiddet eylemleriyle başlaması nedeniyle başlangıçta silahlı güçle tepki gösterilmesi doğal olmakla birlikte mücadelenin gecikmeden çok boyutlu zemine taşınması gerekmektedir.

Terörle mücadelede mücadelenin seviyelerini konvansiyonel harekâta olduğu gibi stratejik, operatif ve taktik olarak kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Konvansiyonel bir harekâta taktik düzeydeki bir çatışma normal şartlarda stratejik sonuçlar doğurma özelliğine sahip değil iken, terörle mücadelede bu durum farklıdır. Terörle mücadelede planlama bakımından seviye ayrımı yapılabilir ise de icra ve sonuçları bakımından seviyeleri kesin çizgilerle ayırmak kolay değildir. Asimetrik nitelikli olduğundan bazen bir yerdeki taktik düzeyli bir eylem, bir anda kamuoyunu esir alarak stratejik sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle asimetrik mücadelede taktik düzeydeki mücadele aslında stratejik ve operatif düzeydeki mücadeleler kadar önem taşımaktadır.

Bu çalışma, kırsal alanda uzunca bir süre yaygın olarak kullanılan klasik güç kullanma modeliyle karşılaştırmalı olarak farklı bir uygulamayı ele almakta, denemiş ve başarılı olmuş taktik düzeyde bir mücadele modeli sunmaktadır. Alınan dersler bağlamında bu çalışmanın sonuçları belki de yukarıda belirtilen maliyetler dikkate alındığında dünyanın en pahalı dersleri arasında yer almaktadır. Taktik

düzye de yaygın şekilde klasik güç kullanma modelinin uygulandığı dönemlerde, 1994-1995 yıllarında Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bir ilçede uygulanan bu model, en az kuvvet kullanımıyla ve halkla beraber yürütölen bir mücadeleyi anlatmakta ve klasik güç kullanma modeliyle kıyaslayarak sağladığı üstünlüğu ortaya koymaktadır.

Karma model olarak adlandırılan bu modeldeki uygulamaya ilişkin ayrıntılar, o dönemde ilçede görev yapan birlik komutanıyla yapılan mülakata göre kaleme alınmıştır. Modelin başarısı konusunda birlik komutanının ifadesi yanında, aynı dönemde aynı ilin bir başka ilçesinde başka bir birlik tarafından yapılan operasyonda ele geçirilen örgütsel dokümanda¹ yer alan ifadeler de incelenmiştir.

Karma model özetle, güven verilerek halkın kazanılmasını ve PKK/KCK'ya karşı mücadelenin halkla beraber yürütölerek ilçede örgütün bitirilme noktasına getirilmesini kapsamaktadır. Uygulamanın temel konsepti, halkla beraber teröristle mücadele edilirken, eş zamanlı olarak terörizmle mücadele edilmesi, başka bir deyişle halka hizmet şeklindeki yumuşak güç unsurlarıyla terörü besleyen alanlardaki istismar zemininin ortadan kaldırılmaya çalışılmasını içermektedir. Kısaca taktik düzeyde de mücadelenin sadece teröristle mücadele şeklinde değil, terörizmle mücadele şeklinde yürütölmesini öngören bir modeldir. Model ilhamını Kurtuluş Savaşından almıştır. Uygulamada, halk belirli oranda kazanıldıktan sonra aktif mukavemete katılmış, daha sonra düzenlenen bir kongrede alınan topyekün mücadele kararıyla halkın kitle halinde katılımıyla yapılan nihai bir operasyonla ilçede örgüt çökme noktasına getirilmiştir.

Makalede önce PKK/KCK'nın amacı, ideolojisi, uyguladığı strateji ve taktikleri ortaya konmakta, sonra dünyadaki uygulamaları ile terörlle mücadele stratejisi ve taktik düzeydeki klasik güç kullanma modeli özet olarak irdelenmekte, müteakiben karma modelin uygulanması ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Daha sonra örgütsel dokümanlarda yer alan ifadelerde karma modeldeki uygulamaların örgütsel bakış açısıyla nasıl değerlendirildiği incelenmektedir. Son olarak, klasik güç kullanma modeli ile karma model ayrı bir bölüm içerisinde analiz edilmekte ve sonuçta karma model taktik düzeyde kullanılabilir bir model olarak önerilmektedir.

1. PKK/KCK'NIN AMACI, GENEL YAPISI, İDEOLOJİSİ, STRATEJİSİ VE UYGULADIĞI TAKTİKLER

1.1. PKK/KCK'nın Amacı, Genel Yapısı ve İdeolojisi

Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda Türkiye'de yaşayan Kürtlerin önderliğinde "Bağımsız Birleşik Kürdistan" kurulmasını amaç olarak benimseyen PKK başlangıçta; parti, cephe ve ordu olmak üzere üç ana birimden oluşan bir yapıya

¹ 1. Bölge 6 Aylık Dönem Raporu, (Operasyonda Örgütten Ele Geçirilen Rapor), (1995).

sahipti. Parti; ideolojik mücadeleyi yürüten en üst düzeydeki yönetici birimi; cephe, tüm halkın temsil edildiği ve siyasi mücadeleyi yürüten siyasi organizasyonu, ordu ise silahlı mücadeleyi yürüten birimi temsil etmektedir.² 2007 yılından itibaren KCK yapılanmasına geçişle birlikte bir devlette olması gereken unsurlar teşkil edilmiş ve bu kapsamda yasama, yürütme ve yargı yanında diğer sivil ve askeri birimleri içeren bir yapılanmaya doğru gidilmiştir. Kürdistan Topluluklar Birliği'nin (KCK) teşkilinden sonra PKK bu çatı yapının bir alt organizasyonu haline gelmiştir.

Örgütün kurucu mensupları, o dönemin yaygın akımı olan Marksist-Leninist fikirlerden önemli derecede etkilenmiş olmakla birlikte diğer Marksist-Leninist gruplardan ideolojik temelde farklılaşmışlardır. Akyol'a göre PKK/KCK'nın ideolojisi Maoculuğu da kapsamaktadır. Marksizm-Leninizm'e, coğrafi yapının etkisiyle Maoculuğun "kırsal gerilla" taktiği ve köylü ayaklanması teorisi de eklenmiştir. Dolayısıyla PKK/KCK'nın ideolojisi ve yöntemi, klasik Marksizm-Leninizm teorisi yanında "gerilla savaşı", "etnik milliyetçilik" ve "köylü devrimi" gibi kavramları da kapsamaktadır.³ Tan, Türkiye'deki Kürt siyasetçilerden Abdülmelik Fırat'ın PKK/KCK'yı; laisizm, Kemalizm, Baas Partisi ve Stalinizm'in bir karışımı olarak gördüğünü ifade etmektedir.⁴

1.2. PKK/KCK'nın Stratejisi ve Uyguladığı Taktikler

Karayılan'ın ismiyle 2011 yılında yayımlanan "Kürdistan'da Askeri Çizgi" isimli kitap PKK/KCK'nın uyguladığı strateji hakkında temel bilgiler vermektedir. Karayılan bu kitapta; Çin'de, başlangıçta köylü ayaklanmaları şeklinde yapılan taktik uygulamaların Mao Zedong tarafından "Uzun Süreli Halk Savaşı Stratejisi"ne dönüştürülerek 1949'da nihai başarıya ulaştığını ve bu stratejinin farklı ülkelerde de uygulandığını ifade etmektedir. Karayılan; halk savaşının genelde gerilla ve gerillayı destekleyen halk ayaklanması olmak üzere iki gücün birleşmesinden oluştuğunu; bu stratejiyle kapitalizmin geliştiği ve toplumun önemli kısmının şehirlerde yaşadığı yerlerde ayaklanma, toplumun daha az ve dağınık bulunduğu kırsal yerlerde ise gerilla yönteminin devreye konulduğunu, gerilla yöntemi içerisinde de ayaklanmanın olduğunu, gerilla kırsalda büyüyerek şehre doğru gelirken, şehirde halk ayaklanması ile bütünleşip sonuç alındığını dile getirmektedir. Ayrıca Karayılan bu stratejinin 3 aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. 1. aşama olan stratejik savunma aşamasının, hareketli gerilla dönemi olduğunu, sabit mevzilenmeye geçmeden sürekli hareketli, yeri yurdu belli olmayan grupların eylemlerinin olduğu, halkın örgütlendiği ve kendini büyütme çalıştığı dönem olduğunu ifade etmektedir. İkinci aşamanın; gerillanın kendini büyüttüğü, eylemleriyle etkili darbeler vurduğu bazı kurtarılmış bölgelerin oluşturulduğu

² M. Sadi Bilgiç, "Türkiye'de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkilerin Algıların Analizi," (Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2011), 81.

³ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Doğan Yayınevi, 2006), 135.

⁴ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 373.

ve üs alanlarının oluştuğu bir dönem olan stratejik denge dönemi olduğunu, bu dönemde hareketli savaşın esas alındığı, kurtarılmış alanların elde tutulabildiği ancak gerillanın beyaz alanları ele geçiremediği ve iki güç arasında denge oluştuğu bir dönem olduğunu dile getirmektedir. 3. dönem olan stratejik saldırı döneminin ise; gerillanın kendisini bir ordu haline getirip, aynı zamanda şehirlerde halkı ayaklanma düzeyinde hazırlayarak topyekûn mücadele yöntemiyle stratejik saldırılar yapılarak sonuç alınan dönem olduğunu vurgulamaktadır.⁵

“Uzun süreli halk savaşı” stratejisi özetle; devletin kırsal kesimlerde nispeten zayıf durumda olmasından hareketle, silahlı mücadelenin kırsaldan başlatılarak tüm kırsal alana yayılmasını, yoğun şiddet kullanılarak halkın devletle olan bağlarının kesilmesinin sağlanmasını, daha sonra siyasi ve askeri olarak örgüt tarafından yeniden örgütlenmesini öngörmektedir. Tüm kırsal alanlar örgüt tarafından ele geçirildiğinde şehirler kuşatılmış olacak, yerleşim merkezlerinde önce halk ayaklanmaları başlatılacak, bu ayaklanmalar daha sonra büyük çapta isyanlara dönüştürülerek arzu edilen hedefe ulaşılacaktır.⁶

Uygulamaya bakıldığında örgüt tarafından yukarıda belirtilen stratejinin adım adım gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kuruluş yıllarından Öcalan yakalanıncaya kadar olan süre içerisinde stratejik savunma aşaması uygulanmaya çalışılmış, stratejik denge aşamasının gerçekleştirilmesi için de büyük çaba gösterilmesine rağmen bunda başarılı olunamamıştır. Öcalan’ın yakalanarak Türkiye’ye getirilmesinden sonra siyasallaşma çabaları başlatılmış, siyasal mücadelenin esas alındığı ve yeni bir stratejiye dönüldüğü ilan edilerek silahlı gruplar yurtiçinden Türkiye sınırları dışına çekilmiştir. 2002 yılında örgüt isim değiştirerek KADEK adıyla yola devam etmiş, silahlı güçlerini K. Irak’ta muhafaza ederek, belirlenen hedeflere kitlesel mücadele yolu ile ulaşacağını ilan etmiştir. 2003 yılında KADEK ismini “Kürdistan Halk Kongresi” (KONGRA-GEL) adıyla değiştirmiş ve 2004 yılında tekrar eylem dönemi başlatılmıştır. 2007 yılında ise KCK yapılanmasına geçilerek devleti oluşturan birimlerin teşkili yoluna gidilmiştir. Görüldüğü gibi tam başarılı olunamasa da “Bağımsız Birleşik Kürdistan” devletini kurma yolunda uzun süreli mücadele stratejisi başlangıçtaki hedefinden sapmadan, sadece konjonktürel etkilere bağlı olarak taktik değişikliklerle yürütülmeye çalışılmaktadır.

Karayılan tarafından yukarıda belirtilen kitapta PKK/KCK’nın uygulamaya çalıştığı taktikler hakkında da bilgiler verilmektedir. Kitapta 1993 yılına kadar uygulanan taktikte; temel eylem türlerinin, sabit hedeflere yönelik yapılan eylemler, yol kesme ve yer yer baskınlar biçiminde olduğu⁷; 1994 yılı başlarında belirlenen taktikte ise denge dönemine geçilmesinin ve kurtarılmış alanlar oluşturulmasının

⁵ Murat Karayılan, *Kürdistan’da Askeri Çizgi*, (Mezopotamya Yayınları, 2011), 75-76.

⁶ Bilgiç, “Türkiye’de Kürt,” 84.

⁷ Karayılan, “Kürdistan’da Askeri,” 229.

hedeflendiği, ancak bunda başarılı olunamadığı belirtilmektedir.⁸ Başarısızlığın nedenleri ise özet olarak; TSK'nın "alan hâkimiyeti konsepti"yle örgütün hareket alanını daraltması ve lojistik kapasitesini zayıflatması; örgüt kadroları içerisinde güçlü taktisyenlerin olmaması; bölgelerin bireysel hareket etmeleri ve dayanışma içerisine girmemeleri; PKK/KCK'nın genel taktiğinin tabur, karakol ve bunların uzaktan güvenliğini sağlayan birimlerin bulunduğu tepelere baskını esas alması, ancak güvenlik güçlerinin bu hedefleri mayın, tel örgü, projektör ve termal kamevalı tanklarla güçlendirerek örgütün saldırılarını boşa çıkarması; PKK/KCK'nın komuta kademesinde erken başarı beklentisinin olması ve bu da gerçekleşmeyince örgüt içerisinde psikolojik sorunların başlaması; komuta kademesinde görev alanların hiçbir zaman alan kurtarma stratejisine inanmamış olmaları nedeniyle takım eylemliliğini esas almaları ve sene sonunda da hesap vermemek için küçük güçlerle vurup kayıp vermeden çekilmeyi tercih etmeleri; şehirdeki örgütlülüğün büyük darbe alması ve adeta tecrit olması, yerel seçimlerde PKK/KCK karşıtlarının yerel yönetimleri kontrolleri altına almaları ve bunun da örgüte büyük zarar vermesi şeklinde sıralanmaktadır.⁹

1995 yılında güney bölgede tabur düzeyinde kuvvetlerin kullanılması düşünülmüş ve Hakkâri bölgesi kontrol altına alınmaya çalışılmış, ancak bunda başarılı olunamamış, karakol baskınları şeklindeki küçük kuvvet taktikleri devam etmiş ve örgütte genel olarak yenilmişlik ruh hali egemen olmuştur.¹⁰ Nitekim bu durum Kod Zeki'nin ifadelerine "Savaş süreci artık bitmiştir. Büyük gerilla güçlerine gerek yoktur. Gerilla küçük çaplı eylemlerle kendini korumalıdır. IRA tipi yöntemlere ağırlık vermelidir. Gerillanın böyle bir savaşla sonuç alamayacağı ortaya çıkmıştır. Hareketli savaş hikâyesidir. Alan kurtarmak ve sonuç almak mümkün değildir." şeklinde yansımıştır. Ayrıca o dönem için; örgüt içinde küçük gruplar oluşarak örgütün çizgisi dışında işlerle uğraşıldığı, alttan alta çürümenin ve kopuşların başladığı ifade edilmiştir.¹¹

1996 yılında arazinin derinliğini kullanma taktiği planlanmış, bu yöntemle karakolların üzerine gitme yerine, güvenlik güçlerinin üzerlerine çekilerek tuzağa düşürülmesi düşünülmüştür. Bu maksatla arazinin iyice işlenmesi ve her tarafına mevzi yapılması gerektiğinden hareketle ilk uygulama olarak Zap bölgesinde bazı tüneller yapılmış, ancak çeşitli nedenlerle tam olarak gerçekleştirilememiştir.¹²

Aynı şekilde 1997 yılında da araziye dayalı savaş taktiği planlama olarak benimsenmiş ve bu yıl final yılı ilan edilmiştir. Bu taktikte mevzilenilen alanın denetimi alınması, bir nevi devletin giremediği, girdiğinde de büyük kayıplar vereceği

⁸ A.g.e., 249.

⁹ A.g.e., 265-280.

¹⁰ A.g.e., 283-288.

¹¹ A.g.e., 289.

¹² A.g.e., 296.

üs alanlarının oluşturulması hedeflenmiştir.¹³ Bu yolla askeri çözümün çözüm olamayacağı mesajı verilerek siyasi otoritenin siyasal çözüme mecbur kılınması amaçlanmış, ancak bu taktiğin uygulanması bir yana, yanından bile geçilememiştir.¹⁴ Özetle PKK, küçük gruplarla vur-kaç taktiğine dayalı hareket tarzlarını bir türlü aşamamış, “stratejik denge” dönemine geçebilmek için oluşturmak zorunda olduğu kurtarılmış bölgeleri bir türlü tesis edememiş, böylece örgütün stratejisi çökmüştür.

Daha sonraki yıllarda, karakol ve arazide üslenmiş bulunan birliklere (sabit hedefler) saldırılar şeklinde sürdürülen klasik taktik yanında, büyük ölçüde uzaktan komutalı patlayıcılar kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵

2. TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİSİ

Bal, terörle mücadelenin, teröristle mücadele ve terörizmle mücadele olmak üzere iki temel konsept üzerine oturduğunu, teröristle mücadelenin silahlı eylem yapan teröristlere karşı yürütülen mücadele, terörizmle mücadelenin ise yaşanan olayları yazılı ve sözlü propaganda alanına dönüştürmeye çalışan fikirsel mücadele alanı olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶

Terörle mücadelenin, dünya örneklerinde olduğu gibi; eğitim, ekonomi, sağlık, sosyal, sosyokültürel, sosyopsikolojik, iletişim, idare, diplomatik, güvenlik ve benzeri yumuşak ve sert güç alanlarını kapsayan çok boyutlu bir mücadele anlayışıyla yürütülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu alanlardaki projelerin de birbirinden bağımsız olarak değil, senkronize edilmiş, entegre bir bütünlük içerisinde uygulanması önem taşımaktadır.

Sandıklı, teröre katkı sağlayan alanlarda uygulanacak projelerin bilimsel nitelikli alan araştırmalarına dayalı olarak belirlenmesi, bu projelerin bölgede uzun süreli olarak uygulanması, etki analizleri yapılarak uygulamanın sorun üzerindeki etkilerinin tespiti ve gerekirse yeniden doz ayarlamaları yapılarak uygulamaya sabırla devam edilmesi şeklinde sistematik bir çerçevede yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷

Etnik terörle mücadeledeki en önemli hususlardan birisi güvenlik bağlamında güç kullanılması ile yumuşak güç uygulamaları arasında makul bir dengenin kurulmasıdır. Bu konuda Posen’ın, “etnik güvenlik açmazı” olarak ifade ettiği önemli husus dikkati çekmekte, devletin güç kullanmaması durumunda terörün ortadan

¹³ A.g.e., 314-315.

¹⁴ A.g.e., 319.

¹⁵ A.g.e., 272-273.

¹⁶ İhsan Bal, “Türkiye’de Terörle Mücadele: PKK Örneği,” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 19-20.

¹⁷ Atilla Sandıklı, *Terörle Mücadele Stratejisi*, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2011), 13.

kalkmadığı, tam tersine daha da arttığı vurgulanmaktadır.¹⁸ Sandıklı da benzer yaklaşımla, terörle mücadelede fazla güç kullanmanın travmatik yan etkileri nedeniyle uzun vadede terör örgütüne güç kattığını, hiç güç kullanmamanın da terör örgütünün bölgede kontrolü sağlamasına yol açtığını, dolayısıyla aşırı güç kullanma ile hiç denecek kadar az güç kullanmanın ikisinin de aynı sonuca yol açtığını vurgulamaktadır.¹⁹

Dünyada terörle mücadele stratejilerine bakıldığında, teröre maruz kalan ülkelerin genellikle başlangıçta olaya güvenlik odaklı yaklaşıtları, durumun daha karmaşık hale gelmesinden sonra terörü besleyen, sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasal ve kültürel boyutlarının da olduğunu fark ettikleri görülmektedir. Bu husus terörle uğraşan hemen hemen bütün ülkeler için geçerlidir. Bunda terörün şiddet eylemlerini içermesi ve mağduriyetlere neden olmasının ciddi etkisi vardır.

İngiltere'nin terörle mücadelesini inceleyen Özeren ve Demirci; başlangıçta sertlik yanlısı politikaların uygulandığını, ancak daha sonra bunun farklı şekilde terörü beslediği fark edilince değişikliğe gidildiğini belirtmektedirler. Bu çerçevede askeri çözümlerle başlayan sürecin daha sonra gerek denetim gerekse sorumluluk açısından siviller tarafından yönetildiğini, terörle mücadelenin sadece teröristle mücadele olarak algılanmadığını ve diğer alanları da kapsayan terörizmle mücadele boyutunun beraberce yürütüldüğünü, ötekileştirilmişlik duygusunun yok edilmesi amacıyla yapısal ve yasal değişiklikler yapılarak sivil toplum örgütleri de dâhil olmak üzere tüm özel ve kamu kuruluşlarının aynı amaca hizmet eder hale getirilmesinin sağlandığını, mücadelenin İçişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde farklı istihbarat ve güvenlik birimleri arasında koordinasyon ve işbirliği içerisinde yürütüldüğünü, ayrıca terörle mücadelede toplumun bilgilendirilmesinde şeffaf bir sistemin kurulduğunu ifade etmektedirler.²⁰

Şimşek, İspanya'nın ETA ile mücadelesinde; ETA'nın ortaya çıkışında baskıcı dikta rejiminin yasakçı uygulamalarının rolünün büyük olduğunu, örgütle mücadelenin örgüt üyeleriyle mücadele olarak algılanmasının örgütü daha da güçlendirdiğini, daha sonra yürürlüğe konulan sosyal entegrasyon programlarının ETA'ya taban desteğini azalttığını, buna paralel olarak uluslararası alanda önlemler alınarak başta Fransa olmak üzere diğer ülkeler ile işbirliğine gidilmesinin örgütün dış kaynaklı lojistik ve finans kaynaklarının kesilmesini sağladığını, örgütün sözcülüğünü yaptığı söylenen ETA'nın siyasi kanadı HB'nin kapatıldığını ve devamı niteliğinde olan siyasi partilere hayat hakkı verilmediğini, şiddet yanlısı olmayan partilerle işbirliğine gidilerek şiddet yanlısı grupların yalnızlaştırıldığını ve kamuoyu ile iletişimin etkili ve sürekli olarak canlı tutulduğunu dile getirmektedir.²¹

¹⁸ Barry Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", *Survival*, c. 35, no. 1, (1993): 41.

¹⁹ Sandıklı, "Terörle Mücadele," 131.

²⁰ Süleyman Özeren ve Süleyman Demirci "İngiltere'nin Ayrılcı IRA ve Dine Karşı Terörle Mücadele Politikası," *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 298-300.

²¹ Yılmaz Şimşek, "İspanya'nın Terörle Mücadelesinde ETA Örneği," *Dünyadan Örneklerle Terörle*

Yılmaz; Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları (LTTE) isimli terör örgütüne karşı yapılan mücadelede; yöneticilerin sorunu başlangıçta salt bir güvenlik sorunu olarak gördüklerini ve buna bağlı olarak askeri ve polisiye önlemler geliştirdiklerini, daha sonraki dönemde diğer alanları da kapsayan politikalar üretilmesine rağmen, hükümetin bazı sınırlılıkları ve LTTE'nin uzlaşmaz tavırları nedeniyle sorunun çözülemediğini, 2006 yılında başlatılan kapsamlı bir askeri harekâtla LTTE'ye askeri alanda büyük bir darbe vurularak insiyatifin hükümetin eline geçtiğini, bundan sonrasının ise, askeri başarıyı diğer alanlardaki politikalarla destekleyerek Tamil toplumunun kazanılmasına bağlı olduğu bir sürece girilmiş olduğunu belirtmektedir.²²

Fransa'nın terörle mücadele stratejisini inceleyen Yamaç, terörle mücadele stratejisinde iç ve dış güvenliğin birlikte değerlendirildiğini belirtmekte; istihbarat mekanizmasının güçlendirildiğini, teknolojik yenilenme ve önleme faaliyetlerine önem verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca son dönemde tehdit türlerinde meydana gelen değişmeye bağlı olarak stratejinin geliştirildiğini, bu kapsamda devletin bekasına ve yaşamına yönelik risk ve tehditlerin öngörülmesini, tanımlanmasını ve karşı tedbirlerin üretilmesini içeren bir yaklaşımın benimsendiğini ifade etmektedir.²³

Terörle mücadelede Japonya; kendine has özellikleriyle sertlik yanlısı bir politika uygulamamış, yumuşak ve kucaklayıcı güç kullanımıyla uzun dönemde başarılı olacak şekilde mücadelesini yönetmiştir. Japonya örneği kendi koşulları içerisinde diğer ülkelere kısmen de olsa iyi bir örnek oluşturmaktadır.²⁴

ABD terörle mücadelede, ön alma konsepti çerçevesinde Irak ve Afganistan'a müdahale ederek askeri güç kullanımı ekseninde bir strateji takip etmiş, ancak müttefiklerinin bile tam olarak desteğini sağlayamamış, çok sayıda insan hakkı ihlalleri yaşanmış, sivil zayıfın artması ve bölgede İsrail politikalarının sorgulanmadan desteklenmesi nedeniyle dünyada ABD aleyhtarı duygu ve düşüncelerin doğmasına neden olmuştur. Ancak son dönemde ders çıkararak, daha fazla diplomasi ve işbirliğine dayanan yaklaşımla bozulan imajını düzeltmeye çalışmaktadır.²⁵

Mücadele içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 340-343.

²² Ömer Yılmaz, "Aslan'ın Kaplanla Mücadelesi: Sri Lanka ve Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları (LTTE) Terör Örgütü," *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 204-206.

²³ Fatih Yamaç, "Terörle Mücadele Politikalarında Yeni Stratejiler: Fransa Örneği," *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 233-235.

²⁴ M. Alper Sözer ve Salih Elmas, "Terörle Mücadelede Farklı Bir Yaklaşım: Japonya Örneği," *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 152-154.

²⁵ Hüseyin Cinoğlu ve Süleyman Özeren, "ABD'nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği mi?," *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 371-372.

3. TAKTİK DÜZEYDE TERÖRLE MÜCADELE

Türkiye’de taktik düzeydeki terörle mücadele yöntemlerine bakıldığında, “silahlı güçle mücadele yöntemi” diğer bir deyişle klasik model ve silahlı gücün gerektiği zaman ve yeteri kadar, yumuşak gücün eşzamanlı olarak en üst düzeyde kullanıldığı “karma model” olmak üzere 2 temel yöntemin ortaya çıktığı, birinci yöntemin uzun süreli ve yaygın bir şekilde uygulandığı, ikinci yöntemin ise münferiden ve kısa süreli olarak uygulandığı görülmektedir.

İki yöntemin birbirinden temel farkı; klasik modelin odağında silahlı mücadelenin yer alması, diğer önlemlerin bu mücadelenin yan etkilerini en aza indirmeye yönelik olması ve terörizmle mücadelenin mülki makamlara bırakılmış olması; karma modelde ise başından itibaren, öncelikli olarak halkın kazanılması ve silahlı mücadelenin beraberce yürütülmesi, halkla beraber teröristle mücadele edilirken, eş zamanlı olarak mülki makamlarla yakın işbirliği içerisinde terörizmle mücadele edilmesi, başka bir deyişle üretilen hizmet ve sağlanan destekle (yumuşak güç unsurlarıyla) terörü besleyen alanlardaki istismar zemininin ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır.

3.1. Klasik Model (Silahlı Güçle Mücadele Yöntemi)

Bu yöntem 1984 yılından itibaren uzunca bir süre uygulanmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında bölgede bulunan terörist miktarı ve arazi yapısı dikkate alınarak ihtiyaç duyulan birlik miktarı bölgeye gönderilerek mücadele edilmiştir. Başlangıçta konvansiyonel harekâta göre teşkilatlandırılmış bulunan birlikler kullanılmış, zaman içerisinde bu birlikler yeterli ateş ve manevra gücüne sahip olacak şekilde tim teşkilatına dönüştürülerek daha etkili olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yöntemin uygulanması esnasında koruculuk tesis edilerek bölge halkından sınırlı sayıda da olsa insanın aktif olarak mücadeleye katılması sağlanmıştır. Bölge insanı olmaları ve araziye çok iyi tanımaları nedeniyle korucuların silahlı mücadelenin başarısına ciddi derecede katkıları olmuştur.

İlerleyen dönemlerde halkla ilişkiler konusuna daha fazla önem verilmiş ve askeri personel bu konuda eğitilmiştir. Bu uygulamanın olumlu yansımaları olmuş ve güvenlik güçleri halkla ilişkilerde daha dikkatli olmuşlardır. Ancak mücadele büyük ölçüde silahlı mücadele etme şeklinde yürütüldüğünden mücadelenin kaçınılmaz yan etkileri tam olarak önlenememiştir. Son dönemde operasyonel faaliyetler yanında köy ziyaretleri, sağlık ve eğitim yardımları gibi halkı kazanma yönünde çabalar da gösterilmiştir. Ancak terörü besleyen alanlarda yürütülmesi gereken mücadelenin büyük ölçüde güvenliğe endeksli hale gelmiş olması sistematik bir şekilde yürütülebilmesine imkân vermemiş, dolayısıyla arzu edilen sonuç alınamamıştır.

Bu yöntemin uygulandığı dönemlerde örgüte katılımı önleyici tedbirlerin hayata

geçirilmesinin mülki makamların görevi olduğu düşünülmüştür. Bu husus teorik olarak doğru olmakla birlikte güvenlik ortamının hizmet üretmeye uygun olması ve örgütün dağıtılmasının etkisiz hale getirilmesine öncelik verilmesi nedeniyle mülki makamların hizmet üretebilmesi fiilen mümkün olmamıştır.

Bu yöntemde dağıtılmasının etkisiz hale getirilmesi öncelik taşıdığından “başarı kriteri” etkisiz hale getirilen terörist sayısı olmuştur. Artan terörist sayısına paralel olarak daha fazla güç kullanılması, kaçınılmaz yan etkilerin de artmasına neden olmuş, sonuçta istenmeden de olsa halka verilen rahatsızlık daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Diğer yandan etkisiz hale getirilen her teröristin ailesinde ve akrabalarında olumsuz psikolojik yansımalar ortaya çıkmıştır.

Bu yöntem 1993 yılından sonra “alan kontrol konsepti” ile geniş çapta ve yaygın olarak kullanılmış, örgüte büyük çapta darbe vurularak gücü ciddi derecede azaltılmıştır. Bu konseptin uygulanması esnasında silahlı mücadele yanında, örgütün yoğun olarak bulunduğu bölgelerde örgüte destek sağlayan köylerin bir kısmı boşaltılmıştır. Bu konseptin uygulanması başlangıçta rahatlatma sağlamış ve örgütün lojistik kapasitesine büyük darbe vurmuştur. Karayılan’ın ifadesine göre bu uygulama lojistik kapasitenin zayıflamasına ve militan sayısının yarıya kadar düşmesine neden olmuştur.²⁶ Ancak kısa bir süre sonra, boşaltılan köylerden kentlere göç eden bu ailelerin gençlerinin önemli bir kısmı örgüte katılmışlardır. Karayılan, o yıllarda Bestler bölgesindeki boşaltılan köylerde yaşayan insanların, Şırnak ve Cizre başta olmak üzere civar bölgelere yerleştiklerini, şehirlerdeki “serhildanları” ilk geliştiren kesimlerin genelde boşaltılan köylerden gelen insanlar olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Yapılan kapsamlı bir alan araştırması da bu durumu teyit etmiş; Mersin ve İstanbul illerinde bölgeden göç eden insanların yaşadıkları mahallelerde “Devlete Güven”in daha düşük değerinde, “PKK/Öcalan’a Güven”in ise daha yüksek değerinde olduğu görülmüştür.²⁸ Sonuçta, iyi niyetli de olsa, güç kullanarak çabuk sonuç alma çabası, kısa bir süre sonra dolaylı olarak örgütü güçlendiren ve örgütün taban bulmasına zemin hazırlayan bir etkene dönüşmüştür.

Bu yöntemin yaygın olarak kullanılması sonucunda durum, bir yandan örgüt mensuplarının etkisiz hale getirildiği, diğer taraftan örgüte katılımların devam ettiği, örgütün gücü azalsa da sesini sansasyonel eylemlerle duyurabildiği, zayıf verdirmediği, uyguladığı etkili propaganda taktikleriyle kamuoyunu olumsuz yönde etkilemeye devam ettiği bir kısır döngüye dönüşmüştür.

3.2. Karma Model

Bu bölüm, 1994-1995 yıllarında Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bir ilçede

²⁶ Karayılan, “Kürdistan’da Askeri,” 286.

²⁷ A.g.e., 181.

²⁸ M. Sadi Bilgiç ve Salih Akyürek, Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi, (Ankara: BİLGESAM Raporu, 2009), (Yayımlanmamış Rapor), 221.

görev yapan ve bu modeli uygulayan komutan ile yapılan mülakattaki ifadelere göre hazırlanmıştır.²⁹

3.2.1. 1994 Yılı Başlarında İlçenin Güvenlik Durumu

Güvenlik gücü olarak 1994 yılında İlçe Jandarma Komutanlığına bağlı 1'i ilçe merkezinde, 4'ü kırsal alanda olmak üzere toplam 5 Jandarma Karakolu ve 1 İlçe Jandarma Komando Bölüğü bulunmaktadır. Bu da kırsalda görev yapabilen toplam yaklaşık 300 kişilik bir kuvvete denk gelmektedir. O dönemde dağ kadrosu olarak ilçe sınırları içerisinde sürekli olarak 100 civarında terörist bulunmaktadır. Ayrıca geçiş güzergâhı üzerinde olması nedeniyle diğer bölgelere geçiş yapan ve sayısı mevsime bağlı olarak değişen çok sayıda terörist de geçici de olsa ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

1993 yılı sonunda ilçedeki güvenlik durumu kötüleşmiş ve kuvvet yetersizliği nedeniyle güvenlik güçleri zayıf vermeye başlamıştır. Kırsaldaki karakollara yapılan lojistik destek faaliyetleri esnasında atılan pusularda şehitler verilmiş, mevcut kuvvetler yetersiz kalınca, kırsal alandaki iki jandarma karakolu kapatılmak zorunda kalınmıştır. Örgüt kapatılan karakolların önüne köylüleri toplamış, karakol binasını yakarak, "T.C. karakolunu terk etmek zorunda kaldı ve yakında ilçe karakolunu da teslim alacağız." şeklinde propaganda yapmıştır. Kırsal alanda görev yapan bir diğer karakol da kapatılmanın eşiğine gelmiştir.

PKK'nın kırsalda etkili olması, eylemlerin ilçe merkezine yönelmesini sağlamış, 1994 yılı başlarında İlçe Jandarma karakoluna ve ilçeye saldırılmıştır. Yapılan saldırıda iki jandarma personeli yaralanmış ve Kaymakamın konutu bombalanmıştır.

Yaşanan ciddi güvenlik sorunları halkı sinme noktasına getirmiş, güvenlik kuvvetlerindeki yetersizlik nedeniyle meydana boş bulan PKK, propaganda gruplarıyla köylere giderek megafonlarla "T.C.'nin teslim olmaya başladığı ve Kürdistan'ın özgürlüğe kavuşmak üzere olduğu" mesajlarını vermeye başlamıştır. Bunun üzerine halkta başlayan panik, daha önce korucu olan vatandaşların önemli bir kısmını, koruculuktan vazgeçerek silahlarını teslim etmeye sevk etmiş ve korucuların yaklaşık dörtte üçü silahlarını teslim etmiştir. Özetle 1994 yılı başlarında örgüt ilçenin önemli bir kısmında etkili olmuş, halkta da tam bir panik ve korku havası hâkim olmuştur.

Bu durum; yol, su, elektrik, eğitim, sağlık, PTT hizmetleri ve benzeri tüm kamu hizmetlerini de durma noktasına getirmiştir. Öğretmenlerin öldürülmesi okulların kapanmasına; iş makinelerinin yakılması, müteahhitlerin ve kamu görevlilerinin kaçırılarak tehdit edilmeleri de diğer hizmetlerin durmasına neden olmuştur. Her şey güvenliğe endeksli olduğundan kamu hizmetleri felç olmuş, mülki idare hiç-

²⁹ M. Sadi Bilgiç, Mülakat Notları (Birlik Komutanı İle Yapılan Mülakatın Yayınlanmamış Notları), (2013).

bir hizmet üretemez duruma gelmiştir.

Devletin o günlerde bölgede yeterli gücünün olmaması nedeniyle karakollarını kapatmak zorunda kalması, PKK'nın propagandasının da etkisiyle halk tarafından devletin yenilgisi şeklinde algılanmıştır. Daha sonra bu algı giderek yaygınlaşarak, “devletin mücadele edemediği bir durumda ben nasıl mücadele edebilirim” düşüncesi ortama süratle yayılmış ve halkta teslimiyet psikolojisinin doğmasına yol açmıştır. Bu ilçe örneğinde görüldüğü gibi terörle mücadelede gücün miktarı yetersiz kaldığında veya yetersiz güç kullanıldığında örgüt süratle alanda üstünlük sağlamakta, tekrar eski durumun sağlanabilmesi için daha fazla gayret ve güç kullanma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca her şey güvenliğe endeksli olduğundan diğer hizmetler de durmaktadır. Bu nedenle terörle mücadelede, inisiyatif kaybedilmeyecek ve sürekli elde tutulacak şekilde yeterli gücün, uygun şekilde kullanılması önem taşımaktadır.

Bu durum; Posen'ın “etnik güvenlik açmazı” olarak ifade ettiği, devletin teröre yeterli kuvvetle müdahale etmemesinin genellikle terörü ortadan kaldırmadığını, aksine terörün daha da artmasına yol açabildiği,³⁰ Byman'in, devletin teröre karşı daha az kuvvet kullanımını içeren politikalar uyguladığında devletin aciz kalıyor görüntüsünün ortaya çıkabileceği, bunun da terör örgütünün ulaşmak istediği bir durum olduğu³¹ şeklindeki görüşleri teyit etmektedir.

1994 yılı başlarında yaşanan böyle bir güvenlik ortamında ilçeye gelen komando taburu tarafından “karma model” uygulanmaya başlanmıştır.

3.2.2. Karma Modeldeki Temel Konsept

Karma modeldeki temel konsept özet olarak; şefkatli yaklaşım, güven verme ve gerektiğinde her türlü destek sağlanarak halkın kazanılmasını, örgütün silahlı unsurlarına karşı güç kullanılmasını ve güç kullanma da dahil olmak üzere mücadelenin halkla beraber yürütülmesini kapsamaktadır. Bu mücadeledeki diğer temel unsur, halkla beraber teröristle mücadele edilirken, eş zamanlı olarak terörizmle mücadele edilmesi, yumuşak güç unsurlarıyla terörü besleyen alanlardaki istismar zemininin ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır.

Bu modelde bölgedeki koşullar dikkate alınarak hem “sert güç” hem de “yumuşak güç” eşzamanlı olarak uygulanmıştır. Sert güç, örgütün dağ kadrosuna karşı kullanılmış, halka karşı kesinlikle kullanılmamıştır. Güç zamanında, yeteri kadar, uygun hedeflere karşı ve meşru tarzda kullanılmış, masum insanların zarar görmesine fırsat verilmemiştir. Halka karşı sadece şefkat, hizmet ve desteği kapsayan yumuşak güç kullanılmıştır.

³⁰ Posen, “The Security,” 41.

³¹ Daniel Byman, “The Logic of Ethnic Terrorism”, *Studies in Conflict and Terrorism*, c. 21, no. 2, (1998): 156.

Bu model ilhamını Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'ndan almıştır. Anadolu'da mücadele başlatılırken önce halk içerisinde yoğun bir mücadele kampanyası başlatılmış, halka yeni bir direniş ruhu kazandırılmış, bu konuda aydınlar adım adım Anadolu'yu dolaşmışlar ve mücadele ruhunu ateşlemişlerdir. Gönül planında yapılan bu ateşlemeden sonra kongreler yapılmış ve halk örgütlenerek askeri mücadele zafere ulaşmıştır. Bu modelde de; önce birliğin bölgeye adaptasyonu sağlanmış, halka güven verilmiş ve özgüven kazandırılmış, sonra halkın aktif mukavemete katılması sağlanmış, en son safhada ise halkla birlikte topluca mücadele edilerek ilçede örgüt bitirme noktasına getirilmiştir.

Birinci Safha: Birliğin Bölgeye Adaptasyonu, Güven Verme ve Halka Özgüven Kazandırılması Safhası (Şefkat Operasyonları)

Terörle mücadelenin temel unsuru halkın kazanılması olduğundan öncelikle halka işbirliği yapacak cesaretin kazandırılması, bunun için de mücadelenin ilk adımı olarak örgütün psikolojik üstünlüğünün kırılması, panik halindeki halkın sakinleştirilmesi ve halka güven verilmesi gerekmektedir.

Bu safhaya önce birliklerin eğitimiyle başlanmıştır. Sert güç kullanmaya göre eğitilmiş olan komando birliğini yeni anlayışa göre bilinçlendirmek üzere başlangıçta yoğun çaba gösterilmiş, halka en ufak bir zarar verilmemesi, sert muamelede bulunulmaması konusunda sürekli ve ikna edici çalışmalar yapılmıştır. Böylece birlik personelinin halkla ilişkiler konusunda gereken hassasiyeti ve dikkati göstermesi sağlanmıştır.

Birliğin kondisyonunu yükseltmek, araziyi tanımak, vatandaşlarla tanışmak ve görüşmek, örgütü eylem yapmaktan alıkoyarak inisiyatifi kaybetmesini sağlamak ve halka güven vererek özgüvenini yükseltmek amacıyla, halk rahatsız edilmeden yoğun operasyonlar yapmak gerekmektedir. Bunun için tabur iki gruba ayrılarak haftada en az iki operasyon yapılacak düzen alınmıştır.

Etkili operasyonlar yapabilmek için hem araziyi yakından tanımak, hem de birliğin kondisyonunu arazi yapısına uygun bir performans düzeyine çıkarmak gerekmektedir. Birlik üstün bir kondisyona sahip olmasına rağmen bölgenin arazi yapısına göre bu bile yetersiz kalmaktadır. Düşük zeminlerden yüksek rakımlara tırmanmak ciddi efor sarf etmeyi gerektirmektedir. Bunun için de tırmanmalarda gerekli olacak ilave kas sistemlerinin geliştirilmesi ve yüksek rakıma adaptasyonu sağlayacak şekilde kandaki alyuvar sayısının artırılarak vücuda oksijen alımının yeterli düzeye getirilmesi gerekmektedir. Bütün bunlar, arazide tırmanmayı ve sürekli arazide dolaşmayı gerektirmektedir.

Diğer yandan sürekli operasyon yapmak, örgütün eylem yapmasına fırsat vermemekte, dolayısıyla inisiyatifi kaybetmesine neden olmaktadır. Çünkü eylemlerin planlanmasında, örgüt tarafından operasyonel güvenliğe büyük önem verilmekte,

eylem öncesi defalarca keşif yapılmakta ve sonuçları bakımından eylemi sekteye uğratacak faktörlerden hassasiyetle kaçınılmaktadır. Bu nedenle, örgütü eylem yapmaktan caydırabilmenin yolu, teröristlerin hayatından ziyade, eylemin güvenli bir şekilde icrasını riske sokacak tedbir veya belirsizlikten geçmektedir.

Örgütün bu taktiğine aynı ilin bir diğer ilçesinde yapılan bir operasyonda ele geçirilen örgütsel dokümanlar arasında bulunan “Özel Genişletilmiş Yönetmelik” adlı doküman ışık tutmaktadır. “Komuta Tarzı”, “Çalışma Tarzı”, “Hareket Tarzı” ve “Savaş Tarzı” olmak üzere 4 ana bölümden oluşan 34 sayfalık “Özel Genişletilmiş Yönetmelik”te eylemlerin planlanması, hazırlanması ve icrasına ilişkin ayrıntılar yer almaktadır. Bu dokümanın 4. Bölümünde yer alan Gerilla Savaşı başlığı altındaki 15. Madde’de “Gerilla birliği inisiyatifi dâhilinde çatışmalara girer. İnisiyatifi olmadığı hallerde çatışmadan kaçınır.”³² 17. Maddesinde “Gerilla savaşında gerilla birliğinin ya da gerilla kolunun harekâtı bir bütün olarak ayrıntılı bir planlamadan geçirilir.”³³ 18. Maddesinde “Gerilla savaşında her saldırı zorunluluktan değil, kendi inisiyatifinde planlı düzenlenir.”³⁴ Dokümanın 4. Bölümünde Baskın başlığının 2. Maddesinde “Hedef seçimi doğru yapılmalı. Gece gündüz keşifleri kesin yapılır.”³⁵ ifadeleri yer almaktadır. Bu hususlar örgütün kendi inisiyatifi ile planlamadığı takdirde bir temas durumu söz konusu olduğunda çatışmadan kaçınması gerektiğini, yapılan eylemlerin baştan sona bir bütün olarak çok ayrıntılı olarak planlanmasını, bu kapsamda gece ve gündüz keşiflerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Gerçekten de bu ilke örgüt tarafından kesin olarak uygulanmakta ve riske girilmemektedir. Güvenlik güçlerinin operasyon yoğunluğunu artırarak arazide sürekli hareket halinde olmaları, örgütün eylem planlamasına, keşif yapmasına ve icrasına fırsat vermeyeceğinden örgütün eylemsiz kalmasına ve hareket serbestisini, dolayısıyla inisiyatifini kaybetmesine neden olmaktadır.

Aynı dokümanın 4. Bölümünde yer alan Gerilla Savaşı başlığı altındaki 27. Maddede “Gerilla savaşında birlikler, kendi üs alanlarına dayalı, gizli ve sürekli hareket halinde olurlar”³⁶ hususu yer almaktadır. Örgüt mensupları bu kapsamda ana üs bölgeleri civarında “nokta” adını verdikleri geçici üs bölgeleri arasında sürekli olarak hareket halinde bulunmaktadır. Gündüz hareket edilmemekte, geceleri bir noktadan diğer bir noktaya hareket edilmektedir. Bir noktada genelde en fazla bir gece kalınmakta, noktalar arasında sürekli hareket halinde bulunmaktadır. Böylece güvenlik güçlerinin operasyonlarına hedef olmaktan kurtulmaya çalışmaktadırlar. “Alan Kontrol Konsepti” bu taktiğe karşı geliştirilmiştir. Bu konsept kritik arazi kesimlerinin kontrol altına alınması ve arazide sürekli hareket halinde bulunularak örgütün hareket edemez hale getirilmesi, temas sağlandığında da et-

³² Özel Genişletilmiş Yönetmelik (PKK’nın Eylem Planlama ve İcrasıyla İlgili Dokümanı), (1995 Yılında Operasyonda Ele Geçirilen Doküman), 22.

³³ A.g.e., 22.

³⁴ A.g.e., 22.

³⁵ A.g.e., 27.

³⁶ A.g.e., 22.

kisiz hale getirilmesi esasına dayanmaktadır.

Dokümanın Hareketli Savaş başlığı altındaki 9. Maddesinde, “Hareketli savaşta kazanmak esastır. Kazanmanın olmadığı yerde geri çekilmek esastır”³⁷ ilkesi yer almaktadır. Bu durum güvenlik güçlerinin güç ve arazideki konumları bakımından daha üstün olduğu durumlarda örgütün geri çekilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim alandaki uygulamalarda hep öyle olmuştur. Güvenlik güçleri hem manevra hem de ateş gücü bakımından daha üstün olduğu veya mahkûm arazide hassas bir konumda olmadığı durumlarda örgüt temasa girmekten hep kaçınmıştır. Örgüt sadece güvenlik güçlerinin yaptıkları hatalardan istifade etmiştir.

Yönetmeliğin Gerilla Savaşı başlığının 33. Maddesinde “Gerilla savaşında düşmanın yakından takibi, istihbarat ve keşfi esastır”³⁸ ilkesi çerçevesinde örgüt, operasyonlarda güvenlik güçlerini sürekli takip ederek kendisini emniyete almaya ve baskına uğramaktan kaçınmaya çalışmaktadır. Bazen, uzun süreli operasyonlarda, birliğin yorgun olduğu ve dönüşe geçtiği zamanlarda, pusuya uygun olan arazi kesimlerinde birliklerin arkasındaki unsurlara pusu veya saldırılar düzenleyebilmektedir.

Yoğun olarak operasyonların icra edildiği bu safhada, temas çıkmadığı takdirde, dönüş yolu üzerinde bulunan köylerin civarında mola verilmiş ve komutan tarafından köye uğranarak muhtarla tanışılmış, sohbetle, kendi güvenlikleri için bölgeye yeni gelen komando birliği olduğundan söz edilerek, her zaman yanlarında olunacağı ifade edilmiştir. Birkaç ay içerisinde köylerle kurulan iyi ilişkiler ve askerinin rahatsız etmeden daha fazla görünür hale gelmesi halkta güven eşiğini yükseltmeye başlamıştır. Bu aşamada, can korkusuyla örgüt mensuplarına yiyecek vermek zorunda kalan vatandaşların örgütle işbirliği yaptığı düşünülmemiş ve kazanılmaya çalışılmıştır. Çünkü halk örgütün korkusundan sinmiş, kendi ailesine zor yetecek erzakını örgütün baskısıyla paylaşmak zorunda kalmıştır.

Bu aşamada bir komando bölüğü daha önce kapatılan ve geçiş güzergâhı üzerinde bulunan karakol bölgesine konuşlandırılarak, boşaltıldıktan sonra teröristlerce yakılan karakol yeniden tesis edilmiştir. Böylece hem örgütün güneyden kuzeye kullandığı en önemli geçiş güzergâhı kesilerek hareket alanı kısıtlanmış, hem de halkın üzerindeki olumsuz psikolojik izler olumluya dönüştürülmüştür.

Bir kaç ay içerisinde yukarıda belirtilen “şefkat operasyonları” amacına ulaşmış; arazi yakından tanınmış, birliğin kondisyonu mükemmel bir düzeye çıkmış, örgütün eylemselliği ve hareketliliği zayıflamaya başlamıştır. Halka rahatsızlık verilmeden yapılan operasyonlarla askerinin kırsaldaki görünürlüğünün artması ve aynı zamanda yapılan köy ziyaretleriyle geliştirilen yakın ilişki halktaki güveni artırmış ve güvenlik güçleriyle halk arasındaki ilişki belirli bir güven düzeyine

³⁷ A.g.e., 24.

³⁸ A.g.e., 22.

ulaşmıştır.

Bu safha, hem sert gücün (silahlı gücün) yumuşak olarak, “şefkat operasyonları” şeklinde kullanıldığı, hem de aynı zamanda yumuşak gücün yaygın olarak kullanıldığı safha olmuştur. Yumuşak güç şu şekilde kullanılmıştır:

Hemen hemen tamamen durma noktasına gelmiş olan yol, su, elektrik, PTT, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kamu hizmetleri yeniden başlatılmıştır. Bu hizmeti üreten kamu birimlerinin yöneticileri ve İlçe Kaymakamının katılımıyla yapılan haftalık toplantılarda halkın taleplerini karşılayacak planlama ve koordinasyon yapılmış, daha sonra operasyonlarla eş zamanlı olarak veya gerektiğinde kuvvet tahsis edilmek suretiyle kamu görevlilerinin güvenlikleri sağlanarak mümkün olduğu kadar kamu hizmetleri üretilmeye çalışılmıştır.

Örgütün en önemli personel kaynaklarından birisi olan okullarda öğretmenlerin iyi niyetli de olsa yaptıkları bazı hatalar örgüte katılımı etkilemiştir. Nitekim bir önceki yıl okullardan 6 öğrenci örgüte katılmıştır. Bu konuda tedbir almak üzere; ilgili kamu görevlileri ve öğretmenlerin katılımıyla yapılan toplantıda öğrenciye daha fazla öğretmek adına öğretmenler tarafından yapılan sert muamelenin çocukların örgüte katılmaları konusunda istismar nedeni olduğu örnekleriyle anlatılmış, öncelikli görevin dağlarda hayatlarını kaybeden yavrularımızın hayatlarını korumak olduğu, bunun için de öğrencilere yakın ilgi ve şefkat gösterilmesi gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yapılan tek bir toplantı dahi etkisini göstermiş, o yıl okullardan örgüte katılım olmamıştır.

Güven duygusu artmaya başlayınca muhtarlar ve halktan insanlar komutanlığa gelerek ihtiyaçlarını çekinmeden ifade etmeye başlamışlardır. Talepler kişisel sağlık sorunlarından genel sağlık sorunlarına, gıda ihtiyacından, yol, su, elektrik ve telefon irtibatına kadar değişik kapsamda olmuştur. Bu taleplerden karşılanabilecek olanlar karşılanmış, imkânları aşan taleplerde ise durum açık bir şekilde izah edilerek dürüst davranılmıştır. Halka verilen bu değer, güvenin ötesinde gönül bağı oluşmasına neden olmuştur.

Bu safhada tıbbi yardımlar yanında fakir ailelere erzak yardımı yapılmış, ihtiyaç olan yerlere sağlık hizmetleri götürülmüş, yol, su ve elektrik hizmetleri de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. İlçe Kaymakamıyla tam bir işbirliği ve yakın koordinasyon içerisinde halkın bütün sıkıntılarına samimi olarak çare bulunmaya ve destek olunmaya çalışılmıştır.

Bu safhada dikkat edilen en önemli hususlardan birisi de halkın değerlerine saygılı davranılması olmuştur. Yeterli bilgiye dayanmasa da bölge insanı dini değerler konusunda büyük hassasiyete sahiptir. Ayrıca halkın düğün, sünnet ve taziye gibi önemli günlerinde de yanlarında olunmuş ve onlarla bütünleşilmiştir. Karşılıklı güvenin oluşmasında bu yaklaşımın büyük katkısı olmuştur.

Bu modelde “başarı kriteri” olarak, etkisiz hale getirilen terörist sayısı yerine, öncelikle kazanılan köy ve mahalle sayısı, katılımların önlenmesi, buna paralel olarak teröristle mücadelenin halkla birlikte yürütülmesi esas alınmıştır. Çünkü “su-balık” teorisine göre balık durumunda olan militanlar su durumunda olan halk içerisinde yaşayabilmekte, halkı yanına alan taraf mücadeleyi kazanmaktadır.

İkinci Safha: Halkın Aktif Mukavemete Katılması Safhası

İlişkiler geliştikçe halkın askere olan güveni artmış, güven arttıkça da ilişkiler pekişmiştir. Bu durum aynı zamanda halkın örgüte karşı tavır geliştirmesinin de başlangıcı olmuştur. Güven eşiği aşıldıktan sonra anlık istihbarat imkânları gelişmiş ve örgütün arazide kullandığı güzergâhlar ve hareket tarzlarına ilişkin hususlar netleşmeye başlamıştır.

Halkın özgüveni belirli bir düzeye yükselince koruculuk yapısı yeniden tesis edilmeye başlanmıştır. Bu aşamada başlangıçta halkta 3 grup oluşmuş, bir grup örgütün yanında yer almaya devam ederken bir grup devletin yanında yer almış, diğer bir grup ise tarafsız konumunu devam ettirmiştir. Özellikle merkezden uzakta olan ve örgütün etkilerine daha fazla açık olan köylerdeki çekimser tavır anlayışla karşılanmış, iyi ilişkiler sürdürülmüş, örgütün gücü kırıldıkça tarafsız duran bu kitle de müracaat ederek korucu olma talebinde bulunmuştur. Talepler giderek artınca korucu kadrosu yetersiz kalmış, artan talepler “Gönüllü Köy Koruculuğu” yöntemiyle karşılanmış, hatta birçok talep de karşılanamamıştır.

Korucu yapısının tesisi, operasyonel gücü ciddi derecede artırmıştır. Arazinin dağlık olması nedeniyle başlangıçta mevcut kuvvetlerle ancak kısa mesafelerde ve yakın derinlikte operasyonlar yapılabilirken, korucu altyapısının oturtulmasını müteakip, kritik tepelerin emniyeti koruculara aldırılarak ilçenin bütün kırsalında aynı miktardaki kuvvetlerle daha güvenilir ve etkili operasyonlar yapılabilir hale gelinmiştir.

Örgütün dağ kadrosuna katmak üzere köylülerden kızlarını talep eden PKK'ya karşı namuslarını korumak isteyen küçük bir köyümüz güvenlik güçlerinin de desteğiyle silahlı mukavemet göstermiş, bu köyün kahramanca mücadelesi diğer köylerin direnişinde de ilk kıvılcımı oluşturmuştur. Bundan sonra güvenlik güçlerinin de desteğiyle diğer köyler de dalga dalga PKK'ya karşı direnişe başlamışlardır. Daha önce örgüte istemeyerek de olsa destek veren köylerin kazanılması ve bunların da mukavemete başlaması örgütün üzerinde yıkıcı etki yapmıştır. İlk dönemlerde köylerin kazanıldığının farkında olmayan örgüt mensupları önceki alışkanlıklarının rahatlığıyla köylere girdiklerinde silahlı karşılık görüp kayıplar vermeye başlayınca artık köylere giremez hale gelmişlerdir. Köylerin korucu olma olasılığı, “belirsizliğin verdiği caydırıcılığa” dönüşmüş ve örgütün raporlarında “gizli çetecilik” olarak adlandırılan bu durum örgüt üzerinde çökertici psikolojik etki yapmıştır.

Korucu yapısının gelişmesi ve köylerin kazanılması örgütün lojistik kapasitesine de darbe indirmiş, ayrıca kazanılan yeni istihbarat imkânları örgütü eylem yapamaz hale getirmiştir. Bu arada PKK, koruculuğun tekrar yaygınlaşmasını önlemek üzere korucu köylerine saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Ancak köyler kendilerini güvenlik güçlerinin de desteğiyle kahramanca savunmuşlar, az sayıda şehit vermelerine rağmen örgüte çok daha fazla kayıp verdimişlerdir. Bir defasında köy baskını müteakip üç kayıp vererek çekilmek zorunda kalan PKK'lı grubu korucular süratle organize olarak takip etmiş, gruba yetişerek bir dere içerisinde sıkıştırmış, bölge sorumlusu dâhil sekiz teröristi etkisiz hale getirmiş ve üçünü de sağ olarak ele geçirmişlerdir. Bu çatışmada bölge komutanının da etkisiz hale getirilmiş olması örgütün üzerinde yıkıcı bir etki yapmış, bundan sonra, güvenlik güçlerinin de desteğiyle PKK köylere saldıramaz hale gelmiş, hatta korucu köylerinin yakınından bile geçemez olmuşlardır.

Daha sonra yapılan bir operasyonda PKK'nın hareketli grubu sıkıştırılmış ve hareketli grubun lideri dâhil olmak üzere çok sayıda terörist etkisiz hale getirilmiştir. Bu operasyon hareketli grubun dağılmasına neden olmuş ve operasyon sonrasında 4 militan gelecek teslim olmuşlardır.

Bu safhanın sonuna doğru örgüt doğrudan silahlı eylem yapma kapasitesini kaybetmiş, eylemsizlik sıkıntısını giderebilmek için de sadece uzaktan taciz, mayın ve patlayıcı eylemleri yapmaya başlamıştır. O dönemde uzaktan komutalı patlayıcılar olmadığından daha çok yola döşenen ve basma düzenekli patlayıcı eylemleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu eylemler, güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmeyi gerektirmeyen ve 2-3 kişilik gruplarla rahatlıkla yapılabilen eylemlerdir. Riski çok az, fakat başarılı olduğu takdirde de sansasyonel etkisi fazla olan ve örgütün propagandasına imkân veren eylemlerdir. Örgüt özellikle zayıf olduğu dönemlerde bu taktiği kullanmıştır. Nitekim Karayılan'ın, "1981 yılında devrimimiz patlayıcı devrimi olacak" diye bir sloganı vardı. Ancak bu söylem daha sonra terk edilmişti. "Herkesin izlediği gibi şu anda uzaktan kumandalı patlayıcıların kullanılmasıyla Türk ordusuna büyük darbeler vurulmaktadır" ifadesi, mayın ve patlayıcı eylemlerine olan bakış açılarını ortaya koymaktadır.³⁹ Aslında patlayıcıların yoğun olarak kullanılması örgütün hedefe ulaşmadığını ve zayıfladığını göstermektedir. Çünkü bu durum, örgütün "stratejik taarruz" safhası bir yana "stratejik denge" aşamasına bile yaklaşmadığını, daha büyük gruplarla yapması gereken eylemleri yapamaz hale geldiğini, sadece var olduğunu göstermek ve sesini duyurabilmek için patlayıcı eylemlerine yönelmek zorunda kaldığını göstermektedir. Ancak zayıf verince ve yoğun propaganda ile desteklenince, toplum psikolojik yönden olumsuz yönde etkilenmektedir.

Ana yollar teröristler ve diğer köylüler tarafından da kullanıldığından "basma düzenekli patlayıcılar" daha çok korucu köylerine giden tali yollara döşenmeye

³⁹ Karayılan, "Kürdistan'da Askeri," 272-273.

çalışılmıştır. Genelde gece karanlığında döşendiği ve stresli bir iş olduğundan, gündüz bakıldığında yolda, toprak kabartısı, kablo, bant, çivi ve tahta parçaları şeklinde fark edilebilecek izler kaldığından, bu patlayıcılara karşı korucu köylerinde yol kontrol sistemi kurularak patlayıcı eylemleri boşa çıkarılmıştır. Bu sistemle, her sabah korucular bir ekiple köylerinden ana yola kadar olan kısımda yolu gözle kontrol ederek şüpheli durumu komutanlığa bildirmiş ve istihkâm timi bölgeye giderek bulunan patlayıcıları tahrip etmiştir. Bu sistem son derece etkili olmuş ve bu eylemlerde korucu köyleri hiçbir zayıt vermemişlerdir. Patlayıcı eylemleri de bu şekilde etkisiz kılınca, örgütün elinde umutsuzca yapılan basit taciz eylemlerinden başka bir seçenek kalmamıştır. Bu safha sonunda örgüt bölgedeki etkinliğini ve azmini tamamen kaybetmiş, amaçsız olarak bölgede dolaşan birkaç küçük grup haline dönüşmüştür.

Bu safhada da vatandaşa hizmet (yumuşak güç) bütün imkânlarla sürdürülmeye çalışılmış, güvenlik durumu iyileştiğinden uzaktaki köylere de hizmet götürülmeye başlanmıştır. Köy yolları, su, elektrik, telefon, haberleşme projeleri devreye sokulmuş, köylerde kitlesel sağlık taramaları yapılmış, öğretmensizlikten kapanmış olan köy okulları yeniden açılmaya başlanmıştır.

Bu safha elbette yukarıdaki cümlelerle ifade edildiği kadar kolay olmamış, büyük özverilerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Halkın kazanılması yolunda birçok risklere de girilmiş, bu süreç içerisinde pusu olaylarıyla karşılaşmış, örgütün saldırılarına maruz kalınmış, fakat azimle devam edilerek sonuca ulaşılmıştır.

Üçüncü Safha: Toplu Mukavemet Safhası (Terörü İmha Kongresi ve Fırtına Operasyonu)

Bu safhada; etkinliğini iyice kaybeden örgüte son darbenin vurulması için halkla birlikte kitle halinde dağlara çıkılarak bir bütün olarak örgüte darbe vurulması planlanmış ve uygulanmıştır. Bu kapsamda önce 1995 yılı Ağustos ayı başında "Terörü İmha Kongresi" gerçekleştirilmiş, daha sonra halkın katılımıyla bütün ilçe kırsalını kapsayacak şekilde operasyon yapılmıştır.

İlçedeki Yatılı Bölge Okulu yemekhanesinde yapılan kongreye bütün köylerden her kabileden birer temsilci davet edilmiş ve toplantı sonunda güvenlik güçlerinin desteğinde halkın da katılımıyla kapsamlı bir operasyon yapılarak terörün bitirilmesi kararı alınmıştır.

Kongrede alınan kararlara göre; eli silah tutan bütün vatandaşlar güvenlik güçleriyle birlikte operasyona katılacak, halk kendi imkânlarıyla operasyona çıkacak, ancak lojistik yönden güvenlik güçleri tarafından desteklenecektir. Güvenlik güçleri tarafından sevk ve idare edilecek operasyon için halk her köyde; operasyon grubu, köy emniyet grubu ve lojistik grup olmak üzere 3 grup teşkil edecek; operasyon grubu operasyondaki sektör komutanının kontrolünde köyün mücavir arazisinde arama-tarama yapacak, yaşlılar ve operasyona çıkamayacak durumda

olanlar köy emniyet grubunu oluşturarak kendi silahlarıyla köylerinin emniyetini sağlayacaklar; köyün lojistik grubu ise operasyonun uzaması halinde köyün yakın arazisi içerisinde bulunan kendi köy grubuna yiyecek ikmal yapacaktır. Operasyon grubu iki günlük kumanyalarını yanlarına alacaklar, operasyona çıkış telsiz koduyla bildirilecek ve gruplar planlandığı şekilde harekete geçeceklerdir.

Kongre bittikten sonra operasyonun ayrıntılı planlaması yapılmış, hazırlanan planda, ilçe 6 sektöre bölünerek her sektörün sorumluluğu bir ast birlik komutanına verilmiştir. Her sektörde, sektör komutanının sorumlu olduğu arazi kesiminde boşluk kalmayacak şekilde köy operasyon gruplarının tarama alanları, çatışma çıktığı takdirde nasıl müdahale edileceği ve köy operasyon gruplarının nasıl takviye edileceği, ateş destek ihtiyacının nasıl sağlanacağı ayrıntılı olarak planlanmıştır.

Operasyon hazırlıkları kapsamında, ateş desteği için gerekli mevzilenmeler yapılmış, çatışma çıkması kuvvetle muhtemel olan dar ve derin vadileri ateş altına alabilmek için, kritik tepelere dik mermi yollu silahlar yerleştirilmiştir. Birliklerin ve halkın gerekli lojistik hazırlıkları tamamlanmış, ayrıca Cuma günü hutbede okunmak üzere mücadeleye katılmanın manevi önemini anlatan bir hutbe metni İlçe Müftülüğünün desteğiyle hazırlanıp köylere dağıtılarak okunması sağlanmıştır.

Operasyonun icrası kongrede açıkça ilan edildiğinden operasyon başlatıldığında örgüt mensuplarının temastan kaçınarak ilçe sınırları dışına çıkmaları olasılığına karşı komşu ilçelerle işbirliği yapılarak gerekli tedbirlerin alınması düşünülmüş ise de, komşu ilçelerin planlı operasyonel faaliyetleri nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Bu durumda operasyonun yapılması, kalan küçük terörist grupların etkisiz hale getirilmesine imkân sağlamasa da, hem iyi bir prova niteliğinde olacağı, hem de yapılacak arama tarama ile örgütün lojistik kapasitesinin ve kullandığı patlayıcıların tahribinin mümkün olabileceği ve ayrıca halkın dağa çıkması nedeniyle örgüt üzerindeki psikolojik etkisi düşünülerek operasyonun icrasına karar verilmiştir.

Gerekli son hazırlıklar ve koordinasyonlar yapıldıktan sonra “Fırtına Operasyonu” adı verilen operasyon yapılmıştır. Bir gece öncesinde birlikler kendi sektörlerindeki operasyonu sevk ve idare etmek üzere arazideki yerlerini almış, sabahtan itibaren operasyon başlatılmıştır. Operasyon merkezden bir bütün olarak sevk ve idare edilmiştir. Operasyonda arazi karış karış taranmış, ancak terörist gruplar operasyonun başladığını hissedince ilçe sınırları dışına kaçtıklarından temas çıkmamıştır. Operasyonda örgütün kuytu mağaralarda sakladığı ve bazı yerlerde de plastik bidonlarla yere gömdüğü erzak depoları ve mayınlamada kullandığı patlayıcıları ele geçirilerek tahrip edilmiştir.

Örgütün halka rağmen orada yaşaması ve tutunması mümkün olmadığından, herhangi bir çatışma çıkmamasına rağmen bu operasyonun örgüt üzerinde yıkıcı ve çöktürücü etkileri olmuştur. Operasyon sonrasında örgütte ciddi derecede erzak

sıkıntısı baş göstermiş, ayrıca patlayıcı eylemleri de büyük ölçüde önlenmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra örgütten kaçışlar başlamış, bir kısmı da teslim olmuştur. Örgüt daha sonra bölgeye bazı yeni takviyeler göndermiş ise de yedikleri büyük darbe travmatik etkisini göstermiş ve eylem yapma cesaretleri büyük ölçüde kırılmıştır. Bu operasyonda büyük çapta lojistik ve psikolojik darbe vurulduğundan, sonuçları itibarıyla aynı zamanda son derece etkili bir “dolaylı strateji” uygulaması olmuş ve dolaylı yöntemlerle örgütün ilçedeki unsurlarının çöküşü hızlandırılmıştır.

O dönemde aynı ilin bir diğer ilçesinde yapılan bir operasyonda örgüt üst yönetimine gönderilmek üzere hazırlanmış raporlar ele geçirilmiştir. Bu raporlardan ilçeyi içerisine alan rapor müteakip maddede özet olarak incelenmiştir.

3.2.3. O Döneme (31 Ağustos 1995) Ait Örgüt Raporunda Yer Alan Değerlendirmeler

İlçenin de coğrafi olarak içerisinde yer aldığı 31 Ağustos 1995 tarihli “Eyalet Toplantısına Sunulan 6 Aylık I. Bölge Raporu” isimli doküman o dönemdeki durumu, örgüt mensuplarının kendi değerlendirmeleriyle ortaya koymaktadır. Bu dokümanda yer alan ve konumuzu ilgilendiren bazı çarpıcı hususlar özet olarak aşağıda yer almaktadır.

Dokümanın giriş bölümünde; gerek koruculuk gerekse karakol ve diğer teknik imkânlar ile bölgede denetimin sağlandığı, kitle kabarışının bastırılarak halkın kontrol altına alındığı ve örgüt mensuplarının üslenme alanları dışında dar bir alana sıkıştırılarak örgütün gelişmesinin engellendiği belirtilmektedir. Ayrıca güvenlik güçlerinin, uzun süreli kapsamlı operasyonlar yerine yaptığı kısa ve hızlı operasyonlar ile örgütün darbelendiği ifade edilmektedir.⁴⁰

“Partileşme ve Yönetim” başlıklı bölümde; yönetim ve komuta kadrosunun 1994 yılı sonundaki durumu, aralarındaki çekişmeler, yaşanan gruplaşmalar, bireysellik sonucu diğer bölgelerle koordineli bir eylemselliğin yürütülemediği, 1995 yılında da farklı bir durumun olmadığı, hatta korkudan eylem yapılamaz hale geldiği, sadece kayıp verilmemeye ve mevcut gücün korunmaya çalışıldığı, sonuçta da güvensizlik ve inançsızlığın oluştuğu özeleştirici şeklinde dile getirilmektedir.⁴¹

Cephe faaliyetleri konusunda da başarılı olunamadığı,⁴² katılımlar konusunda ise metropollerden 21, Sason'dan 2 ve eski kadrolardan da 2 kişi olmak üzere toplam 25 kişinin katıldığı belirtilmektedir.⁴³ Bu durum metropollerdeki durumu yansıtmaması bakımından önemli bir gösterge durumundadır. Bu verilere göre dönem

⁴⁰ 1. Bölge 6 Aylık Dönem Raporu, (Operasyonda Örgütten Ele Geçirilen Rapor), (1995), 1.

⁴¹ A.g.e., 2.

⁴² A.g.e., 6.

⁴³ A.g.e., 7.

(Mart-Ağustos 1995) içerisindeki katılımların %80'inden fazlası metropollerden olmuştur. Bu veriler genel resmi tam olarak yansıtmaya da metropollerden katılımın genelde yüksek düzeyde olduğu bilinmektedir. Üniversitelerin önemli bir kısmının bu illerde olması yanında bölgeden göç edenlerin yaşadıkları sıkıntılı ortamın örgüt tarafından istismar edilmesi, gençlerin örgüte katılımını tetiklemiştir. Yapılan kapsamlı bir alan araştırmasındaki sonuçlar da bu durumu teyit etmektedir. İstanbul ve Mersin'e bölgeden göç edenlerin oturdukları mahallelerde "Devlete Güven" in %50,58 ile en düşük değerde (Diyarbakır, Mardin, Şırnak gibi terörün yoğun yaşandığı illerde %56,65; Gaziantep ve Şanlıurfa gibi terörün daha az yaşandığı illerde ise %69,66 iken); "PKK/Öcalan'a Güven" in ise %30,33 ile en yüksek değerde olduğu (terörün yoğun yaşandığı illerde %20,53, terörün daha az yaşandığı illerde %5,96) görülmüştür.⁴⁴

Son bir yıl içerisindeki eylem bilançosu bölümünde; 5 baskın, 4 pusula, 3 taciz, 13 mayınlama, 3 sabotaj (telefon, elektrik hattı ve TV verici trafosu), 3 yol kesme ve 1 köy yakma eylemi yapıldığı ifade edilmektedir.⁴⁵ Örgütte yapılan eylemler ve verdirilen zayıflık abartılı olarak rapor edilmesine rağmen son bir yıl içerisinde bölge çapında yapabildikleri eylemler, yukarıda eylemsellik açısından başarısız olduğu şeklinde belirtilen özeleştiriyi teyit etmektedir. Ayrıca, küçük gruplarla hiçbir riske girilmeden yapılan mayın eylemlerinin en yüksek sayıda olması, örgütün ciddi derecede zayıfladığını ortaya koyan bir başka gösterge durumundadır.

3.3. Taktik Düzeydeki Mücadele Yöntemlerinin Analizi

Taktik düzeyde terörle mücadelede görülen en önemli eksikliklerden birisi, mücadelenin büyük ölçüde teröristle mücadele şeklinde yürütülmesi ve güç kullanma alanı dışındaki terörü besleyen alanların ihmal edilmesidir. Bunun temelinde de, "taktik düzeyde güvenlik güçleri sadece teröristle, devletin diğer birimleri terörizmle mücadele eder" şeklinde yaygın olan kanaat yatmaktadır. Hâlbuki bu iki alan, taktik düzeyde iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle taktik düzeydeki mücadelenin de çok boyutlu olarak, yani, terörizmle mücadele şeklinde yürütülmesi gerekmektedir. Çünkü stratejik düzeyde belirlenen terörizmle mücadele stratejisinin uygulamaya geçirilebilmesi, stratejinin ilçe düzeyine taktik ölçekte yansıtılabilmesine bağlıdır. Ayrıca güç kullanma alanı diğer alanlardaki hizmetlerin etkili ve verimli olarak yürütülebilmesine, aynı şekilde güç kullanma alanı dışındaki mücadele de kuvvet tasarrufu sağlayarak en az kuvvet kullanımına, bu da güç kullanmanın yan etkilerini en aza indirerek terörle mücadeleyi en ekonomik ve en az sancılı bir şekilde yürütülmesine imkân sağlamaktadır. Bu açıdan karma model daha uygun bir hareket tarzı sunmaktadır.

Örgütün temel stratejisinin "uzun süreli halk savaşı stratejisi" olması, mücadele

⁴⁴ Bilgiç ve Akyürek, "Güneydoğu Sorununun," 221.

⁴⁵ 1. Bölge 6 Aylık Dönem Raporu, (Operasyonda Örgütten Ele Geçirilen Rapor), (1995), 9.

edenlerin de “uzun süreli mücadele stratejisi”ne sahip olmalarını gerektirmektedir. Türkiye’deki sosyokültürel ve sosyopsikolojik ortam yanında dış güçlerin desteğine sahip olan örgütün personel ve lojistik destek bulması fazla sorun olmamaktadır. Ayrıca örgüt liderlerinin çoğu için önemli olanın, kendi konumlarını muhafaza etmek ve hizmet ettikleri dış güçlere sadakat olduğundan ölen gençlerin hiçbir değeri bulunmamaktadır. Lider ekibinin çoğunluğunun devlete ve ülkeye dost olmayan sosyal gruplara mensup olmaları da bu durumu desteklemektedir. Bu nedenle zayıf güçle de olsa terörü uzunca bir süre sürdürme imkânı olan örgüte karşı mücadelenin uzun süreli olması, bunun için de mücadelenin bölge halkına dayanması ve halkla yakın işbirliği içerisinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında karma model daha uygun özelliklere sahiptir.

PKK/KCK terörünün uzun süreli olma özelliği yanında asimetrik nitelikte olması, son derece küçük ve zayıf grupların bile yapabilecekleri eylemlerle varlıklarını sürdürme, kamuoyunu meşgul etme ve zayıf durumlarında infiale sebep olabilmesine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle güvenlik güçlerinin verdiği zayıflığın en az düzeyde olması gerekmektedir. Halkla beraber yürütüldüğünden ve toplamda operasyon sayısı azaldığından karma model buna daha fazla imkân sağlamaktadır. Demokratik standardın sürekli olarak yükselmesi bu hususu daha önemli kılmaktadır.

Halka dayalı ve halkla beraber yürütülen bir mücadele olduğundan klasik modeldeki terörle mücadelede yaşanan -örgüte katılım, operasyonla etkisiz hale getirme, örgüte katılım, operasyonla etkisiz hale getirme- kısır döngüsünü daha kısa sürede kırmak mümkündür. Çünkü karma modeldeki kalıcılık, klasik modele nazaran daha yüksektir.

“Terörle mücadelede güç kullanmanın kaçınılmaz yan etkileri vardır. Öldürülen her teröristin yakınlarının devlete olan sempatisi ister istemez zayıflamaktadır. Bu, bir terörist öldürülürken onlarca kişinin devlete olan sempatisinin azalması demektir.”⁴⁶ Yapılan kapsamlı bir alan araştırmasında; aile içinden veya yakınları arasından PKK/KCK’ya katılım olanlarda “Devlete Güven” %40,56 iken, katılım olmayanlarda %64,74; katılım olanlarda “PKK/Öcalan” a Güven %50,10 iken katılım olmayanlarda %9,90 oranında olduğu görülmüştür.⁴⁷ Bu veriler; örgüt mensuplarının ölümünün ailesi ve yakınları üzerindeki sarsıcı etkisi yanında, devlete olan güvenin azalmasını ve örgüte olan sempatinin artmasını açık bir şekilde göstermektedir. Bunun yanında operasyonlar esnasında bölge insanına istenmeden de olsa rahatsızlık verilebilmektedir. Bu nedenle terörle mücadelede güç, ancak zaruri durumlarda ve gerektiği kadar kullanılmalı ve gücü kullananlar da çok bilinçli ve hassas olmalıdır. Karma modelde operasyon sayısı azaldığından ve güç olabildiğince dikkatli, gerektiğinde ve yeteri kadar kullanıldığından ope-

⁴⁶ M. Sadi Bilgiç, “Terör ve Terörle Mücadele,” *Türkiye'nin Vizyonu* içinde, der. Atilla Sandıklı, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2008), 111.

⁴⁷ Bilgiç ve Akyürek, “Güneydoğu Sorununun,” 301.

rasyonların “kaçınılmaz yan etkileri” en aza inmektedir.

Klasik model esas itibariyle silahlı güç kullanımına dayandığından genelde “etkisiz hale getirilen terörist sayısı” başarı kriteri olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar klasik modelde de halkla iyi ilişkiler kurulması ve halkın kazanılması arzu edilmekte ise de etkisiz kılınan terörist sayısı başarı kriteri olunca mücadele, büyük ölçüde terörizmle mücadeleden teröristle mücadele zeminine kaymaktadır. Ayrıca bu ölçüt ast kademelerde bazen rakamlarda abartılara da yol açmaktadır ki, bunlar mücadeleye ciddi zararlar vermektedir. Karma modelde ise başarı kriterleri; kazanılan köy-mahalle sayısı (kısaca halkın kazanılması), katılımın önlenmesi ve halkla birlikte teröristle aktif olarak mücadele edilmesi şeklinde olduğundan sorunun çözümü ve kalıcılığı bakımından karma model daha uygun bir mücadele yöntemidir.

Terörle mücadelede örgütün lojistik desteğinin kesilmesi maksadıyla uygulanan “dolaylı strateji” ile örgütün yoğun olarak bulunduğu bölgelerde örgüte lojistik destek sağlayan köyler boşaltılmıştır. Bu strateji başlangıçta rahatlama sağlamış ve örgütün lojistik kapasitesine büyük darbe vurmuştur. Karayılan’ın ifade ettiği gibi lojistik kapasitenin zayıflaması militan sayısının yarıya kadar düşmesine neden olmuştur.⁴⁸ Ancak bir süre sonra, boşaltılan köylerden göç eden gençlerin önemli bir kısmı örgüte katılmışlardır. Karayılan, o yıllarda Bestler bölgesindeki boşaltılan köylerde yaşayan insanların, Şırnak ve Cizre başta olmak üzere civar bölgelere yerleştiklerini, şehirlerdeki “serhildanları” ilk geliştiren halk kesimlerinin genelde boşaltılan köylerden gelen insanlar olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹ Önceki bölümde belirtildiği gibi yapılan alan araştırması da bu durumu teyit etmektedir. Özü itibariyle mücadelenin halkla birlikte yürütülmesini esas alan karma modelde bu uygulama sadece örgüt mensuplarına ve lojistik konularda örgütle gönüllü işbirliği içerisinde olanlara karşı yapılmıştır. Bu nedenle örgütün lojistik kapasitesinin zayıflatılması konusunda da karma modelin daha uygun bir yöntem olduğu görülmektedir.

Klasik modelde teröristle mücadelenin büyük ölçüde güç kullanma ekseninde yürütülmesi ve gücün fazla miktarda kullanılması mücadelenin maliyetini çok artırmıştır. Silahlı mücadelenin halkla beraber yürütüldüğü karma modelin sağladığı kuvvet tasarrufu ise terörle mücadelenin maliyetini en aza indirmektedir. Bu yönüyle karma model en ekonomik mücadele yöntemidir.

Teröristle mücadelede en etkili yöntem, örgüt raporlarında yukarıda görüldüğü gibi, doğru istihbarata dayalı ve en az kuvvetle nokta operasyonlarının yapılmasıdır. Birliğin büyüklüğü arttıkça, erken aşamada operasyonun açığa çıkması, bunu fark eden teröristlerin temasa girmekten kaçınarak operasyonların boşa çıkması olasılığı artmaktadır. Ayrıca, uzun süren operasyonlarda birliğin yorulduğu,

⁴⁸ Karayılan, “Kürdistan’da Askeri,” 286.

⁴⁹ A.g.e., 181.

dikkatinin azaldığı, dönüğe geçtiği anlarda birlikler, pusu ve mayın gibi risklerle karşı karşıya kalabilmektedir.⁵⁰ Karma modelde olduğu gibi yeni girilen bir bölgede başlangıçta bölgeye adaptasyon, örgütün hareket serbestisinin sınırlanması ve halka güven vermek amaçlı olarak yoğun operasyon yapılabilir. Ama ilerleyen dönemde terörle mücadelenin nokta operasyonları şeklinde yürütülmesi çok daha etkilidir. Karma modelde mücadele halkla yakın işbirliği içerisinde yürütüldüğünden, anlık istihbarat üretimi ve nokta operasyonları çok daha kolay ve etkili bir şekilde yapılabilir.

Örgütün kısa sürede etkisiz hale getirilememesi Türkiye üzerinde hesabı olan ülkelerin Türkiye'ye zarar verme adına örgüte doğrudan veya dolaylı desteğini artırmaktadır. Bu da örgütün daha uzun ömürlü olmasını sağlayan bir başka etken olmaktadır. Bu nedenle terörle mücadelenin kısa zamanda sonuçlandırılması önem taşımaktadır. “Parti”, “cephe” ve “ordu” olarak adlandırılan üç ana unsurdan oluşan örgütün kısa sürede etkisiz hale getirilmesinde, eylemleri yapan dağ kadrosu ile bu kadronun yaşamasına imkân sağlayan ve şehirlerdeki kitle hareketlerini organize eden cephe kadrosunun etkisiz kılınması önem taşımaktadır. Cephe kadrosunun çökertilmesi güvenlik güçleri yanında büyük ölçüde yumuşak gücün kullanılmasını gerektirmektedir. Özetle hızlı sonuç alabilmek için terörle mücadelenin dağ kadrosu ve cephe olmak üzere iki odaklı olarak yürütülmesi, bunun için de buna uygun bir yapının ve koordinasyon sisteminin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında karma model en uygun özelliklere sahip bulunmaktadır.

Koruculuk sistemi, etkili olarak istifade edilebildiği takdirde terörle mücadelede son derece etkili olan bir sistemdir. Terörle mücadeleye silahlı mücadele alanında önemli katkı sağlaması yanında, koruculuğun tesisi halkın örgüte karşı olan düşünce ve tutumunda da olumlu etkiler doğurmaktadır. Yapılan alan araştırmasında; aile içerisinde veya yakınları arasında korucu olanlarda “Devlete Güven” %66,20 iken, korucu olmayanlarda %59,97; aynı çalışmada aile içerisinde veya yakınları arasında korucu olanlarda “PKK/Öcalan’a Güven” %9,97 iken korucu olmayanlarda %16,56 oranındadır.⁵¹ Görüldüğü gibi koruculuk müessesesinin varlığı genel anlamda, devlete güveni olumlu, örgüte ve liderine olan güveni ise olumsuz yönde etkilemektedir. Karma modelde izah edildiği gibi koruculuk sistemi, hem büyük çapta kuvvet tasarrufuna imkân sağlamakta, hem de güvenlik güçlerinin daha geniş alanlarda güven içerisinde operasyon icra etmelerine fırsat vermektedir. Kısacası uygun şekilde yararlanılabildiği takdirde koruculuk terörle mücadelede bir kuvvet çarpanı rolü oynayabilmektedir. Uygulamada zaman zaman korucuların bazı hataları görülmekte ise de sağladığı katkı yanında bu hatalar çok küçük düzeyde kalmaktadır. Örgütün koruculuğa karşı kesin tavır alması ve hatta korucu köylerinde katliamlar yapmaya çalışarak halka korucu

⁵⁰ Bilgiç, “Terör ve Terörle,” 110.

⁵¹ Bilgiç ve Akyürek, “Güneydoğu Sorununun,” 303.

olmamaları yönünde gözdağı verme çabaları, bu yapının terörle mücadelede ne kadar etkili olduğunu da göstermektedir. Nitekim Karayılan'ın, "Hamidiye alaylarının günümüzdeki temsilcisi çetecilik biçiminde somutlaşmış, adına Güney'de cağ, Kuzey'de korucu denilen işbirlikçi çizgi, sürekli bir biçimde direnişi kırmak istemiştir"⁵² ifadesi durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır. Karma model halkın aktif mukavemete hazırlanması ve katılmasında koruculuk sisteminden en üst düzeyde yararlanmaktadır.

Terörle mücadelede en önemli hususlardan birisi mücadelenin etkili bir iletişim stratejisiyle desteklenmesidir. Yapılan silahlı eylemlerin özünde propaganda yaparak örgütün sesini duyurmak ve olduğundan daha güçlü göstererek siyasi bir hedefe ulaşmak amacı bulunmaktadır. Karayılan'ın "Uzun süreli halk savaşı her ne kadar genel anlamda stratejik savunma içerikli olsa da taktik olarak saldırı düzeyini esas alır. Yani önce düşman güçlerine saldırıyorsun, sonra propaganda-sını yapıyor ve böylece siyasal etki yaratmak ve önünü açmak istiyorsun..."⁵³ ifadesi örgüt açısından propagandanın ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Propaganda örgütün stratejisinin odağında yer alınca terörle mücadelede de, bu propagandayı etkisiz kılacak ve halkın doğru olarak bilgilendirilmesini mümkün kılacak etkili bir iletişimin uygulanması mücadelenin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmektedir. Mücadelenin yürütülmesinde PKK/KCK'nın politik, ideolojik ve psikolojik olarak yenilmesi, askeri olarak yenilmesi kadar, hatta daha da fazla önem taşımaktadır. Çünkü katılımların önlenmesi ancak bu şekilde mümkün olabilecektir. Her gün halkla içiçe ve yakın işbirliği içerisinde bulunulmasından dolayı karma model en üst düzeyde iletişime imkân vermektedir.

Karma modelin uygulanması başlangıçta klasik modele göre daha zor, ancak giderek kolaylaşan bir özelliğe sahiptir. Çünkü bu model başlangıçta çok daha fazla özveri, sabır ve tahammül gerektirmektedir. Özellikle halkın kazanılması aşamasında operasyonlar dışındaki zaman dilimlerinde temel altyapı ihtiyaçlarından, geçim sıkıntılarına ve sağlık sorunlarına kadar halkın bir dizi talebiyle karşı karşıya kalınmakta ve onlarla yakından ilgilenmek gerekmektedir. Ancak mesafe alındıkça modelin uygulanması kolaylaşmakta ve terörle mücadelenin toplamda daha kısa sürede daha kalıcı bir şekilde sonuçlandırılmasına imkân sağlamaktadır.

Özetle; karma model; klasik güç kullanma modeline göre daha etkili, daha düşük maliyetli, yan etkileri en az düzeyde olan, mücadelenin daha kısa sürede bitirilmesine imkân sağlayan, kalıcılığı yüksek ve halka en az zarar veren taktik düzeydeki bir mücadele modelidir.

SONUÇ

PKK/KCK terörüyle mücadele Türkiye'de uzunca bir süre silahlı güç kullanma

⁵² Karayılan, "Kürdistan'da Askeri," 440.

⁵³ A.g.e., 451.

ekseninde yürütülmüş, ancak son dönemlerde çok boyutlu mücadeleye geçilmiştir. 20 yılı aşkın bir süre uygulanan bu klasik mücadele tarzı, benzer sorunlarla karşılaşan ülkelerde de görülmüştür. Terörün şiddet eylemleriyle başlaması nedeniyle başlangıçta silahlı güçle tepki gösterilmesi doğaldır. Ancak makul bir süre içerisinde çok boyutlu mücadeleye geçilmesi gerekmektedir.

Mücadelenin seviyeleri dikkate alındığında stratejik düzeyde terörizmle mücadeleden terörizmle mücadeleye doğru değişim yaşanırken, taktik düzeydeki mücadele büyük ölçüde terörizmle mücadele şeklinde devam etmiştir. Terörle mücadelede mücadelenin seviyelerini, planlama bakımından stratejik, operatif ve taktik olarak ayırmak mümkün ise de, icra ve sonuçları bakımından seviyeleri kesin çizgilerle ayırmak kolay değildir. Asimetrik nitelikli olduğundan bazen bir yerdeki küçük bir eylem, bir anda bütün kamuoyunu etkileyerek stratejik sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle taktik düzeydeki terörle mücadelenin de stratejik ve operatif düzeydeki mücadeleler gibi çok boyutlu olarak yürütülmesi önem taşımaktadır.

Taktik düzeyde klasik güç kullanma modelinin yaygın olarak kullanıldığı dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bir ilçede, silahlı güç ve yumuşak güç unsurlarının eşzamanlı olarak kullanılmasını içeren ve son derece başarılı sonuçlar alınan karma bir uygulama modeli dikkati çekmiştir. Bu model; halkın kazanılması ve PKK'ya karşı olan mücadelenin halkla işbirliği içerisinde yürütülerek ilçede örgütün bitme noktasına getirilmesi imkânını sağlamıştır. Uygulamanın temel çerçevesi, halkla beraber terörizmle mücadele edilirken, eş zamanlı olarak terörizmle mücadele edilmesi, başka bir deyişle halka hizmet şeklindeki uygulamalarla terörü besleyen alanlardaki istismar zemininin ortadan kaldırılmaya çalışılmasını içermektedir.

Klasik güç kullanma modeliyle mukayese edildiğinde karma modelin; taktik düzeyde terörizmle mücadeleye, başka bir deyişle çok boyutlu mücadeleye imkan vermesi; stratejik kararların mikro ölçekte kolaylıkla uygulanabilmesi; bölge halkına dayanması ve halkla yakın işbirliği içerisinde yürütülmesi nedeniyle uzun süreli mücadeleye imkan sağlaması; zayıflığın en az olması ve kalıcı sonuçlar üretilmesi; operasyon sayısının azalması nedeniyle güç kullanımının “kaçınılmaz yan etkileri”nin ve ekonomik maliyetin en az düzeye inmesi; örgütün dağıtılması yanında cephe yapısını da kısa zamanda etkisiz hale getirme imkanı verdiğinden örgütün kısa zamanda marjinal hale getirilmesine imkan sağlaması; örgütün propagandasının etkilerinin zayıflatılmasında önem taşıyan halkla iletişimin en üst düzeyde uygulanabilmesi gibi üstünlüklere sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; karma model, klasik güç kullanma modeline göre daha etkili, daha düşük maliyetli, yan etkileri en az düzeyde olan, mücadelenin kısa sürede bitirilmesine imkân sağlayan ve kalıcılığı daha yüksek olan taktik düzeydeki en etkili ve örnek bir mücadele modeli olma özelliğini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akyol, Mustafa. *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2006.

Bal, İhsan. “Türkiye’de Terörle Mücadele: PKK Örneği.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 17-77. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Bilgiç, M. Sadi. “Terör ve Terörle Mücadele.” *Türkiye’nin Vizyonu* içinde, derleyen Atilla Sandıklı, 91-122. İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2008.

Bilgiç, M. Sadi. “Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkilerin Alguların Analizi.” Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Bilgiç, M. Sadi. Mülakat Notları (Birlik Komutanı İle Yapılan Mülakatın Yayımlanmamış Notları), 2013.

Bilgiç, M. Sadi ve Salih Akyürek. *Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi*. Ankara: BİLGESAM Raporu, 2009, (Yayımlanmamış Rapor).

Byman, Daniel. “The Logic of Ethnic Terrorism.” *Studies in Conflict and Terrorism*, c. 21, no. 2, (1998): 149-169.

Cinoğlu Hüseyin ve Süleyman Özeren. “ABD’nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği mi?” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 347-376. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Murat, Karayılan. *Kürdistan’da Askeri Çizgi*. Mezopotamya Yayınları, 2011.

Özeren Süleyman ve Süleyman Demirci. “İngiltere’nin Ayrılmış IRA ve Dine Karşı Terörle Mücadele Politikası.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 237-304. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Posen, Barry. “The Security Dilemma and Ethnic Conflict.” *Survival*, c. 35, no. 1, (1993): 27-47.

Özel Genişletilmiş Yönetmelik (PKK’nın Eylem Planlama ve İcrasıyla İlgili Dokümanı), (1995 Yılında Operasyonda Ele Geçirilen Doküman).

Sandıklı, Atilla. *Terörle Mücadele Stratejisi*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2011.

Sözer, M. Alper ve Salih Elmas. “Terörle Mücadelede Farklı Bir Yaklaşım: Japon-

ya Örneği.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 125-157. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Şimşek, Yılmaz. “İspanya'nın Terörle Mücadelesinde ETA Örneği.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 305-346. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Tan, Altan. *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Yamaç, Fatih. “Terörle Mücadele Politikalarında Yeni Stratejiler: Fransa Örneği.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, der. İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 219-236. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Yılmaz, Ömer. “Aslan'ın Kaplanla Mücadelesi: Sri Lanka ve Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları (LTTE) Terör Örgütü.” *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde, derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren, 159-218. Ankara: USAK Yayınları, 2010.

1. Bölge 6 Aylık Dönem Raporu, (Operasyonda Örgütten Ele Geçirilen Rapor), 1995.

İran-Kuzey Kore Savunma Sanayii ve Nükleer Teknoloji İşbirliği

Iran-North Korea Defense Industry and Nuclear Technology Cooperation

Bekir ÜNAL*

Öz:

Soğuk Savaş döneminden itibaren uluslararası sistemde tecride maruz kalan ve yalnızlaşan devletlerin, gerek otoriter rejimlerini muhafaza etmek gerekse tehdit algıladıkları devletleri dengelemek amacıyla birbiriyle işbirliğine yöneldiği gözlemlenmektedir. Devrim sonrası İran'ın Kuzey Kore ile tesis ettiği işbirliği, uluslararası sistemde yalnızlaşan devletleri yakınlaştıran dinamiklerin analizi açısından önem arz etmektedir. İran ve Kuzey Kore, 1980'li yıllardan itibaren savunma sanayii ve nükleer teknoloji alanında kapsamlı bir işbirliği geliştirmiş, uluslararası tecride karşı simbiyotik bir ortaklık inşa etmiştir. Yaptırımlara rağmen İran, Kuzey Kore'den balistik füze sistemleri tedarik etmekte, savunma sanayii ve nükleer enerji alanlarında teknoloji transferi gerçekleştirmektedir. Kuzey Kore, İran'dan sıcak para temin etmekte ve İran üzerinden başta Suriye olmak üzere Orta Doğu'da işbirliği geliştirebileceği diğer aktörlerle etkileşime girmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Kuzey Kore, savunma sanayii, nükleer teknoloji, balistik füze, işbirliği

Abstract:

Many different cases since the Cold War era display that the states sanctioned and isolated by the international system turn towards cooperation with one another in order both to maintain their authoritarian regimes and to balance against the threats. In this respect, the growing cooperation between the post-revolutionary Iran and North Korea represents a prominent case for explaining the international systemic dynamics propelling the isolated states to affiliate with one another. Since the early 1980s, Iran and North Korea have cooperated extensively in defense industry and nuclear technology, and built a symbiotic partnership against international isolation. Despite the sanctions imposed on both sides in different periods, Iran has procured ballistic missiles and transferred defense as well as nuclear technologies from North Korea. Through arms exports to and agency of Iran, North Korea has secured money for its stagnant economy and reached out to Syria and other potential partners in the Middle East.

Keywords: Iran, North Korea, defense industry, nuclear technology, ballistic missile, cooperation

* Araştırma Asistanı, BİLGESAM Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, bekirunal@bilgesam.org

GİRİŞ

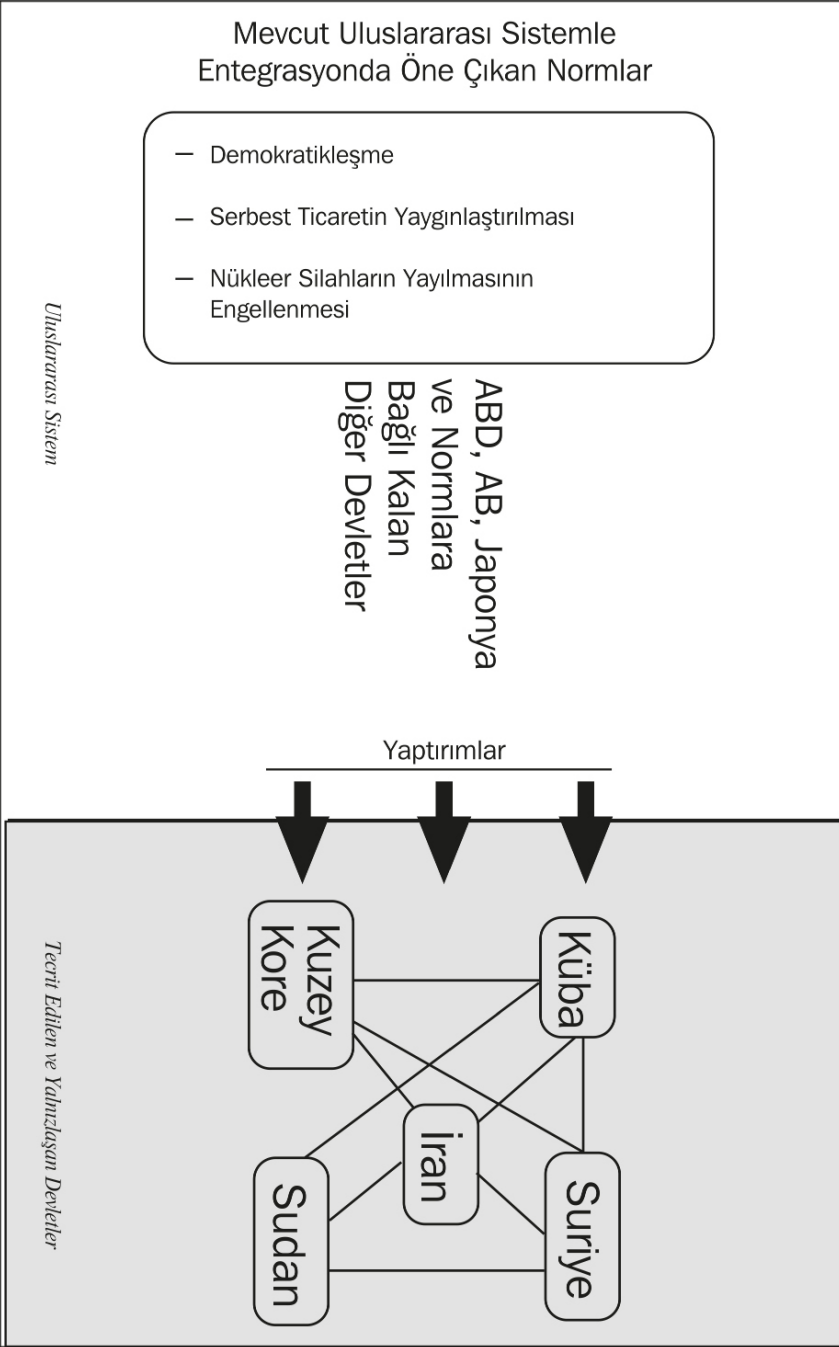
II. Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından tesis edilen uluslararası siyasi ve iktisadi sistem, değişen güç dengelerine rağmen uluslararası ilişkilerdeki temel norm ve rejimleri belirlemeye devam etmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin daha etkili olduğu uluslararası sistemde, belirlenmiş norm ve rejimlere bağlı kalan devletler sistem içinde kalmaya devam ederken bu norm ve rejimlere bağlı hareket etmeyen üçüncü dünya ülkelerinin sistemin dışına itildiği gözlenmektedir. Tecride maruz bırakılarak sistemin dışına itilen devletler ise gerek rejim kaygısından dolayı gerekse tehdit algıladıkları devletleri dengelemek amacıyla tecride maruz kalan diğer devletlere yönelmektedir. Böylece uluslararası sistemin işleyişi yalnızlaşan devletleri birbirine yaklaştırmakta, bu devletleri birbiriyle simbiyotik bir işbirliğine mecbur bırakmaktadır.

Stephen Krasner üçüncü dünya ülkelerinin yalnızlaşmasında, bu ülkelerin uluslararası sistemdeki hâkim güçlerin çıkarlarıyla çelişen prensipleri savunmasının etkili olduğunu öne sürmektedir.¹ Soğuk Savaş sonrası süreçte uluslararası sisteme yön veren ABD ve Batılı devletlerin özellikle demokratikleşme, serbest ticaretin yaygınlaştırılması ve nükleer silahların yayılmasının engellenmesi alanlarındaki tutumuna meydan okuyan devletlerin yalnızlaştırıldığı gözlemlenmektedir. Mevcut uluslararası sistemde otoriter yönetimlere sahip olan, serbest piyasa ekonomisine muhalefete eden ve başta nükleer silah olmak üzere kitle imha silahlarını edinmeye çalışan üçüncü dünya devletleri genelde uzun vadeli yaptırımlara maruz kalmakta ve sistemden tecrit edilmektedir. Tecrit edilen devletlerdeki iktidarlar ise rejim kaygısını gidermek ve tehdit algıladıkları devletleri dengelemek için tecrit edilen diğer devletlerle uluslararası düzen karşısı bir çizgide işbirliğine yönelmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde İran, Suriye, Sudan, Kuzey Kore ve Küba arasındaki ikili veya üçlü düzeydeki işbirliği süreçleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

İran, Kuzey Kore, Küba ve Suriye'de devlet erki totaliter özellikler taşıyan otoriter yönetimlerin denetimindedir. İran'da ruhani liderin kanaati ve rejimin öngördüğü değerler, Suriye ve Kuzey Kore'de iktidardaki liderin ve ailenin hâkimiyeti, Küba'da ise devlet başkanı ve dar bir yönetici kadronun otoritesi sorgulanamaz niteliktedir. İran, Kuzey Kore ve Küba, mevcut uluslararası sistemdeki cari kurallara meydan okumakta ve iktidardaki rejimler ülkelerinde serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesini engellemeye devam etmektedir. İran, Suriye ve Kuzey Kore'deki mevcut iktidarlar rejimin güvenliğini kitle imha silahlarıyla sağlamayı hedeflemektedir. İran, nükleer silah teknolojisini elde etmeye yönelik kapsamlı bir uranyum zenginleştirme programı yürütmekte, nükleer savaş başlıkları taşıyabilecek uzun menzilli balistik füzeler geliştirmektedir. Suriye'deki Esed iktidarı,

¹ Stephen Krasner, *Structural Conflict: The Third World against Global Liberalism* (Berkeley: University of California Press, 1985), 59-95.

Yalnızlaşan Devletlerin Yakınlaşması

konjonktür elverişli olduğunda nükleer silah sahibi olmaya yönelmiş, ayaklanan halk kitlelerine karşı silahlı kuvvete başvurmuş ve kimyasal silah kullanmaktan imtina etmemiştir. Kuzey Kore ise gerçekleştirdiği denemelerle nükleer savaş başlıklarına sahip olduğunu göstermiştir ve bu başlıkları taşıyabilen balistik füze-ler geliştirmiş durumdadır.

Uluslararası sistemden tecrit edilen İran, Kuzey Kore, Küba, Suriye ve Sudan'daki otoriter rejimlerin akıbet kaygıları, bu devletleri Realist bir güvenlik anlayışı doğrultusunda birbirine yaklaştırmaktadır. Bu devletlerdeki rejimler, Realist bir yaklaşımla varlıklarına tehdit teşkil eden dinamikleri dikkate alarak en kötü senaryoya hazırlık yapmakta² ve milli menfaatler olarak tanımlanan askeri gücün artırılması hedefini³ rejimin menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Rejimin sürdürülmesi esasına dayalı güvenlik yaklaşımı, bu devletlerin uluslararası sistemin normlarına bağlı kalan devletlerle etkileşimini sınırlandırırken sistemden tecrit edilen diğer devletlerle özellikle askeri alanlarda işbirliğine girmesine zemin hazırlamaktadır. İran'daki mevcut teokratik rejim, Kuzey Kore ile işbirliğine yönelerek nükleer silahlanma hedefine yaklaşmakta ve rejim değişikliğine yol açabilecek muhtemel bir dış müdahaleyi imkânsız kılmaya çalışmaktadır. Suriye'deki Esed rejimi uluslararası ölçekteki yalnızlığını İran'la kurduğu ittifakla telafi etmeye çalışmakta, 2011'de başlayan ayaklanmaya karşı en büyük desteği bu ülkeden almaktadır.

Uluslararası sistemde yalnızlaşan devletlerdeki otoriter rejimler, yakınlaşma sağlanan devletle sürdürülen işbirliğinin veya bu devletteki rejimin devamını doğrudan kendi gelecekleleriyle ilişkilendirmektedir. Nitekim sistemden tecrit edilen devletlerdeki iktidarların akıbet kaygıları, bu devletlerin birbiriyle geliştirdiği işbirliğine veya işbirliği geliştirilen devletteki rejim değişikliği ihtimaline bağlı olarak güçlenebilmektedir. Mesela 2011'de başlayan ayaklanmalarla birlikte Suriye'deki Esed rejiminin devrilme ihtimalinin İran'daki rejimin akıbet kaygısını artırdığı gözlenmektedir. Tahran, Esed iktidarının devrilmesi halinde sıradaki rejim değişikliğinin İran'da gerçekleşebileceği ihtimali üzerinde durmakta, bu nedenle Baas rejiminin devrilmesini engellemek için bütün imkânlarını seferber etmektedir. John J. Mearsheimer bu nedenle Esed iktidarının devrilmesinin İran'ın nükleer silah geliştirme eğilimini güçlendireceğini öne sürmektedir.⁴ İran'ın nükleer programıyla ilgili Batılı ülkelerle Kasım 2013'te imzaladığı antlaşmanın ise Kuzey Kore'de endişelere yol açtığı görülmektedir. İran'ın ABD ile yakınlaşma ve uluslararası sisteme entegre olma ihtimalinin, Piyonyan'daki⁵

² Jack S. Levy, "War and Peace" *Handbook of International Relations* içinde, der. W. Carlsnaes, T. Rise ve B. A. Simmons (Londra: SAGE, 2002), 353.

³ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Knopf, 1967), 5.

⁴ John J. Mearsheimer, "America Unhinged," *The National Interest* 129 (Ocak-Şubat 2014): 16.

⁵ Kuzey Kore'nin başkentinin Kore dilinde okunuşunun, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) yabancı yer adlarının yazılışına ilişkin tayin ettiği kurallar uyarınca Türkçe'deki doğru imlasi "Piyonyan" şeklindedir.

rejimin kaygılarını artırdığı tahmin edilmektedir.

İran, Kuzey Kore, Küba, Suriye ve Sudan'daki otoriter rejimlerin birbirine yaklaşmasında ABD kaynaklı tehdit algısı da önemli rol oynamaktadır. Maruz kalınan yaptırımlar karşısında başlatılan dayanışma, bu devletleri ABD karşıtlığına dayalı bir işbirliği sürecine ve ittifak tesisine sevk etmektedir. Stephen M. Walt, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin tutumunun komünist ülkeler arasındaki işbirliğinin artmasına katkı sağladığını ve devletlerin ortak tehditlere karşı birbirine yaklaştığını ifade etmektedir. Walt, ittifakların tehdidin kaynağı olarak görülen devleti dengelemeye yönelik ortaya çıktığını, devletlerin tehdidin kaynağı olarak gördüğü güçlü devlete karşı diğer devletlerle ittifaklara yöneldiğini ileri sürmektedir.⁶ İran, Kuzey Kore, Küba, Suriye ve Sudan'daki iktidarların ABD'den algıladıkları ortak tehdit ise bu devletleri Washington'ın öncülüğünde hareket eden uluslararası sisteme karşı birbiriyle işbirliğine ve ittifaka sevk etmektedir. Yalnızlaşan devletlerdeki otoriter rejimler böylece yaptırımların uygulanmasındaki en etkili aktör olan ABD'ye karşı birleşmekte, ABD karşıtlığı paydasında uluslararası sistemin normlarına meydan okumaktadır.

1. YALNIZLAŞAN İKİ DEVLETİN YAKINLAŞMASI

Devrim sonrası İran ve Kore Savaşı (1950-53) sonrası dönemde Kuzey Kore, uluslararası sistemde yalnızlaşmış ve ABD öncülüğünde başlatılan Birleşmiş Milletler yaptırımlarına maruz kalmıştır. 1979 Devrimi sonrası Tahran yönetimi, ABD ve İsrail karşıtlığına dayalı söylemiyle iki kutuplu dünya dışında bağımsız bir dış politika izlemeye çalışmış ve çevresindeki Müslüman çoğunluklu ülkelere devrimi ihraç etmeye teşebbüs etmiştir. Bu hedefleri, Tahran'daki yeni rejimin Batılı ülkelerle ve bölgedeki komşularıyla ilişkilerinin normalleşmesini engellemiş, İran'ın uluslararası ölçekte yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Nükleer silahlanma hedefi ve balistik füze programı Tahran yönetiminin Batılı ülkelerle ilişkilerinin gergin seyretmesine yol açarken, diğer ülkelerdeki Şii unsurları kullanma stratejisi ve başta PKK/KCK terör örgütü olmak üzere bölgedeki silahlı gruplara sağladığı destek İran'ın bölgede yabancılaşmasına neden olmuştur. Kuzey Kore'nin ise Kore Savaşı sonrası dönemde Batılı ülkeler, Güney Kore ve Japonya ile ilişkileri gergin seyretmiş, Piyonyan'ın SSCB ve Çin dışındaki devletlerle diyalogu oldukça sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş'ta Sovyet bloğunda yer alan Kuzey Kore'nin ABD ile problemlili ilişkileri ve nükleer silahlanmaya yönelmesi ise Piyonyan'ı yalnızlaşmıştır. 2006, 2009 ve 2013 yıllarında gerçekleştirdiği denemelerden nükleer silah sahibi olduğu anlaşılan Kuzey Kore, uluslararası yaptırımlara ve tecride

Başkentini ismi konu ile ilgili Türkçe metinlerde genelde İngilizce'de geçtiği şekliyle «Pyongyang» olarak yazılmışsa da TDK'nın tespit ettiği kurallara göre bu imla yanlıştır. Kelimenin Kore dilindeki telaffuzunda İngilizce transkripsiyonda geçen “y” ve “g” harfleri, bu harflerin Türkçe'deki seslerini karşılayacak biçimde geçmemektedir. Dolayısıyla kelimenin Korece'deki okunuşu “Piyonyan” şeklindedir ve Türkçe'deki doğru imlasının da bu şekilde olduğu değerlendirilmektedir.

⁶ Stephen M. Walt, “Alliance Formation and the Balance of World Power,” *International Security* Cilt 9 Sayı 4 (Bahar 1985): 16, 26, 33.

maruz kalmış durumdadır.

İran ve Kuzey Kore'nin güvenlik stratejisinde temel öncelik rejimin bekası olarak belirlenmiştir. İran'ın güvenlik ve dış politika stratejisi, Pers milliyetçiliğine ve Şii yayılmacılığına dayalı mevcut teokratik rejimin bekası esas alınarak tespit edilmektedir. Kuzey Kore'deki mevcut iktidar ise "Bitmemiş Devrim" ilkesi ile içerideki muhtemel rakiplerini caydırmakta ve iç sorunlar sürekli dış aktörlere bağlanarak rejim muhafaza edilmektedir. İki ülkenin de dış politikasında kronik tehdit algısı, düşmanlarla çevrelenmişlik düşüncesi ve bağımsızlık vurgusunun süreklilik arz ettiği gözlenmektedir.⁷ Rejim bekasına ilişkin kaygılar, İran ve Kuzey Kore'yi silahlı kuvvetleri ön planda tutan bir yönetim modeli geliştirmeye sevk etmiştir. İran'da Pasdaran adı verilen Devrim Muhafızları, ülkenin siyasi ve iktisadi yönetiminde, istihbarat faaliyetlerinde ve sınır ötesi operasyonlarında oldukça etkilidir. Kuzey Kore'deki rejim ise siyasette bağımsızlık, ekonomide kendine yeterlilik ve meşru müdafaa hakkı şeklindeki üç ilkeye dayalı Juçe ideali doğrultusunda "Songun" (önce ordu) politikasını geliştirmiştir. Kuzey Kore'nin kurucusu ve ilk lideri olan Kim Il-sung tarafından 1980'li yıllarda tasarlanan Songun politikası çerçevesinde ordunun iç ve dış politikanın tayininde ve uygulanmasındaki rolü oldukça önemlidir.⁸

Uluslararası sistemde tecride maruz kalan İran ve Kuzey Kore, 1980'lerden itibaren yakınlaşmış, savunma sanayii ve nükleer teknoloji alanlarında stratejik bir ortaklık geliştirmiştir. İran-Kuzey Kore arasındaki stratejik ortaklığın gelişmesinde, yalnızlaşan devletleri birbirine yaklaştıran genel dinamikler yanında ikili işbirliğini teşvik edici özel dinamikler de etkilidir. İki ülke birbirini tamamlayıcı kaynaklara, kabiliyetlere ve ortak hedeflere sahiptir. İran petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin bir ülkedir ve Kuzey Kore ithal enerjiye ihtiyaç duymaktadır. İran enerji ihracatı sayesinde nakit para elde etmektedir ve Kuzey Kore ekonomisinde nakit problemi vardır. Kuzey Kore İran'ın sağladığı bağlantılarla Orta Doğu'daki diğer aktörlere silah ihraç etmekte ve askeri eğitim sağlamaktadır. İran'ın uzay programındaki deneyimi ile Kuzey Kore'nin nükleer enerji ve füze teknolojisindeki tecrübesi kayda değer düzeydedir. İki ülke bu alanlardaki birikimlerini paylaşmakta, İran Kuzey Kore'den nükleer teknoloji ve balistik füze teknolojisi transfer ederken Piyonyan Tahran'ın uzay programı tecrübesinden istifade etmektedir. İki ülke aynı zamanda nükleer silah sahibi ülkeler ligine yükselmeyi hedeflemektedir ve bu hedef doğrultusunda ciddi bir dayanışma sağlamaktadır.

⁷ Jungmin Kang, der. *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea* (New York: Springer, 2013), 37.

⁸ Samuel S. Kim, *North Korean Foreign Relations in the Post-Cold War World* (Washington: BiblioGov, 2012), 21.

2. DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Tahran-Piyonyan arasındaki diplomatik ilişkilerin 1979 yılındaki İran devrimi sonrasında başladığı kabul edilmektedir. 1980-88 yılındaki İran-İrak savaşında Kuzey Kore yönetiminin İran'a diplomatik ve askeri yönden destek vermesi, ikili ilişkilerin seyrini değiştirmiş ve geleceğini belirlemiştir.

İki ülke arasında 1990'lı yıllarda devam eden diplomatik ilişkiler 2000'li yıllarda belirgin biçimde gelişme kaydetmiştir. Kuzey Kore dışişleri heyetinin 2007 yılındaki Tahran ziyaretinde ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler başta olmak üzere birçok alanda işbirliğine gidilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. 2008 yılında İranlı yetkililerin Piyonyan ziyaretinde ise iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ve ülkelerin birbirlerini uluslararası toplantılarda desteklemesi yönünde karar alınmıştır. Artan işbirliği neticesinde 2009 yılında Kuzey Kore'de düzenlenen İran kültür haftası etkinliklerinde İranlı diplomatlar, Piyonyan'daki kültür haftasında iki ülkenin ortak değerlerine ve politikalarına vurgu yapmış ve Kuzey Kore toplumunda Pers kültürüne olan ilgiyi artırmaya çalışmıştır.⁹ İran 2009 ve 2013 yıllarındaki Kore krizlerinde Kuzey Kore yanlısı bir tutum takınmıştır. İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Tahran'daki yemin törenine Kuzey Kore'den üst düzey bir heyet katılmıştır. Ziyaret sırasında iki ülke, başta nükleer program ve füze teknolojisi olmak üzere askeri, ekonomik ve kültürel işbirliğini ilerletme konusunda mutabakat sağlamıştır. Anlaşma sonrası Tahran ve Piyonyan ikili işbirliğini ilerletmek için karşılıklı adımlar atmaya devam etmiştir. 2013 yılının Ekim ayında Tahran'ı ziyaret eden Kuzey Kore dostluk heyeti İran'a nükleer teknoloji alanında destek vermeye devam edeceklerini belirtmiştir.¹⁰

İki ülkenin nükleer enerji politikalarındaki benzerlik ve Batı karşıtı söylemlere karşı birbirlerine duyduğu sempati İranlı ve Kuzey Koreli yetkililerin açıklamalarına da yansımıştır. Kuzey Kore'nin Tahran Büyükelçisi, İran'ın nükleer programının sonuna kadar arkasında olduklarını ve İran'ın bölgedeki faaliyetlerini desteklediklerini açıklamıştır. İran'daki düşünce kuruluşları İran-Kuzey Kore ilişkileri konusunda ortak bir yaklaşım geliştirmektedir. İranlı uzmanlar tarafından yapılan analizlere göre; İran ve Kuzey Kore doğal müttefiklerdir ve birçok alanda işbirliğine devam etmekte; nükleer program, enerji ve Suriye meselesi iki ülkeye bağlarını güçlendirmek için birlikte hareket edebileceği imkânlar sunmaktadır. İran medyası ise Kuzey Kore'yi ele alırken genellikle Kuzey Kore'yi olumlu bir şekilde betimlemektedir. Medyanın ilgi duyduğu konular arasında Kuzey Kore'nin İran'a verdiği askeri teknoloji desteği, iki ülkenin Batı'ya yaklaşımının

⁹ Ariel Farrar-Wellman ve Robert Frasco, "North Korea-Iran Foreign Relations," *Iran Tracker*, 1 Temmuz 2010, Erişim tarihi: 8 Şubat 2014, <http://www.irantracker.org/foreign-relations/north-korea-iran-foreign-relations>.

¹⁰ "North Korea Reiterates Supports for Iran's Nuclear Program," *Fars News*, 9 Ekim 2013, Erişim tarihi: 5 Nisan 2014, <http://english.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13920717001226>.

örtüşmesi, nükleer enerji ve Suriye politikasındaki benzerlikler öne çıkmaktadır. Kuzey Kore ile artan ilişkiler konusunda İran yönetiminin ve diplomatlarının olumlu demeçleri de İran basınında yer almaktadır.¹¹

Bağlantısızlar Hareketi üyesi iki ülke son olarak BM tarafından hazırlanan Uluslararası Silah Ticareti Antlaşması'nı engelleme noktasında işbirliği yapmıştır.¹²

3. EKONOMİK İLİŞKİLER

İran ve Kuzey Kore tartışmalı nükleer programından dolayı yaptırımlar ile mücadele etmekte ve ekonomik yönden zor bir dönem geçirmektedir. İran-Kuzey Kore arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli 1980'li yıllarda atılmıştır.¹³ 1990'lı yıllardan itibaren Kuzey Kore, İran'a balistik füze ve füze teknolojileri ihracını hızlandırmıştır. İran'a Scud-B ve Nodong balistik füzeleri ihraç eden Piyonyan yönetimi, İran'ın Şahap-3 adlı balistik füzesinin de altyapısını oluşturmuştur. 2000'li yılların ortalarından itibaren İran'a yönelik yaptırımların etkisini azaltmak ve yaptırımların aşılması konusunda Kuzey Kore, Çin ile birlikte hareket ederek önemli bir rol oynamıştır. İkili ticaretin büyüklüğü net olarak bilinmemekle birlikte iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, başta Kuzey Kore'nin İran'a sattığı balistik füzeler olmak üzere savunma sanayii ağırlıklıdır. Son dönemde ise İran Petrol Bakanlığı, Kuzey Kore'ye petrol ihraç etmek istediklerini açıklamış ve ikili görüşmelere başladıklarını duyurmuştur.

Kapalı bir ekonomik sisteme sahip olan Kuzey Kore'de önemli madenler ve zengin mineral kaynakları bulunmasına rağmen başta gıda olmak üzere temel ihtiyaçlar karşılanamamakta ve ülkenin uluslararası yardıma olan bağımlılığı devam etmektedir. SSCB'nin çöküşüyle Kuzey Kore en önemli ticaret ortaklarını kaybetmiş ve dış ticarete büyük bir gerileme yaşamıştır. Özellikle, 1998-99 yılları arasındaki yaşanan kıtlık sırasında dış ticaret 1990 yılına kıyasla yarı yarıya azalarak ülke tarihindeki en düşük seviyeye inmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise dış ticarete bir nebze de olsa canlanma yaşanmıştır. İthalat ve ihracatının büyük bir bölümünü Çin ve Rusya ile yapan Kuzey Kore'nin 2012 yılındaki ihracatı yaklaşık 5 milyar dolar, ithalatı ise 4 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.¹⁴ Ekonomisi dış yardıma muhtaç olan Kuzey Kore hâlihazırda temel gıda ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorluk çekmekte ve ülkede her üç kişiden birinde yetersiz beslenme gö-

¹¹ "Iran, North Korea Discuss Expansion of Ties," *Fars News Agency*, 24 Şubat 2014, Erişim tarihi: 17 Mart 2014, <http://english.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13921205001438>.

¹² Louis Charbonneau, "North Korea, Syria and Iran Block U.N. Arms Trade Treaty," *Reuters*, 28 Mart 2013, Erişim tarihi: 3 Mart 2014, <http://www.reuters.com/article/2013/03/29/us-arms-treaty-un-idUSBRE92R10E20130329>.

¹³ Joshua Pollack, "Ballistic Trajectory: The Evolution of North Korea's Ballistic Missile Market," *Non-proliferation Review* Cilt 18 Sayı 2 (Temmuz 2011): 411-429.

¹⁴ "Gross Domestic Product Estimates for North Korea in 2012," *North Korean Economy Watch*, 12 Temmuz 2012, Erişim tarihi: 20 Şubat 2014, <http://www.nkeconwatch.com/nk-uploads/BOK-DPRK-Econ-2012-ENG.pdf>.

rılmektedir. 26 milyonluk nüfusa sahip olan ve silahaltında yaklaşık 1 milyondan fazla askeri bulunan Kuzey Kore’de halkın önemli bir kesimi sokaklardaki atık maddeleri toplayarak gündelik yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mekanize tarım sistemine geçemeyen Kuzey Kore’de BM’nin gıda yardımını sürdürmesine rağmen temel gıda maddelerinin nüfus için yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir.

Kuzey Kore ekonomisi gibi İran ekonomisi de içe dönük ve nispeten kapalı bir ekonomidir. İran’da ekonomi siyasette olduğu gibi, tamamen dini-bürokratik bir yapının denetimi altındadır. Ekonomisinin neredeyse tamamı devlet hâkimiyetinde olan Kuzey Kore’de olduğu gibi çok sayıdaki bürokratik kurumun ve iktisadi kamu kuruluşlarının varlığı İran ekonomisinin hantal yapısının temel sebepleridir. Bununla birlikte İran’da zengin enerji kaynaklarından elde edilen gelirin %80’e yakını devlet bütçesine aktarılmaktadır.

Tahran ve Piyonyan yönetimleri, çeşitli dönemlerde siyasi ve ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştır. 2006’dan itibaren başlatılan yaptırımlar İran’ın tartışmalı nükleer programından kaynaklanmaktadır. İlk etapta İran’ın nükleer programı ve balistik füze projelerini sürdürmesini engellemeye yönelik tasarlanan BM yaptırımları, daha sonra İran bankalarının yurtdışı faaliyetlerini ve enerji sektörünü kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2006’da BM Güvenlik Konseyi’nde kabul edilen 1737 sayılı kararla başlatılan yaptırımlar, 2007 yılında 1747 sayılı kararla, 2008 yılında 1803 sayılı kararla ve 2010’da 1929 sayılı kararla genişletilerek sürdürülmüştür. Kuzey Kore hakkında da geliştirmekte olduğu nükleer programı ve uzun menzilli füze fırlatma çabaları nedeniyle Güvenlik Konseyi tarafından alınan ve tüm BM üyesi ülkeler için bağlayıcı nitelikte olan 1718 (2006), 1874 (2009) ve 2087 (2013) sayılı yaptırım kararları bulunmaktadır.¹⁵

4. SAVUNMA SANAYİİ İŞBİRLİĞİ

İran-Kuzey Kore arasındaki işbirliği ilk olarak İran-İrak savaşında kendisini göstermiştir. Savaş sırasında İran’ı destekleyen ve bu ülkeye önemli miktarda silah yardımı yapan Piyonyan, Tahran’la ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Kuzey Koreli uzmanlar nükleer teknoloji konusunda bilgi alışverişinde bulunmanın yanında askeri teknoloji transferi konusunda da İran ile yakın temas halindedir. Kuzey Kore yönetimi, Şahap-3 adlı balistik füzelerinin geliştirilmesi ve uranyumun zenginleştirilmesi noktasında İran’a destek sağlamaya devam etmektedir.¹⁶

Nükleer silahlanmaya yönelik devletlerin balistik füze teknolojisini de elde etmeye çalışması, bu füzelerin tekil ve bağımsız bir askeri yetenekten ziyade kitle

¹⁵ Jang Ji-Hyang ve Peter Lee, “Do Sanctions Work? The Iranian Sanctions Regime and Its Implications for Korea,” *The Asian Institute for Policy Studies*, 6 Aralık 2013, Erişim tarihi: 4 Mart 2014, <http://en.asianinst.org/old-22159/>.

¹⁶ Rajaram Panda, “North Korea and Iran Partner in Ballistic Missile Trade,” *Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA)*, 19 Mayıs 2011, Erişim tarihi: 12 Nisan 2014, http://www.idsa.in/idsacomments/NorthKoreaandIranPartnerinBallisticMissilesTrade_RajaramPanda_190511.

imha silahlarını kullanma kabiliyetinin bir uzantısı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Nitekim 1980’li ve 1990’lı yıllarda Kuzey Kore ve Irak gibi örnekler, bir devletin balistik füzelerle ilgili duymasının nükleer silah elde etme niyetinin habercisi olduğu şeklindeki algılamayı teyit etmiştir. Günümüzde de İran’ın süratle çeşitlenen ve büyüyen balistik füze stokları, Tahran’ın nükleer silah programının doğrudan bir uzantısı ve vurucu unsuru olarak algılandığı için bu stoklar hem bölge ülkeleri hem de uluslararası camia tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmektedir.

Devrim sonrasında Batı ile ilişkileri zedelenen ve Kuzey Kore ile yakınlaşan İran’ın balistik füze programının birkaç evrede olgunlaştığı gözlenmiştir. İran, 1980’li yılların ortalarında Kuzey Kore’den kısa menzilli Scud füzelerini tedarik etmeye başlamıştır. Kuzey Kore’nin yardımlarıyla İran’ın balistik füze programı 1990’lı yılların başında olgunlaşmış, Tahran son 30 yıl içinde gerçekleştirdiği araştırma-geliştirme çalışmaları sonucunda bugün balistik füze sistemlerini seri üretme kabiliyetini kazanmıştır.¹⁷ Uluslararası baskılara rağmen gerekli teknolojik kabiliyeti edinen İran bugün Kuzey Kore’nin desteğiyle sadece kısa menzilli ve orta menzilli balistik füzeleri üretme kabiliyetini edinmekle kalmayıp, bu tip füzelerden binlercesini envanterinde bulundurmaktadır. İran’ın bir sonraki hedefi uzun menzilli balistik füzeler, nihai hedefi ise kıtalararası balistik füzeler üretmektir.¹⁸

İran füze teknolojisinin geldiği noktayı ve Kuzey Kore’nin yaptığı yardımların boyutunu göstermesi bakımından balistik füzeler konusunda temel teknik bilgileri vermek faydalı olacaktır. Kısa menzilli balistik füzeler (SRBM) menzilleri 1000 km’ye kadar olan füzelerdir. SRBM’lerin 100-200 km menzilleri arasındaki kullanımı topçu roket sistemleri gibidir ve bu sistemlerin kullanımı taktik muharebe sahasında yaygındır. İran’ın kısa menzilli füzelerinin temelini Kuzey Kore’den satın aldığı Fetih-100 ve Şahap-2 (Scud-C) oluşturmaktadır.¹⁹ Tahran, üçüncü kısa menzilli füzesi olan CSS-8’i ise Kuzey Kore’nin yardımları ile Çin’den temin etmiştir. İran, topçu roketi olarak da değerlendirilebilecek güdümsüz roket sistemlerinin üretimine ise devam etmektedir. Benzer bir amaçla başlatılan Zelzal füzesinde ise INS (*Inertial Guidance System-Pasif Güdüm Sistemi*) güdüm sistemi kullanılmış ve dairesel hata payı oldukça düşürülmüştür. Zelzal-2 füzesinin Suriye ile ortak üretilen versiyonu Fetih-110 olarak isimlendirilmektedir. 600 mm çapındaki bu füzenin menzilinin 200 km’den fazla olduğu tahmin edilmektedir.²⁰

¹⁷ Dinshaw Mistry, *Containing Missile Proliferation: Strategic Technology, Security Regimes, and International Cooperation in Arms Control* (Washington: University of Washington Press, 2005), 144.

¹⁸ Greg Bruno, *Iran’s Ballistic Missile Program*, CFR, 23 Temmuz 2012, Erişim tarihi: 12 Mart 2014, <http://www.cfr.org/iran/irans-ballistic-missile-program/p20425>.

¹⁹ Steven A. Hildreth, *Iran’s Ballistic Missile and Space Launch Programs*, Congressional Research Service, 2012, Erişim tarihi: 20 Şubat 2014, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R42849.pdf>.

²⁰ Michael Elleman, “Iran’s Ballistic Missile Program,” *Iran Primer*, Erişim tarihi: 9 Mart 2014, <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-ballistic-missile-program>.

1990'lı yılların ortalarında İran, katı yakıtlı ve çok kademeli füze sistemlerinin de gelişmesi ile birlikte teorik olarak füzelerinin yerdeki dayanıklılığını ve uçuşa menzili sistemli olarak artırarak yeni füze projelerine imza atmıştır. İran'ın 2000 yılından itibaren balistik füze programına 1 milyar dolar civarında yatırım yaptığı tahmin edilmektedir.²¹ İran Şahap-3 adında tek kademeli, sıvı yakıt kullanan ve Kuzey Kore yapımı Nodong'u temel alan orta menzilli füze geliştirmiş ve 1998 yılında test etmiştir. İran ordusunun envanterinde 400 civarında Şahap-1 ve Şahap-2 füzesi ve 50'den fazla atıcı sistemi bulunmaktadır. Hem Şahap-1 hem de Şahap-2 füzeleri sıvı yakıtlı Rus yapımı Scud (R-17) füzelerinin türevleridir. İran, Şahap-1 füzesini 1980'lerin sonunda geliştirmiştir. Scud-B'nin türevi olan bu füzelerin menzili 300 km civarındadır. Piyonyan'ın desteği ile geliştirilen Şahap-2 adlı füzeler ise 1990'ların ikinci yarısında operasyonel hale gelmiştir. Menzili 550 km civarındaki Rus Scud-C füzelerinin bir türevi olan Şahap-2 füzesi Kuzey Koreli uzmanların yardımları ile geliştirilmiştir. Ayrıca Şahap-1 ve Şahap-2 füzelerinin 700 kg ağırlığında harp başlığına sahip olduğu bilinmektedir. İran'ın bu füzeleri yüksek patlayıcı başlıkları ile donattığı kuvvetle muhtemeldir. Buna ek olarak İranlı uzmanların 1000'den fazla küçük bombacık içeren bir harp başlığını geliştirdiği tahmin edilmektedir.²²

İran ayrıca menzilleri 1000-3000 km arasında değişen orta menzilli balistik füzelere de sahiptir. İran'ın orta menzilli Şahap-3 füzelerini aktif bir şekilde kullanmakta olduğu ve son zamanlarda daha gelişmiş füzeleri test etmeye devam ettiği bilinmektedir. 2000'li yılların başında operasyonel hale geldiği tahmin edilen ve 1300 km civarında menzile sahip olan Şahap-3 füzeleri Kuzey Kore'nin desteği ile Nodong-1 füzeleri temel alınarak geliştirilmiştir.²³ Bu füzelerin daha gelişmiş versiyonu olan Şahap-3A olarak da isimlendirilen füzenin menzili ise 1500-1800 km civarındadır. Şahap-3A füzesinde atmosfer dönüşlü harp başlığının bulunması İran'ın konvansiyonel olmayan başlıklar geliştirdiği yönündeki kuşku- ları artırmıştır. 2004 yılında ortaya çıkan Şahap-3B füzesinin menzilin- in ise 2000 km'yi aştığı iddia edilmiştir. Şahap-3 serisi füzelerinin dairesel hata payı 500-2500 metre arasında olduğu ve son yapılan geliştirmeler ile bu değerin Şahap-3B füzelerinde en aza indirildiği düşünülmektedir. Şahap-3 serisi füzelerinin 500-800 kg arasında bir harp başlığı taşıdığı tahmin edilmektedir. Nükleer silah taşıyabilecek atmosfer dönüşlü başlık taşıyabildiği tahmin edilen Şahap-3 füzelerinin tamamında tek kademeli sıvı yakıtlı roket motoru vardır. Sıvı yakıtlı roketlerin ateşlenmeden önce yakıtla doldurulması gerekliliği bu tip füzelerin kullanımında

21 John Chipman ve Mark Fitzpatrick, *Iran's Ballistic Missile Capabilities: A Net Assessment*, ISIS, 10 Mayıs 2010, Erişim tarihi: 14 Mart 2014, <https://www.iiss.org/en/publications/strategic%20dossiers/issues/iran--39-s-ballistic-missile-capabilities--a-net-assessment-885a>.

22 Michael Elleman, "Iran's Ballistic Missile Program," *Iran Primer*, Erişim tarihi: 9 Mart 2014, <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-ballistic-missile-program>.

23 "Overview of North Korea's Ballistic Missile Program," *NCNK*, 23 Nisan 2013, Erişim tarihi: 5 Şubat 2014. <http://www.ncnk.org/resources/briefing-papers/all-briefing-papers/an-overview-of-north-korea-s-ballistic-missiles>.

zorluklar çıkarmaktadır. Bu yüzden İran yine Kuzey Kore'den elde ettiği bilgiler ile katı yakıt teknolojili füzeler geliştirmeye devam etmektedir.

Yakın bir zamanda İran'ın katı yakıtlı, çift kademeli ve menzilinin 2000 km olduğu tahmin edilen Sicil füzesinin denemesini gerçekleştirdiği basına yansımıştır. Sicil füzesinin, İran'ın uzun menzilli darbe kabiliyetlerinde önemli artışlar sağlayacağı tahmin edilmektedir. İran savunma sanayisinin bu füzelerin seri üretimine önümüzdeki yıllarda başlayacağı iddia edilmektedir. Orta menzilli balistik füze Sicil'i geliştirmeden önce İran'ın elinde ilk orta menzilli füze olarak Şahap-3 ve Şahap türevleri bulunmaktaydı. Sicil-2'nin test edilmesi ise İran'ın füze kabiliyetlerinin ortaya çıkmasında özellikle katı yakıt konusunda önemli rol oynamıştır. İran'ın kıtalar arası balistik füze programı ile ilgili kesin bir veri bulunmamakla birlikte sadece çok kademeli Safir'in başarıyla uzaya fırlatılmasının uzun menzilli balistik füze teknolojilerini test etmek için bir araç olabileceği düşünülmektedir. Uzmanlar İran'ın 1000 kg'lık nükleer savaş başlığına ve 2000 km'lik menzile sahip balistik füzeyi üretmekten 8 sene uzakta olduğunu ifade etmektedir.²⁴ ABD Başkanı Obama, 2009 yılında yaptığı bir konuşmada İran balistik füzelerinin menzilinın Avrupa'ya ulaşabileceğini açıklamıştır. Açıklamanın hemen ardından İran Devrim Muhafızları, Kuzey Koreli uzmanların da yardımıyla orta ve kısa menzilli füzelerini başarıyla test etmiştir. Test edilen füzelerin menzilinın İsrail ve Basra Körfezi'ndeki Amerikan üslerini kapsayabileceği konuşulurken, İranlı Tümgeneral Abdullah Araki, İran füzelerinin hedeflenen noktaları kolaylıkla vurabilecek seviyede olduğunu ifade etmiştir.

İran'a balistik füze geliştirme konusunda yardımcı olan Kuzey Kore, 1960'lı yıllarda SSCB'nin desteğiyle ilk füze sistemi olan hava savunma amaçlı V-75 Dvina'ları geliştirmiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren de orta ve uzun menzilli balistik füze geliştirmeye yönelik girişimlere başlamıştır. Piyonyan yönetimi, 1980'lerin sonundan itibaren 1000 km menzilli Nodong füze sistemini geliştirmiştir. Daha sonra İran, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerin desteğiyle daha uzun menzilli Taepodong füzeleri için çalışmalara başlamış ve 1998 yılında menzili 2200 km'yi bulan Taepodong-1 roketini uzaya fırlatmayı başarmıştır.²⁵ 2006 yılında 6000 km menzilli Taepodong-2'yi deneyen Kuzey Kore başarılı olamamıştır. Denemelere son vermeyen Kuzey Kore, 2009 yılında Taepodong-2'nin daha gelişmiş versiyonu olan Unha-2'yi denemiş, ancak yine başarılı olamamıştır. Nisan 2012'de Unha-3'ü ateşlemiş, fakat roket yörüngeye ulaşmayı başaramamıştır. Aralık 2012'deki denemesinde ise 10 bin km menzili olduğu tahmin edilen Unha-3'ü uzaya fırlatmayı başarmıştır. Kuzey Kore silahlı kuvvetlerinin envanterinde; 600'den fazla 300 km'nin üzerinde menzili olan kısa menzilli füze, 300 civarında 1.300 km menzilli Nodong füzesi ve 30 adet menzili 3.000 km kadar olan orta

²⁴ Bruno, *Iran's Ballistic Missile Program*.

²⁵ Joseph S. Bermudez, *A History of Ballistic Missile Development in the DPRK*, The Center for Nonproliferation Studies (CNS), 1999, Erişim tarihi: 2 Ocak 2014, <http://cns.miis.edu/opapers/op2/op2.pdf>.

menzilli füze olduğu tahmin edilmektedir.²⁶

İran-Kuzey Kore arasındaki askeri işbirliğini gösteren somut gelişmeler de basına yansımıştır. Son olarak İran'ın Kuzey Kore'den menzili 2500 km'nin üzerinde olan Rusya kaynaklı R-27/RSM-25 tipi 18 adet balistik füze satın aldığı da ortaya çıkmıştır. Bunun öncesinde 2005 yılında Kuzey Kore'ye füze parçaları almak üzere bir İran kargo uçağının indiği tespit edilmiştir. 2007 yılında ise İran havayollarına ait bir uçak İran'ın füze programına yönelik füze jet kanatçıkları sevkiyatı yapmak üzere Kuzey Kore'den İran'a doğru yola çıktığı anlaşılmıştır. 2009 yılının Ağustos ayında Birleşik Arap Emirlikleri, Kuzey Kore yapımı silahları İran'a taşıyan bir gemiye el koymuştur. 2009 yılının Aralık ayında Tayland, Kuzey Kore uçağında yaptığı aramada İran'a gönderilen füze başlıklarına ve çok sayıdaki diğer askeri mühimmata el koymuştur.²⁷ 2010 yılının Mart ayında ise İranlı ve Kuzey Koreli uzmanlardan oluşan bir grubun Tahran yakınlarındaki Semnan'da yeni bir balistik füze tesisi kurdukları ortaya çıkmıştır. İran bandıralı gemilerin Kuzey Kore'ye 2012 yılının Şubat ve Kasım aylarında füze ve roket yakıtı teslim ettiği ortaya çıkmıştır. İran uçakları ise Nisan-Temmuz 2013 yılında ise Kuzey Kore'ye 6 uçakla seyir füzeleri içerdiğinden şüphelenilen kargo teslimatı yapmıştır.

İran ve Kuzey Kore'nin balistik füze teknolojisi konusunda yaptığı işbirliği BM raporlarına da yansımıştır. BM uzmanları tarafından 2011'de hazırlanan rapora göre, İran ve Kuzey Kore düzenli olarak balistik füze teknolojisi hakkında bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Raporda ayrıca yasaklanmış balistik füze ve unsurların Kuzey Kore ve İran arasında transfer edildiğini ve bu şekilde Kuzey Kore'ye yönelik BM yaptırımlarının ihlal edildiği savunulmaktadır. Rapora göre; füze transferleri Koryo Havayolları ve İran Havayolları'nın düzenli uçuşlarında gerçekleştirilmekte; yolcu terminalerinden daha az güvenli prosedürü bulunan hava kargo merkezleri kullanılıyordu. Yapılan sevkiyatın Çin üzerinden gerçekleştirildiğini savunan rapor, BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuş ancak Pekin'in engellemesi sonucu rapor askıya alınmıştır.²⁸

İran'ın katı yakıt teknolojisi, entegre GPS/INS güdüm sistemi, nükleer silah taşıma kapasitesine sahip atmosfer dönüştürücü başlık teknolojisi gibi ileri seviye balistik füze teknolojileri üzerinde çalışmalarını sürdürdüğü bilinmektedir. İran'ın sahip olduğu ve yaklaşık 2500 km mesafede 500 kg'dan fazla yük taşıma kapasitesine sahip katı ve sıvı yakıtlı balistik füze üretme kabiliyetlerini, yakın gelecekte

²⁶ Duyeon Kim, *Fact Sheet: North Korea's Nuclear and Ballistic Missile Programs*, Center for Arms Control and Non-Proliferation, Temmuz 2013, Erişim tarihi: 10 Mart 2014, http://armscontrolcenter.org/publications/factsheets/fact_sheet_north_korea_nuclear_and_missile_programs/.

²⁷ Louis Charbonneau, "Seized North Korea Arms Were Bound for Iran: Thailand," *Reuters*, 30 Ocak 2010, Erişim tarihi: 12 Mart 2014, <http://www.reuters.com/article/2010/01/31/us-korea-north-arms-un-idUSTRE60U01020100131>.

²⁸ Louis Charbonneau, "North Korea, Iran Trade Missile Technology: U.N.," *Reuters*, 14 Mayıs 2011, Erişim tarihi: 3 Nisan 2014, <http://www.reuters.com/article/2011/05/14/us-korea-north-iran-un-idUSTRE74D18Z20110514>.

IRBM olarak da adlandırılan ve menzili 3000 km'yi aşan balistik füze üretimi şeklinde devam ettirmesinden endişe edilmektedir.

5. NÜKLEER TEKNOLOJİ İŞBİRLİĞİ

Soğuk Savaş döneminde yakın ilişki içinde olduğu SSCB ile nükleer teknoloji alanında işbirliği girişimleri öncelikle bu alanda kullanılan madenler bakımından zengin olan Kuzey Kore'den bu ülkeye satışla başlamış ve 1956 yılında nükleer araştırma projelerinde işbirliğini öngören resmi bir anlaşma imzalanmıştır. Kuzey Kore, Eylül 1974'te Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (UAEK) üye olmuş ve tesislerinde denetim yapılmasını kabul etmiştir. 1968'de imzaya açılan ve 1970'de yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (NPT) 1985'te taraf olmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda da nükleer kapasitenin geliştirilmesi amaçlı, özellikle yakıt geliştirme hedefli çabalar devam etmiştir. 1990'ların ortalarına gelindiğinde Kuzey Kore'nin Yongbyon bölgesinde uranyum madeni işlemekten uranyum zenginleştirmeye, plütonyum ayırtırmaktan güç reaktörü kurmaya kadar uzanan faaliyetleri kapsayan pek çok irili ufaklı nükleer tesis kurulmuştur.²⁹

UAEK tarafından ilk denetim 1992'de gerçekleştirilmiş fakat nükleer silah üretimi konusunda açık ve net bir bulguya rastlanamamıştır. 2000'li yıllarda nükleer silah geliştirme projesine hız veren Piyonyan, gaz santrifüj teknolojisi edinerek uranyum zenginleştirme çabası içine girmiş ve 2003'de NPT'den çekildiğini açıklamıştır. Krizin çözülmesi amacıyla ABD, Güney Kore, Kuzey Kore, Çin, Japonya ve Rusya'nın yer aldığı Altılı Görüşmeler başlatılmıştır. Şubat 2005'te Kuzey Kore nükleer silah sahibi olduğu yönünde yaptığı ilk açıklamada, nükleer silah geliştirme programının olduğunu itiraf etmiş ve bu programın ilerletileceğini belirtmiştir. Nitekim 2006 yılında ilk nükleer denemesini yapan Kuzey Kore, BM yaptırımlarına rağmen 2009 yılında da ikinci denemeyi gerçekleştirmiştir. Son olarak Şubat 2013'de üçüncü nükleer denemesini gerçekleştiren Kuzey Kore, başarıyla sonuçlanan yeraltı denemesinde kullanılan nükleer cihazın öncekilerden daha küçük ve hafif ama daha şiddetli patlayıcı güce sahip olduğunu duyurmuştur. Bu gelişmenin ardından Kuzey Kore'ye yönelik olarak Mart 2013'de yapılan BM Güvenlik Konseyi oturumunda yaptırımların genişletilmesi kararı alınmıştır.

İran nükleer programının tarihi arka planı da Kuzey Kore'ye benzer bir şekilde 1950'lerin ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. İran 1957 yılında ABD ile nükleer işbirliği anlaşması imzalamış, ardından 1958 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na üye olmuştur. 1959'da Tahran Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuştur. İran, 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı imzalayarak anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1970'te bu anlaşmaya taraf olmuştur. 1974'te İran Atom Enerjisi Kurumu kurulmuştur. İran'ın Şah döneminde

²⁹ Jungmin Kang, der. *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea* (New York: Springer, 2013), 13.

başlayan nükleer programına ABD'nin yanı sıra Avrupa devletleri de bizzat destek vermiştir. 1979 İran Devrimi sonrası iktidarı ele geçiren Humeyni rejimi, 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı nedeniyle nükleer faaliyetleri durdurmak zorunda kalmıştır.³⁰ Savaşın ardından nükleer programını devam ettirmek isteyen İran, 1990 sonrası süreçte Rusya ile nükleer işbirliği yaparak Moskova tarafından açıkça, Çin tarafından ise ABD baskısı nedeniyle üstü örtülü bir şekilde desteklenmiştir. Washington yönetiminin 2002 yılında, İran'ın Arak ve Natanz tesislerinde nükleer silah üretmeye çalıştığını ileri sürmesi üzerine İran ile ABD arasında başlayan nükleer kriz tırmanarak devam etmiştir. İran, nükleer programının barışçıl olduğunu iddia etse de UAİK raporları ışığında İran'ın asıl hedefinin nükleer silah imal etmek olduğu kanaati yaygındır. İran'ın nükleer silah teknolojisi ısrarı; dengelerin hızlı değişebildiği bir coğrafyada rejimini korumak ve bölgede başat güç olmak hedefiyle açıklanabilir.³¹

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu tarafından Kasım 2011 tarihinde İran nükleer çalışmalarına ilgili hazırlanan rapor, İran nükleer programının askeri boyutuna dikkat çekmiştir. Raporda, İran'ın nükleer santrallerinde nükleer silah üretmek amacıyla birçok deney yapıldığı ve bu deneylerin bir kısmında başarıya ulaşıldığı aktarılmıştır. Bununla birlikte İran'ın nükleer silah tasarımı ve üretimi konusunda faaliyetlerde bulunduğu ve denemeler yaptığı belirtilmiştir. Raporun vurguladığı önemli noktalardan biri de, İran'ın nükleer savaş başlığı elde etmek için bilgisayar simülasyonları ve modelleri gerçekleştirdiğini, nükleer mühendislerin nükleer başlıkların füzelere entegrasyonu konusunda çalışmalar yaptığını ve bu kapsamda orta menzilli Şahap 3 füzesinin nükleer füzeeye dönüştürülmeye çalışıldığını ileri sürmesi olmuştur.

UAİK ayrıca Çin ve İran'ın da Piyonyan ile nükleer teknoloji paylaşımında bulunduğunu açıklamıştır. Kuzey Kore ölçeğinde olmamakla birlikte İran'ın da Rus ve Çin ile iş birliği içinde olduğu düşünülmektedir. İran'ın nükleer programına önemli katkılarda bulunan Çin ve Rusya, Kuzey Kore-İran nükleer işbirliğini desteklemektedir. ABD yönetimi, Çin'i Kuzey Kore'nin nükleer programına son vermemesi durumunda Japonya'nın da nükleer bir güç olarak belirebileceğini söylemesi Çin üzerinde etkili olmamıştır. ABD'nin Irak işgalinin hemen sonrasında, Kuzey Kore'ye de askeri bir müdahalede bulunmaktan çekinmeyeceğini açıklaması sonrası Çin, Piyonyan'ın nükleer programı konusunda tutumunu değiştirmiştir. Çin'in katkısı ile bazı kesin olmayan sonuçlara varılsa da yapılan görüşmeler sonrasında Kuzey Kore'ye sadece önemli ekonomik yaptırımlar uygulanabilmiştir. Ekonomik ambargolar ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1874 sayılı kararı ile uygulanan uluslararası yaptırımlara rağmen, Kuzey Kore nükleer kabiliyetini geliştirmek için elinden gelen çabayı göstermekte ve bu amaç doğrultusunda

³⁰ Anthony Cordesman ve Adam Seitz. *Iranian Weapons of Mass Destruction: The Birth of A Regional Nuclear Arms Race?* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009),107.

³¹ Tim Cook vd., *North Korea and Iran: Nuclear Futures and Regional Responses*, NBR Reports, Mayıs 2007, Erişim tarihi: 3 Mart 2014, <http://www.nbr.org/publications/issue.aspx?id=135>.

da İran ile yakın işbirliği içerisinde bulunmaktadır.

Kuzey Kore ve İran'ın nükleer programı hakkında hazırlanan güvenilir raporlar iki ülkenin nükleer faaliyetlerinin dünya barışı ve güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir. İlk başlarda NPT Antlaşması'na imza atan Kuzey Kore, imzaladığı anlaşma sayesinde plütonyuma ulaşmış ve daha sonra nükleer silahsızlanma anlaşmasına uymaktan vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Kuzey Kore'nin Tahran'la gizli bir anlaşma imzaladığı ve iki ülkenin nükleer silah konusunda bilgi paylaşımı içinde olduğu iddia edilmiştir. Son dönemde Piyonyan'ın geliştirdiği orta menzilli füzelere monte edilebilecek nükleer başlık teknolojisini Tahran ile paylaşmasından endişe edilmektedir. UAEK, Tahran'ın 2000 yılında bu teknolojiyi geliştirmek üzere çalışmalara başladığını ancak 2003 yılında ara verdiğini belirtmiştir. Bunun yanında 2012 yılının Eylül ayında İran ve Kuzey Kore arasında Tahran'da imzalanan bilimsel işbirliği anlaşması, iki ülkenin nükleer silahların geliştirilmesinde birlikte çalışmasına yönelik endişeleri arttırmıştır.³² Son olarak Kuzey Kore'nin İran'ın nükleer programına yardımcı olmaları için iki yüzün üzerinde nükleer uzmanı sahte isimler kullanarak Tahran'a gönderdiği basına yansımıştır.³³

Piyonyan ile Tahran nükleer programında önemli gelişmeler gösterirken 2013 yılının Kasım ayında İran'ın nükleer programına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Cenevre'de İran ile P5+1 ülkeleri arasında imzalanan anlaşma, kimileri tarafından tarihi olarak kabul edilirken kimilerince de hata olarak değerlendirilmektedir. Tahran'ın nükleer programını geçici olarak donduran anlaşma ile İran, planladığı plütonyum reaktörünü altı aylık süre boyunca faaliyete geçirmeyeceğinin garantisini vermiştir. Anlaşma ile Tahran'ın uranyumu zenginleştirme planı sadece durdurulmuş, uranyum zenginleştirme kapasitesi ortadan kaldırılmamıştır. Anlaşma sonrasında İran'ın nükleer programının meşrulaştırılması Orta Doğu'da nükleer silahlanma yarışının başlaması tehlikesini de beraberinde getirmiştir.

İran ve Batı arasındaki yakınlaşmanın Tahran-Piyonyan ilişkilerini de etkileyeceği düşünülmektedir. Bu süreçte, İran'ın ABD ile nasıl ilişkiler kuracağı ve hangi tavizleri vereceği belirleyici olacaktır. Bugüne kadar Kuzey Kore, ABD ve İran arasındaki gerilimden istifade etmiştir. Son dönemde ABD ve İran arasındaki yakınlaşma ve iki ülke ilişkilerindeki normalleşme süreci Piyonyan tarafından kaygıyla takip edilmektedir.

İran'ın uzun menzilli balistik füzeler ve nükleer silahlar üretmesi durumunda jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek adına daha dinamik ve sertlik yanlısı bir

³² "North Korea and Iran Sign Tech Agreement," *Aljazeera*, Eylül 2012, Erişim tarihi: 2 Nisan 2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/09/20129253022915622.html>.

³³ Claudia Rossett, "The Pyongyang-Tehran Proliferation Playbook," *Forbes*, 4 Ekim 2013, Erişim tarihi: 15 Mart 2014, <http://www.forbes.com/sites/claudiarossett/2013/04/10/the-pyongyang-tehran-proliferation-playbook/>.

dış politika takip edebileceği ve bölgesel etkisini arttırabileceği ifade edilebilir. Nitekim İran, nükleer programını bölgenin lider gücü ve küresel bir aktör olmak için rasyonel bir dış politika aracı olarak görmekte ve nükleer faaliyetlerine bu amaçla kararlı bir şekilde devam etmektedir.

6. KUZEY KORE VE İRAN-SURİYE-HİZBULLAH EKSENİ

Kuzey Kore'nin Suriye'deki Esed rejimine silah ve mühimmat yardımı yanında başta savaş pilotları olmak üzere askeri personel desteği verdiği bilinmektedir.³⁴ Piyonyan, Hizbullah'a da eğitim desteği sağlamakta, Lübnan'ın güneyinde Hizbullah için yer altı sığınakları inşa etmektedir. Kuzey Kore'nin Esed rejimi ve Hizbullah ile bağlantısı ise İran tarafından koordine edilmektedir. Suriye-İran ve Kuzey Kore arasındaki işbirliği süreci sadece Suriye krizi ile sınırlı değildir. Piyonyan, Esed rejiminin nükleer ve kimyasal silah teknolojisine önemli katkılarda bulunmuştur. Suriye'deki rejim 2005 yılındaki başarısız balistik füze denemesinin ardından Kuzey Koreli uzmanların yardımıyla 2007 yılında Scud-D füzelerini başarıyla test etmiştir.³⁵

Üç ülke arasında 1990'lı yıllarda başlayan işbirliği uzun yıllar gizlice yürütülmüştür. 2007 yılının Haziran ayında Halep yakınlarındaki balistik füze tesisinde meydana gelen büyük patlama, İran-Suriye ve Kuzey Kore arasındaki işbirliğini gözler önüne sermiştir. Scud-C balistik füzelerinin üretildiği iddia edilen tesisteki patlamada Suriyeli uzmanların yanı sıra çok sayıda İranlı ve Kuzey Koreli uzman da hayatını kaybetmiştir. Halep'teki patlamadan bir kaç ay sonra İsrail, Suriye'nin doğusundaki el-Kibar nükleer tesisine bir hava saldırısı gerçekleştirmiştir. 2007 yılındaki saldırı Suriye'nin gizli nükleer programını daha görünür hale getirmiştir. Araştırmalar sonucunda el-Kibar nükleer tesisinin, İran'ın finanse etmesiyle Kuzey Koreli uzmanlar tarafından Yongbyon reaktörü örnek alınarak kurulduğu ortaya çıkmıştır. İsrail'in hava saldırısında on civarında Kuzey Koreli nükleer teknoloji uzmanının da öldüğü basına yansımıştır.³⁶ İran Devrim Muhafızları'nın üst düzey komutanı Ali Rıza Askeri'nin 2009 yılındaki açıklamaları Suriye'nin nükleer programının İran tarafından finanse edildiği yönündeki iddiaları doğrulamıştır.³⁷

³⁴ Jonathan Spyer, "Behind The Lines: Assad's North Korean Connection," *The Jerusalem Post*, 11 Şubat 2013, Erişim tarihi: 15 Ocak 2014, <http://www.jpost.com/Features/Front-Lines/Behind-The-Lines-Assads-North-Korean-connection-330303>.

³⁵ "Syria Missile Chronology," *Nuclear Threat Initiative*, Ocak 2010, Erişim tarihi: 3 Şubat 2014, http://www.nti.org/media/pdfs/syria_missile.pdf.

³⁶ Tak Kumakura, "North Koreans May Have Died in Israel Attack on Syria, NHK Says," *Bloomberg*, 27 Nisan 2008, Erişim tarihi: 20 Nisan 2014, <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aErPTWRFZpJI>.

³⁷ "Iranian Defector Reportedly Tipped Off U.S. on Syria Nuke Plant," *Fox News*, 19 Mart 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2014, <http://www.foxnews.com/story/2009/03/19/iranian-defector-reportedly-tipped-off-us-on-syria-nuke-plant/>.

Piyonyan, Tahran ve Şam arasındaki nükleer, kimyasal silah ve balistik füze konularındaki işbirliğinin devam etmekte olduğu düşünülmektedir. Suriye’de olayların başlamasından önce 2010 yılında Kuzey Koreli uzmanların Humus’taki balistik füze yapımında kullanılacak malzemelerin üretileceği bir tesis kurduğu ortaya çıkmıştır.³⁸ Araştırmalar İranlı ve Kuzey Koreli uzmanların Suriye’deki beş kimyasal tesisin kurulmasında ve yönetilmesinde aktif rol oynadığını göstermektedir. Suriye’de olayların başlamasından sonra Esed rejimi, nükleer faaliyetleri durdurmak zorunda kalmıştır. 2002 yılındaki Esed rejimi ile Piyonyan arasında imzalanan nükleer işbirliği anlaşmasına benzer bir anlaşma, on yıllık bir aradan sonra 2012 yılının Eylül ayında Tahran ve Piyonyan arasında imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma neticesinde İran ilk olarak Arak’taki nükleer tesisinde uranyumu zenginleştirmek için Kuzey Koreli uzmanların yardımına başvurmuştur.³⁹

BM ve diğer uluslararası platformlarda Kuzey Kore, İran’ın Suriye krizindeki tutumuna tam destek vermeye devam etmektedir. 2013 yılının Nisan ayında İran, Suriye ve Kuzey Kore BM tarafından hazırlanan Uluslararası Silah Ticareti Antlaşması’nı engellemeye çalışmış fakat uzun uğraşlar sonunda anlaşma imzalanabilmiştir. Batı karşıtlığı paydasında birleşen ve Bağlantısızlar Hareketi mensubu olan Kuzey Kore ile İran arasındaki ikili işbirliği Suriye’yi de kapsayacak şekilde üçlü işbirliğine dönüşmüştür.

SONUÇ

İran’ın günümüzde dış politikasındaki en önemli amacı, 1979 devriminden bu yana Batı tarafından uygulanan ancak son yıllarda Tahran’ın nükleer silah elde etmesini engellemek amacı ile yoğunlaştırılan yaptırımların kaldırılmasını sağlayarak, uluslararası tecritten kurtulmaktır. Tahran uygulamaya başladığı yeni strateji gereği geleneksel dış politikasında radikal bir değişim yaparak başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerini gözden geçirmeye ve düzeltmeye çalışmaktadır. İran, Batı ile arasındaki ilişkileri gözden geçirirken Kuzey Kore ile arasındaki işbirliğini korumaya ve geliştirmeye de özen göstermektedir.

Son dönemde İran nükleer ve askeri teknoloji konusunda Kuzey Kore ile yaptığı işbirliğini farklı alanlara yayarak geliştirmeyi planlamaktadır. Kuzey Kore ise İran’ın Batı karşıtı söyleme sahip dış politikasını değiştirmesinden ve ABD ile yakınlaşmasından endişe duymaktadır. Piyonyan son geliştirdiği orta menzilli füzelere monte edilebilecek nükleer başlık teknolojisini Tahran ile paylaşmaya yakındır. Kuzey Kore yönetimi, İran’ın başta enerji kaynakları olmak üzere ekonomik potansiyelini daha aktif bir şekilde kullanmak için Tahran’ı önemli bir stra-

³⁸ Yitzhak Benhorin, “Report: N. Korea Resumes Military Aid to Syria,” *Ynetnews*, 2 Şubat 2010, Erişim tarihi: 7 Nisan 2014, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3843393,00.html>.

³⁹ David Albright, *A Dangerous Nexus: Iran-Syria-North Korea*, Institute for Science and International Security (ISIS), 11 Nisan 2013, Erişim tarihi: 4 Nisan 2014, http://isis-online.org/uploads/conferences/documents/Testimony_House_Subcommittees_11April2013_final.pdf.

tejik ortak olarak görmektedir. Piyonyan, İran'ın Orta Doğu'daki potansiyelini ve nüfuz alanını kullanabilmek adına Çin ve Rusya'nın da desteğiyle işbirliğini giderek derinleştirmektedir.

İran'ın Kuzey Kore'den teknik destek alarak geliştirdiği Şahap-3 ve Sicil füzelerinin menzilleri Türkiye topraklarının tamamını kapsamaktadır. Malatya-Kürecik'e konuşlandırılan radar sistemlerinden dolayı İran makamlarının Türkiye'yi sık sık bu sistemleri vurmakla tehdit ettiği görülmektedir. İran'ın balistik füze programlarının ve nükleer programının geldiği aşama ise bu ülkenin nükleer başlıklı balistik füzeler fırlatabilecek kabiliyete yakın gelecekte sahip olabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle İran'ın envanterindeki balistik füzeler, bu ülkenin nükleer güç sahibi olması halinde Türkiye'ye arz edeceği tehditle birlikte değerlendirilmelidir. Nitekim nükleer silah sahibi olması durumunda İran'ın yakın çevresiyle ilişkilerindeki en büyük değişikliğin Türkiye ile ilişkilerde meydana geleceği, Türkiye'nin İran'ın "uydusu" olabileceği tahmin edilmektedir.

Kuzey Kore'nin desteğiyle İran, balistik füze kabiliyetlerini geliştirmekte ve nükleer silahlar edinme konusunda önemli adımlar atmaktadır. İran'ın diğer taraftan her ne kadar kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasının önlenmesine yönelik hazırlanan uluslararası anlaşmalara imza atsa da bu silahları üretme bilgi ve becerisine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bütün bu dinamikler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin bu tehditlere karşı önleyici savunma ve saldırı sistemleri edinmesi ve geliştirmesi gerekli görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin etkin bir füze savunma sisteminin tesisi için gerekli adımları ivedilikle atmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Albright, David. *A Dangerous Nexus: Iran-Syria-North Korea*. Institute for Science and International Security (ISIS), 11 Nisan 2013. Erişim tarihi: 4 Nisan 2014. http://isis-online.org/uploads/conferences/documents/Testimony_House_Subcommittees_11April2013_final.pdf.

Benhorin, Yitzhak. "Report: N. Korea Resumes Military Aid to Syria." *Ynet-news*, 2 Şubat 2010. Erişim tarihi: 7 Nisan 2014. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3843393,00.html>.

Bermudez, Joseph S. *A History of Ballistic Missile Development in the DPRK*. The Center for Nonproliferation Studies (CNS), 1999. Erişim tarihi: 2 Ocak 2014. <http://cns.miis.edu/opapers/op2/op2.pdf>.

Bruno, Greg. *Iran's Ballistic Missile Program*. CFR, 23 Temmuz 2012. Erişim tarihi: 12 Mart 2014. <http://www.cfr.org/iran/irans-ballistic-missile-program/p20425>.

Charbonneau, Louis. "Seized North Korea Arms Were Bound for Iran: Thailand." *Reuters*, 30 Ocak 2010. Erişim tarihi: 12 Mart 2014. <http://www.reuters.com/article/2010/01/31/us-korea-north-arms-un-idUSTRE60U01020100131>.

Charbonneau, Louis. "North Korea, Iran Trade Missile Technology: U.N." *Reuters*, 14 Mayıs 2011. Erişim tarihi: 3 Nisan 2014. <http://www.reuters.com/article/2011/05/14/us-korea-north-iran-un-idUSTRE74D18Z20110514>.

Charbonneau, Louis. "North Korea, Syria and Iran Block U.N. Arms Trade Treaty." *Reuters*, 28 Mart 2013. Erişim tarihi: 3 Mart 2014. <http://www.reuters.com/article/2013/03/29/us-arms-treaty-un-idUSBRE92R10E20130329>.

Chipman, John ve Mark Fitzpatrick. *Iran's Ballistic Missile Capabilities: A Net Assessment*. ISIS, 10 Mayıs 2010. Erişim tarihi: 14 Mart 2014. <https://www.iiss.org/en/publications/strategic%20dossiers/issues/iran--39-s-ballistic-missile-capabilities--a-net-assessment-885a>.

Cook, Tim, Jonathan D. Pollack, Christopher W. Hughes ve Kalsoom Lakhani. *North Korea and Iran: Nuclear Futures and Regional Responses*. NBR Reports, Mayıs 2007. Erişim tarihi: 3 Mart 2014. <http://www.nbr.org/publications/issue.aspx?id=135>.

Cordesman, Anthony ve Adam C. Seitz. *Iranian Weapons of Mass Destruction: The Birth of A Regional Nuclear Arms Race?*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009.

Elleman, Michael. "Iran's Ballistic Missile Program." *Iran Primer*. Erişim tarihi: 9 Mart 2014. <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-ballistic-missile-program>.

"Gross Domestic Product Estimates for North Korea in 2012." *Nkeconwatch*, 12 Temmuz 2012. Erişim tarihi: 20 Şubat 2014. <http://www.nkeconwatch.com/nk-uploads/BOK-DPRK-Econ-2012-ENG.pdf>.

Hildreth, Steven A. *Iran's Ballistic Missile and Space Launch Programs*. Congressional Research Service, 2012, Erişim tarihi: 20 Şubat 2014. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R42849.pdf>.

"Iranian Defector Reportedly Tipped Off U.S. on Syria Nuke Plant." *Fox News*, 19 Mart 2009. Erişim tarihi: 17 Nisan 2014. <http://www.foxnews.com/story/2009/03/19/iranian-defector-reportedly-tipped-off-us-on-syria-nuke-plant/>.

"Iran, North Korea Discuss Expansion of Ties." *Fars News Agency*, 24 Şubat 2014. Erişim tarihi: 17 Mart 2014. <http://english.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13921205001438>.

Ji-Hyang, Jang ve Lee, Peter. "Do Sanctions Work? The Iranian Sanctions Regime and Its Implications for Korea." *The Asian Institute for Policy Studies*, 6 Aralık 2013. Erişim tarihi: 4 Mart 2014. <http://en.asaninst.org/old-22159/>.

Kang, Jungmin, der. *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea*. New York: Springer, 2013.

Kim, Duyeon. *Fact Sheet: North Korea's Nuclear and Ballistic Missile Programs*. Center for Arms Control and Non-Proliferation, Temmuz 2013. Erişim tarihi: 10 Mart 2014, http://armscontrolcenter.org/publications/factsheets/fact_sheet_north_korea_nuclear_and_missile_programs/.

Kim, S. Samuel. *North Korean Foreign Relations in the Post-Cold War World*. Washington: BiblioGov, 2012.

Kumakura, Tak. "North Koreans May Have Died in Israel Attack on Syria, NHK Says" *Bloomberg*, 27 Nisan 2008. Erişim tarihi: 20 Nisan 2014, <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aErPTWRFZpJI>.

Levy, Jack S. "War and Peace." *Handbook of International Relations* içinde, der. W. Carlsnaes, T. Rise ve B. A. Simmons, 350-368. Londra: SAGE, 2002.

Mearsheimer, John J. "America Unhinged." *The National Interest* 129 (Ocak-Şubat 2014): 9-30.

Mistry, Dinshaw. *Containing Missile Proliferation: Strategic Technology, Security Regimes, and International Cooperation in Arms Control*. Washington: University of Washington Press, 2005.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf, 1967.

“North Korea and Iran Sign Tech Agreement,” *Aljazeera*, 2 Eylül 2012. Erişim tarihi: 2 Nisan 2014. <http://www.aljazeera.com/news/middle-east/2012/09/20129253022915622.html>.

“North Korea Reiterates Supports for Iran’s Nuclear Program” *Fars News*, 9 Ekim 2013. Erişim tarihi: 5 Nisan 2014. <http://english.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13920717001226>.

“Overview of North Korea’s Ballistic Missile Program.” *NCNK*, 23 Nisan 2013. Erişim tarihi: 5 Şubat 2014. <http://www.ncnk.org/resources/briefing-papers/all-briefing-papers/an-overview-of-north-korea-s-ballistic-missiles>.

Panda, Rajaram. “North Korea and Iran Partner in Ballistic Missile Trade.” *Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA)*, 19 Mayıs 2011. Erişim tarihi: 12 Nisan 2014, http://www.idsa.in/idsacomments/NorthKoreaandIranPartnerinBallisticMissilesTrade_RajaramPanda_190511.

Pollack, Joshua. “Ballistic Trajectory: The Evolution of North Korea’s Ballistic Missile Market.” *Nonproliferation Review* Cilt 18 Sayı 2 (Temmuz 2011): 411-429.

Rossett, Claudia. “The Pyongyang-Tehran Proliferation Playbook.” *Forbes*, 4 Ekim 2013. Erişim tarihi: 15 Mart 2014, <http://www.forbes.com/sites/claudiarossett/2013/04/10/the-piyonyan-tehran-proliferation-playbook/>.

Spyer, Jonathan. “Behind The Lines: Assad’s North Korean Connection.” *The Jerusalem Post*, 11 Şubat 2013. Erişim tarihi: 15 Ocak 2014. <http://www.jpost.com/Features/Front-Lines/Behind-The-Lines-Assads-North-Korean-connection-330303>.

“Syria Missile Chronology.” *Nuclear Threat Initiative*. Ocak 2010, Erişim tarihi: 3 Şubat 2014. http://www.nti.org/media/pdfs/syria_missile.pdf.

Walt, Stephen M. “Alliance Formation and the Balance of World Power.” *International Security* Cilt 9 Sayı 4 (Bahar 1985): 3-43.

Wellman, Ariel Farrar ve Robert Frasco. “North Korea-Iran Foreign Relations.” *Iran Tracker*, 1 Temmuz 2010. Erişim tarihi: 8 Şubat 2014. <http://www.irantracker.org/foreign-relations/north-korea-iran-foreign-relations>.

Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt) ve Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar

German Youth Office (Jugendamt) and Turkish-Origin Children Put Under Protection

Selim VATANDAŞ*

Öz:

Bu çalışmada Almanya’da Gençlik Dairesi’nin (Jugendamt) çocuk koruma önlemleri ile ilgili uygulamalarının ardından ortaya çıkan problemler incelenmektedir. Makalede ayrıca Almanya’daki göçmen aileler bağlamında çocuk koruma tedbirleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak karşılaştırmalı bir inceleme ile Fransa, İngiltere ve Türkiye’deki çocuk koruma sistemlerine değinilmektedir. Bununla birlikte Almanya’da çocukların ve gençlerin korunması ile ilgili tarihsel süreç ortaya konulmakta, Alman Gençlik Dairesi’nin kurumsal yapısı tartışılmaktadır. Almanya’daki göçmen ailelerin hassasiyetlerini ve şikâyetlerini örneklerle sunmaya çalışan makale, istatistikî verilerle desteklenmektedir. Sonuç bölümünde ise özellikle Almanya’da yaşayan Türk kökenli göçmen ailelerin problemleri göz önünde bulundurularak sorunlara ilişkin Türkiye’nin de yapıcı olarak dâhil olabileceği savunulmaktadır. Makalenin odaklandığı esas nokta Almanya’da Jugendamt’ın yetkilerini aldığı hukuki zemin ve bu zeminde gençlik dairesi yetkililerinin denetimine ilişkin eksikliklerdir.

Anahtar Kelimeler: *Alman Gençlik Dairesi, koruma altına alınan çocuklar, Almanya, Türkiye, Jugendamt*

Abstract:

This article endeavours to elaborate on the problems ensuing from the implementation of the German Youth Office (Jugendamt) child salvation (welfare) measures. The article evaluates the essence of child welfare measures by focusing on the immigrant families in Germany. In order to provide differing perspectives, the article also looks at varying implementations in France, Britain and Turkey. In the light of examples drawn from these countries, the article attempts to analyse the Jugendamt policies by explaining the relevant cases as well as its history and structure. The main finding of the article is that currently, the inadequate legal regulations concerning the German Youth Office leads to a mistreatment of the children of immigrant families, especially those of Turkish origin in Germany. The article concludes with a suggestion that Turkey can contribute positively to the solution of the problem, especially one facing families of Turkish-origin.

Keywords: *German Youth Office, child protection, Germany, Turkey, Jugendamt*

* Araştırma Asistanı, BİLGESAM / Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı-AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, mail@selimvatandas.com

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin aile hayatını güvence altına alan sekizinci maddesi, çocuğun kendi kültür ve inancında yetişmesini anne ve babaya hem bir hak hem de bir ödev olarak tanımaktadır. Aile, sosyal yaşamın temel dokusunu oluşturan bireyin davranışlarının oluşum sürecinde kilit rol oynamakta, kişinin kimliğini, öz-fikirlerini ve kültürünü inşa etmektedir.¹ Keza, aile temel bir kurum ve bir grup olarak yüz yüze ilişkilerin olduğu kader birliğine dayalı biyo-psiko-sosyal birim olarak fertlerine temel şahsiyet kazandıran bir sosyal bünyedir.²

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesinde belirtildiği üzere çocuğun gelişmesi için gerekli yaşam koşullarının sorumluluğu öncelikle çocuğun anne ve babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşmektedir. Devlet ise, ana-baba veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bakım hakkının uygulanması hususunda yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gerekirse destek programları uygular.

Alman düşünür Goethe'nin de belirttiği üzere “İnsan kendini yalnızca insanda tanır”. Bu misalle dünyaya yeni gelen her birey, insanı önce ailede tanır, içine doğduğu ailenin yaşamı ile kültürlerini ve gelişim sürecini yine aidiyet idraki ile ailede okur. Bu çerçevede bu metin bireyin sağlıklı bir geleceğe hazırlanabilmesi için yetişeceği en uygun ortamın “aile” zemini olduğunu varsayacaktır. Fakat ailenin çocuğa bakmadığı durumlarda sosyal devlet yapısı çerçevesinde çocuk veya genç, devlet tarafından koruma altına alınabilmektedir. Koruma altına alma yine devlet bünyesindeki çeşitli daire ya da kurumlar tarafından gerçekleştirilmekte, çocuk ya da gencin yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için uygun zemin hazırlanmaktadır.

Bu makale Almanya'da Gençlik Dairesi'nin özellikle göçmen kökenli çocukları haksız yere koruma altına aldığı iddiaları üzerine, Gençlik Dairesi'nin problemli bulunan uygulamalarını analiz etmek ve uygulamalara ilişkin soru işaretlerine cevap bulabilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle karşılaştırmalı bir perspektifte Fransa, İngiltere ve Türkiye'deki çocuk koruma uygulamaları incelenecektir. Ardından Almanya'da Türkiye'deki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir benzeri olan Alman Gençlik Dairesi'nin (Jugendamt), selameti/refahı tehlike altında olan çocuk ve gençler için ortaya koyduğu uygulamalar ve bu uygulamalardaki problemler ele alınacaktır. Makalenin üçüncü bölümünde Alman Gençlik Dairesi tarihsel ve yapısal olarak açıklanacak; sonrasında yaşanan bazı örnek vakalar çerçevesinde yanlış koruma önlemlerine değinilecektir. Son bölümde ise bu problemlerin aşılabilmesi için Almanya ve Türkiye açısından bazı öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

¹ Adrian Wilson, *Family* (London: Routledge-Taylor & Francis Group, 2001), 10.

² Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Ankara Kültür Merkezi Yayını, 1994) 105.

1. FRANSA, İNGİLTERE VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASIYLA ALMANYA'DAKİ ÇOCUK KORUMA ÖNLEMLERİ

Günümüz Alman çocuk koruma sisteminde yetki devrine dayalı ve kültürel nüfuzun göz önünde bulundurulduğu bir örgütlenme modeli ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Almanya'da çocuk ve gençlere ilişkin sosyal hizmetler; hükümet dışı organizasyonlara, yani sivil toplum kuruluşlarına yetki devrine esas alan bir sistem üzerinden işlemektedir. Almanya'da gençlik organizasyonlarına ilişkin yetkili kurum Jugendamt'dır. Jugendamt çocuk ve gençler için sosyal yardım sağlayan bir kuruluştur. Aynı zamanda mali yardım projeleri de geliştirmektedir. Kurumun çocuk bakımı ve gençliğin refahının korunmasına ilişkin uygulamaları resmi olarak 21 yaşına kadar devam etmektedir. Almanya'nın adem-i merkezizetçi bir tutumla uyguladığı çocuk koruma önlemleri Fransa örneğinde ise merkezizetçi bir sisteme oturtulmuştur.

Fransa'da yerel yönetim bölgelerindeki (circonscription) sosyal hizmet kurumlarına bağlı üç ayrı daire bulunmaktadır. Bunlar Sosyal Yardım Dairesi, Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma Dairesi ve Çocuk İçin Sosyal Yardım Dairesi'dir. Fransa'da çocuk ve gençlerin refahını gözeten ve Almanya'daki Jugendamt'ın muadili olan "Çocuk için Sosyal Yardım Departmanı" sadece kendi birimleri ile çalışmamaktadır. Çalışmalar aynı zamanda çevre birimler, çocukların kendi aileleri, gönüllü olarak çalışan Koruyucu Aile Hizmetleri ile yürütülmektedir.³ Bununla birlikte çocuk ve gençlerin aileleri ile yaşadığı sorunlarda hukuki süreç İngiltere ve Almanya ile karşılaştırıldığında daha gayriresmi yollarla çözümlenmeye çalışılmakta; sosyal hizmet uzmanları, diğer yetkililer, aile üyeleri, ebeveynler ve çocuklar, sorunun çözümüne ilişkin oluşturulan çocuklar için alternatif yargı kurumlarına (bkz: *Jugedes Enfants*) başvurabilmektedir. Olası bir problemde yargılama süreci genellikle düzenin teftişine ilişkin olarak yürütülmekte, denetim çoğunlukla ailelerin taleplerine göre şekillenmekte ve arabuluculuk mekanizması işletilmektedir. Bu bağlamda "Çocuklar için Yargı" (*Jugedes Enfants*), çocuklar ve gençlerin refahının gözetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çerçevede bir karşılaştırma yapıldığında Almanya'da Jugendamt, bir sivil örgütlenme olarak başvuruları yerel otoritelerden bağımsız bir şekilde kabul etmekte ve yürütmektedir. Keza metnin ilerleyen aşamalarında değinileceği üzere çocuğun hayatının tehlikede olduğu durumlarda -ki bu madde çokça ihlal edilmektedir- resen çocuğu koruma altına alabilmekte, mahkeme süreci ise ikincil plana atılabilmektedir. Bununla birlikte bazı çocuklar için mahkeme sürecinin işletilmediği de belirtilmektedir.

İngiltere'de ise çocuk koruma sistemi üç ayrı sınıflamaya tabi tutulmaktadır. (i) ge-

³ Nancy Freymonf & Gary Cameron, *Towards Positive Systems of Child and Family Welfare: International Comparisons of Child Protection Family Service, and Community Caring Systems*, (London: University of Toronto Press, 2006), 156.

reksinim içindeki çocuklar, (ii) koruma gereksinimi içindeki çocuklar, (iii) bakım altındaki çocuklar. İhmal ve suiistimale uğrayan çocukların hangi sınıflandırma içinde yer alacağı ise ilgili sosyal hizmet müdahale süreçlerinin uygulanmasının ardından ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte İngiltere’de okul ve hastane gibi kamu kurumlarında çocukların korunmasına ilişkin sorumlu bir yetkilinin bulunması zorunludur. Bu bağlamda da çocukların ve gençlerin istismarına ilişkin yönlendirmeler en çok okul ve hastanelerden gelmektedir. Bir istismarın tespiti durumunda devlet tarafından atanmış olan sosyal görevli (family support officer) aile ve/ya çocuğa yönelik destek hizmetleri sağlanmasına veya çocuğun aileden alınmasına yönelik süreci işletebilir. Bu arada 1989 Çocuk Koruma Kanununun 20. Maddesi gereğince eğer ailenin rızası var ise çocuk mahkemeye başvurmaksızın yerel yönetim bakımı altına alınabilir.⁴

Türkiye’de ise aile ve çocuk refahı alanında Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) hizmet vermektedir. Kurum, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetleri planlamak, uygulamak, rehberlik hizmetleri sağlamak, yönlendirmek, koordine etmek ve denetlemekle görevlidir. Bununla birlikte Türkiye’de 2005 yılında çıkarılan Çocuk Koruma Kanunu ile SHÇEK danışmanlıkla ilgili hizmetlerin uygulanması için yükümlü kılınmıştır.⁵ Türkiye’de çocuğun korunmasına ilişkin önlemler şu şekilde sınıflandırılmaktadır: i) kurum bakımı; (ii) koruyucu aile hizmeti; (iii) evlat edinme; (iv) çocuğun aile içinde bakımı ve korunması. Türkiye’de çocuk koruma sistemine ilişkin olarak kendisi de yetiştirme yurdu müdürü olan İsmet Galip Yolcuoğlu; uzun yıllar çocukların korunması için aile ve toplum merkezli, çocuk yararını gözeten alternatif hizmetlerin üretilmediğini, genellikle “kurum bakımı”nın öne çıkarıldığını belirtmektedir. Yolcuoğlu, araştırmalarında kurum bakımının çocuklar için sakıncalarına değinmekte; çocukların sağlıklı şekilde gelişimini engelleyici ve örseleyici bir uygulama olduğunu eklemektedir.⁶

Sosyal tedbirler konusunda kurum bakım tedbiri çocukla ilgili başka bir çözüm bulunmadığı durumlarda uygulanabilecek en son seçenektir. Bu bağlamda AB yapısal reformlarının hayata geçirilme süreci ile birlikte SHÇEK Kanunu, kurumun görevlerinden birinin; çocuğun öncelikle aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesini ve bu temelde politikalar yürütülmesini hükme bağlamaktadır. Bu bağlamda SHÇEK’nin de gelen eleştiriler ve yapısal düzenlemeler doğrultusunda kurum bakımı yoğunluklu model yerine, her çocuğun sağlıklı bir aile ortamında yaşama hakkının olduğu gerçeğinden hareketle aile yanında korunması gerektiği

⁴ Önder Beter, “Türkiye ve İngiltere’de Çocuk Koruma Sistemleri”, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010), 122-24.

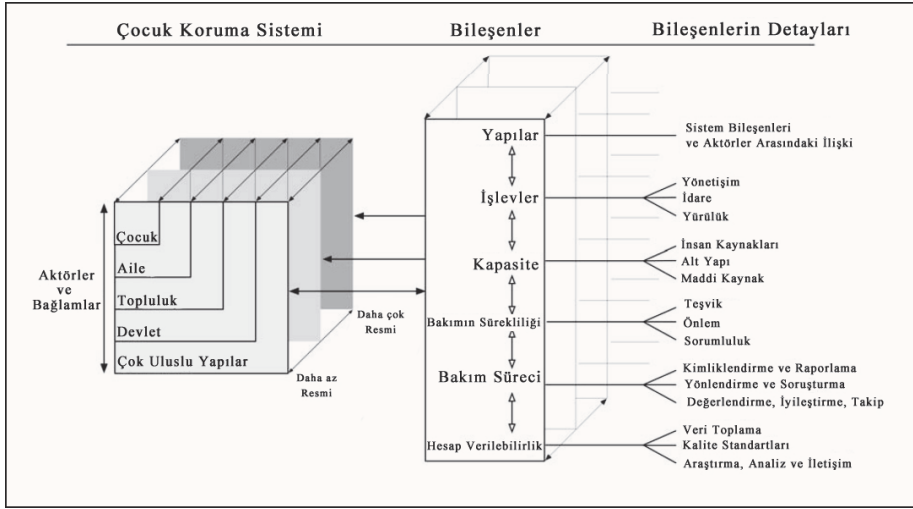
⁵ İsmet Galip Yolcuoğlu, “Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi,” *Aile ve Toplum Dergisi*, 18 (2009), 47-48.

⁶ *A.g.e.*, 54.

birçok uzman tarafından belirtilmektedir.⁷ Bununla birlikte son yıllarda gerçekleştirilen reformlara rağmen Türkiye’de de çocuğun refahına ilişkin koruma önlemlerinin yetersiz ve eksik olduğu, personel sayısının azlığı, danışmanlık hizmetinin yeterince etkili bir şekilde verilemediği vurgulanmalıdır.

Çocuk Koruma yöntemleri alanında dünya üzerinde çalışma yapan kuruluşlardan biri de UNICEF’tir. UNICEF’in çocuk koruma sistemlerinin çok boyutlu olarak ele aldığı çalışmasında, sistematik olarak derinlikli bir yapı üzerinden nasıl bir süreç izlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Görsel 1: Çocuk Koruma Önlemlerinde Bir Sistem Yaklaşımı

Kaynak: UNICEF⁸

Çocuk Koruma sistemini oluşturan aktörler, bağlam ve bileşenler başlıklı UNICEF’in hazırlamış olduğu aşağıdaki görselde; çocuk koruma sisteminin belli katmanlarla girift bir şekilde etkileşiminin bulunması gerektiği öne sürülmektedir. Şekilde de gözlemleneceği üzere katmanlar arası geçişlerde sistem, daha az resmi olandan daha fazla resmi olana doğru yönelmektedir. Katmanlar iç içe geçmiş bağlamlar, dayanaklar ve birbirinden farklı aktörlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede UNICEF, şeklin “Aktörler ve bağlamlar” kısmında anahtar aktörlerin aile, toplum ve devlet olduğu belirtilmektedir.

Bir diğer kısmını oluşturan ve bileşenlerini temsil eden bölümü ise çocuk koruma

⁷ Muammer Salim, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu”, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009), 88.

⁸ Fred Wulczyn & Deborah Daro & John Fluke ve diğerleri, Adapting A System Approach to Child: Key-Concepts and Considerations, UNICEF, January 2010
http://www.unicef.org/protection/files/Adapting_Systems_Child_Protection_Jan__2010.pdf

önlemlerine ilişkin “aktör ve bağlamlar”ın birbirleri ile olan ilişkilerinin koordinasyonunu sağlamaktadır. Aynı zamanda bileşenlerdeki bu 6 ana hat (Strüktür, Fonksiyon, Kapasite, Bakımın Sürekliliği, Bakımın İşleyişi ve Hesap Verilebilirlik) edimleri ve işlerliği ile “aktör ve bağlamlar”ı beslemektedir. Örneğin aktörler ve sistem bileşenleri arasındaki ilişki strüktürü desteklemekte; yönetim, idare ve güçlendirme yapıyı fonksiyonel bir hale getirmekte; insan kaynakları, alt yapı ve maddi gelir fonksiyonun kabiliyetlerini artırmakta; koruma, teşvik ve ödüllendirme, bakım önlemlerinin sürekliliğini sağlamakta; kimliklendirme, raporlama, keşif, değerlendirme, fikri takip çocuk bakım sürecini aynı zamanda bir veri haline dönüştürmekte; elde edilen bu verilerle hesap verilebilirliği sağlamakta ve bu çerçevede kalite standartlarını dolaylı olarak yükseltmektedir.

2. ALMAN GENÇLİK DAİRESİ (JUGENDAMT)

Jugendamt, Almanya’da aile bütünlüğünü korumak ve çocukların en iyi şekilde gelişebilmesine katkı sağlamak için oluşturulmuş sosyal bir kurumdur. Amacı çocuk ve gençlerin yetiştirilmesi, bakımı ve eğitiminde anne ve babaları desteklemek, aileler için olumlu yaşam koşulları sağlamaktır. Sorunları olan veya zor durumdaki çocuk ve gençler için bir başvuru merkezi konumundadır. Bununla birlikte, Alman Gençlik daireleri; çocuk bakımı organizasyonlarından eğitim danışmanlığına, gençlere yönelik hizmetlerin desteklenmesinden çocukların selametinin (kindeswohl) korunmasına kadar geniş bir çerçevede çalışmalarını yürütmektedir.

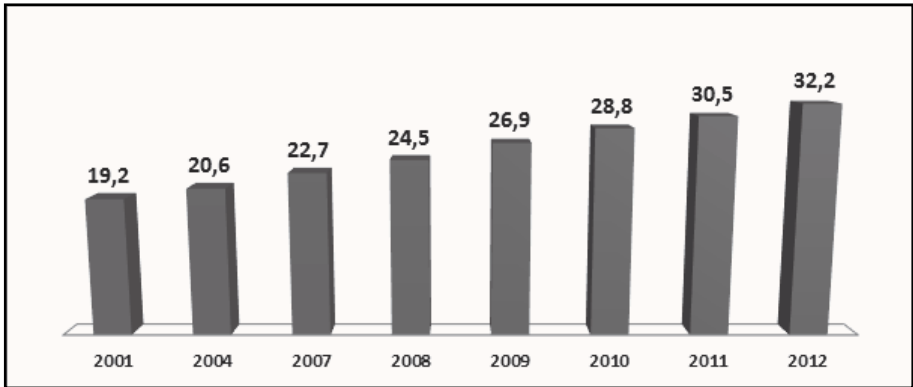
Almanya içinde tüm ilçelerde (Kreis/Landkreis); belediye ve kaymakamlıklarda hizmet veren gençlik daireleri Gençlik Yardım Kurulu ve Gençlik Dairesi İdaresi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Gençlik Yardım Kurulu gençlerin ve ailelerin sorunlarına karşılık vermek, hizmetler geliştirmek ve desteklemek için planlamalar yaparken, Jugendamt idaresi gençlik yardım kuruluşlarının aldığı bu kararları uygulamakla yükümlüdür. İdarede sosyal eğitimciler, sosyal hizmet uzmanları ve idare memurları görev yapmaktadır.⁹ Almanya genelinde yaklaşık 600 gençlik dairesi bulunmaktadır. Jugendamt, çocuk ya da gencin selametinin tehlikeye düştüğü durumlarda çocuk ya da genci koruma altına alabilmekte, bünyesindeki yetiştirme yurtlarına yerleştirebilmekte ya da koruyucu ailelere verebilmektedir. Yetiştirme yurtlarında genellikle ailelerinden alınan gençler barınırken, daha küçük çocuklar için ise koruyucu aile formülü uygulanmaktadır.

Tarihsel süreçte incelendiğinde Jugendamt’ın kuruluşunun 1900’lü yıllara dayandığı görülmektedir. O zaman “Gemendewaisenräte” ismi ile yoksul ve kimsesiz çocukların ve gençlerin bakımı amacıyla kurulmuştur. 1 Nisan 1924’te ise “Reichsgesetz für Jugendwohlfahrt” olarak ismi ve yapısı değiştirilmiş ve polis teşkilatının bir kolu haline getirilmiştir. 31 Mart 1933’e geldiğinde ise Adolf Hitler’in

⁹ Bundesarbeitsgemeinschaft Landesjugendämter, “Jugendamt’ların Sunduğu Hizmetler”, Şubat 2011

idareye el koyması ile “Gleichschaltungsgesetz” ismini almıştır. 1939’da ise Jugendamt’ın sorumluluğu polis teşkilatından alınarak belediyelere ve İçişleri Bakanlığına verilmiştir. Bu nedenle kurum büyük oranda Nazilerin bir kolu haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından Nazi uygulamaları müttefik devletlerce kaldırılmış ve Nazi dönemi öncesindeki yasalara geri dönmüştür. 11 Ağustos 1961’e gelindiğinde ise kanunlarda önemli değişiklikler yapılmış ve kurumun ismi bu kez “Jugendwohlfahrtsgesetz” olarak değiştirilmiştir. 1 Ocak 1991’e gelindiğinde ise denetim ve müdahale yapan bir kurum yaklaşımından daha çok hizmet eden ve danışmanlık yapan bir kurum haline dönüştürülmüştür. Alman Gençlik Dairesi Jugendamt’ın toplam çalışan sayısının bugün yaklaşık 50.000 civarında olduğu tahmin edilmekte;¹⁰ bakanlık bünyesi ve diğer yardımcı kuruluşlar ile birlikte bu rakamın 576.000 kişiye çıktığı görülmektedir.¹¹ Bununla birlikte Alman hükümetince çocuk ve gençliğin refahı için 2011 yılında 30.5 milyar avro¹², 2012 yılında ise 32.2 milyar avro¹³ bütçe ayrıldığı belirtilmektedir.

Grafik 1: Almanya’da Çocuk ve Gençliğin Refahı için Ayrılan Bütçe (Milyar Avro)

Kaynak: Statistisches Bundesamt¹⁴

¹⁰ Realite-Gençlik Daireleri 1, *Küre TV*, <http://www.kure.tv/aktualite/1272-realite/realite-genclik-daireleri-1/1-Bolum/131695/>

¹¹ Statistisches Bundesamt, “Children and Youth Welfare”, <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/SocialStatistics/SocialBenefits/PublicChildrenYouthWelfare/Tables/PersonsEmployedInDaycare2011.html>

¹² Statistisches Bundesamt, “Public sector spends some 30.5 billion euros on public children and youth-welfare in 2011” https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2013/01/PE13_032_225.html

¹³ Statistisches Bundesamt, “Public sector spends some 32.2 billion euros on public children and youth-welfare in 2012”, <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/SocialStatistics/SocialBenefits/PublicChildrenYouthWelfare/Current.html>

¹⁴ Statistisches Bundesamt, “Public Children and Youth Welfare”, <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/SocialStatistics/SocialBenefits/PublicChildrenYouthWelfare/Tables/ExpenditureReceipts.html>

3. YASAL DAYANAKLARI İLE ALMAN GENÇLİK DAİRESİ

Alman Gençlik Dairesi, anayasal dayanağını Almanya Temel Yasası'nın¹⁵ (Almanya Anayasası) altıncı maddesinden almaktadır. Bu maddenin birinci bendine göre “evlilik ve aile, devlet düzeninin özel koruması altındadır.” İkinci bentte ise çocukların bakım ve eğitiminin ana ve babanın doğal hakkı ve en önde gelen yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Alman Temel Yasasının altıncı maddesinin üçüncü bendi de velilerin iradesine aykırı olarak çocukları ailelerinden ayırmanın ancak bir yasaya dayanarak, “velilerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri veya başka bir nedenle çocuklar bakımsız kaldığında mümkün” olduğu belirtilmiştir.¹⁶

Bununla birlikte Jugendamt faaliyetlerini Çocuk ve Genç İnsanlara Yardım Kanunu çerçevesinde yürütmektedir. 24 bölümden oluşan bu kanun VIII. Sosyal Kanun Kitabı (Sozialgesetzbuch VIII) hükümlerine göre işletilmektedir. Bu kitaba göre belediyeler kendi sorumluluklarına giren her il ve ilçede bir gençlik dairesi kurmakla yükümlüdür. Daha küçük birimlerle ilgili sorumluluk ise kaymakamlara verilmektedir.¹⁷

Alman Gençlik Daireleri'nin yetki alanını genişleten esas problemleri süreç 2005 yılında devletin denetim yetkisine dayanarak VIII. Sosyal Kanun Kitabı'na eklenen 8-A maddesi ile başlamıştır. Daire yetkililerinin çocukları koruma altına alırken başvurduğu dayanaklarından biri olan bu madde ile Jugendamt'ın yetkisi artırılmış, aile ve çocukla ilgili herhangi bir ihbarda durum değerlendirmesi yaparak çocuğun selametini tehlikeye düşüren durumların tespiti halinde çocuğa doğrudan el konulmasına imkân tanımıştır.¹⁸ Alman yasaları, Alman Gençlik Dairelerinin çocuğun ve/veya gencin hayatı tehlikesi olduğunu düşündüğü durumlarda konunun mahkemeye intikal ettirilmeksizin, çocuğun gençlik dairesi himayesine alınmasını “acil durumlarda” uygulanabilecek bir “geçici tedbir” olarak görmektedir.¹⁹ Bu bağlamda VIII. Sosyal Kanun Kitabı'nın 42. maddesi gereğince Jugendamt acil müdahale gerektiren durumlarda gerekirse polis gücü ile de çocukları ailelerinden alabilmekte, çocuğu Jugendamt yurtlarına yerleştirebilmekte ya da bir bakıcı aileye verebilmektedir.

¹⁵ Almanya Anayasası'nı Türkçe karşılık olarak Alman Temel Yasası olarak almaktayız. Almancada Temel Yasayı belirten kelime “Grundgesetz”tir ve Alman Anayasası bu kelime ile karşılanmaktadır. Anayasa kelimesi için ise “Verfassung” kullanılmakta, (dasgrundgesetzistdieverfassung der deutschen) temel kanunun Almanların anayasası olduğu belirtilmektedir.

¹⁶ Deutscher Bundestag, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Alman Federal Meclisi, Berlin 2010, s.15 <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>

¹⁷ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “Almanya, Hollanda ve Beçika Gençlik Dairelerinin Türkiye Kökenli Çocuklara Yönelik Uygulamalarına Yönelik İnceleme Raporu, Ankara 2013, s.7.

¹⁸ Age, s.7.

¹⁹ Almanya VIII nolu Sosyal Kanun Kitabı, Madde 42 <http://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbviii/42.html>

Bununla birlikte şu hususu da dikkate almak gerekmektedir. Jugendamt'ın çocuğu resen polis zoruyla ailesinden alması çocuğun velayetini etkilememektedir.²⁰ Çocuğun aileden alındığı süreçte nerede kalacağına dair Jugendamt karar verse bile çocuklarla ilgili diğer bütün haklar Aile Mahkemesi'nin hükmü çerçevesinde varsayılan haklar olarak ailede bulunmaktadır.

Jugendamt, çocuğun “hayati bir tehlike altında olduğu” gerekçesi ile olayı mahkemeye intikal ettirilmeksizin koruma tedbirlerini uygulasa bile, aileler Aile Mahkemeleri'ne başvurabilmektedir. Bu aşamada aile aleyhine bir karar tesis edilse de dava temyiz için kararın tebliğinden itibaren 1 ay içinde Eyalet Yüksek Mahkemeleri'ne taşınabilmektedir.²¹ Eyalet Yüksek Mahkemesinin vermiş olduğu karara belirli şartlar altında (özellikle henüz mahkemeler tarafından çözülmemiş önemli hukuki sorunların var olması durumunda) Federal Yargıtay (Bundesgerichtshof) nezdinde itiraz edilebilmektedir. Ayrıca Almanya Temel Yasası'nın, Temel Yasa'nın altıncı maddesi çerçevesinde belirtilmiş olan temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin söz konusu olduğu iddiasıyla taraflar bireysel başvuru hakkını kullanarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedirler. Anayasa'da alınacak son kararlar Almanya'da iç hukuk süreci tüketilmekte ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 8. maddesi çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurulabilmektedir.²²

4. VERİLER, DEĞERLENDİRMELER VE ÖRNEKLER ÇERÇEVESİNDE ALMAN GENÇLİK DAİRESİ

Almanya'da özellikle göçmen aileleri mağdur eden uygulamaları nedeni ile Jugendamt'ın işleyişi giderek daha büyük bir probleme dönüşmektedir. Esasında ülkedeki tüm Gençlik Daireleri çocuk ve gençlerin koruma altına alınması hususunda aynı reflekslerle hareket etmemektedir. Gençlik Dairelerinden bazıları öncelikle ailenin selametini (familienwohl) göz önünde bulundurmakta ve çocuğun koruma altına alınması önlemini en son aşama olarak değerlendirmektedir.

Jugendamt'ın Almanya'daki işlerliği üzerine çalışan ve bu husustaki davalara da bakan Almanya Barosu'na kayıtlı avukatlardan Mesut Gülveren; Jugendamt'ların aslında ilk başlarda bir kontrol mekanizması olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Fakat nedense son yıllarda koruyucu önlemler alma hususunda Jugendamt'ın çok daha hassas önlemler almaya başladığını eklemektedir. “Örneğin yaralanmalarda hastaneye getirilen çocuklar, doktorun şiddete maruz kaldığı şüphesi ve şikâyeti ile Jugendamt tarafından koruma altına alınabilmektedir. Aile olağan yaşamından kopup çocuğunu geri alabilmek için Aile Mahkemesi ile başlayan uzun bir süreç

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği, “Aile sevgisi ve sıcaklığına ihtiyacı olan bu çocuklara sahip çıkalım”, *Hukuk Bülteni*, Sayı: 5, (03/2013).

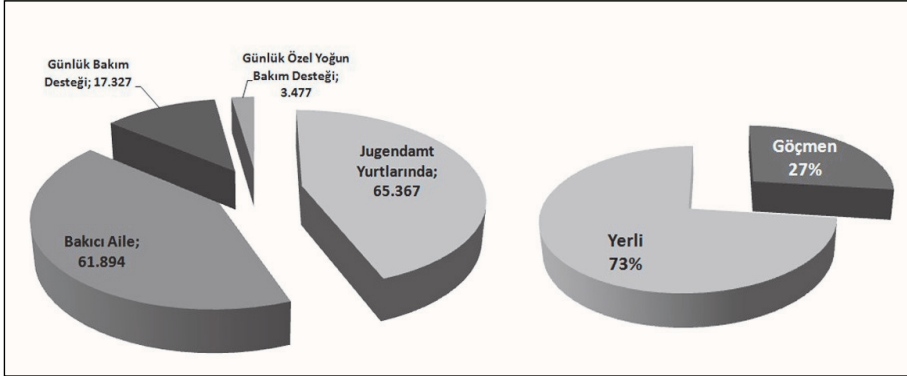
²¹ İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu, s.7.

²² Yasama uzmanı Fazlı Pehlivan.

içinde kendini bulabilmektedir. Eklenmesi gereken bir nokta da, Gençlik Dairelerinin belediye ve kaymakamlıklara bağlı yarı-özel kuruluşlar olmasıdır. Bu husus dairelere iktisadi bir kuruluş olarak bakabileceğimizi göstermektedir. Dairelerde çalışan uzmanlar ve sosyal pedagoglar koruma altına aldıkları çocuklar üzerinden işlerini garanti etmektedirler.”²³

Ayrıca “Jugendamt”lara bir başka perspektiften bakan yine Almanya barosunda görevli bir diğer avukat Aynur Karadeniz ise Jugendamt’ların çocukları ailelerinden ayırmışçasına hareket eden bir kurum olarak yansıtılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Jugendamt’ın esasında aileler için var olduğunu ve bu çerçevede hareket ettiğini ekleyen Karadeniz’e göre; medyada var olan bazı negatif haberler Gençlik Daireleri için önyargı oluşturan genellemelere neden olmaktadır. Ayrıca Karadeniz, bir çocuğun Jugendamt tarafından koruma altına alınarak başka bir aileye verilmesinin ya da yurda yerleştirilmesinin maliyetinin yıllık yaklaşık 12.000 avroya mal olduğunu, dolayısıyla Jugendamt’ların çocukları doğrudan koruma altına almasının hükümete de mali külfet getirdiğini belirtmektedir.²⁴ Fakat Almanya’da koruma altına alınan çocuk sayısının giderek yükselmesi, Dairelerle ilgili bir denetim mekanizmasının geliştirilmemesi yarı özel olan bu kuruluşların federal bütçeyi kötüye kullandığına ilişkin şüpheleri de beraberinde getirmektedir.

Grafik 2: Jugendamt ve Koruma Altında Bulunan Toplam Çocuk Sayısı (2011)

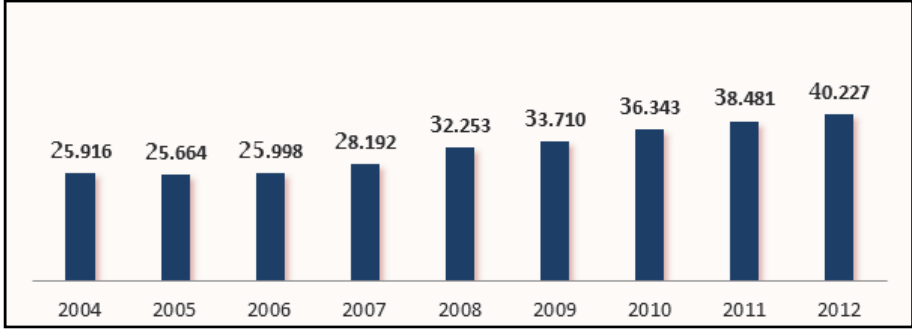
Kaynak: BGW²⁵

²³ TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu, Almanya'da Jugendamt (Gençlik Dairesi) Kuruluşu, tanımı, işlevi ve uygulamada göçmen çocuklarla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar, <http://bit.ly/1fy62Py>

²⁴ TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu, Almanya Gençlik Dairesi'nin organizasyonu ve yasal düzenlemeleri; görevleri, sunduğu hizmetler, <http://bit.ly/19sOJhL>

²⁵ Kinder und Jugendhilfe in Deutschland: Daten-Fakten-Entwicklungen, BGW, 2012 http://www.bgw-online.de/SharedDocs/Downloads/DE/Medientypen/bgw_forschung/TP-Tb-13-Trendbericht-Kinder-und-Jugendhilfe_Download.pdf?__blob=publicationFile

Grafik 3: Alman Gençlik Dairesi'nin Koruma Önlemi Uyguladığı Çocuk Sayısı

Grafik 2: Das Statistik Portal²⁶

Jugendamt konusunda uzman olan Dr. Karin Jackel Almanya'da yılda ortalama 83 bin çocuğa müdahale edildiğini, 2011 yılında ise yaklaşık 38 bin çocuğun ailesinden uzaklaştırılarak yurtlara ya da bakıcı ailelere yerleştirildiğini belirtmektedir. Ayrıca Jackel 2007 yılında resmi rakamlara göre günlük ortalama 77 çocuğun ailesinden alındığını, el konulan her beş çocuktan birisi için hiçbir şekilde mahkeme sürecinin yaşanmadığını söylemektedir.²⁷ Alman Federal İstatistik Dairesi 2012 yılı verilerine göre ise Jugendamt'ın koruma altına aldığı 40.200 çocuk ve gencin 11.000'inin göçmen kökenli olduğu belirtilmektedir. Bu rakam içindeki Türk kökenli çocuk ve genç sayısının yaklaşık 5000 olduğu tahmin edilmektedir. Jugendamt'ın koruma altına aldığı Türk kökenli çocuk sayısının net olmayışının ardında iki neden bulunmaktadır. İlk neden Almanya'da göçmenler için çifte vatandaşlığın verilmemesi dolayısıyla sadece Alman vatandaşlığı olan ve Jugendamt'a alınan göçmen kökenli çocukların "Alman" olarak kaydedilmesidir. İkinci neden ise Jugendamt'ın elindeki nüfus kompozisyonuna dair gerçek bilgileri kamuoyu ile paylaşmadığı düşüncesidir. Dolayısıyla genel oran içindeki göçmen çocuk sayısının bilinenden daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Jugendamt'ın koruma altına aldığı çocuk sayısının 2007 yılına göre 2012 yılında %43 artış göstermesi Jugendamt ve Almanya'daki bakıma muhtaç çocuk ve gençler açısından endişe verici ayrı bir noktadır.

²⁶ Das Statistik Portal, Anzahl der Inobhutnahmen Minderjähriger durch Jugendämter in Deutschland von 1995 bis 2012, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/12982/umfrage/inobhutnahmen-minderjaehriger-durch-jugendaemter/>

²⁷ Eurozaman, İsmail Çevik Röportajı: Bilinmeyen Yönleri ile Jugendamt, http://www.karin-jaeckel.de/aktuelles/ZAMAN_seriejugendamt.pdf

Grafik 4: 2012 Yılında Çocuk ve Gençlerin Koruma Altına Alınma Nedenleri (Çocuk ve Genç Sayısı)

Kaynak: Almanya Federal İstatistik Dairesi²⁸

Almanya’da Jugendamt’ların bazı çocukları eşcinsel ailelere verdiği dair iddialar da bulunmaktadır. Fakat bu iddiaları kanıtlayan net bir bulguya rastlanmamaktadır. Aslında Alman yasalarına göre Almanya’da 16 eyaletten 14’ünde eşcinsellerin tüp bebek yöntemiyle²⁹ dahi çocuk sahibi olmasına izin verilmemektedir. Fakat Almanya’da eşcinsel ailelerin evlat edinmesine yönelik şu husus ailelerce endişe uyandırmaktadır: Almanya Anayasa Mahkemesi, eşcinsel çiftlerin çocuk edinme imkânlarını kısıtlayan yasayı anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi hakimlerinin verdiği karar ile “eşcinsel bir davacının önceden evlat edinmiş olduğu çocuğun, daha sonra birlikte yaşamaya başladığı partneri tarafından da evlat edinebilmesi”ne geçit vermekte, gereken değişikliği yapmak için federal hükümete 30 Haziran 2014’e kadar süre tanımaktadır. Koruma altına alınan çocukların eşcinsel ailelere evlatlık verilmesi hususunda Alman Yeşiller Partisi ve koalisyon ortaklarından Sosyal Demokrat Parti kararı olumlu karşılamıştır. Merkel’in başında bulunduğu Hıristiyan Demokrat Parti ise (CDU) eşcinsel ailelerin evlat edinmesine karşı çıkmaktadır. Alman Federal Meclisinde eşcinsel ailelerin evlat edinebilmesine ilişkin kararın 2014 yılı içinde meclis gündemine getirilmesi beklenmektedir.³⁰

²⁸ Das Statistik Portal, Anlässe der Inobhutnahmen Minderjähriger durch Jugendämter in Deutschland injahr 2012, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/160973/umfrage/anlaesse-fuer-inobhutnahme-minderjaehriger/>

²⁹ Umut Yıldız Derneği’nden bir uzman.

³⁰ Eurozaman, “Hollanda’dan sonra Almanya’daki Türk çocukları da eşcinsel çiftlere verilecek mi”, 19.02.2013 <http://zaman-online.de/hollandadan-sonra-almanyadaki-turk-cocuklari-da-escinsel-ciftlere-verilecek-mi-16574>

Jugendamt'ın amacını aşan uygulamaları ile ortaya çıkan tablo Avrupa Parlamentosu ve AİHM'yi de rahatsız etmektedir. Avrupa Parlamentosu, konuyla ilgili 2008 yılında yayımladığı bir raporda Avrupa'daki Gençlik Dairelerinin uygulamalarından kendisine gelen şikâyetlerden endişe ettiğini, özellikle Alman Gençlik Dairelerinin uygulamalarına maruz kalan ve bunu şikâyet eden aile sayısının çok fazla olduğunu belirtmektedir. Örneğin Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda ve İsveç Gençlik Dairelerinin yer yer fahiş uygulamalarına karşı Avrupa'daki çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından 11206 imza toplanmış ve uygulamaların aile hukukuna zarar verdiğinin altı çizilmiştir. Avrupa Parlamentosu raporunda çocuk ve ailenin refahına gelen zarara ilişkin Avrupa Birliği'nin de sorumlu olduğunu belirtmektedir.³¹ Ayrıca Almanya, AİHM tarafından iki kez tazminata mahkûm edilmiştir. AİHM tesis ettiği kararlarda çocuğun velayetinin anne babadan alınmasının zorlaştırılmasını ve aile bütünlüğünün korunmasına hassasiyet gösterilmesini istemiş, ayrıca sadece çocuğun beyanına bakılmamasını, bu kapsamda çocuk koruma altına alınırken geniş çaplı bir araştırma yapılmasını talep etmiştir.³²

Daha önce de bahsedildiği üzere Gençlik Dairelerinin aile, çocuk ve genç refahı için önemi göz ardı edilemez. Fakat Almanya'da göçmen toplumların, özellikle Türklerin korkulu rüyası haline dönüşen bu dairelere ilişkin medyada birçok haberin bulunduğu da aşikârdır. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu'nun 2013 yılında hazırladığı raporda metnedilen; Gençlik Dairesi yetkililerinin bir anneannenin torunları ile görüşme günlerinde zorla bir şeyler ikram etmeye çalışmasını ve ısrarla kucaklamak istemesi gibi tutum ve davranışları, kendi kültür ve değerlerine uygun görmediği davranışlar olarak değerlendirildiği, bundan dolayı "çocukların selameti" gerekçesine dayanarak çocukları anneannenin vesayeti altına vermediği anlaşılmıştır.³³ Bununla birlikte, Gençlik Dairelerinin "evi rutubetli ve bakımsız olduğu gerekçesi" ile 3 çocuğu koruma altına alınan Göröz Ailesi³⁴, dersleri düzelir diye okul yönetiminden destek bekleyen ve Gençlik Dairesi tarafından koruma altına alınan ikiz çocukları kaybolan Erdal Ailesi³⁵ örnek vakalardan sadece birkaçıdır. Ayrıca ailelerden koruma altına alınan çocukları için talep edilen ücretlerin ödenemediği durumlarda yine ailelerin icralık olması³⁶, Jugendamt yurtlarının olumsuz koşulları ve yurtlardaki

³¹ European Parliament, Working Document, Committee on Petitions, 22.12.2008.

³² İlgili Mahkeme Kararı için bknz: Case of B.B. and F.B. v. GERMANY, Applications nos. 18734/09 and 9424/11 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-117135#{"itemid":\["001-117135"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-117135#{)

³³ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu, s. 13.

³⁴ Ziver Ermiş, Cihan Haber Ajansı, "Üç çocuğu elinden alınan Göröz Ailesi için Alman ve Türk Yetkililer Devrede", <http://cihan.com.tr/news/953251-Uc-cocugu-elinden-alinan-Goroz-Ailesi-icin-Alman-ve-Turk-yetkililer-devrede-CHOTUzMjUxLzQ=>

³⁵ Sabah Avrupa, İkizlerden haber yok, <http://www.sabah.de/ikizlerden-haber-yok.html>

³⁶ Eurozaman, "Jugendamt'tan Türk aileye icralık şok", http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=57954

ölümler³⁷, sadece Hamburg eyaletinde 50'ye yakın koruyucu ailede uyuşturucu sorununun tespit edilmesi³⁸ gibi daha birçok örnek; ortada bir problem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Jugendamt uygulamalarına ilişkin son derece ilginç bir örnekte Toprak Ailesi'nin başına gelen olaylardır. Toprak Ailesi, ziyarete gittikleri arkadaşlarının evinde çocukları cips yiyip oynarken, 10 aylık bebeklerinin boğazına bir parça cips kaçar. Nefes almakta zorlanan çocuğu gören aile müdahale edip çocuğu kurtarır. Fakat birkaç gün sonra çocuğun boğazındaki zarardan dolayı çocuğu hastaneye götürmeye karar verirler. Hastanede çocuğa yapılan müdahaleden sonra çocuğun boğazı ve ağzı zedelenir ve doktorlar müdahalede yetersiz kalacakları gerekçesi ile çocuğu bir başka hastaneye sevk ederler. Sevk edilen hastane ise çocuğun ağzındaki ve boğazındaki zarara ilişkin ilk götürülen pratisyen hekimleri değil aileyi suçlu bulur ve durumu Jugendamt'a haber verir. Jugendamt çocuğu koruma altına alır ve aile için bitmeyen bir mahkeme süreci başlar.³⁹

Dağ ailesi örneğinde; büyük abinin kardeşinin başına oyun oynarken bardak düşürmesi ile başlayan süreç aileyi 5 çocuğunu da Jugendamt'ın elinden aldığı ve birbirinden farklı ailelere verdiği bir felakete sürükler. Hastaneye götürülen küçük çocuk tedavi edilir fakat raporda büyük çocuğun böyle bir şey yapamayacağı ve suçlunun anne olduğu belirtilir. Jugendamt hastanedeki ilk çocuğu Dağ ailesinin elinden alır ve uzayan süreç ailenin diğer dört çocuğunu da kaybetmesine neden olacak olaylara yol açar. Baba 6 ay içinde tam 17 kez mahkemeye çıkar ve çocuklarını geri alamak ister.⁴⁰ Baba, basına verdiği mülakatta mahkeme süresince Jugendamt görevlilerinin umarsız davrandıklarına, sadece devlet tarafından aldıkları maaşı gözettiklerine ve yıkılan bir aileyi hiçe saydıklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte üç farklı uzmandan çocuklara evde şiddet uygulanmadığını belirleyen bilirkişi raporu alan, evine 24 saat izlenebilmeleri için dört kamera taktıran ve 24 saat yanlarında bulunacak bir bakıcı tutan baba Abdullah Dağ, "Suçsuz olduğumuzu başka nasıl kanıtlayacağız" diye Alman adaletine sesini duyurmaya çalışmaktadır.⁴¹

II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya savaş sonrasında ailelerinin imkânsızlıklar nedeni ile bakamadığı, açlıktan ölmek üzere olan birçok çocuğu

³⁷ Eurozaman, "Jugendamt yurtlarına polis baskını" http://www.zaman.com.tr/dunya_almanyada-genclik-dairesi-yurtlarına-polis-baskini_2107793.html

³⁸ Eurozaman, "50 ailede daha uyuşturucu tespit edildi" http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=57882

³⁹ Realite-Gençlik Daireleri, *Küre TV*, <http://www.kure.tv/aktualite/1272-realite/realite-genclik-daireleri-2/2-Bolum/131693/>

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ Almanya'da Jugendamt Rahime ve Abdullah Dağ çiftinin 5 çocuğuna birden el koydu, *Samanyolu EUU* <http://www.gurbetport.com/avrupa-haberleri/almanya-haberleri/6763-almanya-da-jugendamt-abdullah-ve-rahime-dag-ciftinin-bes-cocuguna-birden-el-koydu.html>

koruma altına alarak iyi niyetli bir süreç başlatmıştır. Fakat günümüzde kamu yararına çalışan yarı özel Alman Gençlik Dairelerinin baktığı çocuk sayısına göre devletten ücret alması, bazı koruyucu ailelerin çocuk bakımı gibi mühim bir hususu ekonomik çıkarı doğrultusunda araçsallaştırması, iyi niyetli oluşturulan bu yapının işlerliğine zarar vermektedir. Keza sorunun bir parçasının da çocuk bakımına ideolojik yaklaşan bazı koruyucu Alman ailelerin göçmen çocukları salt Alman kültürü içinde yetiştirme çabası olduğu da eklenmelidir.

İdare ve siyasetin birbiri içinde geçişken ilişkisi hassas bir denge üzerindedir. Bu hassas dengede, konuya Türkiye açısından bakıldığında bir devletin başka bir devlet içinde bulunan göçmen halkları üzerindeki hassasiyeti ve bu hassasiyeti dile getirmedeki üslubu; ortadaki idari bir problemin siyasallaşma tehlikesi ve dahası problemin iç politikada araçsallaştırılması hasebiyle son derece önemlidir. Böyle bir tehlike karşısında bürokrasi ve diplomasinin ince dili, sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiler her iki ülkenin hassasiyeti konusunda mutedil bir bağ sağlayabilir. Keza sorunun siyasal zeminden ziyade hukuki ve “sivil” bir zeminde işlenmesi tarafların radikalleşme ihtimalini düşürecektir. Ayrıca Türkiye sorunu siyasal zemine çekmeme hususunda dikkatli davranmalı, Türkiye’deki sivil girişimlerle Almanya’daki sivil girişimleri desteklemeli ve organize etmelidir.

Türkiye’de “Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı”nın, Almanya’da “Umut Yıldızı Derneği”nin ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’nin yürüttüğü çalışmalar bu hususta sivil toplum kuruluşları ve kurumlar zemininde yürütülen faaliyetler olarak umut vaat etmektedir. Örneğin; Umut Yıldızı Derneği tarafından yürütülen “Ailenizde bana da yer var mı?” adlı Almanya’daki Türk Koruyucu aile sayısını artırmayı hedefleyen proje ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’nin yürüttüğü “Sorun Algısından Şans Algısına: Gençlik Daireleri ve Türk Aileleri” gibi Alman kamuoyunda hassasiyet oluşturabilecek bazı projeler çözüme ilişkin önemli ve temel adımlar olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu projelerin yetersiz kaldığı, Almanya’daki Türk koruyucu aile sayısının oldukça yetersiz olduğu ve ülkede faaliyet gösteren birçok Türk sivil toplum kuruluşunun bu hususta birlik olamadığı eklenmelidir.

SONUÇ

Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki Gençlik Dairelerinde ailelerin ellerinden haksız yere alındığı ve çocukların kendi kültüründen uzak bir kültürde yetiştirdiği iddiaları; Avrupa’daki ve bu analizin odaklandığı Almanya’daki bazı Gençlik Dairelerinin işleyişi üzerine soru işaretlerine yol açmaktadır.

Jugendamt göçmen ailelerin kültürleri hususunda yeterli bilgiye sahip değildir. Bu hususta öncelikle Eyalet Gençlik Daireleri Federal Birliği’nin ve belediyelere bağlı diğer Gençlik Dairelerinin çalışmalar yapması, “çocuk yetiştirme”nin kültürel farklılıklarını göz önünde bulundurması gerekir. Nitekim göçmen ailelerde oluşan önyargının giderilmesinde Jugendamt sorumludur.

Bir çocuğun en temel hakkı kendi öz ailesinin yanında, sağlıklı bir ortamda büyü-
mektir. Bu çerçevede makalenin giriş kısmında belirtilen husus tekrar vurgulan-
dığına: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi gereğince anne ve baba
çocuğun kendi kültür ve inancında yetişmesini sağlama hakkına sahip hem de bu
ödevle yükümlüdür. Devletler de toplumun temelini oluşturan ailenin selameti
(familienwohl) açısından taraf oldukları bu sözleşmeye riayet etmelidir. Alman
Gençlik Dairesi'nin, fahiş bir durum olmadığında, bir çocuğu ailesinin yanından
koparması bir insan hakları ihlalidir. İnsan Hakları'na dayalı devlet biçimini Ko-
penhag Kriterleri içinde şiar edinen Avrupa Birliği'nin önde gelen devletlerinden
biri olan Almanya, Jugendamt uygulamalarını denetleyen federal düzeyde etkili
ve denetleyici bir kurum oluşturmaktadır.

Almanya Medeni Kanunu'nun 1666 ve 1666a maddesinde anne ve babanın, velayet
hakkından doğan hak ve sorumluluklarını kullan(a)madığı takdirde 'çocuğun
selameti'nin (kinderwohl) tehlike altına girmesi durumunda, çocuğun velayeti-
ni Jugendamt'a verebileceği belirtilmektedir.⁴² Bu kanun hükmünde "çocuğun
iyiliği"nin ne olduğuna dair herhangi bir tanımlama belirtilmemektedir. Aile mah-
kemeleri ve karar temyize giderse Yüksek Eyalet Mahkemeleri dışında Alman
Gençlik Dairelerini denetleyici herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır.

Bazı Jugendamt görevlileri yasal olarak uyması gereken Çocuk ve Gençlik Yar-
dım Yasası'ndaki aile refahının çocuk ve genç için önemini vurgulayan 28. mad-
de, 30. madde ve 31. madde üzerinden değil; çocuk ve gençlerin "kendilerini
bağımsız bir yaşa hazırlayacak uzun vadeli bir kalma şekli"nin belirtildiği 34.
madde üzerinden hareket etmektedir. Alman Gençlik Dairelerinin bu ters tutumu
ile ilgili Almanya Aile Bakanlığı'nın (Bundesministerium für Familie, Senioren
Frauen und Jugend) ve Devlet Gençlik Daireleri Federal Birliği'nin (Bundesarbeit-
sgemeinschaft Landesjugendämter) yasaların işletilmesine ilişkin hassasiyet
göstermesi beklenmektedir.

Anne ve babanın çocuğu üzerindeki hak ve ödevlerini sınırlayan ve engelleyen
uygulamalar toplumun yapı taşı olan ailenin selameti açısından problemler oluş-
turabilmektedir. Her çocuğun, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal ge-
lişmesini sağlayacak yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı bulunmaktadır.
Ailenin toplumun temel yapılarından biri olduğu ve devletin de sosyal hayatı dü-
zenleyen ve oluşturan bu yapıya ilişkin olarak sorumlu olduğu aşikârdır.

Bu bağlamda kişinin bireyselleşme sürecinin zemini hazırlanırken aile içinde bi-
reyin gelişimine zarar verecek hususların devlet tarafından hassasiyetle karşılan-
ması ve aşırıya varan durumlarda müdahale edilmesi anlaşılabilir bir durumdur.
Alman Gençlik Dairesi'nin bu durumda Alman Temel Yasası ve VIII. Sosyal Ka-

⁴² Almanya Medeni Kanunu (Bürgerliches Gesetzbuch), 4. Kitap 2. Bölüm 5. Başlık –Çocuk Velayeti
md.1666 – md.1666a
<http://dejure.org/gesetze/BGB/1666.html>

nun Kitabı'ndan aldığı birey ve aile üzerindeki yetkileri modern ve sosyal devletlerde karşılaşılan bir olgudur. Fakat uygulamaların aşırılıklar içermesi, meydana gelen maddi çıkarların uygulamanın istismar edilmesine yol açması, ailelerin mağdur edilmesi ve hukuk devleti anlayışının gördüğü zarar kabul edilemez boyutlardadır. Ortaya çıkan olumsuz algıdan Alman Gençlik Dairesi olduğu kadar Alman devleti de sorumludur ve kurumların denetlenmesi için ek bir yasal çerçeve gereklidir.

KAYNAKÇA

Almanya VIII nolu Sosyal Kanun Kitabı, Madde 42,
<http://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbviii/42.html> (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Almanya Medeni Kanunu (Bürgerliches Gesetzbuch), 4. Kitap 2. Bölüm
5. Başlık-Çocuk Velayeti md.1666 – md.1666a <http://dejure.org/gesetze/BGB/1666.html>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Almanya’da Jugendamt Rahime ve Abdullah Dağ çiftinin 5 çocuğuna birden el koydu, *Samanyolu EEU*, <http://www.gurbetport.com/avrupa-haberleri/almanya-haberleri/6763-almanya-da-jugendamt-abdullah-ve-rahime-dag-ciftinin-bes-cocuguna-birden-el-koydu.html>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Bode, Ingo, “The Organisational Evolution of The Childcare Regime in Germany: Issues and Dynamics of A Public-Private Partnership”, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 74:4 (2003), 631-57.

Bundesarbeitsgemeinschaft Landesjugendämter, “Jugendamt’ların sunduğu hizmetler”, Şubat 2011, http://www.bagljae.de/downloads/tk_pocketbroschuere_kinderschutz_web_130830.pdf, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Case of B.B.and F.B. v. GERMANY, Applications nos. 18734/09 and 9424/11, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-117135#{"item id":\["001-117135"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-117135#{), (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Das Statistik Portal, Anlässe der Inobhutnahmen Minderjähriger durch Jugendämter in Deutschland im Jahr 2012, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/160973/umfrage/anlaesse-fuer-inobhutnahme-minderjaehriger/>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

European Parliament, Working Document, Committee on Petitions, 22.12.2008.

Eurozaman, “50 ailede daha uyuşturucu tespit edildi” http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=57882, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Eurozaman, “Jugendamt’tan Türk aileye icralık şok, http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=57954, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Eurozaman, “Jugendamt yurtlarına polis baskını” http://www.zaman.com.tr/dunya_almanyada-genclik-dairesi-yurtlarina-polis-baskini_2107793.html, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Eurozaman, “Hollanda’dan sonra Almanya’daki Türk çocukları da eşcinsel çiftlere verilecek mi”, 19.02.2013, <http://zaman-online.de/hollandadan-sonra-almanyadaki-turk-cocuklari-da-escinsel-ciftlere-verilecek-mi-16574>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Eurozaman, İsmail Çevik Röportajı: Bilinmeyen Yönleri ile Jugendamt, http://www.karin-jaeckel.de/aktuelles/ZAMAN_seriejugendamt.pdf, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Berlin: Alman Federal Meclisi Yayını, 2010, 15, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Hetherington, Rachael & Piquartdt, Rolf, “Strategies for Survival: Users’ Experience of Child Welfare in Three Welfare Regimes”, *Child and Family Social-Work* 2001, 6, 239-48.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “Almanya, Hollanda ve Beçika Gençlik Dairelerinin Türkiye Kökenli Çocuklara Yönelik Uygulamalarına Yönelik İnceleme Raporu, *TBMM*, (2013), 7.

Nirun, Nihat, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1994, s.105.

Realite-Gençlik Daireleri-1, *Küre TV*, <http://www.kure.tv/aktualite/1272-realite-realite-genclik-daireleri-1/1-Bolum/131695/>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Realite-Gençlik Daireleri, *Küre TV*, <http://www.kure.tv/aktualite/1272-realite-realite-genclik-daireleri-2/2-Bolum/131693/>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Sabah Avrupa, İkiizlerden haber yok, <http://www.sabah.de/ikizlerden-haber-yok.html>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Stadt Witten Veröffentlichung, “Geschichte des Jugendamtes in Deutschland: von der Gründung bis heute”, http://www.witten.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/sta51/Dokumente/Das_Jugendamt.Dokumente/08_JA_Basispressemappe_Geschichte_Jugendamt.pdf, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Statistisches Bundesamt, Statistiken der Kinder-und Jugendhilfe-Ausgaben und Einnahmen; Zusammenstellung und Berechnung Arbeitsstelle Kinder-und Jugendhilfe-statistik, s.32-37, https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Soziales/KinderJugendhilfe/AusgabenEinnahmenJugendhilfe5225501117004.pdf?__blob=publicationFile, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Statistisches Bundesamt, Statistiken der Kinder-und Jugendhilfe-Ausgaben und Einnahmen; Zusammenstellung und Berechnung Arbeitstelle Kinder-und Jugendhilfe-statistik, s.32-37, https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Soziales/KinderJugendhilfe/AusgabenEinnahmenJugendhilfe5225501117004.pdf?__blob=publicationFile(Son Erişim: 28 Şubat 2014)

TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu, Almanya Gençlik Dairesi'nin organizasyonu ve yasal düzenlemeleri; görevleri, sunduğu hizmetler, <http://bit.ly/19sOJhL>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu, Almanya'da Jugendamt (Gençlik Dairesi) Kuruluşu: Tanımı, işlevi ve uygulamada göçmen çocuklarla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar, <http://bit.ly/1fy62Py>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, “Almanya, Hollanda ve Belçika Gençlik Dairelerinin Türkiye Kökenli Çocuklara Yönelik Uygulamalarına İlişkin İnceleme Raporu”, 2013 http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/cocuklara_yonelik_uygulamalara_iliskin_komisyon_raporu.pdf, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği, “Aile sevgisi ve sıcaklığına ihtiyacı olan bu çocuklara sahip çıkalım”, *Hukuk Bülteni*, Sayı: 5, (03/2013) <http://berlin.be.mfa.gov.tr/images/localCache/1/5e39167c-d200-4476-839b-d45b78d3ec4c.pdf>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Wilson, Adrian, *Family*, London: Routledge-Taylor&FrancaisGroup, 2001, 10

Wulczyn, Fred&Daro, Deborah&Fluke, John ve diğerleri “Adapting A System Approach to Child protection: key Concepts and Considerations”, *UNICEF*, January 2010 http://www.unicef.org/protection/files/Adapting_Systems_Child_Protection_Jan__2010.pdf, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Xanthaki, Helen, “The Judiciary Based System of Child Support in Germany, France and Greece: An Effective Suggestion?” *Journal of Social Welfare and Family Law* 22(3) 2000: 295-311

Ziver Ermiş, Cihan Haber Ajansı, “Üç çocuğu elinden alınan Göröz Ailesi için Alman ve Türk Yetkililer Devrede”, <http://cihan.com.tr/news/953251-Uc-cocugu-elinden-alinan-Goroz-Ailesi-icin-Alman-ve-Turk-yetkililer-devrede-CHOTUzMjUxLzQ=>, (Son Erişim: 28 Şubat 2014)

Ufuk Tepebaş, *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika: Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık*. TASAM Yayınları, 2013. 423 Sayfa. ISBN: 978-605-4881-00-0

Hasan ÖZTÜRK*

Afrika söz konusu olduğunda kıtanın kuzeyi ile sahra çölünün altında kalan bölgeyi ayırmak ve ona göre konuşmak uluslararası ilişkiler literatüründe yazılı olmayan bir kural niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu ile güçlü siyasi ve ekonomik ilişkilerinden dolayı Kuzey Afrika üzerine Türkiye’de birçok çalışma yapılmış, sosyal bilimciler Akdeniz’e kıyısı olan beş ülkeye dair kapsamlı çalışmalar ortaya koymuştur. Fakat Sahra çölünün güneyinde kalan “Kara Afrika” veya Sahraaltı Afrika şeklinde anılan bölge üzerine ise çalışmalar oldukça azdır. Türkiye’nin 2005 yılını Afrika Yılı ilan etmesiyle birlikte ülke gündeminde daha fazla yer bulmuşsa da kıtaya dair çalışmalar istenen seviyede değildir.

Ufuk Tepebaş’ın *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika* kitabı bu eksikliği giderme adına atılan önemli bir adım. Kitabın adından da anlaşılacağı gibi 2000’li yıllarla birlikte Sahraaltı Afrika’da yaşanan dönüşüm perspektifinde kıtanın bu bölgesine ışık tutan çalışma bu konuda okumalara yeni başlayanlar için iyi bir başlangıç kitabı niteliğinde. Özellikle 2011 yılında IMF öngörülerini haberleştiren *The Economist*’in, 2000-2010 arasında dünyada en hızlı büyüyen on ülkesinden yedisinin ve 2011-2015 arasında en hızlı büyüyecek on ülkeden yine yedisinin Afrika’dan oluşuna dikkat çeken haberi bu dönüşümün sembolü oldu.¹ Bu dönüşümü dünyaya duyuran *The Economist*, 2000 yılının Mayıs ayındaki bir sayısında “Umutsuz Kıta” tanımlamasıyla kapağa taşıdığı Afrika’yı 2011 Aralık ayındaki bir sayısında “Umutlu Kıta: Afrika Yükselişte” başlığıyla kapağa taşıdı.² Dünyada geçen yüzyılda yaşananlar ve yapılan haberlerle pekişen Afrika’nın yoksulluk,

* BİLGESAM Araştırma Koordinatörü, hasanozturk@bilgesam.org

¹ The Economist Online, *Africa’s Impressive Growth*, 6 Ocak 2011, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart

² *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika*, 15.

çatışma ve ölümlerle özdeşleştirilmesi yeni yüzyılda yerini (hızı tartışılrsa da) dönüşüm ve kalkınmaya bırakmaktadır. Bu nedenle *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika* okura geçen yüzyılın Afrika'sını değil, yeni yüzyılın dönüştürülen Afrika'sını sunmaktadır.

Kitabı üç ana bölüme ayıran Tepebaş, ilk bölümde ekonomik ve sosyal kalkınma sürecini, ikinci bölümde güvenlik sorunları ve barışın tesisine dönük çabaları ve son bölümde ise Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerini ele almaktadır.

Ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinin ele alındığı birinci bölümde ilk olarak Sahraaltı Afrika'da bölgesel bütünleşme örgütlenmelerini değerlendiren Tepebaş kıtanın farklı bölgelerinde Afrikalı ülkelerin ekonomik, ticari ve siyasi sorunlarını çözüme adına geliştirdikleri bölgesel bütünleşme hareketlerini incelemektedir. Büyük ihtimalle Sahraaltı Afrika'daki irili ufaklı sayıları ondan fazla olan bütünleşme örgütünün hepsini ele almak sayfa sayısını artıracak için Tepebaş bu bölümde bilinen belli başlı bütünleşme örgütlerini mercek altına almış. Bu örgütlenmelerin kısa tarihçesi, bütünleşmede varılan noktalar ve potansiyel incelenmiş. Bu kapsamda Tepebaş, sırasıyla Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Doğu ve Güneydoğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), ve COMESA-EAC-SADC arasındaki serbest ticaret alanını detaylıca tartışmaktadır. Kitabın bu alt bölümünde ilk planda göz çarpan en büyük eksiklik incelenen bütünleşme örgütlerinde üyeler arasındaki rekabet ve anlaşmazlık kaynaklı yaşanan iç çekişmeler. Örneğin batıda ECOWAS içinde ön plana çıkmasından ve baskın aktör olmaya çalışan Nijerya'dan rahatsız olan Fildişi Sahilleri ve Gana gibi diğer önemli ülkelerin Nijerya ile aralarındaki gerilim detaylı ele alınmamış. Ayrıca Doğu Afrika'da (EAC bünyesinde) Kenya ile Tanzanya arasında yaşanan rekabetin Ruanda'nın da Topluluk'a üye olmasıyla kızışması kitapta gözden kaçan ancak bölgeyi anlama adına önemli bir diğer husus.

Ardından Sektörel Kalkınma Süreci alt başlığı altında Sahraaltı Afrika'da tarım, sanayi, hizmet ve enerji sektörlerinde gelişmeler ve dönüşüm detaylıca okura sunulmuş. Birinci bölümün sonunda ise kıtanın kalkınmasında önemli bir sorun olan dış borçlara ve kalkınma yardımları ve yatırımlar gibi önemli konulara değinilerek Sahraaltı Afrika'dan coğrafi farklılık da göz önüne alınarak sekiz ülke üzerinden bu sorunlara ve kıtadaki dönüşüme ışık tutulmuş.

Kitabın ikinci bölümü Sahraaltı Afrika'nın güvenlik sorunlarına odaklanılmış. Tepebaş, sırasıyla son yıllarda gerçekleştirdiği kanlı eylemlerle adından söz ettiren Nijerya'daki Boko Haram terör örgütünü, Kongo Demokratik Cumhuriyeti bağlamında bölgede yaşanan güvenlik sorunlarını, Somali'de yaşanan iç savaş ve yeniden yapılandırma sürecini ve Sudan-Güney Sudan sorununu incelemektedir. Ele alınan güvenlik sorunu tarihsel bağlamda anlatılarak problemin ortaya çıkışı, gelişimi ve uluslararası boyutları tartışılmaktadır. Kanımca bu bölüm,

Sahraaltı Afrika’da yaşanan bu dört sorun hakkında bilgi edinmek isteyenler için son derece kapsamlı, tarihsel perspektifle yaşananları ortaya koymakla oldukça başarılı. Fakat kitapta ele alınan her bir güvenlik sorunu üzerine onlarca müstakil kitap yazıldığı düşünülürken bu sorunları 15-20 sayfada anlatmanın zorluğu ortaya çıkacaktır. İster istemez bazı hususların gözden kaçtığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Nijerya’da Boko Haram’ın ülkenin kuzeyindeki halka eğitim başta olmak üzere birçok hizmet sunan bir sivil toplum örgütü iken bu örgütün ismini kullanarak terör eylemleri gerçekleştiren grupların nasıl ortaya çıktığına kitapta değinilmemiştir. Ayrıca Güney Sudan-Sudan bahsinde sorunun Sudan’ın bağımsızlık ilanı ile başladığı varsayımı ve sorunun 18. yüzyıla kadar giden kökleri kitapta gözden kaçan bir diğer husus.

Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye’nin Sahraaltı Afrika ile ilişkileri ele alınmıştır. İlişkiler Türkiye’nin Afrika açılımı, siyasi ilişkiler ve stratejik ortaklık, ekonomik ve ticari ilişkiler, sosyal ve kültürel ilişkiler olmak üzere dört ayrı alt bölümde tartışılmaktadır. Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda ilişkilerinin hızla geliştiği Sahraaltı bölgesinde Türkiye’nin faaliyetleri hakkında güncel bilgiler sunulmaktadır. Tepebaş bu son bölümde Türkiye’nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerini Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak kapsamlı veriler eşliğinde analiz etmektedir.

Bir ülkeden değil 50 ülkeden ve yüzölçümü olarak yaklaşık 24 milyon km²’lik alandan bir kitapta bahsetmek oldukça zor. Bu yüzden her ne kadar gözden kaçan hususlar olsa da Ufuk Tepebaş, Türkiye’de üzerine az sayıda çalışma yapılan Sahraaltı Afrika bölgesi üzerine hazırladığı bu kitapta kıtayı tanımak isteyen okurlara oldukça kapsamlı bir fotoğraf sunmaktadır. Bu çalışmayı farklı kılan en önemli husus ise belki de detaylı ve güncel veriler eşliğinde sunulan analizlerin Afrika’yı 20. yüzyılda akıllara kazınan “Kara Kıta” benzetmesinden çıkartarak hızla kalkınan, yıldızı parlayan bir bölge olarak sunmasıdır. Yapılan çalışmalar da Afrika’nın 21. yüzyılda bir önceki yüzyılın aksine daha olumlu bir performans ortaya koyacağını göstermektedir. Örneğin, McKinsey&Company tarafından yapılan tahminlere göre Afrikalı ülkelerin toplam GSYİH’sı 2008 yılında 1,6 trilyon dolar iken bu rakam 2020 yılında 2,6 trilyon dolara çıkacaktır. Ayrıca şehirli nüfusta artış ve buna bağlı olarak tüketici sınıfta %50’ye varan bir artış beklenmektedir.³ Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda Sahraaltı Afrika kalkınmanın, yatırımların ve büyümenin konuşulduğu bir bölge olacaktır. Bu sebeple de *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika* okura bölgeyi doğru bir perspektifle sunarak önümüzdeki yılların anlaşılması adına Afrika çalışanların sık sık referans olarak kullanacakları bir başucu kitabı olma niteliğinde.

³ Lions on the move: The progress and potential of African economies, http://www.mckinsey.com/insights/africa/lions_on_the_move

BİLGESAM

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Rapor No: 54
İSTANBUL 2012

Hasan ÖZTÜRK
Sevinç ÖZTÜRK

TÜRKİYE’NİN DIŞ YARDIM STRATEJİSİ

SORUNLAR VE ÖNERİLER

**Andrew Abbott, *Disiplinlerin Kaosu*, Küre Yayınları,
Ekim 2013 315 Sayfa, Çev. Sabri Gürses. ISBN: 6055383374
(Kitabın Özgün Adı: *Chaos of Disciplines*, The University of
Chicago Press, 2001)**

Seçkin BERBER*

Andrew Abbott, bilinen ve genel-geçer kabul gören sosyal bilimler bakış açısına meydan okuduğu *Disiplinlerin Kaosu* (*Chaos of Disciplines*) adlı eserine, kendisini ve aslında eserinde sunduğu kavramsal çerçevenin özünü anlatan şu cümle ile başlar: “Hep biraz eklektik oldum. Bilimci mi yoksa hümanist mi olacağıma karar veremedim, ikisi hakkında da öğrenebileceğim her şeyi öğrendim.”¹ Nitekim bir ‘sosyal bilimcinin’, ‘bilim insanı’ mı, yoksa ‘sosyal bir varlık’ mı olduğu ikilemine yanıt bulmaya çalıştığı akademik yaşantısında Abbott, sistemin sunduğunun en iyisini almak davranışını (eklektisim) benimseyerek yol almıştır. Bu bağlamda kitap böylesi bir yaklaşımın eseridir.

Esasında, *Disiplinlerin Kaosu*, yazarın 1999 yılında yazdığı *Department and Discipline*² adlı eserinin son cümlesindeki vaade istinaden geliştirdiği soruya yanıt arayan bir eserdir: “Sosyal bilim nasıl değişir?”³ Abbott bu soruya yanıt ararken Immanuel Kant’tan ve onun kült eseri *Yargının Eleştirisi*’nden etkilenerek yola çıktığını belirtir. Tıpkı Kant’ın bilgiyi ‘saf akıl’ ve ‘pratik akıl’ olarak ikiye ayırması gibi, Abbott da sosyal bilimlerin konusunun ‘bilgi’ ve ‘eylem’ ya da ‘olgu’ ve ‘değer’ düzleminde bir ayrışmaya tabi olduğunun üzerinde durur. Kant’ın bu yaklaşımını geliştiren yazar “orantılı bir şekilde karıştırılmış ve sonsuz

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

¹ Sunuş, 5.

² Küre Yayınları tarafından Türkçe’ye *Bölüm ve Disiplin: 100. Yılında Şikago Okulu* olarak çevrilmiştir.

³ *Disiplinlerin Kaosu*, 19.

bir derecelendirmeye tabi fraktal bir ayrımın⁴ altını çizer ve sosyal bilimlerin her birinin içinde yer alan niceliksel ve niteliksel, birbirinin içine geçmiş bu alt cattanmaları açığa çıkartır.

Nitekim bu ‘fraktal ayrım’ Abbott’un eserinde yanıt aradığı hipotez sorusunun da özünü oluşturur: Sosyal bilimler doğrusal ve sürekli ileriye doğru gelişim gösteren bir alan değildir; aksine tıpkı fraktal yapılarda olduğu gibi, farklı disiplinlerin iç içe geçtiği ve birbirini yinelediği örüntülerden oluşur. Abbott söz konusu fraktal modelin yararlılığını gösterebilmek için stres kavramından yola çıkarak örneklem alanını genişletmiş ve çeşitlendirmiştir. Böylelikle kavramsal açıdan fraktal ayrımın ampirik (deneysel) ispatına da yönelmeyi başarmıştır. (Bölüm 2: Stres İkilemi)

Disiplinlerin Kaosu aynı zamanda sosyolojinin ve tarihsel sosyolojinin nasıl bir-biri ile iç içe geçtiğini ve aynı zamanda bu alanlarda çalışma yapan akademisyenlerin de çatışmalarını ve uzlaşmalarını gözler önüne seren bir eserdir. Bunu özellikle 1950’lerden günümüze söz konusu bu alanların akademik bağlamda yapılandırılması ve her otuz yılda bir bayrağı devreden ekollerin önceki yapıyı (kuramları ve kavramsallaştırmayı) yeniden yapılandırması çalışmasının da nasıl fraktal bir iç içe geçmişlikten ibaret olduğunu ispatlar (Bölüm 4: Tarihin Birliği). Nitekim bu sebeptendir ki, Abbott her sosyal bilimcinin kendi çalışma yaptığı disiplini farklı görüyor olması (Bölüm 3: Konstrüksiyonun Fraksiyonu) yanılığının altında yer alan gerçekliğin “disiplinlerarasılık” olduğunu vurgular.⁵ (Bölüm 5: Disiplinlerin Bağlamı).

Abbott kitabın ilk beş bölümünde sosyal bilimlerin nasıl peş peşe açılan fraktal ayrımlar serisinden geçerek evirildiğini öne sürerken, son iki bölümde söz konusu bu ayrımı genişletip ve çeşitlendirip, başka sosyal ve kültürel yapılara da uyarlanabileceği konusunda, kendi değımiyle “spekülyasyon yapmaya” (s.195) çalışmıştır. Kendine benzeyen sosyal yapıların fraktal ayrımına ilişkin ise (Bölüm 6: Kendine Benzer Sosyal Yapılar), erkekleri ve erkeklerin dünyasını örneklem olarak almayı tercih etmiştir. Yazar özellikle “Erkeklerin Bencillikleri” başlıklı son bölümde gençlik yıllarında çalıştığı akıl hastanesi içindeki “ahlaka aykırı” sayılabilecek durumları ampirik bir veri olarak almakta ve fraktal sistemlerle ahlak dünyası arasında bir parametre kurmaya çalışmaktadır. ‘İktidar’, ‘eşitlik’, ‘politika’ ve ‘ahlak’ kavramlarının fraktal bir düzlemdeki bağlantısına dikkatleri çekmeye çalışan Abbott’un yaklaşımı, sosyal bilimleri bir noktada normatif bir alandan soyut ve biçimsel bir alana doğru çekmeye çalışmıştır diyebiliriz.

Abbott sosyal bilimlerin geleceğı konusunda ahlakçı bir konum aldığı gerçeğini kabul eder.⁶ Ancak bununla birlikte sosyal bilimlerin ‘pratik’ yönüne vurgu ya-

⁴ *A.g.e.*, 26.

⁵ *A.g.e.*, 166.

⁶ *A.g.e.*, 280.

parak, ‘fraktal eylemsellik’ üzerinden getirilecek önerilerin söz konusu ahlaksallığı açıklamanın önünde engel teşkil ettiğini de düşünmemektedir. Bu yüzdendir ki sosyal bilimlerin katı ve kesin sahalara kısılp kalmasındansa, yeni çalışma alanlarını keşfetmesi gerektiğini (disiplinlerarasılık) savunur. Abbott bu noktada hedefini şu şekilde açıklar: “Bilinecek olası şeyleri hayal etmek ve bu hayallerin karşımızdaki haliyle sosyal dünyaya uygulanması yanını gördüğümden okur şüphe etmemeli. Fraktal modelin bize gösterdiği şey tam olarak bilinecek şeylerin yeni alanlarını bulmayı nasıl sürdürdüğümüz; fraktal ittifaklarımızı yeniden düzenleriz. Geleneksel çekişmeleri dağıtırız. Tek bir küçük fraktal seçimle konumumuzu değiştirerek çıkmaz yollardan çıkarız.”⁷

Disiplinleri Kaosu, alanında yazılmış sıra dışı bir eserdir. Yazarın matematiksel bir düzlemin konusu olan fraktal örneklemleri sosyal bilimlerin geleceğine bu bağlamda ışık tutması ve yaklaşımını bir bütün olarak bunun üzerine inşa etmesi şaşırtıcı ve bir o kadar da denenmemiş bir yöntemdir. Bu nedenledir ki Abbott’un bu yaklaşımı üzerine gerçekçi bir meydan okuma sosyal bilimlerin alt disiplinlerin herhangi birisinden henüz gelmemiştir.

Bunun yanı sıra, kitabın Türkçe’ye çevirisinin başarılı olduğu söylenebilir. Fakat bazı terim ve kavramların (örneğin konstrüksüyon ya da fraksiyon gibi) Türkçeleştirilmesi yönünde ürkek davranılmış olduğu düşünülmektedir. Sosyal bilimlerin alanında ne yazık ki Türkçe özgün esere çok fazla imza atamayan akademisyenlerin, hiç olmazsa çeviri aşamasında Türkçeleştirilmiş kavramları yazın alanına kazandırmalarının zaruri olduğu görüşündeyiz.

⁷ A.g.e., 281.

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

RAPOR NO: 58
HAZİRAN 2013
İSTANBUL

**Hélène Carrère D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*,
Ötüken Neşriyat, 2013, Çev. Reşat Üzmen,
276 Sayfa. ISBN: 978-975-437-980-8**

Alp Yüce KAVAS*

1990 yılından beri Fransa'nın saygın ve köklü bir geçmişe sahip yükseköğretim kurumu Fransız Akademisi'nde görev alan ve 1999'dan beri kurumun daimi sekreterliğini üstlenen Hélène Carrère d'Encausse (Hélène Carrère) SSCB ve Rusya üzerine tarihsel çalışmalarıyla tanınmaktadır. Carrère, 1978 yılında kaleme aldığı "Çatırdayan İmparatorluk" (*L'Empire Eclaté*) isimli eserinde SSCB'nin yakın bir gelecekte dağılacağına yönelik öngörüsünün 13 yıl sonra gerçekleşmesi sonrasında uluslararası ilişkiler alanındaki ününü sağlamlaştırmıştır. Yazarın Gürcü asıllı bir aileden gelmesi ise bu coğrafi alana dönük ilgisini açıklamaktadır. Değerlendirme konusu olan kitabın Fransızca orijinali 2010 yılında yazılmıştır, dolayısıyla hem Sovyet hem de 11 Eylül sonrası Rus dış politikasıyla ilgili önemli ipuçları ve tespitlerde bulunmaktadır. Rusya'nın, "iki dünya" olarak kavramsallaştırılan, demokratik bir Avrupa ülkesine dönüşme ile Asyalı bir imparatorluk haline gelme hedefleri arasındaki tercihini öngörebilme çabası kitabın ana çerçevesini çizmektedir.

Kitabın giriş bölümünde yazar "Batı'nın Rusya'dan korkması mı gerekir?" sorusuyla yola çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "SSCB'nin ortadan kalkması 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketidir" sözüne göndermede bulunarak bu korkunun çok da yersiz olmadığını, ancak hâlihazırda Rus karar alıcıların kendilerini "Avrupalı" bir uygarlık olarak

* Rusya Araştırmaları, BİLGESAM/ Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Programı Doktora Öğrencisi

benimsemeleri nedeniyle Batı ile hep uzlaşma isteğinde olduklarını vurgulamaktadır. Carrère ayrıca Rusya'yı, kalkınma hamlelerinde yavaş kalmasına ve bölgesel kalkınma düzeylerindeki uçuruma bağlı olarak, "zayıf güç" olarak nitelendirmeyi uygun görmektedir.

İlk bölümde yazar Putin'in iktidarı tam anlamıyla eline aldığı sürece değin kapsamlı bir tarihsel arka plan sunmayı tercih etmekte özellikle Yeltsin yönetiminin ilk yıllarındaki siyasi ve ekonomik uygulamaların barındırdığı çelişkilerin içeriğinde ve dışarıda neden olduğu sorunlara oldukça başarılı bir biçimde projeksiyon tutmaktadır. Carrère'e göre bu dönemde Batı ülkeleriyle siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen seçkinlerin yoğun etkisi altında kalan Yeltsin kapitalizme geçiş aşamasını hızlandırarak ekonomik ve toplumsal buhranın önünü açmıştır. Bununla birlikte Fransız yazar Yeltsin'in gerek eski Sovyet cumhuriyetlerinin oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle bağı koparmamak gerekse Batılı ülkelerle (özellikle ABD) yakın ilişkiler kurmak yönündeki samimi çabalarına yer vermektedir. Yazarın dikkat çektiği bir başka husus ise özellikle Balkanlarda ve Kuzey Kafkasya'da Batılı ülkelerle çıkarların uyuşmadığını anlamaya başlayan Yeltsin yönetiminin Asyalı ülkelerle de yakınlaşmaya yönelmesidir. Söz konusu yakınlaşma Pekin ile Moskova'nın inisiyatifinde yazarın "Şangay Grubu" olarak tanımladığı bölgesel örgütlenmenin önünü açmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde yazar Putin'in 2000 yılında Rusya'nın ikinci Devlet Başkanı seçildikten sonra göğüslemek zorunda kaldığı siyasi ve toplumsal sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Özellikle Rusya nüfusunun azalmasının önüne geçilememesi nedeniyle toplumsal dinamizmde düşüş ve ülkenin doğu topraklarında "Çin tehdidi" paranoyası kendisini göstermeye başlamıştır. Çeçen sorunu ise hem Putin'in selefine göre daha merkezîyetçi bir idari yapılanmaya gitmesine uygun ortam hazırlayacak hem de 11 Eylül sonrası Kremlin tarafından bilinçli olarak "teröre karşı savaş" kapsamına sokulacaktır. Putin Çeçen sorununda nihai zaferini ilan etmiştir ancak; ayrılıkçı unsurları bütünüyle ortadan kaldırdığı görüşü tartışmalıdır. Bölümde ayrıca Putin'in Yeltsin döneminde güçlenen Rus oligarkların elinden şirketlerini alarak kamulaştırması sürecine değinilmektedir. Yazar doğru bir tespitle söz konusu girişimlerin anti-kapitalist bir yönelimle değil yeni Rus liderin kendi otoritesini yerleştirme hedefinin bir parçası olarak ülkedeki ekonomik faaliyetleri kontrol amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Yazara göre oligarklara ve Çeçen ayrılıkçılara karşı verdiği mücadelede halk desteğini arkasına alan ve iktidarını sağlamlaştıran Putin 21. yüzyılda Rusya'nın dünyadaki yerinin neresi olması gerektiği hususuna yoğunlaşmaya başlamıştır.

Putin'in Rusya'nın dünyadaki yerine yönelik sorgulamaları kapsamında dış politika ayağının incelenmesi ve bu bağlamda BDT ülkeleriyle ilişkilerini yeniden ele almaya başlaması üçüncü ve dördüncü bölümlerin konularını oluşturmaktadır. Yazar yeni Rus liderin iktidarının ilk yıllarında Batılı ülkeler (özellikle ABD) ile yakın ilişkiler kurmaya özen gösterdiğini, 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası

oluşan yeni konjonktürün ise Washington ile Moskova arasında ikili ilişkilerin gelişmesine olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı “terörle savaş” bahanesiyle işgal etmesi ikili ilişkilerin seyrinde keskin bir dönüşe neden olmuştur. Buna ilaveten 2003 sonunda Gürcistan'da başlayan sonra sırasıyla 2004'te Ukrayna'da ve 2005'de Kırgızistan'da meydana gelen halk ayaklanmalarının ardından iktidara gelen yeni oyuncular Washington tarafından selamlanmıştır. Moskova ise yeni yönetimlere dönük mesafeli bir duruş sergilemeyi tercih etmiştir. Bu durum Rus-Amerikan ilişkilerindeki gerilimi yükselten bir etken olmuştur.

Yazar, Putin'in bu dönemde dış politikada Çin-Almanya-Fransa bloğuyla yakınlaştığını ayrıca Rusya'nın “Avrasyalı” kimliğine ve çok kutuplu uluslararası sistemin gerekliliğine vurgu yapmaya başladığı görüşündedir. 2007 Münih Konferansı'nda Putin'in ABD dış politikasına yönelik sert eleştirileri ve çok kutupluluğa vurgusu bu görüşü güçlendirmektedir. Yazarın bir başka dikkat çektiği noktaysa; 11 Eylül terör saldırısının hemen sonrasında Orta Asya'da ABD askeri varlığına müsamaha gösteren Rusya'nın Amerikan güçlerinin Irak'ı işgal etmesinin ardından belirgin bir tavır değişikliğine yönelmesidir. Bu bağlamda Carrère yerinde bir tespitle 2002'de kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) yoluyla Moskova'nın, enerji kaynakları bakımından da zengin sayılabilecek Orta Asya'daki siyasi ve askeri nüfuzunu sağlamlaştırmayı hedeflediğini belirtmektedir. Diğer taraftan Fransız yazar, bölge ülkelerinin Rusya'nın Sovyet dönemindeki Ruslaştırma çabalarına tepki olarak kendi anadillerinin kullanılmasını teşvik etmesi sonucunda Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini azalma eğilimine girdiğinin altını çizmektedir.

Rusya'nın “Avrasyalı” kimliğe yönelmesi kendi “Yakın Çevre” (kitapta Fransızca *Etranger Proche* biçiminde ifade edilen kavram pek de uygun düşmeyen “Yakın Yabancı” olarak Türkçeye çevrilmiştir bunun nedeni söz konusu çevirinin birebir yapılmasından kaynaklanmaktadır) ülkeleriyle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini şart kılmaktadır. Özellikle, Carrère'in yerinde bir biçimde işaret ettiği gibi, Hazar Havzasındaki enerji kaynakları dikkate alındığında Rusya'nın Orta Asya üzerindeki hassasiyeti daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte yazar Orta Asya ülkelerindeki karar alıcıların Sovyet dönemindeki Ruslaştırma politikalarına tepki olarak dilde ve kültürde yerleşirme girişimlerinin Rusya'nın bölge ülkelerine yönelik nüfuzunu azaltan bir etken olduğunu savunmaktadır.

Carrère beşinci bölümde Rusya'nın 2000'li yılların ortalarından itibaren yeniden yönelmeye başladığı Asya ülkeleriyle olan ilişkilerine projeksiyon tutarak, kapsamlı bir analitik değerlendirmede bulunmaktadır. İki kutuplu Soğuk Savaş döneminden farklı olarak 2000'li yıllardaki uluslararası konjonktür uluslararası ilişkileri daha karmaşık ve çok taraflı bir niteliğe büründürmüştür. Bu noktada yazar Rusya'nın coğrafi konumuna bağlı olarak “Avrasyalı”, siyasi ve sosyokültürel açıdan ise “Batı'ya dönük” olarak tanımladığı görüşündedir. Yazar tarafından

klasik ve yeni Rus Avrasyacılığının kuramsal temelleri ele alınmakta ve bu kuramın günümüzde en çok Rus komünist ve aşırı milliyetçilerini etkilediği vurgulanmaktadır. Carrère, Putin'in de bir ölçüde Avrasyacı tezlerden yararlandığını ancak ülkesinin "Avrupalı" karakterini vurgulamayı sürdürdüğünün altını çizmektedir.

Rusya-Çin ilişkileri üzerine uzmanlaşmış Bobo Lo'dan alıntı yapan Carrère Rusya ile Çin arasında oluşturulan stratejik ortaklığı "mantık evliliğine" benzetmektedir. Yazara göre Kremlin'in penceresinden Çin ABD'ye karşı ilişkilerinde elini güçlendiren bir koz olarak değerlendirilmektedir. Oysa Çin'in ABD ile ilişkilerinde Rusya kartını bulundurmasına gerek yoktur. Bu bakış açısına göre Moskova'nın Pekin'e, Pekin'in Moskova'ya olduğundan daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Yine de, yazarın isabetli biçimde vurguladığı gibi, Doğu Türkistan ve Çeçenistan'da ortak sorunlara sahip bu iki ülkenin askeri güvenlik temelinde yakınlaşması doğal bir gelişme olmuştur. Carrère Rusya-Çin stratejik ortaklığının izdüşümü olarak nitelendirilen ŞİÖ'nün, "Asyalı" bir örgütlenme olarak Orta Asya'ya dönük Amerikan siyasi ve askeri nüfuzunu kırmayı hedeflediği düşüncesindedir. Yazar ŞİÖ'yü BDT'nin (ve hatta KGAÖ'nün) yetersizliklerini gölgeleme yeteneğine sahip bir bölgesel örgüt olarak değerlendirmekte ve Orta Asyalı ülkelerin de Pekin ile Moskova arasında dengeli bir güç dağılımından her zaman daha fazla hoşnut kalacakları yönünde yerinde bir tespitte bulunmaktadır. Carrère'in bir diğer önemli tespiti ise Rusya'nın Asya'da Çin'in yanında Hindistan, Japonya ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle de yaklaşarak çok taraflı ilişkiler kurmayı ve bu yolla Pekin'e stratejik bağımlılığını azaltmayı amaçlamasıdır. Bununla birlikte kitapta Moskova'nın siyasi ve ekonomik alanlarda Pekin'i diğer Asyalı ülkelere kıyasla ön plana çıkarmak durumunda kaldığına yer veren detaylar göze çarpmaktadır.

Rusya Müslümanlarının durumuyla Rus dış politikasında İslam ülkelerinin yeri altıncı bölümde incelenmektedir. Carrère, Rusya'nın XVI. yüzyıldan beri toprak genişlemesini İslam ülkeleri üzerinden gerçekleştirdiğinin altını çizmekte, bunun yanında Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Ortadoğu'ya dönük politikalarında Türkiye'nin, İsrail'in ve daha sonra İran'ın kilit rol üstlendiği görüşünü ortaya koymaktadır. Yazar bir başka isabetli tespitte bulunarak Rusya'nın Ortadoğu'daki nüfuzunu artırarak Filistin Sorunu gibi kronikleşmiş sorunlarda arabulucu rolünü üstlenmeyi ve bölgedeki tüm ülkeler nezdinde güvenilirlik kazanmayı hedeflediğini dile getirmektedir. Fransız yazar bu bölümde ayrıca İran'ın Rusya açısından gerçek önemini sorgulayarak ABD ile ilişkilerinde sonradan vazgeçebileceği bir piyon mu yoksa Ortadoğu'da nüfuzunu etkin kılmada gerçek bir stratejik ortak mı olduğu sorularını yöneltmekte ancak bunlara net bir cevap vermemektedir.

Yedinci ve son bölüm ise yazar tarafından Rusya-Gürcistan Savaşı ve bu savaşın tarihsel ve siyasi arka planına ayrılmıştır. Gürcistan'ın Sovyet sonrası önemli siyasi aktörlerine ve aşamalı olarak ABD ile yakınlaşmasına yer veren yazar aynı zamanda 2008'de gerçekleşen Rusya-Gürcistan Savaşına giden sürece ışık

tutmaktadır. Carrère 2008’de Kosova’nın bağımsızlığının Batılı ülkelerce tanınmasının ilginç bir tarihsel çelişki yarattığı görüşündedir. Görüşünü desteklemek amacıyla; Kosova’nın mevcut tartışmalı statüsünün Rusya’nın Abhazya ve Güney Osetya üzerinden Gürcistan’ın iç işlerine müdahalesini kolaylaştırdığının bunun sonucunda ise Gürcistan’ın Güney Osetya’ya askeri müdahalesi sonrası, önceden pasaport dağıtılan “Rusya vatandaşlarının” can güvenliğini gerekçe göstererek, 5 gün sürecek savaşı başlatma bahanesi sağladığının altını çizmektedir. Carrère bu hareketle Rusya’nın Güney Kafkasya’da NATO varlığı tartışmalarına son vermeyi amaçladığı ve de Batı’nın Moskova’yı dikkate almadan bölgede hareket etmesinin sonuçlarını yansıtmak açısından etkili bir mesaj verdiği kanısındadır.

Sovyet sonrası süreçte Rusya’nın Batı tipi demokrasi anlayışını benimsemekle kendine özgü demokrasi inşası arasında tercihe yönelmesi sonuç bölümünün ana eksenini oluşturmaktadır. Yazar bu noktada Yeltsin’in birinci, Putin’in ise ikinci modele daha yakın durduğunu ifade etmektedir. Carrère’e göre Rusya’yı 2000’li yıllarda dünya sahnesine geri döndürdüğü vurgulanan Putin için ulusal çıkarlar her şeyden önce gelmektedir. Bu bağlamda Rus lider NATO’nun genişlemesini ve Batı desteği ile gerçekleştiğine inandığı “renkli devrimleri” “tehdit” olarak algılamaktadır. Moskova çok eksenli dış politikaya büyük önem arz ederek, özellikle ABD ile dış politikada uyumsuzluğa düştüğü 2004’ten itibaren, Çin ve diğer Asyalı ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmeye yönelmiş, Avrupalı ülkelere yönelik enerji diplomasisini yoğunlaştırmıştır. Yazara göre Rusya Gürcistan’ı işgal ederek Soğuk Savaş yeniden canlandırmak değil, tüm dünyaya kendi haklarını korumaya kararlı bir demokrasi olduğunu kanıtlamak istemiştir. Carrère son tahlilde Avrupalı ülkelerin ve toplumların Rusya’dan çekilmek yerine onu anlamaya çalışmasını çok daha yararlı olacağı düşüncesindedir. Böylelikle Rusya’nın ve Rus toplumunun “iki dünya” arasında sürekli çekişmenin öznesi olmaktan kurtularak Avrupalı kimliğine daha sıkı sarılması mümkün hale gelebilecektir. Yazarın bu kişisel tespitinin geçerlilik kazanıp kazanmayacağını ise kuşkusuz zaman gösterecektir.

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Türk tarihi incelendiğinde geçmişteki başarıların arkasında iyi yetişmiş bilge adamların bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde olayların çok boyutlu olarak gelişmesi ve sorunların karmaşıklaşması, birkaç bilge kişinin veya aydının gelişmeleri zamanında ve doğru olarak algılamasını ve alternatif politikalar üretebilmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmelerin yakından takip edilmesi, gelecekle ilgili gerçekçi öngörülerin yapılabilmesi ve doğru politikalar üretilmesi için farklı disiplinlere ve görüşlere sahip bilge adamlar ile genç ve dinamik araştırmacıların, esnek organizasyonlar içinde sinerji sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Dünya'daki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak; Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak; karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi, dinamik çözüm önerileri, karar seçenekleri ve politikalar sunmak amacıyla Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) kurulmuştur. BİLGESAM'ın vizyonu, amacı, hedefleri, çalışma yöntemi, temel nitelikleri, teşkilatı ve yayınları <http://www.bilgesam.org/tr> web sitesinde sunulmaktadır.

BİLGE STRATEJİ DERGİSİ

Bilge Strateji; hakemli ve bağımsız bir dergidir. Bilge Strateji, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayınlanmaktadır. Yayın politikası ve bilimsel kriterler, bağımsız editörler ve Yayın Kurulu'na tespit edilmektedir.

Alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bilge Strateji, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere tüm sosyal bilimler konularında makaleler içerir.

Bilge Strateji'nin temel amacı sosyal bilimler alanlarındaki farklı düşünen yazarların fikirlerinden oluşan sinerji ile yurt içi ve yurt dışında sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunabilmektir. Özellikle, sunacağı farklı bilimsel düşüncelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine çözüm üretebilmektir.

YAZARLARA BİLGİ NOTU

1. Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
2. Yazarlardan gelen makaleler alanında yetkin iki hakeme gönderilir. Hakemlerden rapor alınır ve rapora göre yazarlara geri dönüş yapılır. Yazarın hakemlerin raporları doğrultusunda ilgili düzeltme, değişiklik ve eklemeleri yapması durumunda makaleler yayınlanır. Makalenin yayınlanması konusunda hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu değerlendirme verirse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçünü hakemin verdiği değerlendirmeye göre makalenin yayınlanmasına karar verilir.
3. Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.
4. Makale; yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması, dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı, çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi gibi noktalarda tutarlı olmalıdır.
5. Makalelerin uzunluğunda alt sınırın 4000 kelime, üst sınırın ise 15000 kelimeden uzun olmaması tavsiye edilir. Kitap inceleme çalışmaları ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.
6. Makale ile birlikte 80-110 kelimeyi aşmayan özeti (Türkçe ve İngilizce olarak) ve yazar hakkında 5-6 satırlık bilgi notu da gönderilmelidir.
7. Makale, Times New Roman formatında 11 puntoda ve 1,15 satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar için Times New Roman formatında 10 punto kullanılmalıdır.
8. Makalenin başlığı Türkçe ve İngilizce olarak metne uygun kısa ve açık ifadeli olmalı; başlık ve alt başlıklar kalın harflerle yazılmalıdır.
9. Ana başlıklar ve alt başlıklar rakamlarla numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır. Takip eden alt başlıklar ise, kelimelerin ilk harfleri büyük diğerk harfler küçük olacak şekilde düzenlenmelidir.

1. ANA BAŞLIK

1.1. Alt Başlık

1.1.1. Alt Başlığın Bölümü

10. Alıntılama da Chicago Manual of Style sistemi kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Örnek:

- Kitabın dipnot olarak gösterimi;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

- Kitap içindeki bölümün dipnot olarak gösterimi;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

- Akademik dergi makalesinin dipnot olarak gösterimi;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

- İnternette alın an dipnotun gösterimi;

Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem," 11.05.2010, erişim tarihi 08.11.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

- Kaynakça gösterimi;

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

McDonald's Corporation. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Makale Teslim Şekli: Makaleler bilgesam@bilgesam.org adresine Bilge

Strateji dergisinde yayınlanmak üzere gönderildiği belirtilerek yazar iletişim bilgileriyle birlikte gönderilmelidir. Bu süreçte, makalelerle ilgili yapılması gereken değişiklik ve düzeltmeler yazarlara bildirilecektir. Makalenin değişiklik yapılmış hali, bildirim tarihinden en geç iki hafta sonra yukarıda belirtilen e-posta adresine tekrar gönderilmelidir.

12. Daha fazla bilgi edinmek için www.bilgestrateji.com adresine bakınız.

SUBMISSION GUIDELINES

1. The Wise Strategy Journal is a nationally refereed journal. Articles submitted for publication in the Wise Strategy Journal must not ever have been previously published in any other publication.
2. Articles must be written in Turkish or English.
3. Submitted articles are viewed by two competent referees, who are renowned experts in their field. The authors are then given feedback according to the reviews given by these selected referees. Articles are published pending that the author makes the required corrections, changes, and additions to the article per the suggestions of the referees' review. In the case that referees submit contradicting reviews about the article, the article in question is then sent for review to a third referee. The ultimate publication of the article is lastly determined by the review given by the third referee.
4. Meticulous attention should be paid to the following criteria: writing style, academic accuracy, correct language usage, organized and cohesive writing, appropriate and adequate use of footnotes, and relevant and sufficient use of resources. Studies should exhibit originality, depth, and quality in their contribution to the science world.
5. Articles should not be less than 4,000 words. Although the number of words at maximum is not limited, it is recommended not to exceed 15,000 words. The number of words for book reviews should be between 1500-2000 words.
6. A summary of the article and a short biography of the writer (both not exceeding 100 words, in either Turkish or English) ought to be sent with the article.
7. The article must be written in 11-point Times New Roman font and 1.5 line spacing. Footnotes must also be written in Times New Roman font, size 10.
8. The article's title must be short, appropriate, and clearly expressed; headings and sub-headings should be marked in bold.
9. Headings and sub-headings ought to be numbered, as exhibited in the example below. Headings must be written in all capital letters. For the subsequent sub-headings, the first letter of the first word must be capitalized while the following letters are lower-cased.

1. MAIN HEADING

1.1. Sub Heading

1.1.1. A Brief Chapter Under Sub-Heading

10. For the use of citations, the system of the Chicago Manual of Style ought to be used. For further details, please see http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

- For a book;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

- For a chapter or other part of a book;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

- For a journal article;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

- For a website;

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

“McDonald’s Happy.”

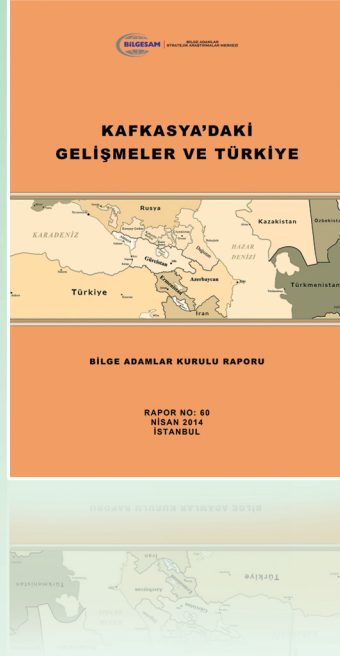
“McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” McDonald’s Corporation. Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Article Submission: Articles to be published in the Wise Strategy Journal must be sent to editor@bilgestrateji.com. Within the e-mail, the proposed article should be attached, together with a brief statement requesting the article’s inclusion in the Wise Strategy Journal. Brief (100 words) biographical information about the writer should also be included.

The submission process will include notifying the writer of changes and corrections to the article that have been suggested by the selected referees. Authors must then re-send the final amendments to the article to the above email address no later than two (2) weeks, or 15 days, after the date when they were given the appropriate feedback.

12. For further information, please see <http://www.bilgestrateji.com/eng>

“Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye” raporunda, Kafkasya’daki güvenlik sorunları ile Rusya, ABD, AB, İran, İsrail ve Çin’in Güney Kafkasya politikaları incelenmekte, Türkiye’nin bölgedeki ihtilaflara bakışı ve bölge ülkeleriyle ilişkileri analiz edilmektedir. Raporda Rusya’nın Putin iktidarı ile birlikte Kafkasya’da artan etkinliği üzerinde durulmakta, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının gelecek potansiyeline işaret edilmekte ve Türkiye’nin bölgede takip etmesi gereken stratejiye ilişkin öneriler sunulmaktadır.

“Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye” raporu, bölgede var olduğu düşünülen enerji kaynakları ile ilgili mevcut durumu tespit edip muhtemel sorunları ortaya koymak ve bu konuda Türkiye kamuoyunda bir farkındalığın oluşmasını sağlamak amacı ile hazırlanmıştır. Çalışma, Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen enerji kaynaklarının neden olduğu sorunları ekonomi, hukuk, politika, enerji ve güvenlik perspektifinden ele almakta, Türkiye’nin izlemesi gereken bazı alternatif politika önerileri sunmaktadır.

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No: 10, Kat: 9, Daire: 36-38
Mecidiyeköy ŞİŞLİ / İSTANBUL
www.bilgesam.org e-posta: bilgesam@bilgesam.org
Tel: 0 212 217 65 91 Faks: 0 212 217 65 93